

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**TAKKECİ İBRAHİM AĞA CAMİİ: TEKNİK ÇÖZÜMLEME VE
ÇEVRE YAPILARIYLA BİRLİKTE KORUMA PROJESİ**

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mimar Fatma KÜÇÜKASLAN

(0296Y411)

104234

104234

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 22 Ocak 2001

Tezin Savunulduğu Tarih : 5 Şubat 2001

Tez Danışmanı : Yrd. Doç. Dr. Gülsün TANYELİ

Diğer Jüri Üyeleri : Prof. Dr. Zeynep AHUNBAY (İ.T.Ü.)

Prof. Dr. Baha TANMAN (İ.Ü.)

[Handwritten signatures of the jury members]

ŞUBAT 2001

ÖNSÖZ

Bir grup çalışmasını gerektiren bu çalışmada geleneksel yüksek lisans tez yöneliminin biraz dışına çıkılarak cami bütün yönleriyle ele alınmaya, incelenmeye ve mevcut durumu tespit edilmeye çalışılmıştır. Ancak takdir edileceği gibi tek başına yürütülen çalışmanın getirdiği zorluklar ve belli bir sürede sonuca ulaşma kaygısı bazı noktaların eksik kalmasına neden olmuştur. Bu eksikliklerin giderilmesi ve yerine konması, yapılan çalışmaların sürekliliği ve birbirlerine eklenmesi ile mümkündür.

...

Tez konusunun belirlenmesinden elde edilen verilerin değerlendirilmesine kadar her aşamada aydınlatıcı ve yönlendirici katkılarıyla beni destekleyen ve teşvik eden danışmanım Yrd. Doç. Dr. Gülsün Tanyeli'ye teşekkür ederim. Öğretim üyesi Sedat Göksu'ya (Y.T.Ü. Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Tarihi), Prof. Dr. Baha Tanman'a (İ.Ü. Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü), Prof. Dr. Yıldız Demiriz'e, Prof. Dr. Zeynep Ahunbay'a ve Prof. Dr. Ahmet Ersen'e katkılarından, İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Kitaplığı çalışanlarına, Takkeci İbrahim Ağa Camii imam-hatibi Musa İbrahimoglu'na, yine caminin temizlik ve bakımı ile ilgilenen Ramazan Amca'ya gösterdikleri kolaylıktan ötürü teşekkür ederim. Yardımlarını esirgemeyen Mimar Tuğba Barlık, Özkan Özdamar ve diğer arkadaşlarıma, çalışmanın her aşamasında yanımda olan kuzenim Dilek Malkoç'a içtenlikle teşekkür ederim. Hayatım boyunca maddi ve manevi destekleriyle yanımda olan aileme ise sonsuz bir minnettarlık duymaktayım.

Şubat 2001

Fatma KÜÇÜKASLAN

İÇİNDEKİLER

TABLO LİSTESİ	v
ŞEKİL LİSTESİ	vi
ÖZET	xv
SUMMARY	xvi
1. GİRİŞ	1
2. TOPKAPI VE SURDİŞI YERLEŞİM BÖLGESİ	4
3. TAKKECİ İBRAHİM AĞA KÜLLİYESİ	7
3.1. Takkeci İbrahim Ağa ve Vakfiyesi	7
3.2. Tarihsel Gelişim	8
3.3. Külliye'nin Konumu ve Külliye Bünyesinde Yer Alan Yapılar	10
3.3.1. Takkeci İbrahim Ağa Sebili (1578)	13
3.3.2. Takkeci İbrahim Ağa Camii (1591-92)	14
3.3.3. Takkeci İbrahim Ağa Sebili (1593-94)	18
3.3.4. Derviş Paşa Çeşmesi (1819-20)	19
3.3.5. Takkeci İbrahim Ağa Sıbyan Mektebi(?)	20
3.3.6. Hazire	22
4. TAKKECİ İBRAHİM AĞA CAMİİ'NİN AYRINTILI TANIMI	24
4.1. Mimari Özellikleri	24
4.1.1. Plan Özellikleri	24
4.1.2. Cepheler	27
4.1.3. İç Mekân Özellikleri	32
4.1.3.1. Çini Bezeme Programı	33
4.1.3.2. Kalemîşi Bezeme	45
4.1.4. Strüktürel Özellikleri	46
4.1.5. Yapım Tekniği ve Malzeme	49
4.2. Yapıdaki Değişiklikler ve Bozulmalar	56
4.2.1. Yok Olan Mimari Öğeler	56
4.2.2. Strüktürel Sorunlar ve Çatlaklar	56
4.2.3. Yapı Malzemelerinde Görülen Sorunlar	57
4.2.4. Kötü Onarım ve Kullanımdan Kaynaklanan Bozulmalar/Müdahaleler	60
5. TAKKECİ İBRAHİM AĞA CAMİİ İLE BENZER ÖRNEKLERİN KARŞILAŞTIRILMASI	63
5.1. Şah Sultan Camii 1555-56(H.963)	64
5.2. İskender Paşa Camii 1559-60(H.967)	65
5.3. Hürrem Çavuş Camii 1560(H.968)	67
5.4. Ferruh Kethüda Camii 1562(H.970)	68
5.5. Hacı Evhad Camii 1585(H.993)	70

5.6. Ramazan Efendi Camii 1586(H.994).....	71
6. RESTİTÜSYON ÖNERİLERİ	76
6.1. Takkeci İbrahim Ağa Sebili (1578)	76
6.2. Takkeci İbrahim Ağa Camii (1591-92).....	77
6.3. Takkeci İbrahim Ağa Sebili (1593-94)	80
6.4. Derviş Paşa Çeşmesi (1819-20)	80
6.5. Takkeci İbrahim Ağa Sıbyan Mektebi	81
6.6. Hazire	81
7. RESTORASYON ÖNERİLERİ	82
6.1. Takkeci İbrahim Ağa Sebili (1578).....	82
6.2. Takkeci İbrahim Ağa Camii (1591-92).....	82
6.3. Takkeci İbrahim Ağa Sebili (1593-94)	88
6.4. Derviş Paşa Çeşmesi (1819-20)	89
6.5. Takkeci İbrahim Ağa Sıbyan Mektebi	89
6.6. Hazire	89
8. SONUÇ	90
KAYNAKLAR	91
EKLER	96
Şekil A. Takkeci İbrahim Ağa'nın Vakfiyesi.....	96
Şekil B. Gravür, minyatür v.b.....	103
Şekil C. Çizim Levhaları-I.....	108
Şekil D. Fotoğraflar	113
Şekil E. Çizim Levhaları-II.....	169
Şekil F. Çizim Levhaları-III+Fotoğraflar	229
ÖZGEÇMİŞ	238

TABLO LİSTESİ

Sayfa No

Tablo 5.1. Takkeci İbrahim Ağa Camii ile benzer örneklerin karşılaştırılması 75

ŞEKİL LİSTESİ*

Sayfa No

Şekil A.	: Takkeci İbrahim Ağa'nın Vakfiyesi (İstanbul Vakıflar Bölge Müdürlüğü).....	96
Şekil B. 1	: İstanbul'un eski planı; gravür-Hartman Schedel. 1493 (İstanbul Haritaları, Türkiye Sınai Kalkınma Bankası, 1990).....	103
Şekil B. 2	: İstanbul kenti planı; minyatür (Bkz. Dipnot: 5) (İstanbul Haritaları, Türkiye Sınai Kalkınma Bankası, 1990).....	103
Şekil B. 3	: İstanbul kenti planı-Hellert. 1840 (İstanbul Haritaları, Türkiye Sınai Kalkınma Bankası, 1990).....	104
Şekil B. 4	: Topkapı yönünden Edirnekapi'ya doğru karakalem resim-Jules Laurens. 1849 (Jules Laurens'in Türkiye Yolculuğu, 1998).....	105
Şekil B. 5	: Topkapı yönünden Edirnekapi'ya doğru foto. 1970 sonrası (Alman Arkeoloji Enstitüsü Fotoğraf Arşivi).....	105
Şekil B. 6	: İstanbul kenti planı-C. Stolpe. 1863 (İstanbul Haritaları, Türkiye Sınai Kalkınma Bankası, 1990).....	106
Şekil B. 7	: Topkapı-Surdışı. 1966 (Mesken ve Gecekondu Müdürlüğü Fotoğraf Arşivi).....	107
Şekil C. 1	: Vaziyet Planı Ö: 1/2000, Çevredeki yapılar kaldırılmadan önce. 1999 (İstanbul Büyükşehir Belediyesi).....	108
Şekil C. 2	: Vaziyet Planı Ö: 1/1000, E-5 karayolu açılmadan önce. 1968 (İstanbul Vakıflar Bölge Müdürlüğü).....	109
Şekil C. 3	: Takkeci İbrahim Ağa Sebili Kuyusu (1593-94) (Önge, 1972-73)	110
Şekil C. 4	: Derviş Mehmet Paşa Çeşmesi (1819-20) (İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Restorasyon Anabilim Dalı Arşivi, Arşiv No:00 LR 045).....	111
Şekil C. 5	: Halkalı Suları (Çeçen, 1991).....	112
Şekil D. 1	: Topkapı surları üzerinden surdışına bakış. 1999	113
Şekil D. 2	: Takkeci Camii Sokağından camiye doğru bakış. 1998.....	113
Şekil D. 3	: Takkeci Camii Sokağından camiye doğru bakış. 1999.....	113
Şekil D. 4	: 1 no'lu kuyu. 1999	114
Şekil D. 5	: 3 no'lu kuyu. 1999	114
Şekil D. 6	: 3 no'lu kuyu, detay. 1999.....	114
Şekil D. 7	: 2 no'lu kuyu. 1999	115
Şekil D. 8	: 2 no'lu kuyu, detay. 1999.....	115
Şekil D. 9	: 4 no'lu kuyu. 1999	115
Şekil D. 10	: 4 no'lu kuyu, detay. 1999.....	115
Şekil D. 11	: 5 no'lu kuyu. 2000	116
Şekil D. 12	: 5 no'lu kuyu, detay. 2000.....	116
Şekil D. 13	: 6 no'lu kuyu. 2000	116

* Kaynağı gösterilmeyen tüm çizim ve fotoğraflar yazara aittir.

Şekil D. 14	: Eski Davutpaşa Caddesi yönünden Takkeci İbrahim Ağa'nın 1578 tarihli sebiline bakış. 2000.....	117
Şekil D. 15	: Cadde yönündeki kitabe.1998.....	117
Şekil D. 16	: Sokak yönündeki kitabe. 1985 (Yüksel, 1985).....	117
Şekil D. 17	: Takkeci İbrahim Ağa Sebili. 1941 (İstanbul Arkeoloji Müzeleri Fotoğraf Arşivi).....	117
Şekil D. 18	: Takkeci İbrahim Ağa'nın 1593-94 tarihli sebili ve kitabesi. 2000 ...	118
Şekil D. 19	: Takkeci İbrahim Ağa'nın 1593-94 tarihli sebili ve kuyusu. 1999	118
Şekil D. 20	: Doğu avlu duvarı ve sebil girişi. 1998	118
Şekil D. 21	: 1593-94 tarihli sebil penceresi üst başlık detayı. 2000	119
Şekil D. 22	: 1593-94 tarihli sebil penceresi önünde su haznesi. 2000.....	119
Şekil D. 23	: 1593-94 tarihli sebil penceresi söve detayı. 2000	119
Şekil D. 24	: Derviş Mehmet Paşa Çeşmesi. 1999.....	120
Şekil D. 25	: Derviş Mehmet Paşa Çeşmesi, detay. 2000	120
Şekil D. 26	: Derviş Mehmet Paşa Çeşmesi. 1941 (İstanbul Arkeoloji Müzeleri Fotoğraf Arşivi).....	120
Şekil D. 27	: Derviş Mehmet Paşa Çeşmesi. 1941 (İstanbul Arkeoloji Müzeleri Fotoğraf Arşivi).....	121
Şekil D. 28	: Eski Davutpaşa Caddesi yönünden Derviş Mehmet Paşa Çeşmesi'ne bakış. 2000.....	121
Şekil D. 29	: Derviş Mehmet Paşa Çeşmesi su haznesi. 2000	121
Şekil D. 30	: Derviş Mehmet Paşa Çeşmesi, su haznesi kapısı. 1999.....	121
Şekil D. 31	: Takkeci İbrahim Ağa sıbyan mektebi kuzeydoğu (giriş) cephesi. 1999	122
Şekil D. 32	: Sıbyan mektebi kuzeybatı cephesi. 2000	122
Şekil D. 33	: Sıbyan mektebi güneybatı cephesi. 1999	122
Şekil D. 34	: Minareden kuzey avlu duvarı ve hazire. 1999	123
Şekil D. 35	: Takkeci Camii Sokağı'ndan 1578 tarihli sebil arkasındaki hazire. 2000	123
Şekil D. 36	: Takkeci Camii Sokağı ve Çıkmaz sokak köşesinde (sebil arkasındaki hazire karşısındaki) mezarlık. 2000.....	123
Şekil D. 37	: Takkeci İbrahim Ağa mezarı. 2000.....	124
Şekil D. 38	: Halil Çavuş'un mezarı. 2000	124
Şekil D. 39	: Takkeci İbrahim Ağa Camii şeyhi mezar taşı. 1999	124
Şekil D. 40	: Takkeci İbrahim Ağa Külliyesi kuzey avlu duvarı. 2000	125
Şekil D. 41	: Takkeci İbrahim Ağa Külliyesi doğu avlu duvarı. 2000.....	125
Şekil D. 42	: Takkeci İbrahim Ağa Külliyesi güney avlu duvarı. 2000	125
Şekil D. 43	: Takkeci İbrahim Ağa Külliyesi batı yönündeki ek yapılar. 1999	125
Şekil D. 44	: Eski Davutpaşa Caddesi yönünden kuzey avlu kapısı. 1941 (İstanbul Arkeoloji Müzeleri Fotoğraf Arşivi)	126
Şekil D. 45	: Eski Davutpaşa Caddesi yönünden kuzey avlu kapısı. 1999	126
Şekil D. 46	: Avludan kuzey avlu kapısı. 1999.....	126
Şekil D. 47	: Doğu avlu kapısı, sağda sıbyan mektebi ve sebil giriş kapısı. 1999.	127
Şekil D. 48	: Minareden doğu avlu kapısı ve sıbyan mektebi çatısı. 1999	127
Şekil D. 49	: Takkeci Camii Sokağı'ndan doğu avlu kapısı. 2000	127
Şekil D. 50	: Doğu avlu kapısı boşluk örtüsü. 2000.....	127
Şekil D. 51	: Güney avlu kapısı. 1999.....	128
Şekil D. 52	: Avludan güney avlu kapısı. 1999.....	128
Şekil D. 53	: Güney avlu kapısı, kenet detayı. 2000	128
Şekil D. 54	: Takkeci İbrahim Ağa Camii kuzeybatı (son cemaat yeri) cephesi. 1998	

.....	129
Şekil D. 55 : Takkeci İbrahim Ağa Camii kuzeybatı cephesi. 1941 (İstanbul Arkeoloji Müzeleri Fotoğraf Arşivi)	129
Şekil D. 56 : Sıbyan mektebi güneybatı cephesi. 1941 (İstanbul Arkeoloji Müzeleri Fotoğraf Arşivi)	129
Şekil D. 57 : Takkeci İbrahim Ağa Camii kuzeybatı cephesi, mahfile çıkış merdivenin olduğu kütle. 1999	130
Şekil D. 58 : Takkeci İbrahim Ağa Camii kuzeybatı cephesi, P1-P2. 1998	130
Şekil D. 59 : Takkeci İbrahim Ağa Camii kuzeybatı cephesi, P3-P4. 1998	130
Şekil D. 60 : Takkeci İbrahim Ağa Camii kuzeybatı cephesi, minare kürsüsü. 1999..	130
Şekil D. 61 : Takkeci İbrahim Ağa Camii kuzeybatı cephesi, giriş kapısı. 1999... ..	131
Şekil D. 62 : Takkeci İbrahim Ağa Camii kuzeybatı cephesi, giriş kapısı. 1985 (Yüksel, 1985)	131
Şekil D. 63 : Minare, şerefeden detay. 1999	131
Şekil D. 64 : Takkeci İbrahim Ağa Camii kuzeybatı cephesi, P1 alınlık. 1998.....	132
Şekil D. 65 : Takkeci İbrahim Ağa Camii kuzeybatı cephesi, P2 alınlık. 1998.....	132
Şekil D. 66 : Takkeci İbrahim Ağa Camii kuzeybatı cephesi, P3 alınlık. 1998.....	132
Şekil D. 67 : Takkeci İbrahim Ağa Camii kuzeybatı cephesi, P4 alınlık. 1998.....	132
Şekil D. 68 : Takkeci İbrahim Ağa Camii kuzeybatı cephesi, mihrap üzeri bezeme (P1-P2). 1998.....	132
Şekil D. 69 : Takkeci İbrahim Ağa Camii kuzeybatı cephesi, giriş kapısı üzerindeki mukarnas ve gülbezekler. 1999	133
Şekil D. 70 : Takkeci İbrahim Ağa Camii kuzeybatı cephesi, giriş kapısı kitabesi. 1998	133
Şekil D. 71 : Takkeci İbrahim Ağa Camii kuzeybatı cephesi, giriş kapısı söve detayı. 1999	133
Şekil D. 72 : Takkeci İbrahim Ağa Camii kuzeybatı cephesi, giriş kapısı kemer detayı. 2000	133
Şekil D. 73 : Takkeci İbrahim Ağa Camii kuzeydoğu cephesi. 1999	134
Şekil D. 74 : Takkeci İbrahim Ağa Camii kuzeydoğu cephesi. 1999	134
Şekil D. 75 : Takkeci İbrahim Ağa Camii kuzeydoğu cephesi, P14 ve mahfile çıkış kapısı. 1999	134
Şekil D. 76 : Takkeci İbrahim Ağa Camii kuzeydoğu cephesi, P12-P'12, P13-P'13 ve P14-P'14 pencereleri . 1999	135
Şekil D. 77 : Takkeci İbrahim Ağa Camii kuzeydoğu cephesi, P12-P13. 1999	135
Şekil D. 78 : Takkeci İbrahim Ağa Camii kuzeydoğu cephesi, mahfile çıkış merdivenin olduğu kütle ve üzerindeki pencere açıklığı. 1999.....	135
Şekil D. 79 : Takkeci İbrahim Ağa Camii güneybatı cephesi. 1999	136
Şekil D. 80 : Takkeci İbrahim Ağa Camii güneybatı ve güneydoğu cephelerinin birleştiği köşe, pahlı duvar yüzeyi. 2000.....	136
Şekil D. 81 : Cami ile sıbyan mektebi arasında kalan kısım. 1999	136
Şekil D. 82 : Takkeci İbrahim Ağa Camii güneybatı cephesi, P5. 1999.....	137
Şekil D. 83 : Takkeci İbrahim Ağa Camii güneybatı cephesi, P6. 1999.....	137
Şekil D. 84 : Takkeci İbrahim Ağa Camii güneybatı cephesi, P7. 1999.....	137
Şekil D. 85 : Takkeci İbrahim Ağa Camii güneybatı cephesi, ikincil giriş kapısı. 1999	138
Şekil D. 86 : Takkeci İbrahim Ağa Camii kuzeydoğu cephesi, mahfile çıkış kapısı. 1999	138
Şekil D. 87 : Takkeci İbrahim Ağa Camii güneybatı cephesi, minare kürsüsü. 2000	

.....	138
Şekil D. 88 : Takkeci İbrahim Ağa Camii kuzeydoğu cephesi. 2000	138
Şekil D. 89 : Takkeci İbrahim Ağa Camii güneydoğu cephesi, P8-P'8 ve P9-P'9. 1998	139
Şekil D. 90 : Takkeci İbrahim Ağa Camii güneydoğu cephesi, P10-P'10 ve P11-P'11. 1998	139
Şekil D. 91 : Takkeci İbrahim Ağa Camii güneydoğu cephesi, P10 detay. 1999 ..	139
Şekil D. 92 : İç mekân, giriş kapısı boşluğu. 2000.....	140
Şekil D. 93 : İç mekân, giriş kapısı boşluğu. 1999.....	140
Şekil D. 94 : İç mekân, giriş kapısı boşluğu üzerinde bulunan kalemişi bezeme. 1985 (Yüksel, 1985)	140
Şekil D. 95 : İç mekân, mihrap duvarı ve ahşap kubbe. 1998.....	141
Şekil D. 96 : İç mekân, güneybatı duvarına bakış. 1998.....	141
Şekil D. 97 : İç mekân, konsol üzerindeki kalemişi bezeme ve ahşap kubbe. 1999	141
Şekil D. 98 : İç mekân, kuzeydoğu duvarı, kapı ile P'14 arasındaki dolap. 1999 ..	142
Şekil D. 99 : İç mekân, kuzeydoğu duvarı, niş ile P14 arasındaki dolap. 1999	142
Şekil D. 100 : İç mekân, kuzeybatı duvarı, P'1- P'2 arasındaki dolap. 1998.....	142
Şekil D. 101 : İç mekân, güneybatı duvarı, P'5 pencere kanadı. 1999	142
Şekil D. 102 : İç mekân, kuzeydoğu duvarı, P13. 1999	143
Şekil D. 103 : İç mekân, kuzeydoğu duvarı, P12. 1999	143
Şekil D. 104 : İç mekân, kuzeydoğu duvarı, P12 ve vaaz kürsüsü. 1999	143
Şekil D. 105 : İç mekân, kuzeydoğu duvarı, dolap ile P14 arasındaki iki simetrik çiniden oluşan düzenleme. 1999.....	144
Şekil D. 106 : İç mekân, kuzeydoğu duvarı, P13-P12 arasındaki vazolu pano. 1999	144
Şekil D. 107 : İç mekân, kuzeydoğu duvarı, P12 üzümlü pano. 1999	144
Şekil D. 108 : İç mekân, kuzeydoğu duvarı, çini bezeme düzeni. 1999	145
Şekil D. 109 : İç mekân, kuzeydoğu duvarı, dolap ile P14 arasındaki düzenlemeden detay. 1999	145
Şekil D. 110 : İç mekân, kuzeydoğu duvarı, P13-12 arasındaki vazolu panodan detay. 1999	145
Şekil D. 111 : İç mekân, kuzeydoğu duvarı, P12 üzümlü pano başlangıç çinilerinden detay. 1999	145
Şekil D. 112 : İç mekân, kuzeydoğu duvarı, P13 alt başlık altındaki çini levhalar. 1999	146
Şekil D. 113 : İç mekân, güneydoğu duvarı, P10 alt başlık altındaki çini levhalar. 1999	146
Şekil D. 114 : İç mekân, güneydoğu duvarı, P9 alt başlık altındaki çini levhalardan detay. 1999	146
Şekil D. 115 : İç mekân, güneydoğu duvarı, P11. 1999.....	147
Şekil D. 116 : İç mekân, güneydoğu duvarı, P11-P10 arasındaki pano. 1999	147
Şekil D. 117 : İç mekân, minber yanındaki ahşap dikme ve güneybatı duvarı çini bezeme düzeni. 1998	147
Şekil D. 118 : İç mekân, güneydoğu duvarı, pano: P11 ve alınlık detayı. 1999	148
Şekil D. 119 : İç mekân, güneydoğu duvarı, pano: P11 başlangıç çinilerinden detay. 1999	148
Şekil D. 120 : İç mekân, güneydoğu duvarı, pano: P11-10'den detay. 1998.....	148
Şekil D. 121 : İç mekân, güneydoğu (mihrap) duvarı, mihrap üzerindeki küçük pencere. 1999.....	149

Şekil D. 122 : İç mekân, güneydoğu (mihrap) duvarı, mihrap nişini çevreleyen düzenleme. 1999.....	149
Şekil D. 123 : İç mekân, güneydoğu (mihrap) duvarı, P10 ve mihrap mukarnasları arasında kalan çini levha derzlerindeki açılma (çatlak). 1999	149
Şekil D. 124 : İç mekân, güneydoğu duvarı, mihrap nişi çini bezeme düzeni. 1999	150
Şekil D. 125 : İç mekân, güneydoğu duvarı, mihrap çini bezeme düzeni. 1941 (İstanbul Arkeoloji Müzeleri Fotoğraf Arşivi).....	150
Şekil D. 126 : İç mekân, güneydoğu duvarı, mihrap nişi bitiş çinilerinden detay. 1999	150
Şekil D. 127 : İç mekân, güneydoğu duvarı, mihrap nişi başlangıç çinileri ve mihrap nişini çevreleyen düzenlemeden detay. 1999	150
Şekil D. 128 : İç mekân, güneydoğu duvarı, pano: P11-P10'un üst bölümü. 1999..	151
Şekil D. 129 : İç mekân, güneydoğu duvarı, pano: P11-P10'un alt bölümü. 1999..	151
Şekil D. 130 : İç mekân, güneydoğu duvarı, pano: P8'in üst bölümü. 1999	151
Şekil D. 131 : İç mekân, güneydoğu duvarı, pano: P8'in alt bölümü. 1999	151
Şekil D. 132 : İç mekân, minber. 1941 (İstanbul Arkeoloji Müzeleri Fotoğraf Arşivi)	152
Şekil D. 133 : İç mekân, minber. 1985 (Yüksel, 1985).....	152
Şekil D. 134 : İç mekân, minber. 1999.....	152
Şekil D. 135 : İç mekân, minber (üst) sahanlık çinileri. 1999.....	153
Şekil D. 136 : İç mekân, minber (alt) arkasındaki tek motiften oluşturulan düzenleme. 1999.....	153
Şekil D. 137 : İç mekân, minber korkuluğu ve kenet detayı. 1999	153
Şekil D. 138 : İç mekân, minber sahanlığı başlangıç çinilerinden detay. 1999	153
Şekil D. 139 : İç mekân, minber kapısı üzerindeki kabartma yazı. 1999.....	153
Şekil D. 140 : İç mekân, minber (alt) arkasındaki tek motiften oluşturulan panodan detay. 1999	153
Şekil D. 141 : İç mekân, güneybatı duvarı, pano: P7 (üzümlü pano). 1999	154
Şekil D. 142 : İç mekân, güneybatı duvarı, pano: P7'den detay. 1999	154
Şekil D. 143 : İç mekân, güneybatı duvarı, pano: P7-P6 (vazolu pano). 1999	154
Şekil D. 144 : İç mekân, güneybatı duvarı, ikincil giriş ve minare girişi arasındaki pano. 1999	154
Şekil D. 145 : İç mekân, güneybatı duvarı, P6-dikme arasındaki panonun üst bölümü. 2000	155
Şekil D. 146 : İç mekân, güneybatı duvarı, P5. 2000.....	155
Şekil D. 147 : İç mekân, kuzeydoğu duvarı, P14. 2000.....	155
Şekil D. 148 : İç mekân, kuzeydoğu duvarı, dikme-P13 arasındaki panonun üst bölümü. 2000.....	155
Şekil D. 149 : İç mekân, güneybatı duvarı, P7 çini pencere alınlığı ve çin bulutu motifli köşelikler. 1999	156
Şekil D. 150 : İç mekân, güneybatı duvarı, P6 çini pencere alınlığı, çin bulutu ve bahar açmış meyve ağacı ve dalı motifli köşelikler. 1999	156
Şekil D. 151 : İç mekân, kuzeydoğu duvarı, P13 çini pencere alınlığı, çin bulutu ve bahar açmış meyve ağacı ve dalı motifli köşelikler. 1999	156
Şekil D. 152 : İç mekân, kuzeydoğu duvarı, P12 çini pencere alınlığı ve çin bulutu köşelikler. 1999	156
Şekil D. 153 : İç mekân, güneydoğu duvarı, P11 pencere alınlığı, çin bulutu ve bahar açmış meyve ağacı ve dalı motifli köşelikler. 1999	157

Şekil D. 154: İç mekân, güneydoğu duvarı, P10 pencere alınlığı ve bahar açmış meyve ağacı ve dalı motifli köşelikler. 1999.....	157
Şekil D. 155: İç mekân, güneydoğu duvarı, P9 pencere alınlığı ve bahar açmış meyve ağacı ve dalı motifli köşelikler. 1999.....	157
Şekil D. 156: İç mekân, güneydoğu duvarı, P8 pencere alınlığı, çin bulutu ve bahar açmış meyve ağacı ve dalı motifli köşelikler. 1999	157
Şekil D. 157: İç mekân, kuzeybatı duvarı, giriş kapısı ile P2 arasındaki parça çinilerden detay (üst). 1999	158
Şekil D. 158: İç mekân, kuzeybatı duvarı, giriş kapısı ile P2 arasındaki parça çinilerden detay (orta). 1999	158
Şekil D. 159: İç mekân, kuzeybatı duvarı, giriş kapısı ile P2 arasındaki parça çinilerden detay (alt). 1999.....	158
Şekil D. 160: İç mekân, kemer kavsaralarındaki kalemişi bezeme. 1999.....	159
Şekil D. 161: İç mekân, mahfili çevreleyen korniş altındaki kalemişi bezeme. 1998	159
Şekil D. 162: İç mekân, bez üzerine yapılan kalemişi bezeme. 2001	159
Şekil D. 163: İç mekân, P'2 olası ahşap hatıl yeri. 2000	160
Şekil D. 164: İç mekân, P12 ahşap hatıl boşluğu. 2000.....	160
Şekil D. 165: İç mekân, P'8 revzen içi. 1999	160
Şekil D. 166: İç mekân, P'8 revzen içinde olası ahşap hatıl boşluğu. 1999	160
Şekil D. 167: İç mekân, minare çekirdeği ve parça kopması. 1999	161
Şekil D. 168: İç mekân, minare çekirdeğinde parça kopması ve zıvanalar. 1999...	161
Şekil D. 169: İç mekân, minare çekirdeği ve parça kopması. 1999	161
Şekil D. 170: İç mekân, minare gövdesinde 2. pencere açıklığı üzerinde bulunan kenet. 1999	162
Şekil D. 171: İç mekân, minare gövdesinde parça kopması ve kenet. 1999	162
Şekil D. 172: İç mekân, minare gövdesinde 1. pencere açıklığı yanında bulunan kenet. 1999	162
Şekil D. 173: İç mekân, minare giriş kapısı boşluğundaki yardımcı kiriş. 1999	163
Şekil D. 174: İç mekân, minareden mahfile geçiş kısmında örtü. 1999.....	163
Şekil D. 175: İç mekân, P8 pencere boşluğu örtüsü ve yardımcı kiriş. 1999	163
Şekil D. 176: İç mekân, güneybatı duvarı P'5 penceresi alt başlığa teğet tuğla kemer ve boşluk. 1999.....	164
Şekil D. 177: İç mekân, güneybatı duvarı P5 üzeri kitabe ve parça kopması (delik). 1998	164
Şekil D. 178: İç mekân, kuzeydoğu duvarı P'14 boşluk ve duvariçi gergisi. 1999.	164
Şekil D. 179: İç mekân, güneydoğu duvarı P'11 ve ahşap payanda. 1999.....	165
Şekil D. 180: İç mekân, güneydoğu duvarı P'10 ve çatlaklar. 1999	165
Şekil D. 181: İç mekân, güneydoğu duvarı P10 ve mihrap arasındaki çini derzlerinde açılma (çatlak). 1999	165
Şekil D. 182: İç mekân, güneydoğu duvarı P10 pencere döşemesindeki açılma (çatlak). 1999	165
Şekil D. 183: İç mekân, güneybatı yan sofa, taş döşeme üzeri ahşap kaplama. 1999 ..	166
Şekil D. 184: İç mekân, kuzeybatı duvarı ve mahfil döşemesi (P3 üzeri). 1998	166
Şekil D. 185: İç mekân, güneydoğu duvarı P11 pencere içi. 1999	166
Şekil D. 186: İç mekân, kuzeybatı duvarı P'4 pencere üzeri sıva dökülmesi. 1998	167
Şekil D. 187: İç mekân, kuzeybatı duvarı P'4 pencere alt başlığına teğet kemer. 1998	167

Şekil D. 188 :	İç mekân, kuzeybatı duvarı P'1 pencere üzeri sıva dökülmesi. 1999	167
Şekil D. 189 :	İç mekân, güneybatı duvarı P'5 yanı sıva dökülmesi. 1999	167
Şekil D. 190 :	İç mekân, güneybatı duvarı vazolu (P7-P6) panodan detay. 1989 (Calouste Gülsenkyan Müze Kataloğu, 32 çini levha, envanter no:111)	168
Şekil D. 191 :	İç mekân, güneydoğu duvarı mihrap nişini çevreleyen düzenlemeden detay. 1989 (Calouste Gülsenkyan Müze Kataloğu, 4 çini levha, envanter no:1711)	168
Şekil D.192 :	Sebil arkasındaki hazirenin Takkeci Odalar Çıkmazı yönünden görünüşü. 1961 (Ünver, 1996)	168
Şekil E. 1-28: Rölöve		
Şekil E. 1 :	Vaziyet Planı-I, Ö:1/400	169
Şekil E. 2 :	Vaziyet Planı-II, Ö:1/400	170
Şekil E. 3 :	Zemin Kat Planı, Ö:1/100	171
Şekil E. 4 :	Üst Kat (mahfil) Planı, Ö:1/100	172
Şekil E. 5 :	Çatı Planı, Ö:1/100	173
Şekil E. 6 :	Tavan Planı, Ö:1/100	174
Şekil E. 7 :	A-A Kesiti (Kuzeybatı-Güneydoğu Eksen), Ö:1/100	175
Şekil E. 8 :	B-B Kesiti (Kuzeydoğu-Güneybatı Eksen), Ö:1/100	176
Şekil E. 9 :	C-C Kesiti (Kuzeybatı), Ö:1/100	177
Şekil E. 10 :	D-D Kesiti (Güneydoğu), Ö:1/100	178
Şekil E. 11 :	E-E Kesiti (Kuzeydoğu), Ö:1/100	179
Şekil E. 12 :	F-F Kesiti (Güneybatı), Ö:1/100	180
Şekil E. 13 :	G-G Kesit Görünüş (Kuzeybatı), Ö:1/100	181
Şekil E. 14 :	Son Cemaat Yeri Cephesi (Kuzeybatı), Ö:1/100	182
Şekil E. 15 :	Güneydoğu Cephesi (Arka), Ö:1/100	183
Şekil E. 16 :	Kuzeydoğu Cephesi, Ö:1/100	184
Şekil E. 17 :	Güneybatı Cephesi, Ö:1/100	185
Şekil E. 18 :	Giriş Kapısı Detayı (Kuzeybatı), Ö:1/40	186
Şekil E. 19 :	P'14-P14 Kısmi Sistem Detayı (Kuzeydoğu), Ö:1/40	187
Şekil E. 20 :	Çini Bezeme Programı-I, Ö:1/75	188
Şekil E. 21 :	Çini Bezeme Programı-II, Ö:1/75	189
Şekil E. 22 :	Çini Bezeme Programı-III, Ö:1/75	190
Şekil E. 23 :	Zemin Kat Planı Hasar Tespiti, Ö:1/100	191
Şekil E. 24 :	C-C, D-D, E-E ve F-F Kesitleri Hasar Tespitleri Ö:1/100	192
Şekil E. 25 :	G-G Kesit Görünüşü Hasar Tespiti (Kuzeybatı), Ö:1/100	193
Şekil E. 26 :	Güneydoğu Cephesi Hasar Tespiti (Arka), Ö:1/100	194
Şekil E. 27 :	Kuzeydoğu Cephesi Hasar Tespiti, Ö:1/100	195
Şekil E. 28 :	Güneybatı Cephesi Hasar Tespiti, Ö:1/100	196
Şekil E. 29-44: Restitüsyon		
Şekil E. 29 :	Vaziyet Planı-I, Ö:1/400	197
Şekil E. 30 :	Vaziyet Planı-II Planı, Ö:1/400	198
Şekil E. 31 :	Zemin Kat Planı, Ö:1/100	199
Şekil E. 32 :	Üst Kat (mahfil) Planı, Ö:1/100	200
Şekil E. 33 :	Çatı Planı, Ö:1/100	201
Şekil E. 34 :	Tavan Planı, Ö:1/100	202
Şekil E. 35 :	A-A Kesiti (Kuzeybatı-Güneydoğu Eksen), Ö:1/100	203
Şekil E. 36 :	B-B Kesiti (Kuzeydoğu-Güneybatı Eksen), Ö:1/100	204
Şekil E. 37 :	G-G Kesit Görünüş (Kuzeybatı), Ö:1/100	205

Şekil E. 38	: Son Cemaat Yeri Cephesi (Kuzeybatı), Ö:1/100	206
Şekil E. 39	: Güneydoğu Cephesi (Arka), Ö:1/100	207
Şekil E. 40	: Kuzeydoğu Cephesi, Ö:1/100	208
Şekil E. 41	: Güneybatı Cephesi, Ö:1/100	209
Şekil E. 42	: Giriş Kapısı Detayı, Ö:1/40	210
Şekil E. 43	: P'14-P14 Kısmi Sistem Detayı (Kuzeydoğu), Ö:1/40.....	211
Şekil E. 44	: Çini Bezeme Programı, Ö:1/75	212
Şekil E. 45-60:	Restorasyon Projesi	
Şekil E. 45	: Vaziyet Planı-I, Ö:1/400	213
Şekil E. 46	: Vaziyet Planı-II, Ö:1/400	214
Şekil E. 47	: Zemin Kat Planı, Ö:1/100	215
Şekil E. 48	: Üst Kat (mahfil) Planı, Ö:1/100	216
Şekil E. 49	: Çatı Planı, Ö:1/100.....	217
Şekil E. 50	: Tavan Planı, Ö:1/100	218
Şekil E. 51	: A-A Kesiti (Kuzeybatı-Güneydoğu Eksen), Ö:1/100	219
Şekil E. 52	: B-B Kesiti (Kuzeydoğu-Güneybatı Eksen), Ö:1/100	220
Şekil E. 53	: G-G kesit Görünüş (Kuzeybatı), Ö:1/100	221
Şekil E. 54	: Son Cemaat Yeri Kesiti (Kuzeybatı), Ö:1/100	222
Şekil E. 55	: Güneydoğu Cephesi (Arka), Ö:1/100	223
Şekil E. 56	: Kuzeydoğu Cephesi, Ö:1/100	224
Şekil E. 57	: Güneybatı Cephesi, Ö:1/100	225
Şekil E. 58	: Giriş Kapısı Detayı, Ö:1/40	226
Şekil E. 59	: P'14-P14 Kısmi Sistem Detayı (Kuzeydoğu), Ö:1/40.....	227
Şekil E. 60	: Çini Bezeme Programı, Ö:1/75	228
Şekil F.1	: Şah Sultan Camii Planı, Ö:1/200 (Yenişehirlioğlu ve Madran, 1989. Levha:160-A.S.Ülgen'in rölovesini güncelleştiren F.Küçükaslan)	229
Şekil F.2	: Şah Sultan Camii, kuzeydoğudan son cemaat yerine bakış. 2000	229
Şekil F.3	: Şah Sultan Camii, güneybatı cephesi. 2000	229
Şekil F.4	: Şah Sultan Camii, iç mekân güneydoğu (mihrap) duvarına bakış. 2000	229
Şekil F.5	: İskender Paşa Camii Planı, Ö:1/200 (Yenişehirlioğlu ve Madran, 1989. Levha:62-A.S.Ülgen'in rölovesini güncelleştiren F.Küçükaslan)	230
Şekil F.6	: İskender Paşa Camii, son cemaat yeri ve güneybatı cephesine bakış. 2000	230
Şekil F.7	: İskender Paşa Camii, iç mekân kuzeybatı (mahfil) yönüne bakış. 2000	230
Şekil F.8	: İskender Paşa Camii, güneydoğu (mihrap) duvarına bakış. 2000.....	230
Şekil F.9	: Hürrem Çavuş Camii Planı, Ö:1/200	231
Şekil F.10	: Hürrem Çavuş Camii, son cemaat yerine bakış. 2000	231
Şekil F.11	: Hürrem Çavuş Camii, güneybatı cephesi minare kürsüsü/kaidesi. 2000	231
Şekil F.12	: Hürrem Çavuş Camii, iç mekân kuzeybatı duvarına bakış. 2000.....	231
Şekil F.13	: Ferruh Kethüda Camii Planı, Ö:1/200 (İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Restorasyon Anabilim Dalı Arşivi, Arşiv No:00 LR 034)	232
Şekil F.14	: Ferruh Kethüda Camii kuzeydoğu kesiti, restitüsyon Ö:1/200 (Yenişehirlioğlu ve Madran, 1989. Levha:165)	232
Şekil F.15	: Ferruh Kethüda Camii, güneybatıdan bakış. 2000.....	233
Şekil F.16	: Ferruh Kethüda Camii, kuzeydoğu cephesi ve son cemaat yeri. 2000 ...	233

Şekil F.17	: Ferruh Kethüda Camii, iç mekân mihrap yönüne bakış. 2000.....	233
Şekil F.18	: Ferruh Kethüda Camii, kapatılmış son cemaat yeri. 2000	233
Şekil F.19	: Ferruh Kethüda Camii, iç mekân mihrap nişi Tekfur Sarayı üretimi çinilerinden detay. 2000	233
Şekil F.20	: Hacı Evhad Camii Planı, Ö:1/200 (İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Restorasyon Anabilim Dalı Arşivi, Arşiv No:00 LR 009).....	234
Şekil F.21	: Hacı Evhad Camii Planı, Restitüsyon Ö:1/200 (Yenişehirlioğlu ve Madran, 1989. Levha:181)	234
Şekil F.22	: Hacı Evhad Camii güneybatı kesiti, Restitüsyon Ö:1/200 (Yenişehirlioğlu ve Madran, 1989. Levha:181)	234
Şekil F.23	: Hacı Evhad Camii, güneydoğu yönünden bakış. 2000	235
Şekil F.24	: Hacı Evhad Camii, giriş kapısı. 2000	235
Şekil F.25	: Hacı Evhad Camii, kapatılmış son cemaat yeri. 2000	235
Şekil F.26	: Hacı Evhad Camii, son cemaat yeri çatısını taşıyan ahşap dikmelerden detay. 2000	235
Şekil F.27	: Ramazan Efendi Camii Planı, Ö:1/200 (İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Restorasyon Anabilim Dalı Arşivi).....	236
Şekil F.28	: Ramazan Efendi Camii, iç mekân mihrap (güneydoğu) yönüne bakış. 2000	236
Şekil F.29	: Ramazan Efendi Camii, iç mekân mahfilden kuzeydoğuya bakış. 2000	236
Şekil F.30	: Ramazan Efendi Camii, iç mekân mahfil (kuzeybatı) yönüne bakış. 2000	236
Şekil F.31	: Ramazan Efendi Camii, iç mekân pencere üzeri çini alınlık detayı. 2000	236
Şekil F.32	: Takkeci İbrahim Ağa Camii Planı, Ö:1/200	237
Şekil F.33	: Takkeci İbrahim Ağa Camii A-A Kesiti, Ö:1/200	237

TAKKECİ İBRAHİM AĞA CAMİİ: TEKNİK ÇÖZÜMLEME VE ÇEVRE YAPILARIYLA BİRLİKTE KORUMA PROJESİ

ÖZET

Surdışı'nda Topkapı yerleşim bölgesinde, bugün E-5 karayolunun eski Davutpaşa Caddesi ile kesiştiği köşede bulunan külliye'nin, en önemli parçasını oluşturan Takkeci İbrahim Ağa Camii 16. yüzyıl sonlarında yapılmıştır.

Takkeci İbrahim Ağa Camii; dış mekânı sınırlandıran boşluklu avlu duvarları ve girişleri, çeşme ve sebili, çift revaklı son cemaat yeri, iç mekândaki 16. yüzyıl İznik çini kaplamaları ve ahşap kubbesinin varlığıyla eşzamanlı benzer örneklerden farklılık göstermektedir. Sıbyan mektebi(?), iki sebil, çeşme ve hazireyi içeren yapı grubuna ek olarak vakfiyesinde cami etrafında 15 hücre ve bir dershanenin varlığından söz edilmektedir.

Tez, Giriş'in ardından surdışına yönelik verilerin toplandığı 2.Bölüm, külliye elemanlarının tanımlandığı ve değerlendirildiği 3.Bölüm, caminin mevcut durumu ve sorunlarının ele alındığı 4.Bölüm, çağdaşı ve benzeri yapılarla karşılaştırmasının yapıldığı 5.Bölüm, külliye elemanlarının restitüsyon önerilerinin geliştirildiği 6.Bölüm, restorasyon önerilerinin hazırlandığı 7.Bölüm ve Sonuç'la birlikte toplam sekiz bölümden oluşmaktadır.

Tezin konusunu oluşturan yapıların tanıtıldığı 3.Bölüm'de, külliyedeki ikincil yapıların cami ile kurduğu ilişkiler ve yerleşme düzenleri tanımlanarak tezin esas ağırlıklı noktasını oluşturan 4.Bölüm'e geçiş yapılmıştır.

4.Bölüm'de, oldukça geniş bir perspektifte ele alınan caminin yapım süreci çözümlenmeye çalışılmış, strüktürel ve mekânsal analizi yapılmıştır. Cephenin genel karakterini yansıtan taş ve tuğla boyutları, kuşaklamalar, yardımcı giriş, kenet ve zıvana gibi yapısal elemanlar gözlemlendikleri her noktada tespit edilerek boyutlandırılmıştır. Caminin yalnızca mimari kütlesi değil, bezeme öğelerinin de tespiti yapılmıştır. Bundan ötürü tüm bezeme öğeleri ve özellikle çini kaplamalar 1/1 ölçekte çizilmiştir. Aynı zamanda restorasyon projesinin hazırlanmasına ve restitüsyona ışık tutan bu analizlerin yanısıra yapıda gözlemlenen sorunlar ve geçirdiği değişiklikler tespit edilmeye çalışılmıştır.

Öte yandan caminin restitüsyonuna veri oluşturmak üzere eşzamanlı diğer örnekler ile karşılaştırmanın yapıldığı 5.Bölüm'de ise, son durumları da belgelenen yapıların Takkeci İbrahim Ağa Camii'ne oranla çok daha fazla değişmiş ve yenilenmiş oldukları saptanmıştır.

Bu araştırma ve tespitler sonucunda külliye yapılarının restitüe edilebilmesi için öneriler geliştirilmiştir. Özellikle yerleşme düzenleri açısından irdelenen çini kaplamaların caminin planimetrisini düşeyde nasıl etkilediği tartışılmıştır. Yapıların mimari ve strüktür özelliklerini korumaları ve devam ettirebilmeleri için müdahale yöntemleri belirlenmiş ve restorasyon önerileri yapılmıştır.

TAKKECİ İBRAHİM AĞA MOSQUE: TECHNICAL ANALYSIS AND CONSERVATION PROJECT WITH AUXILLARY BUILDINGS

SUMMARY

Takkeci İbrahim Ağa Mosque is dated to the end of 16th century is the most important structure of the complex of the same name located in Topkapı settlement area outside the land walls. Today, the Mosque is at the junction of the E-5 motorway with the old Davutpaşa Avenue.

Takkeci İbrahim Ağa Mosque differs from other similar structures with its pierced courtyard walls defining its outer limits, entrances, fountain, and sebil, 16th century İznik tiles covering interior surfaces and the presence of the timber construction dome.

In addition to the building complex, consisting of a primary school (?), two sebils, a fountain and a cemetery, non-existent 15 cells of madrasa and a classroom are mentioned in its waqfiya.

This thesis consists of eight chapters; introduction is followed by a chapter is the collection of data about outskirts of the land walls. The third chapter is the presentation and evaluation of the elements of the complex. The fourth chapter is about the evaluation of the present situation and problems (architectural, structural...etc.) of the mosque. The fifth chapter is the comparison of it with contemporary and similar buildings. The sixth is the improvement of the restitutions of the elements of the complex. The seventh chapter is proposals of restoration, and the last one conclusion.

Chapter three focuses mainly on the buildings making up the subject of the thesis. It also defines the relationship between secondary buildings of the complex and the mosque and their layout forms leading to the fourth chapter, which is the central part. Chapter four presents structural and spatial elements of the mosque, considering the process of its construction in broad perspective. Dimensions of the main elements of the wall masonry, the stone and brick units, the horizontal binders as well as dowels (kuşaklama), which reflects main characteristics of the elevations, clamps, and dowel were measured and marked on the drawings wherever they could be observed.

Not only the architectural features but also the decorative elements of the mosque were documented. All of the decorative elements especially tile claddings were documented in 1:1 scale.

Besides these analyses leading to the restitution and preparation of the restoration project, observed problems and changes in the buildings through ages were documented.

A comparative study with other contemporary structures is presented in chapter five in order to help the restitution of the building, however, it was observed that these documented examples contemporary with Takkeci İbrahim Ağa Mosque had changed

more than this mosque due to later renewals. As a result of this survey and analysis, proposals were developed for the restitution of the structure. Tile claddings were analyzed in terms of their location and discussed how they affected planimetry of the mosque on the vertical plane.

Restoration proposals are developed according to the methods of intervention for the conservation and continuation of architectural and structural features of the buildings.

1. GİRİŞ

16.yüzyıl sonlarında Topkapı-Surdışı'nda Takkeci (Arakiyeci) İbrahim Ağa tarafından yaptırılan ve aynı adla anılan cami, içinde ahşap kubbesi ve 16.yüzyıla ait İznik çini panolarıyla sanat tarihi ve mimarlık tarihi araştırmalarında dönemin önemli bir yapısı olarak yer alır. Ayrıntılı çalışmaların az oluşundan ötürü, tez konusu olarak seçilmiş ve belgelenmiştir¹.

Başlangıçta çalışmanın kapsamı ve amacı belirlenirken Takkeci İbrahim Ağa Külliyesi² olarak adlandırılan yapı grubunun en önemli parçasını oluşturan caminin mevcut durumunun tespit edilmesi ve çini panoların camiye ait olup olmadığının sorgulanması öngörülmüştü. Ancak, çalışmanın sınırları ilerleyen aşamalarda genişletilmiş; caminin güneydoğusunda yer alan sıbyan mektebi ve 1593-94(H.1002) tarihli sebil, kuzeydoğusundaki Derviş Mehmet Paşa Çeşmesi³ ve çeşmenin karşısındaki 1578 tarihli sebil de araştırma kapsamına alınmıştır.

Külliye bileşenlerinin mevcut durumunun belgelenmesi ve esas araştırma konusunu oluşturan caminin yapım tekniği ve malzemesine yönelik analizler yapılırken, eşzamanlı olarak farklılık gösteren çini pano ve motifler de yerinde çizilmiştir. Külliyedeki ikincil yapıların cami ile kurduğu ilişkiler, caminin mimari ve strüktürel analizi ile çini bezeme programının eşzamanlı incelenmesi, araştırmanın yönelimi hakkında kısmen fikir verebilmektedir. Ancak, iki farklı çalışmanın paralel yürütülmesi, bu yönelimin zaman zaman sanat tarihi alanına kayma eğilimi göstermesine yol açmıştır. Bunun nedeni, daha önce monografik bir çalışmanın konusu olmamış cami ve dolayısıyla külliye için kaçınılmazdır.

¹ İ.Ü. Sanat Tarihi Bölümü'nde bir tanesi tamamen Takkeci İbrahim Ağa Camii (Arınç, 1958) diğeri Ramazan Efendi Camii (Gençata, 1965) üzerine hazırlanmış iki lisans, Ramazan Efendi Camii ve Takkeci İbrahim Ağa Camii'lerinin mimari süslemelerinin karşılaştırıldığı bir yüksek lisans (Vardar, 1989) tez çalışması bulunmaktadır.

² Takkeci İbrahim Ağa Külliyesi cami, sıbyan mektebi, iki sebil, daha geç dönemde Derviş Mehmet Paşa tarafından yaptırılan bir başka çeşme ve hazireden oluşmaktadır.

³ Derviş Mehmet Paşa Çeşmesi'nin rölövesi, İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Mimarlık öğrencileri tarafından Rölöve Restorasyon dersi kapsamında, 1999-2000 yaz yarıyılında hazırlanmıştır.

Ulaşılan bazı araştırma ve yayınlarda camiye yönelik eksik ve hatalı bilgilere rastlanmaktadır. Yayınların bazılarında, cami başka bir adla adlandırılmış ve tarihlendirilmiştir. Yine bazı kaynaklarda, caminin mevcut durumunu belgeleyen çizimlerde eksiklikler ve hatalar görülmektedir. Bunlar, zaman zaman yanlış çıkarsamalara neden olsa da, caminin kendisi yeterli verilere sahip olarak bunların düzeltilmesine olanak tanımaktadır.

Kitaplık ve arşiv araştırmaları sonucu, yapı grubuna ve çevreye yönelik kaynaklara ulaşmaya çalışılmıştır. 3. Bölüm’de değerlendirilen bu veriler ile külliye’nin genel yerleşimine yönelik tanımlamalar yapılmıştır. Aynı zamanda görsel malzeme ile de desteklenen yapı topluluğunun en erken tarihli fotoğrafları İstanbul Arkeoloji Müzeleri Fotoğraf Arşivi’nde bulunan 1941 yılına ait fotoğraflardır.

Tezin ağırlıklı noktasını oluşturan 4. Bölüm’de, özellikle rölöve çalışmalarında elde edilen detaylar ile caminin teknik ve mimari çözümlemesi yapılmış ve oldukça ayrıntılı biçimde aktarılmıştır. Ayrıca, yapıdaki değişiklik ve bozulmalar tespit edilmiştir. Özellikle 17 Ağustos 1999 depreminin, yapıda varolan sorunları ne yönde etkilediği saptanmaya çalışılmıştır.

Tezin, 5. Bölüm’ünde Takkeci İbrahim Ağa Camii’nin çağdaşı yapılarla hem planimetrik özellikleri, kütle biçimlenişi ve örtü sistemi, hem de çini kompozisyonu açısından karşılaştırmalı olarak inceleme ve gözlemler yapılmıştır. Örneklerin bazılarında plan, kesit, cephe krokileri ve saçak detayları çizilmiştir. Ramazan Efendi Camii (1586) dışında tez kapsamına alınmayan ancak, caminin ve çini panoların restitüsyonunun sorgulanmasına yardımcı olan Rüstem Paşa Camii (1561), Kara Ahmet Paşa Camii (1571), Kılıç Ali Paşa Camii (1580-81), Mehmet Ağa Camii (1585), Kazasker İvaz Efendi Camii (1586’dan önce) ve Mesih Mehmet Paşa Camii (1586) gibi çinili yapılarda ise çini levhaların boyutları, ağırlıklı renkleri, panoyu oluşturan motif sayısı ve bulundukları yerler gibi detaylara dikkat edilerek benzerlik ve farklılıklar ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ayrıca, Gülbenkian Müze Kataloğu taranarak şu anda yerinde olmayan çini levhaların ve panoların bazıları tespit edilmiştir. Bu araştırma ve gözlemler doğrultusunda caminin mimari kurgusuna ve iç mekândaki çini panoların restitüsyonuna yönelik öneriler üretilmiştir.

6. ve 7. Bölüm’lerde caminin yanı sıra diğer külliye yapıları da için de restitüsyon ve restorasyon önerileri geliştirilmiştir. Yapıların mimari özelliklerini korumaları ve

sürdürebilmesi için en az müdahale amaçlanmış ve uygulanacak teknikler belirlenmiştir.

2. TOPKAPI VE SURDIŞI YERLEŞİM BÖLGESİ

16. ve 19.yüzyıllar arasında, surdışında bazı bölgelerde yerleşimin olduğu bilinmekle birlikte, özellikle Topkapı'daki yerleşme dokusuna ilişkin veriler sınırlıdır. İstanbul'un imarı ve planlanmasına yönelik çalışmaların da 19.yüzyılda başlatıldığı ve bölgesel nitelikli (suriçi ve Galata çevresi) oluşu gözönüne alındığında bu durum bir ölçüde açıklanabilir (Tapan, 1998:75).

S. Eyice "*Tarih İçinde İstanbul ve Şehrin Gelişmesi*" adlı makalesinde, "*Bizans Döneminde, Theodosius surları ile sınırlanan şehrin her tarafında yerleşme olmadığını, bazı bölgelerin boş veya ekili alanlardan oluştuğunu*" yazmaktadır (Eyice,1980:107) (Şekil B.1). Hatta, XV.yüzyıl başlarında İstanbul'a gelen bazı yabancılar⁴, şehirdeki boş alanların konut alanlarından daha fazla olduğuna dikkati çekmektedir (Eyice, 1980:108). Ancak, XV.yüzyılın ikinci yarısında Türklerin İstanbul'u alması ile değişmeye başlayan şehrin görüntüsüne, birbirine çok yakın inşa edilmiş evler, ağaçların oluşturduğu yeşil alanlar ve camiler hakim olmaya başlar (Eyice, 1980:119). XVI. yüzyılda İstanbul'un genel karakterini yansıtan yeşil dokuyu, özellikle şehrin dış sınırlarını çevreleyen mezarlıklar oluşturmaktadır.

16.yüzyıla ait bir minyatürde (Şekil B.2)⁵, surdışında, Eyüp-Ayvansaray arasında yoğun bir yerleşme görülürken, Topkapı⁶ ve Yedikule civarında çok daha seyrek dokulu, bir mahalle niteliğinde yerleşme görülmektedir. Suriçindeki yapı yoğunluğu ile paralellik gösteren yeşil doku, surdışında Topkapı ile Eyüp arasında işaretlenmiştir (Şekil B.2).

⁴ 1403'de İstanbul'a gelen Ruy Gonzales de Clavijo "*şehrin pek fazla meskun görülmediğini, şehrin ortalarında sürülmüş arazi içinde köy evleri görüldüğünü*" ve 1433'de gelen B. Braquière ise "*şehrin adeta peşpeşe sıralanan köyler halinde olduğunu ve boş yerlerin meskun yerlerden daha fazla olduğunu*" belirtmektedir.

⁵ Şekil B.2'yi oluşturan bu minyatür, S. Eyice'nin "*Tarih İçinde İstanbul ve Şehrin Gelişmesi*" adlı makalesinde "*XVI. yüzyılda İstanbul, Seyyid Lokman'ın Hünernâme (1579/80-1584/85)sindeki bu minyatürün Veli Can tarafından yapıldığı kabul edilmektedir.*" şeklinde geçmekte iken Türkiye Sınai Kalkınma Bankası'nın 1990 yılında çıkarttığı "*İstanbul Haritaları*" adlı kitapta "*İstanbul. Piri Reis. 1521, Revizyon 1526. Piri Reis (1465-1554)in bu İstanbul haritasında Yeni Saray (Topkapı), Eski Saray (Bayazıt),camiler, sağlam durumda karasurları, tersane, Çukurbostan ve Yenikapı limanı görülmektedir.*" şeklinde geçmektedir.

⁶ Topkapı civarında çizilen mahallede bir cami de görülmektedir (Şekil B.2).

1840 tarihli İstanbul kenti planında (Şekil B.3), Topkapı-Surdivşı'nda “*Mevlevihane-Convent of Mevlevi Dervishes*” olarak geçen bir mahalle işaretlenmiştir. Günümüzde Takkeci İbrahim Ağa Camii'nin bulunduğu yere denk düşen bu nokta ile Eyüp-Ayvansaray arasında oldukça geniş bir alana yayılan Türk mezarlığı, Rum mezarlığı, bahçe ve çiftlikler tespit edilmiştir. Ayrıca, Mehmet Ziya da “*İstanbul ve Boğaziçi-I*” adlı kitabında bu bölgede birçok iftlik⁷ olduğunu yazmaktadır (Ziya, 1922:129). Hatta, Fatih Sultan Mehmet ioz iftliği (Taşlıtarla) yakınındaki turunç bahçelerini sulamak için su tesisi (1453-1481) yaptırmıştır (een, 1991:60).

Surdivşı'na yönelik bir başka belge, 1849 yılında Jules Laurens'in yaptığı resimdir (Şekil B.4). Resimde, suriçinde ağaç toplulukları arasında evler ve geride Mihrimah Sultan Camii, surdivşında ise mezar taşları ve arkada, sık ağaçlıklar görülmektedir. Özellikle Surdivşı-Eyüp civarındaki mezarlık alanların çokluğu, insanların öldüklerinde Eyüp Sultan'a yakın bir yere gömülmek istemeleri olarak yorumlanmaktadır⁸ (Eyice, 1980:120).

1863 yılında C. Stolpe'nin hazırladığı İstanbul kenti planında (Şekil B.6) da, surdivşında, suriine oranla çok daha az bir yerleşme görülmektedir. Bazı bölgelerin ve yapıların adlarının da yazılı olduğu planda, Topkapı-Surdivşı'nda Büyük Mezarlık olarak işaretlenen bölgenin güneyinde Mevlevi Tekkesi ve Takkeci Mahallesi olduğu tespit edilmiştir. Şekil B.6'da da Şekil B.2, B.3 ve B.4'te grldğ gibi surdivşındaki yapı yoğunluğu azlığına karşın mezarlık ve yeşil alanlar çoğunluktadır. Surdivşı bu özelliğini Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında da nispeten korumuştur (Eyice, 1980:119).

Ancak, Cumhuriyet döneminde başlatılan planlama ve imar uygulamaları, şehrin genel karakterinde önemli değişiklikler yaratmıştır. Yeni yolların açılması, caddelerin genişletilmesi, meydanların oluşturulmasını vb. kapsayan bu imar etkinlikleri (zellikle 1960'a kadar) beraberinde nüfus artışını da getirmiştir. 1950'li yıllarda sanayinin surdivşına alınması ile gelişen plansız yerleşmeler geekonu mahallelerini yaratmıştır. Zeytinburnu geekonu mahallelerinin oluştuğu ilk yerdir.

⁷ M. Ziya, Silivrikapı, Mevlevihane kapısı ve Topkapı civarında Ferhat Paşa, Bayram Paşa, Mithad Paşa, Hazineadar, Aksu, Papas Köy, Kasıkı, Salgır, Maltepe, ınar ve Aya Mama iftliklerinin bulunduğunu yazmaktadır.

⁸ S. Eyice makalesinde, Hazreti Muhammed'in yakınlarından kabul edilen Eyüb Ensari'nin fetih sırasında keşfedildiğini ve gömüldüğü yerde kurulan Eyüb Sultan Türbesi'nden ötürü de, bu bölgede geniş mezarlıkların oluştuğunu ve pek çok türbenin kurulduğunu ileri sürer.

Daha sonra burayı Eyüp, Rami, Taşlıtarla gecekondu mahalleleri takip etmiştir (Şenyapılı, 1998:302).

Topkapı-Surdişı'na da yansıyan bu imar faaliyetleri, surdişına hakim olan boş ve yeşil alan görüntüsünü de değiştirmiştir. 1966 yılına ait bir hava fotoğrafında (Şekil B.7) ve 1970 sonrasına ait Topkapı-Edirnekapı yönündeki bir başka fotoğrafta (Şekil B.5), boş alanların ve mezarlıkların yanısıra, yeni açılan yollar ve fabrika binaları görülmektedir.

Trakya ve Anadolu Otogarlarının da bu bölgede uzun yıllar konumlanması, hızlı ve plansız gelişmeyle birlikte çevreyi olumsuz yönde etkilemiştir. Ancak, şehirlerarası ulaşımın trafik yükünü artık taşıyamayan otogarın uzaklaştırılması sonucunda "*Topkapı, Şehir Parkı Projesi*"⁹ kapsamında, 1999'da başlatılan ve surdişında kısmen yapılan düzenleme çalışmaları ile Takkeci İbrahim Ağa Külliyesi'nin de çevresinde gelişmiş olan plansız konut ve işyerleri kaldırılmıştır (Şekil D.1-3).

⁹ Millet Caddesinin ikiye böldüğü ve kuzeyde Davutpaşa-Topkapı Yolu, güneyde Merkez Efendi Camii hizası, batıda E-5 karayolu ve doğuda surların sınırlandığı alan, İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından yaptırılacak olan "*Topkapı, Şehir Parkı*" projesinin sınırlarını oluşturmaktadır.

3. TAKKECİ İBRAHİM AĞA KÜLLİYESİ

3.1. Takkeci İbrahim Ağa¹⁰ ve Vakfiyesi

Arakiye¹¹ yaparak geçimini sağlayan Takkeci İbrahim Ağa hakkında bulunabilen bilgiler sınırlıdır. Takkeci İbrahim Çavuş vakfına ait 1601(H.1010), 1602(H.1011) ve 1606(H.1015) tarihli üç adet vakfiye bulunmaktadır¹² (Şekil A). Babası Rumeli kazaskeri olan Abdülhalim adlı bir kişi tarafından yazılan Takyeci İbrahim Çavuş vakfına ait 1601(H.17 Recep 1010) tarihli ilk vakfiyeden, Şirimerd Çavuş Mahallesi'nde oturan saray çavuşlarından Takkeci İbrahim Ağa'nın Abdurrahman adlı bir kişinin oğlu olduğu öğrenilmektedir (Şekil A:1-2). Aynı vakfiyede, İbrahim Çavuş vakfına, Takkeci İbrahim Ağa'nın iki oğlu (Mustafa Çelebi-şehit olmuş ve Halil Çavuş), kızı (Ayşe) ve annesinin (Emine Hatun) yanısıra çocuklarının çocuklarının (nesli tükenene kadar) dahil olduğu belirtilmektedir.

Gördüğü bir rüya üzerine camiyi inşa ettirdiğine dair yazılar bulunmakla beraber arakiye ya da takke yapımı ile uğraşan varlıklı kişilerin olduğu ve bazılarının benzer yapılar ortaya koyduğu bilinmektedir¹³. Takkeci İbrahim Ağa'nın gördüğü rüya şöyle anlatılmaktadır:

¹⁰ Külliyei inşa ettiren Takkeci İbrahim, külliye ilk inşa edilen 1578(H.986) tarihli sebilde "İbrahim Ağa", caminin 1591-92(H.1000) tarihli kitabesinde ve cami iç mekânında P5 ve P14 pencereleri üzerinde bulunan kitabelerde "İbrahim Çavuş" olarak geçmektedir. Cami ise kuzey avlu kapısı üzerindeki onarım kitabesinde "Takyeci Câmii" olarak adlandırılmıştır. Tez içinde ise cami "Takkeci İbrahim Ağa Camii" ve sahibi "İbrahim Ağa" olarak kullanılmıştır.

¹¹ Takke, Farsça Tâkiye'den, kavuk altında ve gece giyilen bez ve örme serpuş, arâkiye ise Arapça Arâk'tan gelen, teri emmek için keçe ve tiftikten yapılan, dervişlerin yuvarlak biçimli, külâh altı giyimi (Ünsal, 1986:26).

¹² Takkeci İbrahim Çavuş Vakfına ait 1601(H.1010), 1602(H.1011) ve 1606(H.1015) tarihli üç adet vakfiye, İstanbul-Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nde bulunmaktadır.

¹³ B.Ünsal makalesinde, Silivrikapı'daki Takkeci Ahmet Çelebi Mescidi (tarihsiz) ve Üsküdar'daki Hacı Cafer Çelebi Mescidi'nin (1603) takkeci ve Hacı Evhad Camii'nin (1585) kasap esnafına bağlı kişiler tarafından yaptırıldığını yazmaktadır (Ünsal, 1986:19). Ayrıca Semavi Eyice "Tarih İçinde İstanbul ve Şehrin Gelişmesi" konulu makalesinde "orta derecede ileri gelenlerin ve zengin tüccarların hayır eserleri olarak da dış görünüşleri mütevazı fakat genellikle iç süslemeleri zengin olan Ramazan Efendi, Hacı Evhad, Ferruh Kethüda, Odabaşı camileri gibi ufak ölçüde ibadet yerleri yaptırdığı"nı yazmaktadır (Eyice, 1980:121).

“Takkeci İbrahim Ağa, sürekli olarak hep aynı rüyayı görürmüş. Rüyasında ak sakallı, nur yüzlü bir adam, ona hep Bağdat’a gitmesini ve orada bulacağı üç üzüm salkımını yemesini söylemiş. İbrahim Ağa bir dayanmış, iki dayanmış en sonunda kalkıp Bağdat’a gitmiş. Orada bir kahvede otururken bakmış ki, karşısında üç üzüm salkımı duruyor. Akli devamlı gördüğü rüya ile meşgul olan İbrahim Ağa hemen yerinden kalkıp üzümleri yemiş. Ardından Bağdat’lı bir hoca ile ahabalık kurmuş ve ona başından geçenleri anlatmış. Adam da ona yıllardır buna benzer bir rüya gördüğünü, kendisinin İstanbul’a gitmesi, Topkapı dışındaki bir evin kömürlüğünde gömülü iki küp altını alması söylendiğini anlatmış. Takkeci İbrahim Ağa bakmış, sözü edilen yer kendi evi. İstanbul’a dönüşünde evinin kömürlüğünü kazmış ve iki küp altını bulmuş. Bu altınlarla da Takkeci İbrahim Ağa Camii’ni yaptırmış”¹⁴ (Yücel, 1976:5).

1606(H.Cemaziyelahir 1015) tarihli üçüncü ve son vakfiyeden İbrahim Ağa’nın “*eski Bezazistan karşısında, Takyeciler çarşısında bulunan; bir taraftan Ayasofya-i kebir evkafına, bir taraftan Mehmet ve İbrahim ibni Mehmet dükkânı, bir taraftan Fatma binti Mehmet dükkânı ve tarik-i âm*” ile sınırları belirtilen 14 zira arsa üzerinde inşa edilen bir kârgir arakiyeci dükkânı ve 2 odalı kârgir kemer mahzeninin bulunduğu anlaşılmaktadır¹⁵. Arakiyeci dükkânı ve kemer mahzeninin bir kira (240 akçe) karşılığında vakfedilen malların dışında tutulacağı da vakfiyede belirtilmektedir (Şekil A:12).

1601(H.1010) tarihli vakfiyede cami etrafında imam, şeyh, iki müezzin, muallim (naathan), iki kayyım ve 8 dervişin kaldığı toplam 15 hücre ve hücrelerden daha büyük bir dershanenin varlığından sözedilmektedir.

Takkeci İbrahim Ağa’nın mezarı, eski Davutpaşa Caddesi ile Takkeci Camii Sokağının kesiştiği köşede, 1578(H.986) tarihli sebili arkasındaki hazirede bulunmaktadır (Şekil D.35). Mezar baş taşında 1595-96(H.1004) tarihinde vefat ettiği¹⁶ yazılıdır (Şekil D.37).

3.2. Tarihsel Gelişim

Surdışına yönelik verilerin sınırlı olmasına karşın, 2.Bölüm’de tanıtılan birkaç belge orada bir küçük yerleşme olduğunu göstermektedir. Topkapı-Surdışı civarında,

¹⁴ Bu hikaye, İ. H. Konyalı (Konyalı, 1950:15 ve Konyalı, 1955:7 ve V. Samancıgil (Samancıgil, 1982:24-26) tarafından fikir aynı olmak üzere biraz daha masalsi anlatılmaktadır.

¹⁵ Halil Ethem, “*banisi İbrahim Ağa’nın o civarda imalathanesi vardı*” diye yazmakta ancak, yerini tam olarak belirtmemektedir (Ethem, 1933:80). Ancak, 1863 tarihinde C. Stolpe tarafından çizilen İstanbul kenti planında, Topkapı-Surdışı’nda Takkeci İbrahim Ağa Camii’nin bulunduğu bölgede “*Takkeci*” adında bir mahalle işaretlenmiştir (Şekil B.6).

¹⁶ Sanduka üzerindeki yazılarda Takkeci İbrahim Ağa’nın adı açıkça belirtilmemiştir. Ancak, yazılanlardan mezarın İbrahim Ağa’ya ait olduğu anlaşılmaktadır (bkz. Bölüm 3.3.6).

yerleşimin olduğunu gösteren ilk belge XVI.yüzyıl sonlarına ait bir minyatürdür (Şekil B.2). İkinci ve daha önemli bir başka belge ise 1863 yılında C.Stolpe tarafından Sultan Abdülaziz için çizilen İstanbul kenti planıdır (Şekil B.6). Mezarlıklar ve ekili alanlar içinde “*Takkeci Mahallesi*” adında bir mahalle Topkapı-Surdivşı’nda işaretlenmiştir. Bu mahalle, günümüzde Takkeci İbrahim Ağa Külliyesi’nin bulunduğu bölgeye denk düşmektedir.

Takkeci İbrahim Ağa Külliyesi; cami, sıbyan mektebi, iki sebil, kuyu¹⁷ (Şekil C.2), çeşme ve hazireyi kapsamaktadır. Vakfiyesinde ise cami çevresinde, günümüzde mevcut olmayan 15 hücre ve bir dershanenin bulunduğu belirtilmektedir. 1578(H.986) tarihinde yaptırılan ilk sebilden sonra 1591-92(H.1000) tarihinde camiyle birlikte, ilk sebilden 16 yıl sonra 1593-94(H.1002) tarihinde inşa ettirilen ikinci sebil, kompleksin bir bütün olarak tasarlanmadığını göstermektedir. Avlu duvarlarının sınırlandırdığı alan içinde kalan cami ve sebil dışında inşa tarihi bilinmeyen sıbyan mektebi ve 1819-20(H.1235) tarihli bir çeşme de bulunmaktadır. Ancak, yapıların kimler tarafından tasarlandıkları ya da inşa edildikleri bilinmemektedir¹⁸.

Külliyenin bulunduğu civarda 6 adet kuyu tespit edilmiştir (Şekil C.1). Bunlardan 1 no’lu kuyu (Şekil D.4) dışındaki diğer kuyular bölgedeki yapıların kaldırılması¹⁹ sırasında ortaya çıkarılmıştır (Şekil D.1-3). Kuyuların hepsi, moloz taşlarla oldukça düzgün örölmüş ve dairesel kesitlidir. Üzeri metal kapakla örtölen 1 no’lu kuyunun

¹⁷ Vakıflar Bölge Müdürlüğü’nden alınan 1/500 ölçekli vaziyet planında, kuzeybatı yönünde 5 no’lu parselin dışında bir kuyu çizilmiştir (Şekil C.2).

¹⁸ E.İhsanoğlu “*Mimar Sinan ve Yapılarıyla İlgili Eserler Bibliyografyası*” adlı çalışmada Takkeci İbrahim Ağa Camii’nin, Sinan’ın yapılarını içeren listelerde yer almamasına rağmen konuyla ilgili 7 çalışmaya yer vererek araştırmacıların inisiyatifine bırakmıştır (İhsanoğlu, 1988:XI). Bu çalışmalar Arınç, 1958; Kunter, 1970; Silivri, 1958; Silivri, 1979; Samancıgil, 1982; Yüksel, 1985 ve Ünsal, 1986’dır. B.Ünsal camiyi “*Mimar Sinan hayatının sonlarında tasarım haline getirmiş vefat edince onun yerine Mimar Mehmet Ağa yapılaştırmıştır varsayımı üzerinde durulabilir*” diye yazmaktadır (Ünsal, 1986:25). K.Silivri ise 1958 yılında yazdığı makalede caminin M.Sinan tarafından tasarlanmış ya da başlanmış ancak, ölümünden sonra bitirilmiş olabileceğini yazmakta (Silivri, 1958:7) iken, 1979’da sunduğu bildiride yapının mimarı olarak M.Sinan’ı göstermektedir (Silivri, 1979:91). A.Kuran ise makalesinin Ahmet Çelebi Mescidi’ni anlattığı bölümünde, Takkeci Ahmet Çelebi tarafından yaptırılan mescidin yapım tarihinin 1591-92 olarak verildiğini, fakat bu tarihin mimar Davud Ağa’nın eseri Takkeci İbrahim Ağa Camii’nin yapım tarihi olduğunu yazmaktadır (Kuran, 1992:140).

¹⁹ “*Topkapı, Şehir Parkı*” projesi kapsamında bölgedeki yapıların 1999 yılından itibaren kaldırılmaya başlanması ile ortaya çıkan kuyulardan iki tanesi (2 ve 4 no’lu kuyular) yine aynı çalışmalar sırasında doldurulmuştur. Ayrıca tez yazarı tarafından görölmeyen ancak çalışmalar sırasında bulunduğu yetkililerden öğrenilen başka kuyular kapatılmıştır.

çapı 380cm.'dir (Şekil C.1, D.4). Çöp yığını haline getirilen kuyunun içinde hâlâ su bulunmaktadır. 2 no'lu kuyu, iç açıklığı ~4m.'ye kadar 60-70cm. arasında iken devamında kuyu çapı genişlemektedir (Şekil C.1, D.7-8). İçinde su vardır. 3 no'lu kuyu, bulunan kuyuların en büyüğüdür (Şekil C.1, D.5-6). Çapı 420-430cm. arasındadır. İçine hafriyat döküldüğünden derinliği saptanamamaktadır. 4 no'lu kuyu ise 60cm. çapında ve 2 no'lu kuyu gibi belli bir mesafeden sonra çapı genişlemektedir (Şekil C.1, D.9-10). Ayrıca Topkapı tarafına doğru bir açılma görülmektedir. Caminin güney avlu duvarına yakın bir mesafede bulunan 5 ve 6 no'lu kuyular da diğer küçük kuyular gibi çapları 65-75cm. ve moloz taş örgülüdür (Şekil D.11-13). Yalnızca görsel olarak belgeleme olanağı bulunan 2 ve 4 no'lu kuyular kapatılmıştır.

Bizans ve Osmanlı Dönemlerinde şehrin yerleşim alanları genellikle suriçinde planlanmakta, yiyecek ve su ihtiyacı ise surdışından karşılanmaktadır (Eyice, 1980:112). Bundan ötürü surdışında pek çok çiftlik bulunmaktadır. Silivrikapı, Mevlevihane kapısı ve Topkapı civarında Ferhat Paşa, Bayram Paşa, Mithad Paşa, Hazinedar, Aksu, Papas Köy, Kaşıkçı, Salgır, Maltepe, Çınar ve Aya Mama çiftlikleri bunlardan bazılarıdır (Ziya, 1922:129). Halkalı Suları diye adlandırılan 16 suyolundan biri olan "*Turunçlu Suyolları*", Fatih Sultan Mehmet'in Çiçoç Çiftliği (Taşlıtarla) civarındaki turunç bahçelerini sulamak için çıkarttığı bilinmektedir (Çeçen, 1991:60). Bir diğer suyolu "*Koca Mustafa Paşa Suyolları*"dır. "*Topkapı-Edirnekapı arasındaki İbrahim Paşa'da, Yahudi Mezarlığı civarından çıkan su, Takkeci Mahallesi civarında bir bahçe içinden çıkan su ile birleştikten sonra Kocamustafa Paşa Camii'ne ulaşmaktadır*" (Şekil C.5, Çeçen, 1991:72). Bulunan kuyular ve K. Çeçen'in Halkalı Suları adlı kitabındaki bu ifade, bölgede bir yerleşmenin olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

3.3. Külliye'nin Konumu ve Külliye Bünyesinde Yer Alan Yapılar

Takkeci İbrahim Ağa Külliyesi, Topkapı-Surdışı yerleşim bölgesinde, kuzeyde eski Davutpaşa Caddesi ve Topkapı (Çamlık) Mezarlığı, batıda E-5 karayolu ve doğuda Takkeci Camii Sokak ile sınırlandırılan alan içinde yer almaktadır (Şekil C.1, E.1).

Külliye; cami, sıbyan mektebi, iki sebil, çeşme, kuyu²⁰ ve hazireden oluşmaktadır (Şekil E.1-2). Külliye kapsamında yer alan 1578(H.986) tarihli sebil ve arka tarafındaki Takkeci İbrahim Ağa'nın mezarının bulunduğu hazire; cami, sıbyan mektebi, 1593-94(H.1002) tarihli sebil, Derviş Mehmet Paşa tarafından 1819-20(H.1235) tarihinde yaptırılan çeşme ve kuzeyde yer alan bir başka hazirenin içinde olan parseli sınırlandıran kuzey ve doğu avlu duvarlarının karşısında konumlandırılmıştır. Sebilin arkasındaki hazirenin karşısında bir başka mezarlık daha bulunmaktadır (Şekil D.36). Etrafı çevrili olan mezarlıkta iki mezar görülmektedir. Birinin baş taşı da mevcuttur. Ancak, mezarların kimlere ait olduğu bilinmemektedir.

Yol açma ya da genişletme çalışmalarından Takkeci İbrahim Ağa Külliyesi²¹ de payına düşeni almış, özgün avlu duvarları kesilmiştir. Camiyi kuzey, doğu ve güney yönünde avlu duvarları, batıda ise son yıllarda yapılmış yapılar çevrelemektedir (Şekil D.43 E.2). Doğu (Takkeci Camii Sokağı) yönündeki avlu duvarı bütünlüğünü korurken (Şekil D.41), kuzey yönündeki (eski Davutpaşa Caddesi) duvar nispeten bütünlüğünü kaybetmiş (Şekil D.40), ancak güney yönündeki avlu duvarı tamamıyla bozulmuştur (Şekil D.42).

Avlunun güney duvarı üzerinde yer yer içi doldurulmuş pencereler görülmekle birlikte (Şekil D.13), moloz taş örgü tüm duvar yüzeyine hakimdir (Şekil D.51-52). Doğu avlu duvarı üzerinde caminin yanısıra sıbyan mektebi ve sebil girişi de bulunmaktadır (Şekil D.47). Belli aralıklarla yerleştirilen düşey taş bloklarla oluşturulan pencereler, toplu demir parmaklıklarla ve demir çubuklarla kapatılmıştır (Şekil D.41 E.2). Doğu avlu duvarında gözlemlenen pencere düzeni kuzey avlu duvarında yerini sıkça yerleştirilmiş düşey taş bloklara bırakmakta (Şekil D.40), sadece Derviş Paşa Çeşmesi yönünde, üzerindeki harpuştası düşmüş bir pencere bulunmaktadır (Şekil C.4). Doğu ve kuzey avlu duvarları taş harpuşta ile sonlanmaktadır. Güney avlu duvarına bitişik yapılar kaldırıldıktan sonra kısmen pencere düzeni ve harpuşta açığa çıkmıştır (Şekil D.13).

²⁰ 1968 yılına ait vaziyet planında (E-5 karayolu açılmadan önce), parselin kuzeybatısında işaretlenen kuyunun günümüzde de var olduğu söylenmektedir (Şekil C.2).

²¹ E-5 karayolunun açılması sırasında külliyei, batı yönünde sınırlandıran bazı yapılar kaldırılmıştır. Eski Edirne yolu üzerinde olan Halil Çavuş'un mezarı da yolun genişletilmesi sırasında sebil arkasına taşınmıştır (Kunter, 1970:115). M. Ziya ise kitabında İbrahim Ağa'nın oğlu Halil Çavuş'un mezarının, sebilin karşısında ve yol kenarında olduğunu belirtmektedir (Ziya, 1922:129).

Avlunun kuzey, güney ve doğu duvarları üzerinde birer kapı bulunmaktadır (Şekil E.2). Doğu ve kuzeydeki avlu kapıları hemen hemen birbirine yakın boyutlardadır ve güney yönündeki avlu kapısına göre daha büyük tutulmuştur. Güney ve kuzey kapıları, avlu duvarı dış sınırı (cadde/sokak) ile aynı hizadadır. Avlunun doğu kapısının sokak cephesinde iki kemerli geçiş görülmektedir (Şekil D.49). Avlu duvarından sokak yönüne doğru ~10cm. çıkıntı yapmış beşik kemerli ve bu kemerden içeriye ~50cm. girinti yapmış basık kemerli geçiş diğer kapılarda kullanılmamıştır (Şekil D.49,45,51). Basık kemerli giriş kapılarının kemer taşları birbirine geçmeli olarak oturtulmuştur (Şekil D.49).

Avlunun doğu kapısı boşluğunun üst örtüsü kapı kemeri ile hemen hemen aynı eğriye sahiptir. Örtü, batı-doğu eksenine dik yerleştirilen ortada bir sıra ve yanlarda bu sıraya dik yerleştirilen tuğlalarla örülmüştür (Şekil D.50). Tuğla boyutları cami beden duvarlarında da görülen 32-34x3-5cm. arasındadır. Hemen hemen bir tuğla kalınlığı kadar olan harç yer yer dökülmüştür. Ayrıca avlunun güney duvarının, doğu duvarı ile birleştiği köşeye yakın bir noktada taşları birbirine bağlayan kenet tespit edilmiştir.

Doğu duvarı üzerinde avluya giriş dışında 1593-94 tarihli sebil ve sıbyan mektebi girişi de bulunmaktadır (Şekil D.47). Diğerlerine oranla sebil ve sıbyan mektebi girişi oldukça küçük boyutta tutulmuştur.

Avlunun güney kapısı boşluğunun örtüsü düz ve sıvalıdır. Kapının, avlu yönündeki cephesinin batı duvarında kenet tespit edilmiştir (Şekil D.52-53). Korozyona uğramış kenet, bulunduğu noktada taşın bir parçasının düşmesine neden olmuştur (Şekil D.53).

Kuzey avlu kapısının cadde tarafında, basık kemeri oluşturan taşlardan ortada yer alan kilit taşı üzerinde yüzeyden dışa doğru ~1.5cm. çıkıntı yapmış, çapı ~15-20cm. olan kabara bulunmaktadır (Şekil D.44-45). Kapı boşluğunun örtüsü düz ve sıvalıdır. Sıva dökülmesiyle açığa çıkan örgü tekniği, avlunun doğu kapısında da görülebilmektedir. Kuzey kapısı üzerinde Sultan II.Mahmud'a ait bir onarım kitabesi bulunmaktadır. Kitabeden caminin 1820(H.1236) yılında onarıldığı anlaşılmaktadır. İki sütun ve beş satırdan oluşan kitabede;

*"Camii'n-nur-ı hilâfetdir O Sultan Mahmud /Ki yerin mahz-ı irfânına kandil oldu
Öyle bir kible-i hacât-ı mülk-ı meserret kim /Beyt-i mâmurda hayrâtına tehlil oldu
Kıldı bu mâ-bedi tecdîd ile vakfın ihyâ /Ahsen-ı vech ile nev surete tebdil oldu*

*Şarktan garba değin cum'a günü her îydin /Heb megâbirde anın hilyesi tertîl oldu
Aynî târihi didi secde-i şükr itdi imam /Takyeci Câmii çıktı yaşa tekmiil oldu."*

yazmaktadır (Yüksel, 1985:8).

Avlu duvarları üzerinde yer alan kapılar ve pencereler, çeşme ve sebiller ile külliye, yakın çevresiyle ilişkilendirilmiş dışa dönük bir yaklaşım ortaya koymaktadır.

3.3.1. Takkeci İbrahim Ağa Sebili

Eski Davutpaşa Caddesi ile Takkeci Camii Sokağı'nın kesiştiği köşede ve Derviş Paşa Çeşmesi'nin karşısında bulunan sebil, 1578(H.986) tarihinde yaptırılmıştır²² (Şekil D.14 E.1-2). Takkeci İbrahim Ağa tarafından burada yaptırılan ilk yapıdır²³. Sebil arkasında Takkeci İbrahim Ağa, oğlu Halil Çavuş ve kime ait olduğu belli olmayan bir mezar bulunmaktadır.

Günümüzde, sebilin üzerinde sıvalı bir yapı görülmektedir (Şekil D.14). Yapı, kuzeyde ve batıda sebil duvarlarına oturmaktadır. Sebil ve yapının girişi, eski Davutpaşa Caddesi yönünden tek bir kapı ile sağlanmakta iken içeride, sebil ve yapı girişi farklı yerlerden yapılmaktadır. Sebilin güney cephesinin arkasında olduğu söylenen merdivenden dolayı yapı hazireye doğru ~100cm. genişlemiştir. Üst katın sokak ve cadde cepheleri üzerinde ikişer pencere bulunmaktadır (Şekil D.14). Sebilin iç mekânının hemen hemen merkezine yerleştirilen ahşap dikme, üst katın sehim yapmış döşemesini desteklemektedir. İçinde hâlâ kullanılmakta olan bir kuyu da mevcuttur. Yalnızca plan şeması tespit edilen iç mekânı, fotoğraf ve çizimlerle ayrıntılı olarak belgeleme olanağı bulunamamıştır.

Sebilin kuzey duvarında (cadde yönünde) bir, batı duvarında (sokak) üç penceresi görülmekte (Şekil D.14 E.2), doğu ve güney duvarları, hem üzerindeki yapının sınırları içinde kaldığından hem de iç mekânda önüne raf yapıldığından görülememektedir²⁴. Cadde ve sokağın birleştiği köşede yer alan iki pencere

²² Eski Davutpaşa Caddesi tarafındaki cephe üzerinde (Şekil D.15), günümüzde yerinde olmayan ancak, cami içinde saklanan kitabe, sebilin 1578(H.986) tarihinde Takkeci İbrahim Ağa tarafından yaptırıldığı yazmaktadır. Mimarı bilinmeyen sebil, Mimar Sinan'ın mimarbaşı olduğu dönemde yapılmıştır (Kumbaracılar, 1938:9).

²³ Külliye de yer alan yapılar arasında yalnızca sıbyan mektebinin kitabesi yoktur. Sıbyan mektebi dışında diğer yapılara ait kitabeler incelendiğinde inşa edilen ilk yapının 1578(H.986) tarihli sebil olduğu anlaşılmaktadır.

²⁴ Ancak, A.Yüksel sebilin doğu duvarını 3 (2 pencere, 1 kapı), güney duvarını 2 açıklıklı (2 pencere) olarak çizmiştir (Yüksel, 1985:3).

(122x194-121x193.5cm.), sokak yönündeki diğer iki pencereden (110x172.5-107.5x175.5cm.) daha geniş ve yüksek tutulmuştur. Günümüzde yerinde olmayan, biri cadde yönündeki pencerenin olduğu duvar yüzeyinde ve diğeri sokak yönündeki ilk pencere üzerinde olmak üzere iki kitabesi bulunmaktadır (Şekil D.15-16). Sokak cephesindeki kitabenin (Şekil D.16) nerede olduğu bilinmemektedir. Ancak, cadde yönündeki kitabe cami içinde saklanmaktadır (Şekil D.15). Boyutları 70x40cm. olan mermer kitabe iki sütun ve üç satırdan oluşmaktadır. Kitabede;

“Guyâ bu bir çeşme-i sakkadır /Her tarafta teşne eyler cüst u cu

İbrâhim

Önüne gelene ben deyüb târih /Mâ ile Hüseyin Hasan aşkına su

Ağa

Tamam oldukda irişmişdi târih /Dokuzyüzseksenin altıncısına 986”

yazmaktadır (Yüksel, 1985:9) (Şekil D.15). Sokak yönündeki ilk pencere üzerinde oturduğu yeri hâlâ belirgin (Şekil D.14) olan kitabe de yayınlanmış olup iki sütun ve iki satırdan oluşmaktadır (Şekil D.16). Kitabede ;

“Ve (cealnâ) mine 'l mâi küllü şey'in hay ve enzelnâ mine 's-semâi mâ (en) tahurâ /

Fîhâ aynen tüsemînâ selsebîlâ ve sekahüm rabbühüm şerâben tahurâ

Kâle 'n-nebiyyü sallallahü aleyhi vesellem men seka kâfîran fekeennemâ sâme savme senetin ve men seka /

Behîmaten fekeennemâ sâme ısrîne seneten ve men seka şeceraten fekeennemâ sâme erbâine seneten

Ve men seka mü'minen fekeennemâ sâmeseb'îne seneten”²⁵

yazmaktadır (Yüksel, 1985:9).

3.3.2. Takkeci İbrahim Ağa Camii

Genel yerleşim düzeninde kuzeybatı-güneydoğu eksenini üzerinde konumlandırılan Takkeci İbrahim Ağa Camii 1591-1592(H.1000) tarihinde inşa edilmiştir (Şekil E.1). Hadikatü'l-Cevâmi (Ayvansarayı, 1281:233) ve cami avlusunda bulunan mezar taşındaki²⁶ ifadelerden caminin aynı zamanda tekke olarak da kullanıldığı

²⁵ Kitabenin Türkçesi kısaca şöyledir:

Herşeyi sudan yarattık ve gökten tertemiz su indirdik. Rableri onları tertemiz bir içeceklerle suladı. Peygamberimiz buyurdu ki: Kim bir kafire su verirse bir sene oruç tutmuş ve namaz kılmış gibi olur. Kim hayvanı sularsa yirmi sene oruç tutmuş gibidir. Kim bir ağacı sularsa kırk sene oruç tutmuş gibidir. Kim de bir mümine su verirse yetmiş sene oruç tutmuş gibi olur (Recep, 2000).

²⁶ Bkz. Bölüm 3.3.6. Kuzey avlu kapısının doğusundaki ilk mezartaşı Takkeci İbrahim Ağa Camii şeyhi'ne aittir.

anlaşılmaktadır. Hadika'da *"bani-i mezburun vakfından tarik-i Halvetiyyeye meşruta şeyh vazifesi olup hâlâ meşayihden mutasarrıf olanlar cuma günleri zikir ve tevhid ederler"* denilmektedir (Ayvansarayı, 1281:233).

1601(H.1010) tarihli ilk vakfiyede, cami çevresinde 15 hücre ve bir dershanenin olduğu belirtilmektedir (Şekil A:4). Ayrıca, cami ve diğer külliye elemanlarında görevli 15 kişinin olduğu yine aynı vakfiyeden öğrenilmektedir. Görev ve ücretleri ayrı ayrı belirtilmiş olan imam, hatip, şeyh, iki müezzin, muallim (naathan), iki kayyım ve 8 derviş (kayyım olarak görev yapan iki kişi, helâ ve musluklara kuyudan su dolduran 1 kişi, cami harimini hergün süpüren 1 kişi, su dağıtan 4 kişi), sözüedilen 15 hücrede yaşamaktadır²⁷.

Yaklaşık 1970x2160cm. boyutlarındaki zeminden yükseltilmiş platformun üzerine, güneydoğu kenarı ile hemiyüz, kuzeybatı-güneydoğu simetri eksenine göre ise ortalanarak yerleştirilen cami, dıştan dışa yaklaşık 1350x1400cm. ölçülerindedir (Şekil E.3). Kuzeybatı-güneydoğu simetri eksenine göre son cemaat yerini iki kısma ayıran giriş, 225.5cm. genişliği ve 775cm derinliği ile platform kotundan yaklaşık 25cm. düşüktür (Şekil E.3). Son cemaat yeri, dışta toplam 18 adet kare kesitli 15-16.5x15-16.5cm. ve içte toplam 10 adet yaklaşık 28x28cm. kesitli ahşap dikmenin taşıdığı çatıyla örtülüdür (Şekil D.54, E.2).

İç mekânda ahşap kubbe, dış mekânda son cemaat yerini de içeren kırma çatı örtüsü ile camide çift örtü sistemi görülmektedir (Şekil E.7-8).

Taş-tuğla almasıık örgü cephelerin genel karakterini yansıtmakla birlikte (Şekil D.73-91), sıvalı ve kesme taş örgülü duvarlar da görülmektedir (Şekil D.58-60). Caminin, son cemaat yeri cephesine eklemelenen minare kürsüsü ve mahfile çıkış merdivenini barındıran kütle dahil cephenin genişliği 1691.5cm'dir. İç mekân yaklaşık 1120x1170cm. ölçüleriyle kareye yakın planlıdır. Duvar kalınlıkları ortalama 1.5 arşına karşılık gelen 115cm. civarındadır. Yaklaşık 6.20m.'lik duvar yüksekliği içinde, aynı doğrultuda 14 alt ve 14 üst pencere bulunmaktadır. Ancak, mihrap nişi üzerinde küçük bir pencere daha bulunmaktadır (Şekil D.121). Son cemaat yeri

²⁷ 15 kişiye belli dönemlerde para, yiyecek ve giyecek yardımı yapılması gerektiği de vakfiyede belirtilmiştir. Ramazan ayının son gününde bir koyunun kesilmesi ve yalnızca bu 15 kişiye dağıtılması istenmiştir (Şekil A:5). Bununla ilgili olarak İ.H.Konyalı makalesinde II. Dünya savaşından önce bir Alman'ın her yıl Berlin'den para göndererek İbrahim Çavuş'un mezarı önünde bir kurban kestirdiğini belirtmiştir (Konyalı, 1950:16). M. Ziya da aynı konuya değinmekte ve kitabında *"Takyeci Camii'nin banisinin ser kabrinde kurban edilmek üzere her sene Berlin'den bir koyun gönderildiğini ve burada kesildiğini, devamındaki polis karakolundan öğrendiğini"* yazmaktadır (Ziya, 1922:129).

birinci sıra pencereleri diğerlerinden farklı olarak, mermer üzerine celi sülüs yazı ile yazılmış alınlıklara sahiptir (Şekil D.64-67). Giriş üzerinde bulunan 56x171cm. boyutlarında, mermer üzerine girift celi sülüs yazı ile yazılmış kitabe, dört sütun ve üç satırdan oluşmaktadır (Şekil D.70). Kitabede;

*“Binây-ı ezel urdı bu camie çün bünyad /İbrahim Çavuş yaptı dünyada kodı bir âd/
Tâ'mîrini gördür sen olmuşdı sene bin yıl /Mü'minlere beytullah yaptı bunu bir üstâd*

*Mahşer günü oldukda karşı gele bu cami /Hak emrinle ide senün ruhın olsun şâd/
Beş vakt cemâatle her kim kıla camide /Afv ide günâhın Hak isyândan ola azâd*

*Yâ ilâhî neccinâ mimmâ nihâf işbu camiin sâhibini kıl belâlardan muâf /
Bu camiin hakkında Nuş(i) didi târîhin / Bu camiin ihyâsı (sene 100) kıldı çün anı irşâd/ ²⁸
Hem ana ilm ü amel eylesün nasib habîbin hürmetiçün yâ mucib”*

yazmaktadır (Yüksel, 1985:6). Caminin ve 1593-94(H.1002) tarihli sebilin kitabesi “Nuşî” tarafından yazılmıştır (Yüksel, 1994:195).

Cami iç mekânında, 10 adet ahşap dikmenin taşıdığı mahfil, girişi ve girişe dik yöndeki duvarların yarıya yakın kısmını çevrelemektedir. Hemen hemen mahfil izdüşümü ile aynı olan (giriş aksı hariç) arka ve yan sofalar, döşeme kotundan ~25cm. yüksektedir. Arka ve yan sofaların üzerine oturan ahşap dikmelerin yüzeylerinde, kemer köşeliği ve kavsaraları üzerinde yer yer kalemişleri görülmektedir (Şekil D.160,162).

Kuzeybatı-güneydoğu eksenine göre simetrisinin gözlendiği iç mekânda duvar yüzeylerinin yarıya yakın kısmı 16.yüzyıl İznik çinileri ile kaplanmıştır. Arka ve yan sofalar (+0.26m. kotu) ile mahfil tavanı (~+3.05m. kotu) arasına kaplanan çiniler, genellikle tek ve/veya simetrik iki çiniden oluşmaktadır (Şekil D.105,144). Ancak, bazı yerlerde dağılmış, bir panoya ait olduğu belli olan parçalar da görülmektedir (Şekil D.157-159). Yan sofaların dışında kalan bölüm ise hemen hemen döşeme kotundan ~+3.50m. kotuna kadar, bitkisel motif ağırlıklı çini levhalarla kaplanmıştır (Şekil D.108). Pencere altlarında (P6, P7, P8, P9, P10, P11, P12, P13) ve minber arkasında XVII.yüzyıl Kütahya çinileri görülmektedir (Şekil D.112-114,140).

²⁸ A.Yüksel makalesinde caminin inşa tarihi ile ilgili olarak; kitabenin üçüncü satır ve dördüncü sütununda yer alan “Bu camiin ihyâsı (sene 100) kıldı çün anı irşâd” ifadesinin ebced hesabına göre 1593-94 (H.1002) çıktığını ancak, birinci satırın üçüncü sütunundaki “Tâ'mîrini gördür sen olmuşdı sene bin yıl” satırında çok açık yazılan “sene bin yıl” ifadesine göre ise 1591-92 (H.1000) olması gerektiğini yazmaktadır (Yüksel, 1985:6-7).

1875(H.1292), 1877(H.1294) ve 1910(H.1328) yıllarında çalınan²⁹ çinilerden bir bölümünün yerlerine kötü taklitleri kaplanmıştır (Şekil D.144) (Konyalı, 1950:16). Günümüzde vazolu panoya ait 32 parça ve mihrap nişinin her iki yanındaki panolara ait 4 parça çini Lizbon'da Gülbenkyan Müzesi'nde bulunmaktadır (Şekil D.190-191) (Anonim, 1989:190-191). Çini levhalar genellikle 24-25x24-25cm. arasında değişen boyutlara sahiptir. Panoları çevreleyen bordürler (bazıları motifle aynı levhadadır) ise 12-13x24-25cm.'dir. Ancak, 28.5x24, 27x24, 21x21, 21.5x25, 24.5x21.5cm. boyutlarında çini levhalara da rastlanmaktadır.

İç mekânda P5, P8, P9, P10, P11 ve P14 pencerelerinin üzerinde kitabeler (Şekil D.153-156), P6, P7, P12 ve P13 pencerelerinde ise çini alınlıklar bulunmaktadır (Şekil D.149-152). P5 penceresi üzerinde bulunan kitabede;

*"İşbu sâhibü'l-hayrât İbrahim Çavuş'un
oğlu şehid olan Mustafa Subaşı
ve Halil Çavuş dahi bu hayrata dahildir, hayr dua iden imanla haşrola"*

yazmaktadır. P14 penceresi üzerinde yer alan dikdörtgen levhada ise;

*"İşbu sâhibü'l-hayrât İbrâhim Çavuş'un kızı
Aişe ve vâlidesi Amina Hatun bu hayrâta
Dahildir, hayr dua iden imanla haşrola"*

yazmaktadır. Mihrap duvarı pencere (P8, P9, P10 ve P11) alınlıkları mermer üzerine celi sülüs yazı ile yazılmıştır (Şekil D.153-156). P8 penceresi üzerinde "Bismillahirrahmanirrahim", P9 üzerinde "Lâ ilâhe illallahül melikü'l- hakkü'l-mübîn", P10 üzerinde "Muhammedül Resulullah essâdiku'l-va'dü'l-emîn" ve P11 üzerinde "Sallalahü alâ muhammedin ve alâ alihi ve sahbihi ecmâîn" yazmaktadır.

Devrinin üslubunu yansıtan mermer minber, ince işçiliği ve oranları ile cami iç mekânında önemli bir mimari öge olarak yer almaktadır.

²⁹ M.Ziya ve H.Şehsuvaroğlu İ.H.Konyalı'dan farklı olarak tek bir tarih belirtmektedir. Çinilerden bir kısmının 1911-12(H.1330) yılında çalındığı belirtilmektedir (Ziya, 1922:129 ve Şehsuvaroğlu, Tarihsiz:81). H. Ethem "Camilerimiz" adlı kitabında Takkeci Camii'ne ait "büyük kenar tezyinatı ve büyük pano"nun Berlin Müzesi'nde bulunduğunu belirtmektedir. Ayrıca bu ve başka çinili yapılardan çalınan pek çok çini levha ve/veya panonun, esas mesleği dış hekimliği olan Dorigny adlı bir çini ustasına ulaştığını da eklemektedir (Ethem, 1933:21).

Bu konuyu M. Önder "Piyale Paşa..." isimli makalesinde daha ayrıntılı ele almaktadır (Önder, 1986). Sarayda dış hekimliği yapan ve aynı zamanda usta bir çini tamircisi olan M. Dorigny adlı bir kişinin, Piyale Paşa Camii alınlıkları ve daha pek çok çini levhayı G. Papst adıyla müzelere sattığı envanter kayıtlarından anlaşılmaktadır (Önder, 1986).

16.yüzyıla ait bitkisel üslup ağırlıklı İznik çini kaplamaları, kalemişleri, ahşap kubbesi, mermer minberi, pencere ve kapı kanatları ve binileri ile cami, oldukça zengin mimari ve bezeme öğelerine sahiptir.

3.3.3. Takkeci İbrahim Ağa Sebili

Sebil, sıbyan mektebinin ve dolayısıyla caminin güneydoğusunda yer almakta ve kuzeybatı-güneydoğu aksındaki dizilimin son noktasını oluşturmaktadır (Şekil E.1). Kitabesinden sebilin 1593-1594(H.1002) tarihinde inşa edildiği³⁰ anlaşılmaktadır. Hem sıbyan mektebi hem de sebil girişi aynı avlu kapısından yapılmaktadır (Şekil D.20,47). Avlunun doğu duvarı üzerinde sebil ve sıbyan mektebi girişinin yanısıra cami girişi de bulunmaktadır (Şekil D.49).

Sebilin, avlunun doğu duvarı üzerinde iki ve cami avlusuna açılan bir penceresi mevcuttur (Şekil D.18,47). Pencereleer toplu demir parmaklıklarla kapatılmıştır. Sebilin plan şeması bir yamuğa benzemektedir (Şekil E.2). Bu yamuğun hemen hemen merkezine yerleştirilmiş olan kuyunun üst yapısı (Şekil C.3), 87x86x86cm. boyutlarında tek parça mermerden oluşmaktadır (Şekil D.19). Kuyunun üst yapısının tabanı 87x86cm. boyutlarında kare, gövdesi bir kenarı ~23cm. olan onikigendir (Şekil C.3:A). Kuyunun kuzey ve güney kenarlarında mermerden tek parça çıkırı ayağı (18.5x21.5 ve 18.5x22.5cm.) bulunmaktadır (Şekil C.3). Kuyu kapağı ve çıkırığı kaybolmuştur.

Sebilin avlu yönündeki penceresinin mermer sövelerinin kesiti, onikigenin yarısı kadardır (Şekil D.21,23). Alt başlık (tezgah) üzerinde, pencerenin batısına yakın (sıbyan mektebi yönünde) bir noktada, çapı 55.5cm. olan bir su haznesi vardır (Şekil D.22 E.3).

Kitabe, aynı doğrultuda yer alan iki sütun ve sekiz satır ile bu 8 satırı taçlandıran daha uzun ve duvar yüzeyinden geride tutulmuş başlangıç yazısı ile 9 satırdan oluşmaktadır (Şekil D.18). 8 satırın bulunduğu alttaki levha 107.5x190.5cm. ve 9. satırın yer aldığı başlangıç yazısının olduğu üst levha³¹ ise 143.5x24cm.

³⁰ İ. Kumbaracılar sebilin Mimarbaşı Davud zamanında yapıldığını yazmaktadır (Kumbaracılar, 1938:13).

³¹ 9. Satırın yer aldığı ilk levhanın ölçülerine profil dahildir. 8 satırın bulunduğu diğer levhada ise profil yoktur.

boyutlarındadır. Pencere üst başlığı ile kitabenin yazıldığı levhanın bitim noktası aynı hizadadır (Şekil D.18). Kitabede;

“Yâ İlâhî neccinâ mimmâ nihâf işbu çeşme sâhibini kıl belâlardan muaf /

*Hem ana ilm ü amel nasib eylesün habîbin hürmetiçün yâ mucîb*³²

Hediye sundı sun'undan sana lutfeyleyüb Allah / Sebilhânesin yabdun ki suyun kıldun sebilullah
Ola âb-ı hayat herkim gelüb içerse bu sudan / Şerâb-ı havz-ı kevserden suna yarın Habîbullah
Hudâ bâ hubb-i hayr-i visâl-i cudan eyle müstedâm / Ki yabdı bir sebilhâne dahî bir âlî beytullah
Dem-i âhirde Yârâb ana iymânı yoldaş it / Çün adın sen kodın Yârâb İbrâhim Halîlullah
Didi târihini Nuşî içüb âb-ı sebîlinden / Hasan-Hüseyn'in aşkına açıl sun bu sebîlullah (sene 1002)
Kale'n-nebiyyü sallallahü aleyhi vesellem / Men seka kâfıran fekeenemâ sâme savme senetîn
*Ve men seka behîme(ten) fekeenemâ sâme işrîne seneten/Sâme seb'îne seneten sadaka Resulallah*³³

yazmaktadır (Yüksel, 1985:8).

3.3.4. Derviş Paşa Çeşmesi

Kuzey avlu duvarı (eski Davutpaşa Caddesi) ile doğu avlu (Takkeci Camii Sokak) duvarının kesiştiği köşede yer alan çeşme, 1819-20(H.1235 CA) tarihinde sadrazam Derviş Mehmet Paşa tarafından yaptırılarak külliye eklemlenen son yapı olmuştur³⁴ (Şekil C.4 E.1). Caminin, çeşmenin yapımından bir yıl sonra, 1820(H.1236) yılında Sultan II. Mahmud zamanında onarılmış olması da dikkat çekicidir.

Bursa'da hayratı, Zeyrek'te Şah Huban sokağı köşesinde de bir başka çeşmesi bulunan Derviş Paşa H.1235 yılında şeyhülhareme olmuş, aynı yıl Yenbuğ'da vefat etmiştir (Tanışık, 1943:244-246). Bir başka kaynakta, Derviş Paşa'nın 1818-1820(H.1233-1235) yılları arasında sadrazamlık yaptığı yazılmaktadır (Danişmend, 1972:102).

Kareye yakın planlı çeşmenin (Şekil C.4:A) su haznesi cephenin arkasında, avlu içinde inşa edilmiştir (Şekil D.29). Su haznesinin güney duvarı üzerinde bir kapak bulunmaktadır (Şekil C.4:A, D.29-30). Ayna taşının üzerinde bulunduğu ön cephesi

³² Sebilin (1593-94) ilk satırını oluşturan bu iki dize, caminin kitabesinin üçüncü satırının ilk ve son bölümü ile aynı, yalnızca “camiin” yerine burada “çeşme” kullanılmıştır.

³³ Sebil (1593-94) kitabesinin son iki satırı, İbrahim Ağa'nın 1578 tarihli sebilinin günümüzde yerinde olmayan, sokak tarafındaki kitabenin son satırı ile aynıdır (bkz. Bölüm 3.3.1).

³⁴ Üzerinde bulunan kitabede çeşmenin 1819-20(H.1235) tarihinde Derviş Paşa tarafından yaptırıldığı yazmaktadır.

~300cm. genişliğindedir (Şekil C.4, D.24-30). Doğu (sokak) cephesi 335cm. ve kuzey (cadde) cephesi 290cm. genişliğindedir. Çeşme cepheleri, avlu duvarını sonlandıran taş harpuştanın üst noktasından 132cm. daha yüksektedir (Şekil D.28-29). Çeşmeyi sonlandıran taş harpuştanın, ön cephe köşelerine yerleştirilen taş babalardan cadde/kuzey yönündeki düşmüştür³⁵ (Şekil 27-28). Ayrıca, kuzey cephesi harpuştasının bazı parçaları da eksiktir (Şekil C.4). Yanlarda, kırılma noktasından ve üst noktada silme altından itibaren, 45cm.'lik bir taş çerçevenin içine yerleştirilen mermer levhaların birbirine eklenerek oluşturduğu ön cephe (Şekil D.24), ampir üslubunu yansıtmaktadır. Çeşme, özgün halinde de yol seviyesinden aşağıda inşa edilmiştir. Ancak, günümüzde yol kotunun yükseltilmesiyle daha da derinde kalmıştır (Şekil D.25-26). Boyutları 134.5x58cm. olan mermer levhanın üzerine iki sütun ve dört satır olarak düzenlenmiş kitabede Sultan II. Mahmud'un tuğrasının altında;

*“Semmi fahri alem hazret-i Derviş Paşanın / Nice hayratı kıldı vakıa İslambolu ihyâ
Suyun meşrepçe buldu teşnegan-ı füzun olsun / Bu semti de zilal-i şevketiyle eyledi ervâ
Hüda meşkur ide sâini bihak sure-i kevser / İki alemde mecur eyleye lutfu ile mevlâ
Erenler himmetiyle söyledim târihini Hayri / Zülâl-i cudını Derviş Paşa eyledi icrâ”*

1819 (H.1235 CA)

yazmaktadır (Recep, 2000).

3.3.5. Takkeci İbrahim Ağa Sıbyan Mektebi (?)

Sıbyan mektebi ve mekteple avlu duvarı arasına yerleşmiş olan 1593-94 tarihli sebil, caminin güneydoğusunda (mihrap yönünde) yer almaktadır (Şekil D.33, E.1-2). Sıbyan mektebi, külliye içinde kitabesi olmayan tek yapıdır.

Yapının sıbyan mektebi olduğuna ilişkin bir belge bulunamamıştır. Ancak, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde bulunan kayıtlarda (bkz. Dipnot:36-37) “sıbyan mektebi” ve A.Yüksel'in makalesinde (Yüksel, 1985:7) ise “mektep binası” olarak geçmektedir.

Caminin üzerinde yükseldiği dikdörtgen tabanın/platformun güneybatı kenarı, sıbyan mektebinin güneybatı cephesi aynı doğrultuda bulunmaktadır (Şekil D.81). Karşılıklı köşe kotları arasında belirgin bir fark bulunmayan cami platformu, sıbyan mektebi platformundan ~30cm. yukardadır (Şekil D.81 E.3). Kare ve dikdörtgen iki mekânın oluşturduğu sıbyan mektebinin güneydoğu duvarı sebil ile ortaktır (Şekil E.3). Sıbyan mektebi girişinin üzerinde bulunduğu kuzeydoğu cephesinin doğu köşesi

³⁵ Günümüzde yerinde olmayan baba ve harpuştanın eksik kısımları 1985 yılına ait bir fotoğrafta eksiksiz görülmektedir (Yüksel, 1985:3).

güneybatı cephesine doğru devam ettirildiğinde (Şekil E.2), ortaya çıkan kareye yakın planın ölçüleri 590x620cm.'dir. Ancak, kuzeybatı ve kuzeydoğu köşelerinin birleştiği kuzey köşede 75.5cm.'lik bir pah yapılmıştır. Kuzeydoğu cephesinin doğu köşesinin 75.5cm. gerisinden başlatılan, genişliği ~210cm. ve derinliği ~545cm. (sebil başlangıcına kadar) olan dikdörtgen bölüme, iç mekândan açılan bir kapı ile geçilmektedir. Ancak, kuzeydoğu duvarında tuğla ile kapatılmış ve üzeri sıvanmış bir geçiş izlenebilmektedir (Şekil E.3).

Sıbyan mektebinin üzeri dört yöne eğimli çatı ile örtülmüştür (Şekil D.48 E.1). Baca dikdörtgen mekânın üzerinde yükselmektedir (Şekil D.33).

Basık kemerli giriş kapısının bulunduğu kuzeydoğu cephesini, kapının her iki yanında kareye yakın boyutları olan birer pencere tamamlamaktadır (Şekil D.31). Bu cepheye dik yöndeki kuzeybatı duvarında da iki pencere bulunmaktadır (Şekil D.32). Ön cephenin simetriği güneybatı cephesine ise biri kapının yerinde olmak üzere üç pencere yerleştirilmiştir (Şekil D.33). Ancak, dikdörtgen mekânda bir de küçük helâ penceresi bulunmaktadır (Şekil D.33). İki kanatlı pencerelerin toplu demir parmaklıkları bulunmaktadır.

Günümüzde boş olan sıbyan mektebinin bir dönem (?-31.12.1986) ev olarak kullanıldığı 21.01.1987 tarihli kayıttan³⁶ anlaşılmaktadır. Sıbyan mektebinin kütüphane ve okuma salonu olarak kullanılabilmesi için Zeytinburnu Müftülüğü ile Vakıflar Bölge Müdürlüğü arasında, 1987-1989 yıllarında uzun süren yazışmaların yapıldığı yine Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nde bulunan çeşitli kayıtlardan öğrenilebilmektedir. Ancak, istenilen yanıt alınamayınca sıbyan mektebinin bakım, onarım ve restorasyonu ile ilgili çalışmaları içeren bir açıklama yazısı³⁷ Vakıflar Bölge Müdürlüğü'ne gönderilerek bilgilerine sunulmuştur. Bu bilgilendirme yazısı sıva, boya ve badana, tavan ve döşemelerin yenilenmesi, doğramaların değiştirilmesi vb. gibi yapılan çalışmaları içermektedir.

³⁶ Zeytinburnu Müftülüğü'nün Vakıflar Bölge Müdürlüğü'ne gönderdiği 21.01.1987 tarihli yazıda; (Konu: Arakiyeci İbrahim Çavuş Camii vakfından mektep arsa ve binası hk. İlgi: a) 19.11.1986 gün ve Hay. İşl. 37400 No'lu yazı (Zeytinburnu Müftülüğü) b) 31.12.1986 gün ve Hay. İşl. KH. 19/22-86-3368 sayılı yazı (Vakıflar Bölge Müd.)) mektebin 31.12.1986'ya kadar Hasan Öksüz adlı kişiye "mektep arsası olarak kiralandığı" ancak sözkonusu kişi tarafından ev olarak kullanıldığı belirtilmektedir.

³⁷ Zeytinburnu Müftülüğü'nün Vakıflar Bölge Müdürlüğü'ne gönderdiği 15.06.1989 tarihli yazıda; (Konu: Tadilat ve Dekorasyon

3.3.6. Hazire

Kuzeyde, caminin avlu duvarı boyunca ve doğuda, sebil arkasında iki hazire bulunmaktadır (Şekil D.34-35 E.1-2). Ancak, bunların dışında, sebil arkasındaki hazirenin karşısında, içinde iki mezar olan bir mezarlık daha bulunmaktadır (Şekil D.36). Oldukça kötü durumda olan mezarlardan birinin baştaşı da mevcuttur. Ancak, mezarların kimlere ait olduğu bilinmemektedir.

Sebil arkasındaki hazirede günümüzde 3 mezar bulunmaktadır. Bunlardan birinin camiye yaptıran Takkeci İbrahim Ağa'ya ait olduğu ve 1595-1596(H.1004) yılında vefat ettiği mezar taşındaki ifadeden anlaşılmaktadır (Şekil D.37). Mermer mezar taşını, üst silme hizasında kabartma rumi motifli bir bordür çevrelemektedir. Dikdörtgen sandukanın kısa kenarlarında bir ve uzun kenarlarında ikişer gülbezek ve ortada, kabartma bir başka rumi motif bulunmaktadır. Baş ve ayak taşı altında, rumi bordür arasında ve batı kenarında kabartma celi sülüs yazılar mevcuttur. Baş taşında;

"Euzubillah

Mineşseytânirraciym

Küllü şey'in hâlikün illâ vechehü lehü'l hükmü ve ileyhi türcaun

Küllü nefsin zâikatü'l-mevt sümme ileynâ türcaun tahriren fî iyyelin min şehr-i rebiyülevvel sene erbaa ve elf"

yazmaktadır (Yüksel, 1985:9). Ayak taşında ise;

"Ey zâirân-ı merkad olanlar nazar kılın

Yâd eylenüz duâyla andan güzer kılın"

yazmaktadır (Yüksel, 1985:10). Baş taşından ayak taşına doğru;

"euzü billahi mineş-şeytanirracim

bismillahirrahmanirrahim"

"Sâhibü'l-hayrât olan bu meşhedi

Cennet-i Adn içre ola meskeni

Yapdı ihyâ eyledi cenneti yerin

Ana yoldaş ide hurây-i muîn"

"kelime-i tevhid"

İlgi: a) Zeytinburnu, Merkezefendi Mah. Takkeci Camii Sokağında kain 496 Pafta 2912 Ada 9 Parsel sayılı yere ait sözkonusu taşınmazın bakım, onarım ve restorasyonu ile ilgili açıklamalar...) yapılan çalışmalar açıklanmıştır.

yer almaktadır (Yüksel, 1985:10). Takkeci İbrahim Ağa'nın sandukası, üzerindeki yazı ve motifleri ile oldukça özenli hazırlanmıştır. Hemen yanında bulunan daha küçük mezar, Takkeci İbrahim Ağa'nın oğlu Halil Çavuş'a aittir (Şekil D.38). 1587 (H.995) tarihinde öldüğü anlaşılan Halil Çavuş'un baş taşında;

"İşbu mezarda yatan Halil ibn-i İbrâhim sene dokuzyüzdoksanbeş târihinde dünyâdan âhirete intikâl-i rahmet itdi ol mü'mine ruhu için duâ it"

yazmaktadır (Yüksel, 1985:10). Takkeci İbrahim Ağa'nın mezarı ile sebil duvarı arasında baş ve ayak taşları kırılmış, kime ait olduğu belli olmayan bir başka mezar daha bulunmaktadır³⁸.

M. Ziya *"İstanbul ve Boğaziçi"* adlı kitabında, Halil Çavuş'un mezarının sebil karşısında ve yol kenarında olduğunu belirtmiş, sebil arkasındaki hazirede ise İbrahim Ağa'dan başka karısının, kızının, müezzinin ve Müslüman bir kişinin olduğu toplam 5 mezardan söz etmektedir (Ziya, 1922:128-129). Oysa günümüzde burada İbrahim Ağa, oğlu Halil Çavuş ve kime ait olduğu bilinmeyen toplam 3 mezar bulunmaktadır. Eski Edirne yolunun genişletilmesi sırasında İbrahim Ağa'nın oğlu Halil Çavuş'un mezarı kaldırılmış ve sebil arkasına, babasının yanına taşınmıştır (Kunter, 1970:115) (bkz. Bölüm 6.6).

Kuzey avlu duvarı ile sınırlanan diğer hazirede ise batı yönünde iki, doğu yönünde dört mezar taşı görülmektedir. Doğu yönündeki ilk mezar taşı Takkeci Camii şeyhine aittir. Mezar taşında;

"Hüvelbâkıy

Merhum ve mağfurullah, Takyeci İbrâhim Camii Şeyhi, kutbü'l-ârifin ve sofıyyeden eş'-Şeyh Ali Efendi ruhu için Fâtîha

1759(H.1173) amin"

yazmaktadır (Yüksel, 1985:2).

³⁸ M. Ziya kitabında, burada bulunan karakoldan, mezarın İbrahim Ağa'nın karısına ait olduğunu öğrendiğini yazmaktadır. Ayrıca, bu mezarın hemen yanında kızının mezarının bulunduğunu da eklemektedir (Ziya, 1922:128).

4. TAKKECİ İBRAHİM AĞA CAMİİ'NİN AYRINTILI TANIMI

4.1. Mimari Özellikleri

4.1.1. Plan Özellikleri

Genel yerleşim düzeninde avlu duvarlarıyla ~45°'lik açı yapacak biçimde, kuzeybatı-güneydoğu eksenini üzerinde konumlandırılan caminin, arazi üzerinde kapladığı alan dikdörtgen, ibadet mekânı ise kareye yakın planlıdır (Şekil E.2-3). Kuzeybatı-güneydoğu eksenini aynı zamanda simetri eksenidir.

Son cemaat yeri cephesine batı yönünde eklenilen minare kürsüsü ve doğu yönünde eklenilen merdiven kütlesi dışında, cami ~1350x1400cm. boyutlarındadır³⁹ (Şekil E.3). Giriş aksının ikiye böldüğü son cemaat yeri cephesinin genişliği ise 1691.5cm'dir. Son cemaat yeri, içte 10 adet ~28x28cm. ve dışta 18 adet 15-16.5x15-16.5cm. kesitli toplam 28 ahşap dikme ile taşınan ahşap örtüyle çevrelenmiştir. Kuzeydoğu ve güneybatı duvarları hizasında başlayan ve kuzeybatı duvarından ~430cm. uzağa yerleştirilen ahşap dikmelerle oluşturulan 'U' biçiminde yarı kapalı mekân, iç revak dikmelerinden ~310cm. uzaklıktaki bir başka ahşap dikme dizisi ile çevrelenerek iki revaklı son cemaat yeri elde edilmiş olur (Şekil E.3).

Avlu/bahçe kotunun üzerinde yükselen caminin sınırlandırdığı dikdörtgen tabanın karşılıklı boyutları ise 1972.5-1959.2x2170-2164.2cm.'dir. Bu taban, dışarıya doğru 10-11x19-9.5cm. çıkıntı yapan bir profille genişletilmiş (Şekil D.80) ve caminin beden duvarlarının oturacağı düzlem ($\pm 0.00m.$) oluşturulmuştur. Temel üzeri düzeltilmiş ilk tabaka olma olasılığı muhtemel giriş aksı, 225.5x775cm. boyutlarında ve $\pm 0.00m.$ kotu⁴⁰ olarak kabul edilen cami iç mekân döşeme kotundan 0.24m. düşüktür (Şekil E.3,7).

Camide, zemin ve mahfil katları duvar kalınlıklarında belirgin bir fark gözlemlenmemekte ve hemen hemen zeminden tavana kadar aynı kalınlık devam

³⁹ Güneybatı duvarı 1371cm. iken kuzeydoğu duvarı 1408cm.; güneydoğu duvarı ise 1349cm.'dir.

⁴⁰ $\pm 0.00m.$ kotu olarak kabul edilen cami iç mekân döşemesi, $\pm 2-3.5cm.$ farkla son cemaat yeri döşeme kotuyla aynıdır.

etmektedir. Kuzeybatı duvarı (son cemaat yeri) 115.5cm., güneydoğu duvarı (mihrap duvarı) 114-114.5cm, güneybatı duvarı (minare) 115-116cm. ve kuzeydoğu duvarı 115.5-117cm. olarak ölçülen duvar kalınlıkları, 114-117cm. arasındaki değerleri ile ~1.5 arşındır.

Plan düzleminde 5x5'lik birimlerle (kuzeybatı:5; 4 pencere, 1 kapı, güneydoğu:5; 4 pencere, 1 mihrap nişi, kuzeydoğu:5; 3 pencere, 2 niş, güneybatı:5; 3 pencere, 1 kapı, 1 minare girişi) tanımlanmış bir sistem görülmektedir (Şekil F.32). Giriş kapısının da üzerinde yer aldığı son cemaat yeri cephesinde ve karşısındaki mihrap duvarında 4'er adet, dik yöndeki diğer duvarlarda ise 3'er adet olmak üzere toplam 14 alt ve 14 üst pencere bulunmaktadır (Şekil E.3-4). Ancak, mihrap nişi üzerinde boyutları küçük tutulmuş bir pencere daha bulunmaktadır (Şekil D.121 E.4,10). Yanlarda 3 adet olan pencerelerin 4.'ye karşılık gelen yerlerine, kuzeydoğu duvarında altta ve üstte dolap (Şekil E.11) ve güneybatı duvarında altta ikincil bir giriş, üstte ise yine dolap yapılmıştır (Şekil E.12). 5.birimde ise kuzeydoğu duvarında altta niş, üstte mahfil katına giriş kapısı, güneybatı duvarında minareye giriş kapısı bulunmaktadır.

Pencerelerin duvar kalınlığı içinde kalan boşluğunun (pencere içi) döşemesi, zemin ve mahfil katlarında taş plaklarla kaplanmıştır⁴¹. Pencere açıklıkları altta yardımcı kirişlerle desteklenmiş düz taş atkı (Şekil D.175), üstte ise ahşapla geçilmiştir (Şekil D.101,188-189). Yan duvarlar altta ve üstte sıvalıdır. Boşluğun boyutları, altta 104-114x77-84.5cm. ve üstte 91.5-96x81-85cm. arasında değişen değerlere sahiptir.

Mermere göre daha sık kullanıldığı gözlemlenen taş sövelerin, dış ve iç mekândaki boyutları hemen hemen aynıdır; boyutlar 19-23.5x17-18.5cm. arasında değişmektedir⁴². Dış mekânda, kullanımına yalnızca son cemaat yeri pencerelerinde (P1-P2-P3-P4) rastlanan mermer sövelerin boyutları 21.5-23x15-15.5cm. iken iç mekânda, P6-P7-P8-P9-P10-P11-P12-P13'te kullanılan mermer sövelerin genişlikleri hemen hemen aynı olmakla birlikte kalınlıklarında 4cm.'ye varan artışlar gözlemlenerek, boyutların 21.5-22.5x18-19cm. arasında olduğu saptanmıştır. Giriş kapısının mermer söveleri 37.8x17.5 ve 37.5x18cm. ölçülerindedir. Taş ve mermer sövelerin kenarlarında derinliği 3cm. olan profiller bulunmaktadır (Şekil E.19:A).

⁴¹ P1 penceresinde özgün döşeme kaplaması olan taş yerine beton dökülmüştür.

⁴² Söveler bakış yönüne göre boyutlandırılmıştır. Dış mekânda P5 ve P7 pencerelerinin sövelerinden biri 16.5cm. kalınlığındadır.

Son cemaat yeri ikinci sıra pencereleri, kuzeydoğu ve güneybatı birinci ve ikinci sıra pencere söveleri duvar yüzeyinden 0.5-2cm. çıkıntı yapacak şekilde yerleştirilmiştir (Şekil E.3-4). Ayrıca, güneybatı duvarındaki ikincil girişin ve mahfile çıkışı sağlayan kapının söveleri de 2-2.5cm. çıkıntı yapmaktadır (Şekil E.3).

Kareye yakın planlı iç mekânda, 4 tanesi kare kesitli ve 6 tanesi onikigen kesitli olan 10 adet ahşap dikmeye oturan mahfil, yaklaşık 225cm. genişliktedir. Mahfil döşemesi kuzeydoğu duvarında P'5'in doğu sövesinin 33.5cm. dışında ve güneybatı duvarında P'14'in batı sövesinin 37cm. dışında son bulmaktadır. Kare kesitli 4 dikme ile taşınan ahşap tavan ortasında, ahşap bir kubbe bulunmaktadır (Şekil E.6-8). Kare kesitli dikmelere ek olarak ahşap düz tavanı destekleyen, güneydoğu duvarında ahşap bir payanda (Şekil D.179 E.10) ve minber kapısının doğusunda dikme mevcuttur (Şekil D.134 E.7).

Merkezi ahşap kubbesi, mahfil ve sofa biçimlenişi tekke mimarisini çağrıştıran unsurlardır. Örneklerine daha çok sivil mimarlık yapıtlarında rastlanan ahşap kubbe konstrüksiyonu, Takkeci İbrahim Ağa Camii gibi benzer çift fonksiyonlu yapıların veya bazı tarikat yapılarının ibadet mekânlarını örtmekte kullanılmıştır⁴³ (Tanman, 1998:196-197). B. Tanman, tarikatları ayin mekânlarına göre sınıflandırmış ve Takkeci İbrahim Ağa Camii'ni kare planlı semahaneler grubuna dahil etmiştir (Tanman, 1978:186). Ayrıca, son cemaat yeri-ahşap dikmeli cephe biçimlenişi yine sivil mimarlık örneklerinde daha çok görülen bir uygulamadır. S.H.Eldem "*Köşkler ve Kasırlar-1*" kitabında Edirne Sarayı Arz Odası-1451(H.855) ile Ferruh Kethüda Camii-1562(H.970) ahşap direkli ön cephe karşılaştırması ilginçtir (Eldem, 1968:17).

İç mekânda basık ahşap kubbesi ve çift revaklı son cemaat yeriyle dikkati çeken Takkeci İbrahim Ağa Camii, İstanbul'da bu özelliklere sahip, kalan tek camidir.

⁴³ Konut mimarisinde kullanımına Davud Paşa Sarayı/Mehmet Paşa Köşkü (16.yy. sonu), Topkapı Sarayı/Sepetçiler Köşkü (1643), Edirne Sarayı/Kum Kasrı (1667), Amcazade Hüseyin Paşa Yalısı (1699) örneklerinde rastlanırken, tarikat ve çift fonksiyonlu yapı örneklerinde ise Yenikapı Mevlevihanesi (yeniden inşa: 1817 ve 1837-38), Kaygusuz Tekkesi (1863-64), Şazeli Tekkesi (y. inşa: 1886-87), Muhsine Hatun Camii-Tekkesi (1532-33), Hacı Evhad Camii-Tekkesi (1585), Ramazan Efendi Camii-Tekkesi (1586) 'nde rastlanır (Tanman, 1998:196).

4.1.2. Cepheler

Kuzeybatı Cephesi (Son Cemaat Yeri Cephesi)

Yapının giriş kapısının da üzerinde bulunduğu kuzeybatı cephesi, diğer üç cepheye oranla daha özenli ve hareketlidir (Şekil E.13-14). Cami harimi dışında son cemaat yerinin de üzerini örtmekte olan ahşap çatıyı taşıyan ahşap dikmeler, iki sıra halinde son cemaat yeri revakını oluşturlar (Şekil D.54 E.3).

Yanaşık derzli kesme küfeki taş örgü, taş-tuğla almaşık örgü ve sıvanın bir arada gözlemlendiği tek cephe, kuzeybatı cephesidir (Şekil E.14). Kuzeybatı duvarı iç ölçüsüne göre tam ortada yer alan girişin (Şekil E.3) her iki yanında, altta ve üstte ikişer pencere olmak üzere toplam 8 adet pencere vardır (Şekil D.58-59 E.13). Üzeri alınlıklı mermer söveli birinci sıra pencereleri arasında iki mihrap nişi bulunmaktadır (Şekil D.58-59).

Duvar yüzeyi ile aralarında 1.5-3cm. boşluk bulunan ahşap dikmelerin (P1-25.5x27cm. ve P4-26x29cm.) arası sıvanmıştır (Şekil E.3). Girişin doğusundaki dikmenin (P4 pencere yanı) hemen arkasından başlayan yanaşık derzli kesme küfeki taş örgülü duvar, aynı zamanda minare kürsüsünü oluşturmaktadır (Şekil D.60). Minarenin papuç kısmı ahşap çıtalarla kapatılmıştır (Şekil E.13). P1 penceresinin batısında bulunan ahşap dikmenin hemen arkasından başlayan taş-tuğla almaşık örgülü duvar ise içinde mahfile çıkışı sağlayan merdiveni barındıran kütleyi oluşturmaktadır (Şekil D.57). Duvar örgüsü, +4.19m.kotundan sonra ahşap çıtalarla kapatılmış, bu nedenle tamamı gözlemlenememiştir (Şekil E.13).

Mermer söveli birinci sıra pencere boyutları 91.5-94x167.5-168.5cm. arasında değişen değerlere sahiptir. Mermer söve kesitleri 21.5-23x15-15.5cm. arasındadır. Pencere alınlıklarında celi sülüs yazı ile yazılmış sureler bulunmaktadır (Şekil D.64-67 E.13). Pencere üst başlıkları ile aynı genişliğe sahip ve yükseklikleri yaklaşık 85cm. olan alınlıklarda Nâs (P1), Felâk (P2), İhlâs (P3) ve Fâtîha (P4) sureleri yer almaktadır (Şekil D.64-67). Her iki pencere arasında boyutları kemer başlangıç noktasına kadar 89.5x223.5cm. (P1-P2) ve 88.5x229.5cm. (P3-P4) olan iki mihrap nişi bulunmaktadır (Şekil D.58-59 E.18). Üstten teğetli sivri kemer başlangıç noktası ile tepe noktası arası 40cm.'dir. Her iki niş üzerinde birbirinin aynı kabartma rumi motifleriyle oluşturulmuş süslemeler bulunmaktadır (Şekil D.68 E.18). İkinci sıra pencere dizisi boyutları alttakilere nispeten daha küçük tutulmuş ve mermer yerine

kaba ve özensiz işlenmiş küfeki taşından söveler kullanılmıştır. Pencere boyutları 82-86x142-145.5cm arasındadır. Pencere açıklıkları, "toplü" olarak tanımlanan demir şebekeler ve iki kanatlı ahşap doğramalarla kapatılmıştır.

Cephenin yaklaşık beşte birine denk gelen ve yüksekliği genişliğinin iki katına eşit olan giriş bölümü, duvar yüzeyinden (P2-P'2 ve P3-P'3 pencere söveleri bitim noktasından) yaklaşık dışarıya 25cm. çıkıntı ve içeriye 35cm. girinti yapmaktadır (Şekil D.61, E.3). Çıkıntı ve girintinin oluşturduğu bu çerçeve, 50cm. genişlikte ve ahşap çatı kaplamasının bulunduğu noktaya kadar kenarları profilli düzgün kesme taşlarla örölmüşdür (Şekil E.13,18). Bu çerçeve arasında kalan bölümde, +3.79m.'ye kadar mermer ve üzerinde dışarıya doğru 5cm. çıkıntı yapan 17cm. yüksekliğinde bir sıra taş (+3.96m.), sonra +5.945m.'ye kadar üzerinde iki sıra bademli mukarnas bezemenin olduğu sıvalı duvar yüzeyi görölmektedir (Şekil E.18).

Girişin anıtsal görünüşüne karşın, kapı boşluğu 136x233cm.'dir (Şekil E.18). Birbirine geçmeli beyaz mermer (7 adet) ve pembe konglomeralı lâle motifli (8 adet) taşlarla oluşturulan 36.5cm. genişliğindeki basık kemer üzerinde (Şekil D.70,72), kenarları profilli, orta noktasında 16.5cm. ve yanlarda yüksekliği 54.5cm. olan bir mermer alınlık vardır (Şekil D.70). Bu alınlığın 8cm. üzerinde 56x171cm. boyutlarında yine mermer üzerine girift celi sölüs yazı ile yazılmış kitabe yer almaktadır (Şekil D.70 E.18). Mermer söveli kapı iç köşelerine 20cm.'si bademli mukarnas ve 32cm.'si rumi motifi ile bezenmiş 52cm.'lik bir süsleme yapılmıştır (Şekil D.71 E.18). Kanat genişlikleri 72.5x244x4.5 ve 71.5x244x4.5cm. olan künde-kârî kapının özgün olduğu tahmin edilmektedir.

Bir tanesi mukarnas bezeme arasında ve tam ortada (sıva başlangıcından 50cm. yukarıda, +4.46m. kotu), diğer ikisi mukarnas bezeme dışında (~+5.21m. kotu) çapları yaklaşık 22cm. ve üstteki ikisi birbirinin aynı olan üç adet gülbezek sıvalı duvar yüzeyine yerleştirilmiştir (Şekil D.69, E.18). 1985 yılına ait bir fotoğrafta gülbezelerin çevresinde yıldız biçiminde bezemeler görölmektedir (Şekil D.62). Sıvanın özgün, gülbezelerin etrafındaki bezemenin var olup olmadığı, sıvanın ve/veya boyanın raspa edilmesi ile mümkün olabilir.

Güneydoğu Cephesi (Mihrap Cephesi)

Almaşık örgü tekniğinin uygulandığı bir cephedir (Şekil D.89-91, E.15). Cephede dört tanesi altta ve 5 tanesi üstte olmak üzere toplam 9 tane pencere bulunmaktadır

(Şekil E.15). Üst sırada ortadaki tepe penceresinin aşağıda karşılığının olmamasının nedeni; iç mekânda bu duvarda bulunan ve dışa yansıtılmamış mihrap nişidir (Şekil E.3). Birinci sıra pencereleri dikdörtgen, ikinci sıradakiler üstten teğetli sivri kemerli pencerelerdir (Şekil D.89-90). Alt ve üst pencerelerin üzerinde, duvar yüzeyinden yaklaşık 1.5-2cm. geride ve ~25cm genişliğinde almaşık kemer bulunmaktadır (Şekil E.15).

Kenarları profilli küfeki taşından sövelerde, en sık karşılaşılan boyut 17x22cm.'dir. Diğer birinci sıra pencerelerinde olduğu gibi arka cephede de toplu demir parmaklıklar arkasında iki kanatlı ahşap doğrama bulunmaktadır. Kemer aynasında dolgu malzemesi olarak, tek veya en fazla üç parçanın oluşturduğu taş levhalar kullanılmıştır (Şekil E.15). Duvarla hemyüz ve genişliği 5.5-6cm. olan bordürden dışa doğru 1.5-3cm. çıkıntı yapılarak yerleştirilen taş levhalarla kemer aynası oluşturulmuştur (Şekil E.19).

Birinci sıra pencereleri ile yaklaşık olarak aynı genişliğe sahip ikinci sıradaki pencerelerin yükseklikleri 207.5-214cm. arasındadır. Bu pencerelerde dışlıkların önüne duvar ile hemyüz demir parmaklıklar takılmıştır (Şekil E.11-12,15).

Mahfile ulaşan merdivenin bulunduğu 188x300cm. boyutlarındaki kütle/çıkıntı üzerinde basık kemerli bir kapı görülmektedir (Şekil E.15). Açıklığı 93x186cm. olan kapının üzerinde çift merkezli almaşık sivri kemer bulunmaktadır. Söveleri 19x21cm. ve 18x25cm. ölçülerindedir (Şekil E.3).

Yalnızca güneydoğu cephesinde (arka cephe) gözlemlenen taş saçak silmesi, 25cm yüksekliğindedir (Şekil D.89-90 E.11-12). Diğer iki cepheden farklı olarak taş ve tuğla almaşıklık düzeni, saçak silmesine kadar görülebilmektedir (Şekil E.15-17). 1 taş ve 2 tuğla sırası (2t/T) cephelerin genel karakterini yansıtmakla birlikte, birinci sıra pencerelerinin alt başlığı ile aynı hizada 3 tuğla sırası (3t/T) da görülmektedir (Şekil E.15).

Cephenin güney ve doğu köşeleri, ~45°lik açı yapacak biçimde pahlandırılmıştır (Şekil E.15). Güneydoğu ve güneybatı duvarlarının birleştiği güney köşede yapılan pahlı duvar yüzeyi -0.025m. kotundan (zemin kotu) başlamakta iken (Şekil D.80) güneydoğu ve kuzeydoğu duvarlarının birleştiği doğu köşesindeki pahlı duvar yüzeyi +2.745m. kotundan başlamaktadır (Şekil E.15).

Güneybatı Cephesi

Cami harimine girişi sağlayan bir diğer kapı, güneybatı cephesinde minare kürsüsü arkasında bulunmaktadır (Şekil D.85 E.17). Minare kürsüsünde yanaşık derzli düzgün kesme taş örgü, cephenin geri kalan kısmında taş-tuğla almasıık örgü görölmektedir (Şekil D.79,87). Ancak, minare kürsüsüne dik yöndeki duvarda tuğla ile almasıık örgünün hemen başlatılmadığı gözlenmektedir (Şekil D.85, E.17). Kesişme noktasından 16cm. sonra yerleştirilen ve boyutları söve dışından dışına 173x320cm olan kapının çevresine en az bir sıra taş ve aralara düzensiz olarak tuğlaların yerleştirildiği görölmektedir (Şekil D.85, E.17). Açıklığı 113.5x196.5cm. ve basık kemerli ikincil giriş kapısı, 23x31cm. boyutlarındaki taş söveleri ile cepheye bir hareketlilik katmaktadır. Kapı, içeriden kapatılıp dolap olarak kullanıldığından ötürü kanat ve iç ölçüleri vb. ölçülememiştir (Şekil E.3).

Cephedeki üç alt ve üç üst pencere aynı eksen üzerinde yer almaktadır. Üstteki iki pencere (P'6 ve P'7) dışındaki diğer pencereler (P5, P6, P7 ve P'5) açılan kanatlara sahiptir (Şekil D.79). Birinci sıra pencerelerinden P5 ve P6 aynı genişlikte, 95cm. iken P7 penceresi 90.5cm.'dir. Yükseklikleri ise 166.5-168.5cm. arasında değişmektedir. P6 penceresi alt başlık üzerinde onarım amaçlı, 2.5x20cm. boyutları olan bir kenet görölmektedir (Şekil D.83). Kemer ayna dolgusu, almasıık örgünün göröldüğü diğer cephelerde olduğu gibi taş levhadır. Yalnızca P5 kemer ayna dolgusu tek parça taştan oluşmaktadır (Şekil E.17). Diğerleri (P6, P7, P'5), çok küçük eklemeler yapılarak iki parçadan oluşturulmuştur. Ayrıca P7 penceresi hariç diğerleri 0.5-2.5cm. arasında değişen ölçülerde çıkıntı yaparak duvar yüzeyine otururlar. Güneybatı cephesinde ikinci sıra pencerelerinden açılan kanatları olan ve içerde mahfil kotundan ulaşılan tek pencere P'5 penceresidir. Boyutları 87.5x140.5cm. ve alttaki pencerelerde olduğu gibi toplu demir parmaklıkları bulunmaktadır.

Üstten teğetli sivri kemerli revzenli pencerelerde yükseklikler 207.5cm. ve 208.5cm'dir. P'5, P'6 ve P'7 pencerelerinin almasıık sivri kemerlerinin bir bölümünün üzeri ahşap kaplanmıştır (Şekil D.79 E.17).

Güneybatı cephesinin güneydoğu cephesi (arka cephe) ile birleştii köşede yapılan 26.5cm.'lik pah (Şekil D.80), zemin kotundan (-0.025m.) başlayarak saçak silmesinin altındaki köşeye geçişteki profile kadar (+6.105m.) devam etmektedir (Şekil E.17).

Minare kürsü silmesinin ~35cm. yukarısından başlatılan ahşap saçak kaplaması aynı hizada devam edip P'5 penceresinin sövesi dışında son bulmaktadır (Şekil D.85,87 E.17). İkinci sıra pencere kemerleri tepe noktalarının da üzerini örtecek biçimde (kısmen P'7) kaplanan ahşaplar, saçak altını kaplayan ahşap çıtalarla taş saçak silmesi hizasında birleşmektedir (Şekil D.79 E.10). Bu yönde ahşap çatı, son cemaat yeri cephesinden farklı olarak mahya seviyesine kadar eğimli yükselmektedir. Çatının örttüğü minare pabuç kısmının yalnızca gövde ve pabuç kısmını ayıran silmesi açıktadır (Şekil E.17).

Minare tümüyle kesme taştan inşa edilmiştir. Onaltı köşeli gövdesi, altı püsküllü mukarnas bezemeleri, korkuluğu, sivri külahı ve alemi ile minare, oldukça özenlidir (Şekil D.63).

Kuzeydoğu Cephesi

Duvar örgüsünde yalnızca taş ve tuğla örgünün kullanıldığı bir diğer cephe (Şekil D.73-78 E.16). Özellikle pencere düzenleri açısından güneybatı cephesi ile benzerlikler göstermektedir.

Mahfil merdiveninin bulunduğu kütle üzerinde mazgal penceresi görülmektedir (Şekil D.78 E.16). Genişliği altta 5cm., üstte 3cm. ve yüksekliği 65cm. olan pencere, son cemaat yeri döşeme kotundan 110cm. yukarıda yapılmıştır (Şekil D.78).

Birinci sıra pencerelerinin boyutları 94.5-95.5x168-168.5cm. değerleri arasındadır. Pencerelerin söveleri 19-23.5x17-18cm. boyutlarındadır. Duvarla hemyüz olmayan söveler 1-2cm. arasında değişen değerlerle dışarıya doğru çıkıntı yapmaktadır (Şekil E.3). Kemer aynası, kenarlarında 5.5-6cm. bir bordür ve dışa doğru 1.5-2.5cm. çıkıntı yaparak yerleştirilen 80cm. yüksekliğinde taş levhadır. Ancak, P'14 penceresinde bu yükseklik ~45cm.'ye düşmektedir. P'14 pencere boyutları 84.5x144.5cm. ve söveleri 16.5x21.5cm.'dir. Ancak, P'14 penceresinin alt başlığı diğerlerinden farklı olarak profilsiz düz bir taştır (Şekil E.16). Alt başlık onarım esnasında değiştirilmiş olabilir. Revzenler 213cm yüksekliğinde ve dışlıklıdır. Dışlıkların önüne demir parmaklıklar takılmıştır.

Kuzeydoğu cephesinin arka cephe ile birleştiği doğu köşesindeki pah, beton döşeme kaplamasından 262.5cm. sonra (+2.745m. kotu) başlamaktadır (Şekil E.16). Pah, ahşap kaplamanın başladığı noktaya kadar devam etmektedir.

Çatı, güneydoğu cephesinde olduğu gibi eğimli olarak mahyaya kadar yükselmektedir (Şekil E.16).

4.1.3. İç Mekân Özellikleri

Giriş ve mahfil katlarında kenarların (giriş-1124cm. ve mahfil-1123cm.) birbirine eşit olduğu ve karşılıklı kenarları 1123-1116x1170/1176cm. olan cami iç mekânı yaklaşık 620cm. yüksekliktedir (Şekil E.3-4, 7-8). İç mekân ölçüleri hemen hemen kareye yakın olan camide esas girişin olduğu duvarda, duvar yüzeyinden 24.5cm. ve 27cm. çıkıntı yaparak belirgin hale getirilen ve mahfil tavanına (+3.06m. kotu, Şekil E.3,4,7,9) kadar devam eden giriş dışında, düz tavan başlangıç noktasına kadar duvarlar yukarıya kadar hemen hemen aynı kalınlıkta devam etmektedir.

Aynı aks üzerinde yer alan 14 alt ve 14 üst pencerenin yanısıra mihrap nişi üzerinde diğerlerine nispeten daha küçük tutulmuş bir pencere bulunan duvarların yarıya yakın kısmı üstte sıva ve altta çini kaplamadır (Şekil D.108, E.9-12). Dış mekânda, son cemaat yeri cephesinde birinci sıra pencerelerinde görülen mermer sövelere, içte mahfilin çevrelediği alan dışında kalan pencerelerde (P6-P7-P8-P9-P10-P11-P12-P13) rastlanmaktadır. Pencere söveleri birbirlerine 45°lik pah yapacak biçimde oturtulmuştur (Şekil D.114). P13 penceresinin yalnızca üst başlığı ve P11 penceresinin alt ve üst başlıkları sövelere düz yerleştirilmiştir (Şekil D.153).

Mekânın geneline hakim olan simetri, karşılıklı pencere boyutlarında da görülmektedir. Birinci sıra pencere yükseklikleri 166.5-169cm. (yalnız P1 penceresinin boyu 163.5cm.'dir) arasında iken genişlik ölçüleri yükseklikler kadar sabit değildir. Kuzeybatı duvarında bulunan P1-P2-P3 ve P4 86.5-89cm., mihrabın iki yanındaki P10 ve P11 100-101cm. ve diğer pencereler 92.5-94cm. arasındadır (Şekil E.3). Açılan kanatları olan ikinci sıra pencerelerinden P'5 86.5x142.5cm. iken diğerleri 80.5x147cm. arasındaki değişen açıklık değerlerine sahiptir (Şekil E.4). Mahfilin çevrelediği alan dışında kalan ikinci sıra pencerelerinden mihrap duvarında yer alanlar 86x190cm. iken diğerleri 84x189.5-191.5cm. boyutlarındadır (Şekil E.4). Mihrapta iki tür ve aynı zamanda renkli olan (revzen) içlikler ile dik yöndeki her iki duvarda yer alan, muhtemelen yeni yapılmış içlikler renksiz ve daha sadedir (Şekil E.10-12). Mihrap üzerindeki basık kemerli ve boyutları 76.5x125cm. olan revzen, her bir bölümünde farklı yazılar bulunan üç bölüme ayrılmıştır. En üstte tuğra biçiminde "Besmele", en altta "Ya Habiballah" yazmaktadır. Ortada, dört eşit parçaya

bölünmüş madalyon içindeki yazılar ise çok belirgin değildir (Şekil D.121)(Yüksel, 1985:5).

Giriş eksenine (kuzeybatı-güneydoğu) göre simetrisinin hakim olduğu mekânda, çini kaplamanın normal hizasından yaklaşık 100cm. daha yükseltilerek vurgulanan mihrap ve dolayısıyla mihrap duvarı herşeyden önce dikkati çeker (Şekil D.95,122 E.10). İç mekânı merkeze odaklayan ve mekânı tamamlayan/tanımlayan bir başka mimari öge ise ahşap kubbedir (Şekil E.7-8). Sekizgen kasnağa oturan ahşap kubbenin ince çitalarla oluşturulmuş küresel formundan sekizgene geçişte iki sıra ahşap mukarnas bezeme kullanılmıştır (Şekil D.95-96).

Mihrap ve ona dik yöndeki her iki duvarda mahfil başlangıç noktasına (P13-14 ve P5-P6 arasında) kadar kaplanan çiniler genellikle bitkisel motif ağırlıklı panolardan oluşmaktadır (Şekil D.102-105,115-117). Kuzeybatı duvarında, mahfil döşemesi tavanına kadar (yaklaşık +3.10m.) kaplanan çiniler ise bir motifin tekrarlanması ile oluşturulmuştur (Şekil D.184). Yönelimin aksını oluşturan çinili mihrap, 117.5cm. genişliğinde ve 59.5cm. derinliğindedir (Şekil D.124-127 E.3). Mihrap nişinden duvar yüzeyine geçişte 7 sıra mukarnas bezeme kullanılmıştır (Şekil E.10).

16.yüzyıla ait stilize edilmiş natüralist üsluplu İznik çini panolar, mermer minber, mahfili taşıyan ahşap dikmeler, renkli camlarla oluşturulmuş revzenler, pencere kapakları ve künde-kârî kapı vb. iç mekânı zenginleştiren mimari öğelerdir.

4.1.3.1. Çini Bezeme Programı

Yalnızca cami iç mekânında görülen çini kaplama, farklı motiflerle ya da aynı motifin tekrarı ile oluşturulan düzenlemelerden/panolardan meydana getirilmiştir. Sıralı tekniği kullanılan çinilerde, çini hamuru beyaz veya beyaza yakın renkte ve üzeri saydam bir sırla kaplıdır (Demiriz, 1992). Çini levha boyutları kare çinide 21x21, 24.5x24.5, 25x25, 25.5x25.5cm. ve dikdörtgen çinide 28.5x24, 27x24, 21.5x25, 24.5x21.5 ve 17.5x24.5cm arasında değişmektedir. Ancak, en sık gözlemlenen boyut 24-25x24-25cm. arasındadır. Bordürler ise kare levhanın yarısı kadar, 12-13x24-25cm. olarak ölçülmüştür.

Camide tespit edilen rumi, çin bulutu, hatai, şemse ve palmet gibi motiflerin yanısıra asma dalı ve üzüm salkımı, bahar açmış meyve ağacı ve dalı, nar ve nar çiçeği, gül, lâle, Manisa lâlesi, karanfil, menekşe, sümbül, şakayık, zambak ve nergis/fulya,

bitkisel motif ağırlıklı çini bezeme programında, ençok rastlanan meyve ve çiçeklerdir.

İznik çinilerinin yanısıra pencere altlarında (P6-P7-P8-P9-P10-P11-P12-13) ve minber arkasında (altta) Kütahya çinileri görülmektedir⁴⁴ (Şekil D.112-114,136,140 E.20). Ayrıca mihrap nişi üzerinde yer alan küçük pencerenin her iki yanında ve mahfil döşemesinin oturduğu duvarlarda özgün olmayan, taklit çinilere (mihrap nişine kaplanan çinilerin benzeri) rastlanmaktadır (Şekil D.121,144 E.20). Ayrıca panoların bazılarında başka kompozisyonlara ait parçalar görülmektedir (Şekil D.110,118,128 E.22). Caminin II. Mahmud zamanı 1820(H.1236) yılında onarıldığı dikkate alındığında bozuk kompozisyonlar bir ölçüde açıklanabilir.

Yatay ve düşey düzlemde kuzeybatı-güneydoğu eksenine göre görülen simetri, çini panoların yerleştirilmesinde de gözlenmektedir. Çini bezeme programı;

- Farklı çini motifleriyle oluşturulan büyük kompozisyonlar/panolar (Şekil D.106-107,128-131,145),
- İki simetrik çininin ortak bir motif oluşturduğu kompozisyonlar/panolar (Şekil D.105),
- Kendi içinde biten ve pano içinde tekrar eden (tek çini) çinilerin oluşturduğu panolar (Şekil D.113-114,136,140) olarak tanımlanabilir.

Farklı çinilerden oluşturulan kompozisyon sayısı temel olarak 3, pano sayısı ise 7'dir. Bunlardan 2'si güneybatı ve kuzeydoğu duvarında (toplam 4 pano), diğeri ise güneydoğu duvarında (toplam 3 pano) bulunmaktadır. Güneydoğu (mihrap) duvarında bulunan ve birbirlerinden küçük farklılıklarla ayrılan 3 panoda aynı kompozisyon işlenmiştir (Şekil D.118-120,128-131). Kuzeydoğu ve güneybatı duvarlarında bulunan üzümlü panolar (pano:P12 ve pano:P7) ve mihrap nişi panoları, tek çinilerin pano içinde tekrarı ile oluşmalarına rağmen birinci grup içinde anlatılacaklardır (Şekil D.111,126). Bunun nedeni panoları oluşturan motiflerin başlangıç ve bitim levhalarının yani panoyu sınırlandıran bordürlü levhalardaki farklı motif düzenidir (Şekil D.107,111,126-127). Simetrik iki çininin oluşturduğu kompozisyon 1 ve pano sayısı 2'dir. Panolar güneybatı ve kuzeydoğu duvarlarında

⁴⁴ Y. Demiriz, pencere altlarında görülen çinilerin Kütahya çinisi olduğunu, minber arkasında (alt) bulunan çinilerin de Kütahya işi olabileceğini belirtmekte ancak, yerinde kontrol edilmesi gerektiğini de eklemektedir. Demiriz, bu çinilerin tamirler sırasında eklenmiş olabileceğini belirtmektedir. (Demiriz, 2000).

yer almaktadır (Şekil D.105,109). Tek çiniden oluşturulmuş kompozisyon ve pano sayısı 1'dir. Yalnızca minber arkasında (altta) görülmektedir (Şekil D.136,140).

Bunlardan başka minber arkasında (üstte-sahanlıkta), kuzeybatı, kuzeydoğu ve güneybatı duvarlarında, mihrap duvarındaki kompozisyonlara benzeyen panolara ait parçalar bulunmaktadır (Şekil D.135,138,146-147,157-159).

İznik çini pano/düzenlemelerde görülen ortak noktalar:

- Sıraltı tekniği,
- Beyaz ya da beyaza yakın renkte çini hamuru,
- Çatlaksız, parlak ve pürüzsüz yüzeyli kompozisyonlar,
- Orta düşey eksene göre simetrik kompozisyon,
- Orta düşey eksene göre simetrik düzenlemelerde en büyük motifin yine orta ekseninde yer alması,
- Çini pano başlangıç levhalarının⁴⁵ dikdörtgen olması,
- Pano/düzenlemeyi sınırlandıran bordürün, pencere üzerinde bulunan alınlıkların tepe noktalarında değişmesi (Şekil E.21),
- Kompozisyonların tepe noktasına doğru daraltılması ve köşelere kabarık kırmızı zemin üzerine çin bulutları motifinin yerleştirilmesi,
- Farklı çinilerden oluşturulan düzenlemelerde/panolarda (P11-P10 hariç) bordürlerin motifle aynı levha üzerinde bulunması⁴⁶ sayılabilir.

Farklı çinilerden oluşturulan kompozisyonlar/panolar

Asma dalı ve üzüm salkımı: Kuzeydoğu ve güneybatı duvarlarının mihrap duvarı ile birleştiği köşede birer adet üzümlü pano bulunmaktadır (Şekil D.104,141 E.21). Takkeci İbrahim Ağa Camii'nde görülen asma dalı ve üzüm salkımının tek başına oluşturduğu düzenlemeler/panolar, Osmanlı çini sanatında oldukça önemli bir yer tutmaktadır (Demiriz, 1992).

Bir bordürle sınırlandırılan dikdörtgenin içi, birbirine paralel ve kıvrılarak yerleştirilen koyu lacivert asma dallarına asılı kırmızı üzüm salkımları ve bahar açmış meyve ağacı dalları ile bezenmiştir (Şekil D.107,111). Ancak, tepe noktasına

⁴⁵ Kompozisyonlarda/panolarda, iç mekân döşeme kotunda olan çiniler "başlangıç çinileri", ~3.50m.kotunda, sıvalı duvar yüzeyi ile son bulan çiniler ise "bitiş/bitim" olarak adlandırılmıştır.

⁴⁶ Çoğunlukla bordür motiflerinin, zemin motifleri ile aynı levha üzerinde yer alması, çini levhaların kapladıkları alana uygun olarak tasarlandığını açıklamaktadır (Yetkin, 1988:479).

doğru üzüm ve bahar dalları daraltılmış ve köşelere çin bulutları yerleştirilmiştir (Şekil D.107). Kabarik mercan kırmızısı üzüm taneleri, zümrüt yeşili yapraklar ve mavi çiçekler beyaz zemin üzerinde, beyaz çin bulutu bezeme ise kabarik mercan kırmızısı zemin üzerinde bulunmaktadır.

Düzenlemeyi sınırlayan bordür ise koyu lacivert zemin üzerine yerleştirilen kırmızı hatayi, beyaz çin bulutları ve yeşil yapraklardan oluşturulmuştur. Bordür ayrı levha halinde değil motifin parçası olarak tasarlanmıştır (Şekil D.107). Aynı bordür, P10 ve P9 pencereleri üzerinde bulunan alınlıkların tepe noktaları arasında kalan kompozisyonlarda (mihrap nişini taçlandıran düzenleme) kullanılmıştır (Şekil D.123 E.21). Aynı bordür motifi yalnızca renklerinde değişiklik yapılarak P11-P10, P13-P12 (vazolu pano) ve P7-P6 (vazolu pano) pencereleri üzerinde bulunan alınlıkların tepe noktaları arasında kalan pano ve düzenlemelerde de kullanılmıştır (Şekil D.110,120 E.21). Ancak, üzümlü panonun geneline hakim olan kırmızı renkten ötürü bordüründe daha az kırmızı kullanılmıştır (Şekil D.111).

Güneybatı duvarındaki üzümlü panoda 5 çini levhanın rengi daha soluk, mat sırlı ve desenlerindeki ayrıntılar daha sade ve eksiktir (Şekil D.141-142 E.22). Kuzeydoğu duvarındaki üzümlü panoda ise vaaz kürsüsünün arkasında kalan çiniler görülememektedir. Ayrıca panonun 4 parçası eksiktir (Şekil D.111).

Her iki duvar yüzeyinde görülen çini levha boyutları 24.5-25x24.5-25cm. arasındadır. Ancak, kuzeydoğu duvarı P12 pencere söve kenarına ve güneybatı duvarının mihrap duvarı ile birleştiği köşeye yerleştirilen çini levhalar 27.5x25cm. olarak boyutlandırılmıştır. Kompozisyonun başlangıç levhaları da dikdörtgen olup 15.5x24.5-25cm. değerlerindedir (Şekil D.111). Özgün pano 14 sıra ve 4 sütun, toplam 56 çini levhadan oluşmaktadır (Şekil E.22).

Vazolu pano: Kuzeydoğu duvarında P13-P12 ve güneybatı duvarında P7-P6 pencereleri arasında bulunmaktadır (Şekil D.106,143 E.21). Orta düşey eksene göre simetrik bir kompozisyon uygulanan panoda, diğer panolarda da gözlenen büyük motif ortada bulunmaktadır.

Ayaklı bir kâse üzerine oturtulan, iki kulplu vazodan stilize edilmiş nar, şakayık gibi çiçekler çıkararak, yapraklar ve hatai motifleri kompozisyonu oluşturmaktadır (Şekil D.106). Tepe noktasına doğru daralan düzenlemenin köşeleri ve vazonun yüzeyi, kabarik kırmızı zemin üzerine beyaz rumi motiflerle bezenmiştir. Ayaklı kâsenin her

iki yanına daha küçük çiçekler yerleştirilmiştir (Şekil D.106). Kâsenin her iki yanında başlayıp, vazounun ağız kısmında son bulan natüralist çiçeklerle yapılan düzenlemede menekşeler, kırmızı lâleler, mavi Manisa lâlesi⁴⁷, kırmızı karanfiller, sümbül, zambak, gül ve guncası ve mavi lâleler bulunmaktadır. Vazolu panonun tamamının bulunduğı P13-P12 arasında, simetrik kompozisyonun bir tarafında toplam 8 çeşit lâle motifi kullanılmıştır (Dayıgil, 1942:229-230). Ancak, kompozisyonun diğeryarısında bulunan Manisa lâlesi ile vazolu panoda kullanılan lâle motifi sayısı 9'a çıkmaktadır⁴⁸.

Kompozisyonu sınırlandıran bordür; üzümlü pano, mihrap üzeri bordürleri ve P11-P10 pencereleri üzerinde bulunan alınlıkların tepe noktaları arasında kalan bordürlerle aynı motife sahip fakat boyama düzeni farklıdır (Şekil E.21). Bordür, motifin devamı gibi aynı levhada düzenlenmiştir. Panoda beyaz, kabarık mercan kırmızısı, kobalt mavisi, zümrüt yeşili ve lacivert renkler dikkati çekmektedir.

Güneybatı duvarında 2 ve kuzeydoğı duvarında 3 çini levha, renk ve sırda çatlaklık bakımından diğerylerinden farklıdır (Şekil D.110,143 E.22). Ayrıca kuzeydoğı duvarında P12 söve yanında başka bir panoya ait çini levha bulunmaktadır (Şekil D.110 E.22). Bu çini levha, ait olduğı panonun orta düşey eksenine göre tam ortada yer alan bir başlangıç çinisi olabilir. Ayrıca bu çini motifi, mihrap duvarındaki pano:8 ve minber arkasındaki (üst-sahanlık) 3 çini levhadan oluşan panoların başlangıç çinilerinin ortadaki motifleriyle benzerlik göstermektedir (Şekil D131,138). Pano:P11-P12'nin bordürü farklı olsa da düşey eksene göre ortada bulunan başlangıç motifi ile de benzerlik göstermektedir (Şekil D.129).

Kompozisyonun başlangıç levhaları 17.5x24/24.5/22cm. ve bitiş levhaları 24.5x21.5cm.'dir. Arada kalan parçalar P12 sövesi yanındakiler hariç (22-23x24-25cm.) 24.5x24-25cm. arasında değışen değerlere sahiptir. Özgün pano 14 sıra ve 4 sütun, toplam 56 çini levhadan oluşmaktadır. Ancak, güneybatı duvarında yalnızca 6

⁴⁷ Manisa lâlesi örneğine yalnızca kuzeydoğı duvarında, P13-P12 pencereleri arasında bulunan vazolu panoda rastlanmaktadır.

⁴⁸ Panoda kullanılan bazı parçalar, motiflerin bütünlüğünü tamamlamamaktadır. Manisa lâlesi motifinin de tek tarafta yer alması, onarım sırasında karşı duvarda bulunan simetriğı ile bazı parçalarının yerlerinin karıştırılmış olabileceğini düşündürmektedir. Ancak, P7-P6 arasındaki panonun parçalarının büyük çoğunluğunun Gülbenkian Müzesi'nde olması bu karşılaştırmayı yapmayı olanaksız olmasa bile zorlaştırmaktadır.

sırası bulunan panoya ait diğer 8x4, toplam 32 çini levha günümüzde Lizbon'da Gülbenkyan Müzesi'nde bulunmaktadır (Şekil D.190-191).

Dikme-P13/P6-Dikme arasındaki pano: Kuzeydoğu ve güneybatı duvarlarında bulunan ve orta düşey eksene göre simetrisinin gözlemlendiği bir diğer örnektir (Şekil D.145,148 E.21).

Bordür, açık lacivert üzerine beyaz rengin hakim olduğu hatalar, çin bulutları ve yaprak ile oluşturulmuştur. Kabarik kırmızı ise bordürde, daha çok noktasal olarak kullanılmıştır. Panoyu oluşturan kompozisyon, bordürün aksine beyaz zemin üzerine açık lacivert hatalar motifler ve kabarik kırmızı lâle, karanfil, nergis/fulya ve lacivert sümbül gibi natüralist çiçeklerle bezenmiştir. Yer yer görülen zümrüt yeşili ise daha çok yapraklarda kullanılmıştır. Kompozisyonun bitim levhaları mahfili taşıyan döşeme silmesinin arkasında kaldığından ötürü tam olarak görülememektedir (Şekil D.145,148). Düzenleme tepeye doğru daraltılmış ve son levhada hafif sivri kemer şekline dönüştürülerek, köşelere kırmızı zemin üzerine beyaz çin bulutları yerleştirilmiştir.

Özgün pano, 3 sütun ve diğerlerinden farklı olarak 16 sıradan⁴⁹ oluşmaktadır (Şekil E.22). Ancak, güneybatı duvarında bulunan panoya ait (P6-dikme) 6x3, toplam 18 çini levha çalınmıştır (Şekil E.22). Çini levha boyutları başlangıç ve bitim noktası (son iki sıra) çinileri hariç düşeyde hemen hemen sabit kalırken yatayda farklılaşmaktadır. Düşeyde, başlangıç çinileri 19cm. ve son iki sıra (bitim noktası) 17.5cm. ve 22cm. olarak saptanmıştır. 3 sıra dışında, düşeyde boyutlar 20.5/21/21.5cm.'dir. Dikme yanındaki çini levha 24.5cm. ortadaki levha 21cm. ve pencere yanındaki levha ise 8-8.5cm.'dir. Tamamı 13cm. olan bordürün 5cm.'lik kısmı diğer levhada motiflerle birlikte düzenlenmiştir (Şekil D.145 E.21).

Mihrap duvarında bulunan panolar (P11, P11-P10, P8): Orta düşey eksene göre simetri gözlenen 3 panoda, kompozisyonlar temelde aynıdır. Ancak, başlangıç çinilerinde, bordürlerde, köşeliklerde ve yüzeyin doldurulmasında kullanılan bazı küçük çiçek ve yapraklarda farklılıklar gözlenmektedir (Şekil D.118-119,128-131).

Mihrap duvarında köşelerde yer alan iki pano; P11, P8 pano:P11-P10'den daha çok birbirine benzemektedir (Şekil D.118-119,130-131). Bordürleri, çini levha sayısı ve

⁴⁹ İç mekânda gözlemlenen 3 temel kompozisyonlardan birini oluşturan bu pano dışındaki diğer panolar 14 sıradan oluşmaktadır.

boyutları aynıdır. Bordürler koyu lacivert üzerine beyaz hatai, çin bulutu, yapraklar ve bu motiflerin içinde görülen kabarık mercan kırmızısı ile oluşturulmuştur. Bu bordürler aynı zamanda güneybatı ve kuzeydoğu duvarlarında bulunan P6-dikme ve dikme-P13 panolarının bordürleriyle de aynıdır (Şekil D.145 E.21). Yalnızca burada zemin rengi olan lacivert daha koyudur. Bordürler ayrı levhalar halinde değil motifle aynı levhada bulunmaktadır. P11-P10 arasında bulunan panonun bordürlerinden bir bölümü ise ayrı levhalar halinde düzenlenmiştir (Şekil D.120).

P11-P10 pencereleri arasında bulunan panonun bordürü (Şekil D.128) ise diğer iki panodan farklı (Şekil D.118,130); mihrabı çevreleyen düzenleme, üzümlü pano ve vazolu pano bordürleri ile aynı motife sahip fakat renklerin yüzeye dağılımı farklıdır (Şekil E.21).

Kıvrık dallar üzerinde nar ve nar çiçeği, şakayık ve iri yapraklardan oluşan iç düzenleme ise her üç panoda da hemen hemen aynıdır (Şekil D.118-119,128-131). P11 yanındaki panonun tam ortasında yer alan başlangıç çinisi yapraklardan (Şekil D.119), diğer iki panoda ise geleneksel nar çiçeği motifinden oluşmaktadır (Şekil D.129,131). Ağırlıklı rengin mavi olduğu panolarda kabarık mercan kırmızısı ve zümrüt yeşili de kullanılmıştır. Kompozisyon tepeye doğru daraltılmış ve köşelere kabarık kırmızı üzerine beyaz çin bulutları yerleştirilmiştir (Şekil D.128,130).

P11-P10 arasındaki pano 14 sıra ve 4 sütundan (Şekil D.128-129 E.21), P11 ve P10 yanındaki panolar ise 14 sıra fakat 3 sütundan oluşmaktadır (Şekil D.118-119, 130-131 E.21).

Çini levha boyutları P11-P10 arasındaki panoda 24-25x24-25cm. arasındadır. Yalnızca bu panoda P11 tarafındaki (hemen söve yanındaki) bordür, motifle aynı levhada değil ayrı levha halinde tasarlanmıştır (Şekil D.120 E.21). Bordürü oluşturan levhanın boyutları 13x24-25cm.'dir. Bu boyut, iç mekânda en sık kullanılan 24-25x24-25cm. çini levha boyutunun yarısıdır. Tek motiften yapılan düzenlemeler, boyutları 12.5-13x24-25cm. olan bordürler kullanılarak sınırlandırılmışken farklı motiflerden yapılan düzenlemelerde/panolarda bordürler motifin parçası gibi tasarlanmıştır. Ayrıca cami içinde muhtemelen başka panolara ait, oldukça fazla çini levha bulunmaktadır (Şekil D.146-147,157-159 E.22).

Pano:P10-P11'e ait olmayan 3 çini levha (Şekil D.128 E.22), kuzeydoğu duvarında P14-dikme (Şekil D.147) ve kuzeybatı duvarında giriş kapısı-P2 arasına (Şekil

D.157-159) rastgele yerleştirilmiş çini parçalarla benzer kompozisyonlara ve boyama düzenine sahiptir.

P11 ve P8 panoları, 14 sıra ve 3 sütundan oluşmaktadır. Panolarda ortadaki sütunu oluşturan çini levhalar 24-24.5x24.5cm. boyutlarındadır. Ancak, her iki yandaki sütunu oluşturan levhalar ise üzümlü panoda olduğu gibi daha geniş tutulmuştur (Şekil D.119,130). Çiniler P11 panosunda 26.5-27.5x24.5cm., P10 panosunda 27-28x24.5cm. boyutlarındadır.

Mihrap nişi çinileri: 7 kenarlı mihrap nişi, mukarnas başlangıç noktasına kadar çinilerle kaplanmıştır (Şekil D.124 E.21). Tek motiften yapılan düzenlemede, düşey eksene göre simetrik 5 tam ve 2 yarım+bordür kompozisyon oluşturulmuştur. Mihrap nişinden duvar yüzeyine geçişte görülen mukarnas bezeme üzeri de muhtemelen çini kaplanmıştı. Oldukça özensiz olduğu gözlenen, sıvalı ve kiremit rengi kırmızı bir boyayla şekil verilen badem, püskül, diş vb. gibi mukarnas öğeleri ve köşeliklerde yer alan girift çini kompozisyonun sonlanmamış oluşu bunu düşündürmektedir. Ayrıca çağdaşı yapılarla yapılan karşılaştırmalı araştırma ve incelemelerde de bu görüş ağırlık kazanmaktadır⁵⁰.

Beyaz zemin üzerinde geleneksel motiflerin yanısıra bitkisel motiflerin kullanıldığı panoda, ağırlıklı renkler mavi ve kabarık kırmızıdır. Kobalt mavisi stilize çiçekler, kırmızı ve beyaz lâleler, beyaz karanfiller ve goncalarla yapılan bezeme, tepe noktasında köşelere kırmızı zemin üzerine beyaz çin bulutlarının yerleştirilmesiyle sonlandırılmıştır (Şekil D.126-127). Motifle aynı levhada bulunan bordürler, koyu lacivert üzerine beyaz lâle ve hatayi tarzı motiflerle oluşturulmuştur (Şekil D.126).

Düşey 7 kompozisyon, 8 sıra çiniden (8x7) meydana gelmektedir. Bordürlerin olduğu çiniler hariç, arada kalan parçalar 27.5/28x27.5/28cm. boyutlarındadır. Kompozisyonların başlangıç çinileri 22.5/23/27.5/28x14cm. ve bitim çinileri 22.5/23/27.5/28x25cm. değerindedir. Nişin doğu köşesindeki eksik iki çini dışında kompozisyona ait diğer parçalar özgündür. Aynı motif, mahfil döşemesinin oturduğu duvarlarda da görülmektedir (Şekil D.144). Ancak, ayrıntıların kaba, renklerin mat

⁵⁰ Tez çalışmasına dahil edilmeyen çini bezemeli cami örneklerinden Kazasker İvaz Efendi Camii ve Hürrem Sultan Türbesi (1558)'nde, mihrap nişlerinin karşılaştırmalı olarak incelenmeleri bu görüşü doğrulamaktadır.

ve akmış, sırrın pürüzlü ve çatlak olması ve levha üzerindeki motifin yüzeye uygulanışı⁵¹ ile farklılaşmaktadırlar.

Mihrap nişi üzerindeki kompozisyon/düzenlemeler: Mihrap nişinin her iki yanından başlayan ve çini kaplama üst hizasından 96cm. devam ettirilen çerçevedeki kompozisyon (Şekil D.122,125 E.21), beyaz zemin üzerine firuze şakayık, kobalt mavisi nar çiçeği, bahar açmış meyve ağacı çiçekleri, gonca ve zümrüt yeşili yapraklardan oluşmaktadır (Şekil D.123).

Mihrap nişi üzerinde ve tam ortada, beyaz zemin üzerinde koyu lacivert bir yazı⁵² bulunmaktadır (Şekil D.121). Yazının yanısıra küçük yeşil yapraklar ve çiçekler de yüzeyin doldurulmasında kullanılmıştır. Yazının dört köşesinde kabarik kırmızı üzerinde beyaz çin bulutu motifler bulunmaktadır (Şekil D.121). Mukarnaslı niş ile yazı arasında kalan üçgen bölümde beyaz zemin üzerinde nar çiçeği, şakayık gibi geleneksel motifler, gonca ve rumiler kullanılarak girift bir bezeme elde edilmiştir (Şekil D.122).

Düzenlemeyi sınırlandıran bordür, koyu lacivert üzerine kırmızı hatai ve beyaz çin bulutu motifleri içermektedir (Şekil D.123). Aynı bordür üzümlü panolarda da kullanılmıştır (Şekil E.21). P11-P10 ve vazolu panolarda ise iç düzenlemedeki renk yoğunluğuna göre bordürün renklerinde değişiklikler yapılarak kullanılmıştır (Şekil E.21).

Mukarnasın tepe noktasına denk düşen ve orta düşey ekseninde yer alan 4 çini levha 17.5x24.5 (3 adet) ve 17.5x22.4cm. boyutlarındadır. Mihrabın doğu yönünde kalan çini levhalar 25-25.5-26x24.2-25.2cm. değerindedir. Ayrıca bu yönde bulunan en son 4 adet çini levha 7.5-8x25-25.5-26cm. boyutlarındadır (Şekil E.10). Kompozisyonadaki diğer çiniler ise 24-25x24.5-25cm. ölçülerindedir.

Çerçeveyi oluşturan düzenlemeye ait bazı parçalar eksiktir (Şekil D.125). Bu parçalardan yalnızca 4 adedi günümüzde Gülbenkian Müzesi'nde bulunmaktadır (Anonim, 1989:190-191).

P6-P7-P12-P13 Alınlıkları: Güneybatı ve kuzeydoğu duvarlarında görülen basık kemerli çini alınlıklar, küçük farklılıklar dışında aynıdır (Şekil D.149-152). Orta

⁵¹ Özgün çinide 4 levhanın birleşmesiyle ortaya çıkan stilize edilmiş çiçekler, taklit çinide köşeden yukarıya doğru kaymakta ve iki levhadan oluşmaktadır.

⁵² Mihrapta “*Küllemâ dahale aleyhâ Zekerıyyâ'l-mihrab*” yazmaktadır (Yüksel, 1985:5).

düşey eksene göre simetrisinin gözlendiği alınlıklarda şakayık, nar çiçeği, ve hançeri yapraklardan oluşan kompozisyonu, firuze renkli lotus ve palmet dizisi çevrelemektedir (Şekil D.149-152). Beyaz zemin üzerine uygulanan düzenlemeye firuze renk hakimdir. Kabarık mercan kırmızısı ise oldukça sınırlı kullanılmıştır.

Kompozisyon 18 çini levhadan (4 sıra) oluşmaktadır⁵³. Pencere üst başlığı üzerinde bulunan 6 çini levhadan ortadakiler 24-25x25cm. boyutlarındadır. Yalnızca P12 alınlığında 2 adet 23.5cm. genişliğinde çini levhalar bulunmaktadır. Kenarlarda yer alan diğer iki levha ise 18.5-19.5x25cm. boyutlarındadır.

Bahar açmış meyve ağacı ve dalı-I: Üzümlü panolarda asma dalları ile oluşturulan kompozisyonlarda (Şekil D.111) ve P13, P11, P10, P9, P8, P6 pencerelerinin alınlıklarının köşelerinde bahar açmış meyve ağacı düzenlemelerine rastlanmaktadır (Şekil D.150-151,153-156). Üzümlü panodaki bahar açmış meyve ağacı kompozisyonunda çiçekler kobalt mavisi iken köşeliklerde beyazdır. Köşelerdeki kompozisyonlar arasında, ayrıntılarda küçük farklılıklar bulunmaktadır. Üçgen alanın tamamını dolduran kompozisyon, dibinde karanfil, lâle ve yaprakların olduğu bahar açmış meyve ağacı motifinin kullanıldığı bir demet şeklindedir (Şekil D.151). Kompozisyon kabarık kırmızı zemin üzerinde bulunmaktadır.

Bahar açmış meyve ağacı ve dalı-II: P10 ve P9 pencereleri alınlıklarının mihrap nişi yönündeki köşelerinde yer almaktadır (Şekil D.122,154-155). Tam ortada, daire şeklinde rumilerin oluşturduğu büyük bir rozet ve bahar çiçekleri ile kompozisyon kabarık kırmızı zemin üzerine uygulanmıştır. Mercan yeşili yapraklar arasından çıkan beyaz çiçeklerin ve içiçe geçmiş beyaz rumilerin ve firuze renkli daireden meydana gelen düzenlemenin yüzeye dağılışı oldukça başarılıdır.

İki simetrik çininin ortak bir motif oluşturduğu kompozisyon/panolar

P5-Dolap/Dolap-P14 arasındaki pano: Aynı motifin simetrik ve eksenleri kaydırılarak kullanılmasıyla elde edilen panoda ana motif palmettir (Şekil D.105,109 E.22). Kabarık kırmızı bir çizginin sınırlandığı palmet içinde kırmızı karanfiller, kırmızı ve mavi lâleler, mavi goncalar bulunmaktadır (Şekil D.109). Palmetler dışında kalan bölümde hatalı tarzı stilize edilmiş çiçek ve yapraklar görülmektedir. Beyaz zemin üzerine işlenen motifler, simetrik olmasına karşın yine de küçük

⁵³ Ancak, eğrisel formun verildiği kenarlara denk düşen levhaların birleşme noktalarında kullanılan ve bir kenarı 1.5-3cm. olan küçük üçgen parçacıklar 18 çini levha dışında tutulmuştur.

farklılıklar bulunmaktadır. Gonca vb. motiflerin çizimlerinde, renklerin motiflere uygulanışında küçük farklılıklar görülmektedir (Şekil D.109).

Mihrap nişinde tek motifle yapılan uygulamada, bordür motifle aynı levhada tasarlanarak kompozisyonu çevrenmektedir (Şekil D.124,126-127). Ancak, pencere ve dolap arasında uygulanan bu düzenlemenin her iki yanında yatay boyutu levhaların yarısı kadar olan bordürler bulunmaktadır (Şekil D.109). Açık veya koyu lacivert zemin üzerinde beyaz hatai tarzı çiçekler, çin bulutları, goncalar ve yapraklarda oluşturulan motifler üzerinde noktasal kabarık mercan kırmızısı uygulamaları görülür.

Kompozisyonu oluşturan çinilerin boyutları 24.5-25x24.5cm. ölçülerindedir.

Tek motiften oluşturulan kompozisyon/panolar

Minber arkasındaki pano⁵⁴: Kare çini levhanın, ortasında bir tam ve köşelerde 4 çeyrek şemsenin yanyana getirilmesiyle oluşturulan panoda, iki farklı şemse motifi bulunmaktadır (Şekil D.136,140 E.10). Koyu lacivert sümbül ve kırmızı karanfillerden oluşan ortadaki demeti koyu lacivert yapraklar çevrelemektedir. Yaprakların sınırlandırdığı bu şemsenin tepesinde beş dilimli bir çiçek bulunmaktadır (Şekil D.140). Bir dizi palmetin sınırlandırdığı köşelerdeki şemselerin içinde ise iki gonca ve stilize edilmiş çiçeklerden oluşan benzer bir kompozisyon görülmektedir. Ortadaki ve köşelerdeki ¼ şemseler beyaz zemin üzerine uygulanmıştır.

Ancak, çinilerin renklerinin mat ve birbirine karışması, motifi çevreleyen siyah konturun lacivert ile karışması, kabarık kırmızının kiremit rengine yaklaşması ve yeterince kabarık olmaması, beyaz zeminin griye yaklaşması ve şeffaf sırda çatlaklık, iç mekânda görülen İznik çinileri ile uyum göstermeyen yanlarıdır⁵⁵.

Çini levhalar 25-25.5x25-25.5cm. boyutlarındadır.

⁵⁴ Takkeci İbrahim Ağa Camii minber arkasındaki (altta) düzenlemenin benzer bir örneğini Sultanahmet Türbesi'nden Topkapı Sarayı Müzesi'ne getirilen bir çocuk kaftanı üzerinde (bahar dallarının sonsuz şemselerde tekrarlandığı bir kompozisyon) görmek mümkündür (Demiriz, 1988:104).

⁵⁵ Bu nedenlerden ötürü panoyu oluşturan çini levhaların Kütahya çinisi olma olasılığı çok yüksektir. Ancak, yerinde yapılacak gözlemler ile bu görüş doğrulanabilir (Demiriz, 2000).

Pencere alt başlıklıkları altında bulunan motifler⁵⁶: 17yy. Kütahya çinileri olan levhalar, pano oluşturmamaktadır. Bir dizi halinde olan ve pencere alt başlıkları altına yerleştirilen çiniler 3 çeşittir (Şekil D.112-114 E.20-21).

P11 ve P7 pencerelerinin altında 5 tam ve 1 yarım ve P13 altında görülen 2 tam levhada, palmetlerle bezenmiş ayaklı kâsedan (yayvan vazo) çıkan lacivert 7 karanfil ve 2 lâle motifinin her iki yanında zeminden başlayan ve yüzeyi dolduran kırmızı üç zambak veya küpe çiçeği olarak adlandırılan çiçek bulunmaktadır (Şekil D.119). Ortadaki bu düzenleme yanlarda yarım selvi ile sınırlandırılmıştır. Tepeye doğru selviden çıkan stilize lacivert çiçekler ise tanımlanamamaktadır. Aynı motif P13 penceresi altında da görülmektedir (Şekil D.112). Çiniler 24.5-25.5x24.5-25.5cm. boyutlarındadır.

P10, P6 pencerelerinin altında 5+1/2, P13 altında ise P11 ve P7 altında bulunan levhalarla dönüşümlü kullanılan 3+1/2 levhada ise yüzeyinde stilize beyaz çiçekler ve beyaz lâlelerin bulunduğu ayaklı bir kâse (vazo) içinden kırmızı karanfiller ve lacivert lâlelerin çıktığı ana motif dışında köşelerde lacivert zemin üzerinde beyaz rumiler bulunmaktadır (Şekil D.113). Aynı motif P13 penceresi altında, benzer bir ayaklı kâse içinden çıkan karanfil ve lâle motifiyle yanyana kullanılmıştır. Çini levha boyutları 25-25.5x25.5cm.'dir.

P12 ve P9 pencereleri altında görülen çinilerde ayaklı kâse içinde iki kulplu ve dar ağızlı vazo görülmektedir (Şekil D.114). Vazonun yüzeyi balık sırtı motif⁵⁷ ile bezenmiştir. Kırmızı karanfiller ve mavi lâleler ve aşağı doğru sarkan menekşeler vazodaki çiçekleri oluştururlar. Ayaklı kâse ile vazo arasından çıkan çiçekler ise tanımlanamamaktadır. Her iki yanda bir yaprak demetinden çıkan nergis/zeren çiçekleri levha üzerindeki kompozisyonu tamamlamaktadır. Çini levhalar 25x24-25cm. boyutlarındadır.

Pencere altlarında görülen her üç kompozisyon, beyaz zemin üzerine uygulanmıştır. Ancak, minber arkasındaki çinilerde olduğu gibi bu levhalarda da sır çatlak, renkler

⁵⁶ P10 ve P6 pencere alt başlıklıkları altında görülen motiflerin benzer örneklerine Sultan Ahmet Camii (1609-1617) ve Kayseri Ulu Camii'nde rastlanmaktadır. O. Aslanapa, pencere altlarında bulunan çinilerin 17 yy. Kütahya çinileri olduğunu belirtmektedir (Aslanapa, 1949:37). Ayrıca P11 ve P7 altında bulunan çinilerin benzer örnekleri ise İznik-Eşrefzade Camii, Eyüp Sultan Türbesi ve Topkapı Sarayı Gözdele Dairesi'nde görülmektedir.

⁵⁷ Y. Demiriz, bu motifin günümüzde Kütahya işlerinde de görüldüğüne dikkati çekmektedir (Demiriz, 1992).

mat ve akmiş, kırmızı hemen hemen levha yüzeyiyle aynı hizada ve konturlar belirgin değildir.

İç mekânda mahfil döşemesinin oturduğu duvar yüzeylerinde, P8 penceresi alt başlık altında ve mihrap nişinin üzerindeki küçük pencerenin her iki yanında taklit çinilere rastlanmaktadır (Şekil D.144 E.20). Renklerin soluk, sırrın çatlak ve mat, boyutlarının hemen hemen bütün çinilerde aynı (25x25cm.) olması, bordürün kaba ve özensiz işlenişi, bunların sonradan, mihrap nişindeki uygulamaya benzetilmeye çalışıldığını göstermektedir (Şekil D.126).

4.1.3.2. Kalemîşi Bezeme

Cami iç mekânında, mahfili çevreleyen korniş altında görülen kalemîşi bezemenin yanısıra mahfil döşemesini taşıyan üzeri yeşil ve bordo yağlı boya ile boyanarak⁵⁸ kapatılan ahşap dikme, kemer köşeliği ve kavsaraların yüzeylerinde de kısmen kalemîşlerine rastlanmaktadır (Şekil D.160-162). Girift, geniş ve tek parça bir yüzey gerektiren kompozisyonların uygulandığı gözlenen dikme, kemer köşeliği ve kavsaraların yüzeylerindeki bezemeler, ahşap üzerine bez gerilerek işlenmiştir (Şekil D.162). Dikme ve kemer köşeliklerinin üzerinde ahşaptan ayrılmış, esnekliğini kaybetmiş kırılan bez parçaları gözlenirken korniş ve konsollarda gözlenememiştir. Kısmen gözlemlenen kalemîşleri, 1985 yılında Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından yapılan çalışmalarda ortaya çıkarılmıştır. Ancak, uygulanan yöntemin kalemîşlerinin renk ve dokusuna zarar vermesinden ötürü çalışma tamamlanmamıştır.

Mahfili çevreleyen korniş altında görülen kalemîşleri, korniş taşıyan konsollarla bölünmüş ve konsolların yan yüzleri de dahil tüm yüzey bezenmiştir (Şekil D.161). Korniş altındaki simetrik bezeme, lacivert zemin üzerine altın yaldızlı rumilerin 4 bölüme ayırdığı ana motiften oluşmaktadır. Kırmızı ile renklendirilen dört bölümde palmet motifi görülmektedir. Altta kırmızı zemin üzerinde yer alan palmet, yaprak ve rozetlerin oluşturduğu kompozisyon ise orta düşey eksene göre simetrik.

Dikmenin her iki yanındaki kemer köşelikleri arasında kısmen gözlemlenen kalemîşlerinde, dikmelerin düşey ekseni üzerine oval büyük bir motif yerleştirilmiştir (Şekil D.160). Yanlarda ise oldukça girift bir bezeme izlenebilmektedir.

⁵⁸ K. Silivri makalesinde, boyaların, ülkeyi ziyaret eden Kayser Wilhelm'in camiye görmek istemesi üzerine II. Abdülhamid devrinde sürüldüğünü ve bu bilgiyi 1945-46 yıllarında camide uzun zamandır müezzin olan seksen yaşlarındaki bir kişiden öğrendiğini yazmaktadır (Silivri, 1979:92).

Korniş, dikme, kemer köşeliği ve kavsarası dışında, kapı boşluğunda da (Şekil D.92) ahşap kalemişi bir panonun olduğu ve çalışmalar sırasında Vakıflar Bölge Müdürlüğü yetkilileri tarafından onarılmak üzere alındığı ve yerine konmadığı saptanmıştır⁵⁹ (Şekil D.93-94).

Koyu zeminli⁶⁰ bir bordürle sınırlandırılan dikdörtgen panonun merkezinde, kırmızı zeminli bir daire içinde, altın yaldızlı rumilerin oluşturduğu 4 bölümlü bir motif görülmektedir (Şekil D.94). Rumilerin içine nar çiçeği motifi işlenmiştir. Dairesel bezemenin etrafında koyu zeminli, üzerinde beyaz çin bulutlarının olduğu bir motif görülmektedir. Köşelerde kalan yüzeyler kırmızı zemin üzerine beyaz rumilerle oluşturulan motiflerle doldurulmuştur.

4.1.4. Strüktürel Özellikleri

Yapım sürecinin ilk aşamasını oluşturan temellerin, bir sondaj çalışması yapılamadığından biçim ve derinliği hakkında bilgi edinilememiştir.

Karma strüktürlü (kârgir duvar-ahşap çatı) camide düşey taşıyıcı sistem ögeleri; duvarlar ve ahşap dikmelerdir (Şekil D.96 E.3). Çift cidarlı örgüye sahip duvarlar, düzenli yatay derzli kaba yonu küfeki taş ve tuğla sıralarından oluşan dış cidar ile tuğla üzeri sıva ve çini kaplı olan iç cidarın oluşturduğu bir bileşik sistemdir (Şekil E.3).

Kuzeydoğu ve güneydoğu (mihrap) duvarlarında nispeten görülebilen ahşap hatıl ve/veya boşlukları yapının belli kotlarda ahşap hatıllarla berkitildiğini göstermektedir (Şekil D.164 E.43). Öte yandan kuzeydoğu, kuzeybatı (son cemaat yeri) ve güneybatı⁶¹ duvarlarında rastlanan duvar içi gergileri de yapıyı en azından üç yönde ahşap hatıllar gibi sararak desteklemektedir (Şekil D.176,178 E.19,43). Yapıda beş ayrı kotta rastlanan bu kuşaklama elemanlarının bazılarının sürekliliği gözlemlenememiştir (Şekil E.43). Ancak, ilk olarak birinci sıra pencere döşemesi hizasında rastlanan ve sürekliliğinden sözedilebilen ahşap hatılların ikincisine kuzeydoğu duvarında niş içinde ve ilk kottan yaklaşık olarak 100cm. yukarıda

⁵⁹ Vakıflar Bölge Müdürlüğü yetkililerinden edinilen bilgilere göre ahşap kalemişi panonun nerede olduğu bilinmemektedir. Ancak, panonun birebir örneği Mimar-Tezhip ustası Semih İrteş tarafından alınmış ve renklendirilmiştir (İrteş, 1999).

⁶⁰ Zemin lacivert olabilir. Ancak, zemin rengi fotoğraftan tam olarak seçilememektedir.

⁶¹ Güneybatı duvarında bulunan boşluk içinde gergi gözlemlenememiştir. Ancak, dolgu içinde kalmış olabilir.

rastlanmaktadır. Bulunabileceği düşünölen üçüncü kot ise ikinci sıra pencere döşemesi hizasından 10-50cm. yukarıdadır. Ancak, hiçbir şekilde ahşap hatla rastlanmamıştır. Yine bu kottan yaklaşık 100-110cm. yukarıda P'8 revzen içinde duvarda enine bir boşluk gözlemlenmektedir (Şekil D.165-166). İki tuğla genişliğindeki bu boşluk, bir tuğla sırası ve sıva kalınlığının oluşturduğu bir boşluk da olabilir. Bunların dışında P14-P'14 ve P3-P'3 pencerelerinin kemer eğrilerinin, duvar kalınlığı içindeki boşluğunda gözlemlenebilen kuşaklamaların yapıyı mihrap duvarı hariç üç yönde desteklediği söylenebilir (Şekil D.178 E.19; bkz. Bölüm 4.1.5).

Camide kapı, pencere ve duvar örgüsü içinde gözlemlenen kemerler, basık ve üstten teğetli sivri kemerlerdir. Özellikle kapı açıklıklarının geçilmesinde kullanılan kemerler genellikle basık, tek parçalı ve tek renkli taştan oluşmaktadır (Şekil D.85-86). Yine diğerlerinden farklı olarak, giriş kapısı kemerinde iki renkli taş kullanımı göze çarpmaktadır (Şekil D.70,72). Giriş kapısı ve güneybatı duvarındaki (minare kürsüsü arkasındaki) ikincil giriş kapısı kemerinin arkasında, dıştaki kemer ile yaklaşık aynı kalınlığa (17.5cm.) sahip, profilli ve kemer orta noktasında birleşen iki parçalı taştan oluşan kemerler vardır (Şekil D.92). Kuzeydoğu duvarı üzerinde yer alan ve mahfile çıkışı sağlayan kapı, kapalı olduğundan dolayı bu detay gözlemlenememiştir. Benzer bir örneğe minare kapısından mahfile geçişi sağlayan yekpare taş kemerin arkasında da rastlanmaktadır. Yalnız diğerlerinden farklı olarak arkadaki kemer 7 adet taştan oluşmuş ve 50.5cm. kalınlığa sahiptir (Şekil D.174). 17 Ağustos 1999 yılındaki depremde sıva dökölmesi sonucu ortaya çıkan duvar örgüsündeki kemer minare kapısının üzerinde bulunmaktadır (Şekil D.186 E.12,24). Kilit taşı düşeyden biraz kaymış ve yalnızca birkaç taşı görölebilmektedir.

Son cemaat yeri birinci ve ikinci sıra pencereleri hariç, diğerlerinde ve mahfile dışarıdan ulaşmayı sağlayan kapı üzerinde, duvar yüzeyinden içeriye yaklaşık 1.5-2.5cm. girinti yapmış taş-tuğla almaşık sivri kemerler görölmektedir.

Pencere ve kapı açıklıklarında duvar genişliği, dış ve iç cidarda görölen kemerlerle geçilmiştir. Revzenli pencerelerde (P'6-P'7-P'8-P'9-P'10-P'11-P'12-P'13) ve giriş kapısından iç mekâna geçişte, kemerlerin duvar genişliği boyunca devam ettiği görölmektedir. Mahfil katında pencere altlarında sıva dökölmesi sonucu ortaya çıkan tuğla kemerler (P4 penceresinde kilit taşı kullanılmıştır) ve dış cidarda görölen taş-tuğla almaşık kemerler, duvar kalınlığı boyunca devam etmektedir. P5 penceresi üzerinde yer alan kitabenin kırık köşesinden içeriye bakıldığında (Şekil D.177), iç

cidardaki kemeri oluşturan bir sıra tuğla ve dış cidardaki almaşık kemerin devamı çok net olarak görülebilmektedir (Şekil E.19,43). Ayrıca içeriye sızan güneş ışığı, yalnızca almaşık kemer dolgu malzemesi kalınlığı kadar bir kalınlığın, boşluğu dış cidardan ayırdığını göstermektedir (Şekil E.19). Benzer detay mahfil döşemesinin üzerine oturduğu kitabenin bulunduğu iç cidar için de geçerlidir.

Yapıda duvar kalınlıkları 114-117cm. (yaklaşık 1.5 arşın) arasında değişmektedir. Kuzeybatı duvarı (son cemaat yeri) 115.5cm., güneydoğu duvarı (mihrap duvarı) 114-114.5cm, güneybatı duvarı (minare) 115-116cm. ve kuzeydoğu duvarı 115.5-117cm.'dir (Şekil E.3). Duvarlar mahfil katında da hemen hemen aynı kalınlıkta devam etmektedir (Şekil E.3-4).

Girişin tamamı ve girişe dik yöndeki duvarlarda P5-P6 ve P13-P14 pencereleri arasında kalan alanda 10 adet ahşap dikmenin taşıdığı mahfil, U şeklinde iç mekânı çevrelemektedir (Şekil E.3). Köşelerde yer alan dört adet yaklaşık kare kesitli dikmenin, birbirine dik yöndeki kenarlarına aralardaki onikigen dikmeleri (6 adet) karşılayan yarım onikigen kesitli dikmeler yerleştirilmiştir. 6 adet onikigen ahşap dikmeden 5 tanesi özgün biçiminde (15x15cm.) kullanılmış fakat P5-P6 pencereleri arasında yer alan dikme duvar yüzeyine boyutu oranında (15.5cm.) yaslanmış (Şekil E.3). Simetriği olan P13-P14 pencerelerindeyse yalnızca bir kenarından teğet olarak duvar yüzeyine yaslanmış (Şekil E.3,19).

Mahfil katında, duvar yüzeyine bitişik ahşap dikmeler ve kare kesitli dikmelere yerleştirilen yarım onikigen dikmeler devam etmemekte, 4 adet yaklaşık kare kesitli (20x22cm.) ve yine 4 adet onikigen (15x15cm.) 8 adet dikme bulunmaktadır (Şekil E.4).

İç mekânda bu dikmeler dışında, ahşap tavanı ve kubbeyi taşıyan ve destekleyen bir başka dikme, minber kapısının sağında bulunmaktadır (Şekil D.117 E.7). Döşeme kotundan (-0.005m.) +2.085m.'ye kadar dikdörtgen kesitli (14.5x19cm.) ve devamı +5.195m. kotuna kadar dairesel kesitli olan dikme, bu kottan sonra yine dikdörtgen kesitli olmakta ve yaklaşık 90cm. boyunda bir yastığa basmaktadır (Şekil E.7). Bu dikmenin mihraba göre simetriği, mekânı böleceği endişesi ile olsa gerek yapılmamış ve tavan, payanda ile desteklenmiştir (Şekil D.179 E.10). Ancak, dikme ve payanda onarım amaçlı olabilir.

Dış mekânda kübik altyapıyı kiremit çatılı örtü sistemi tamamlamakta iken iç mekânda örtü kubbeye dönüşmektedir. Ahşap tavan ortasında yer alan ahşap kubbe çapı yaklaşık 550cm. ve mahfilin çevrelediği alan dışında kenar uzunlukları 236.88cm. olan sekizgen kasnağa (çapı 569.50cm) oturmaktadır (Şekil D.97 E.6-7). Kubbe, giriş ve mihrap duvarlarından yaklaşık 300cm. ve dik yöndeki diğer duvarlardan ise yaklaşık 275cm. uzaklıkta yer almakta ve merkezi cami iç mekân merkezi ile çakışmaktadır (Şekil E.6). Sekizgen kasnağa oturan kubbeye geçişte iki sıra bademli ahşap mukarnas bezeme kullanılmıştır. Çatı arasına girilemediği için kubbe konstrüksiyonu hakkında bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Son cemaat yeri çatısı, iki sıra ahşap dikmelerle taşınmaktadır (Şekil E.3). Çift revaklı son cemaat yerinin, hemen hemen cami beden duvarları ile aynı hizada olan iç revak dikmeleri ve bunları kuşatan dış revak dikmeleri, birbirinden bağımsız kirişlerle ahşap çatı kaplamasıyla buluştuğu noktada bağlanırlar (Şekil E.6). İç revak, 8 tanesi ortada ve 2 tanesi duvar yüzeyine bitişik 10 adet dikme ile oluşturulmuştur. Ortadaki 8 ahşap dikme yaklaşık olarak 28x28cm. kesitli ve 60x60x15.5cm. boyutlu taşlara oturmakta iken 25.5x27cm. ve 28x29cm. kesitlerindeki diğer iki dikme son cemaat yeri döşemesine oturur. Dış revağı oluşturan yaklaşık 15-16.5x15-16.5cm. boyutlarındaki 18 adet ahşap dikme ise içtekilerden farklı olarak 35x35x30cm. boyutlarında taş kaidelere oturmaktadır (Şekil E.3,14).

Kırma çatı örtü sistemine sahip caminin ön cephesinde, üç üçgen alınlık yapılmıştır (Şekil E.14). Alınlıkları ise ahşaplarla kaplanmıştır (Şekil D.54).

4.1.5. Yapım Tekniği ve Malzeme

Takkeci İbrahim Ağa Camii mütevazî boyutlarına karşın yapım tekniği ve iç mekân zenginliği açısından oldukça önemli bir yapıdır (Şekil D.54 E.14). Benzer Osmanlı yapılarında net olarak gözlemlenemeyen bazı detaylara bu camide rahatlıkla ulaşılabilmektedir.

Günümüze ulaşan ahşap kubbeli yegâne cami olan Takkeci İbrahim Ağa Camii'nde ana malzeme olarak taş, mermer, tuğla, horasan ve kireç harcı, sıva, çini levhalar, ahşap hatıllar ve demir öğeler kullanılmıştır. Kârgir duvar ve ahşap çatının bir arada kullanıldığı camide yapım tekniği bu sıra ile ele alınacaktır.

Camide gözlemlenen taş türü küfekidir. Küfeki taşı son cemaat yeri cephesinde giriş kapısında, diğer cephelerde ise tuğla ile alması olarak, arka cephe saçak silmesinde,

kapı ve pencere sövelerinde⁶², son cemaat yeri giriş aksı döşemesinde, ~15x15cm. ve 28x28cm. kesitli ahşap dikmelerin oturduğu kaideler ve yapının konumlandığı alanı sınırlayan dış bordürde, minarede ve cami iç mekânında döşeme kaplaması olarak kullanılmıştır.

Giriş kapısında kullanılan taşların yükseklikleri 13.5-43cm. arasında olmakla birlikte genellikle sık kullanılan değer 31.5-38cm. (yaklaşık ½ arşın) arasındadır (ölçülebilen +3.96m. kotuna kadar). Giriş kapısının her iki yanında kenarları profil kesme taş örgülü 50cm. genişliğindeki çerçevede genellikle tek parça taş kullanımına karşın, toplam 8 sıra (her iki yanda dörder adet), iki parçadan oluşturulmuştur (Şekil D.61 E.13,18). Tuğla ile alması olarak kullanıldığı cephelerde ise 38cm.'den daha büyük boyutlu taşlara rastlanmazken tekrarlanan boyut 34cm. ve 36.5cm.'dir (yaklaşık ½ arşın-12 parmak) (Şekil E.15-17). Son cemaat yeri giriş aksı döşemesinde enleri 29-64.5cm. ve boyları 14-125.5 cm. arasında değişen taşlar kullanılmıştır (Şekil E.3). Giriş aksının ikiye böldüğü ve bu kottan yaklaşık 25cm. yukarıda olan çift revaklı son cemaat yerinde, 15-16.5x15-16.5cm. kesitli ahşap dikmelerin oturduğu ~35x35x30cm.'lik taş kaideler de büyük boyutlu taşlara (60-75.5x20-187.5x19-19.5cm.) oturmaktadır (Şekil E.3). İki dikme arasında ise en fazla iki taş blok bulunmaktadır. Dış revak dikmelerinin oturduğu ve yapının üzerinde konumlandığı alanı sınırlayan taş bloklar, aynı zamanda avlu ve bahçe birleşimlerinin profilini oluştururlar (Şekil D.80).

Minare gövdesinde çekirdeği oluşturan taşlar 23-25cm. yüksekliğinde iken bu boyutlar cepheye yansıtılmamış ve daha yüksek tutulmuştur (Şekil E.9). Minare kürsüsünde ise sık kullanılan taş yüksekliği 36.5cm.'dir. Köşelerde derinliği 32-44cm. olarak ölçülebilen, uzunlukları 100cm.yakın veya daha fazla olan taşlarla oluşturulan minare kürsüsünde, daha küçük boyutlu taşlar (14-49.5cm.) da kullanılmıştır (Şekil D.60,87 E.13,15,17). Cami iç mekânında ise döşeme üzeri kontrplak kaplandığından ötürü taşların boyut, cins ve diziliş yönleri vb. detaylar gözlemlenememiştir.

Mermer söveli pencereler dışındaki diğer pencerelerde enleri 19-24cm. arasında değişen küfeki taşı söve kullanılırken yaygın olan boyut 22cm'dir (yaklaşık 7

⁶² Dış mekânda son cemaat yeri cephesi birinci sıra pencere söveleri (P1-P2-P3-P4) ve iç mekânda yine birinci sıra pencerelerinden P6-P7-P8-P9-P10-P11-P12-P13'ün söveleri hariç tüm sövelerde küfeki taşı kullanılmıştır.

parmak). Kalınlıklar dış sövelerde 17-18cm arasında (yalnızca P5 ve P7 pencere sövelerinden birer adedi 16.5cm'dir) iken iç sövelerde profil ile birlikte genellikle 18 ya da 19cm.'dir (Şekil E.3).

Camide en az gözlemlenen yapı malzemesi olan mermere, cephelerde; yalnızca son cemaat yerinde birinci sıra pencere sövelerinde (P1-P2-P3-P4), alınlıklarda, giriş kapısı sövelerinde, iç mekânda; mihrap duvarı birinci sıra pencereleri (P8-P9-P10-P11) ve ona dik yöndeki her iki duvarda bulunan iki pencere sövesinde (P6-P7-P12-P13) ve minberde rastlanmaktadır. Cephede ve iç mekânda kullanılan mermer söve enleri hemen hemen 22cm. iken derinlikler; cephede 15ve 15.5cm. ve iç mekânda 19cm.'dir. Giriş kapısı söveleri 21x37.5cm kesitli olup üzerindeki kitabe de mermerden yapılmıştır (Şekil D.70).

Camide görülen bir diğer yapı malzemesi tuğladır. Taş ile almasıık olarak cephe genel karakterini tanımlayan dış cidarlarda ve iç cidarlarda ise gözlemlendiği kadarıyla iç mekânda ikinci sıra pencere alt başlıklarına teğet kemerlerde kullanılmıştır. Son cemaat yeri döşemesinde ise imitasyon tuğlalar kullanılmıştır (Şekil D.60).

Taş ile almasıık olarak kullanıldığı cephelerde iki sıra tuğla ve bir sıra taş örgüsü gözlenirken, birinci sıra pencere alt başlıkları ile aynı hizada olmak üzere üç sıra tuğla örgü gözlemlenmektedir (Şekil D.83 E.14-17). Ancak, B.Ünsal saçak silmesi altında da üç sıra tuğla olduğunu yazmaktadır (Ünsal, 1986:21). Yalnızca arka cephede analiz etme olanağı bulunan tuğla örgüsü hemen hemen iki tuğla kalınlığı kadardır (Şekil D.89-90). Cephelerde 3.5-4x16-17x23cm. ve 3.5x16.5x33cm. boyutlarında tuğlalar gözlemlenmekte iken iç mekânda sıva dökülmesiyle ortaya çıkan ikinci sıra pencere alt başlıklarına teğet kemerlerde (P'4, P'5, P'14) 3.5-4x25cm. (Şekil D.187) ve P'4 penceresi üst başlık üzerindeki örgüde ise 4-4.5x24-24.5cm boyutlarında tuğlaların kullanıldığı saptanmıştır (Şekil D.186). Son cemaat yeri döşeme kaplaması olarak kullanılan ve “şeşhane tuğlası” olarak adlandırılan altıgen biçimindeki tuğlalar, güneybatı duvarında kapı ile P5 penceresi arasında, kuzeydoğu duvarında mahfile çıkan kapının başladığı noktaya kadar döşenmiş ve devamına beton dökülmüştür (Şekil E.3).

Yanaşıık derzli yerleştirilen taşlarda bağlayıcı olarak beyaz renkli kireç harcı, geniş derzli yerleştirilen tuğlalarda yatayda 3-5cm ve düşeyde 1.5-3cm. arasında değişen

kalınlıklarıyla bağlayıcı olarak horasan harcı kullanılmıştır. Ancak, tuğlalar arasında görülen harç onarım harcıdır.

Son cemaat yeri cephesinde duvar yüzeyine bitişik ahşap dikmelerin arasında kalan bölüm sıvanmış olup, girişin doğusunda kalan dikmeye dik yönde başlayan yanaşık derzli kesme taş örgü ve batısında kalan dikmenin hemen arkasından başlayan taş-tuğla almaşık örgü görülmektedir (Şekil E.13). İç mekânda ise çini panoların bitim noktasından hemen sonra başlayan sıva yer yer kabarmış ve dökülmüştür. İç mekânda, dökülen sıvalar üzerinde yapılan gözlemlerde iki çeşit, geç döneme ait horasan sıvası saptanmıştır. İlki zayıf dayanımlı, gözenekli, tuğla kırığı lifli ve çok ince iken diğeri lif katkısız, büyükçe tuğla kırığı görülen, iyi kireç kullanılmış bir sıvadır. Kirli beyaz ve pembemsi renkli, ince sıva tabakası olmayan ve doğrudan yüzey perdahlanarak kullanılmıştır. Kalınlığı 3.4cm. horasan sıva örneklerinin yanında üç kat uygulanmış yeni sıva uygulamaları da mevcuttur. P'6 penceresine doğru P'5 penceresi söve kenarında (Şekil D.189) ve P'14 penceresi alt başlığı altında gözlemlenebilen sıva katmanlarının, alttaki iki katı 2cm. ve beyaz renkli, üsteki ise 0.8-1cm. kalınlıkta ve tuğla kırmızısı renktedir.

Yalnızca iç mekânda görülen çini kaplama, zeminden mahfil döşemesi altında +3.06m. ve mahfilin çevrelediği alan dışında ~+3.50m. kotuna kadar (ikinci sıra pencere alt başlıklarından ~40cm.aşağıda) kaplanmıştır (Şekil E.20-22). Mihrap nişi üzerinden 96cm. devam ettirilen kaplama ile mihrap vurgulanmıştır. Çini levha boyutları genellikle 24x24/24.5x24/24.5x25/25x25.5cm. ölçüleriyle karedir. Ancak, sınırlı da olsa 28.5x24, 27x24, 21x21, 21.5x25, 24.5x21.5cm. boyutlarında çini levhalar da kullanılmıştır. Bu değerler, tek motif ya da panoya ait parçalarda görülürken bordürlerde düşey boyut sabit kalmak kaydıyla yarıya düşmektedir.

Duvar bünyesi içinde yapının belli kotlarında açıkça izlenebilen ancak, sürekliliği net olarak gözlemlenemeyen ahşap hatıllar vardır (Şekil D.164). Yapıyı çepeçevre dolandığı tahmin edilen ahşap hatılların en kolay izlenebildiği yer kuzeydoğu duvarında P12 pencere içidir (Şekil D.164). P12 pencere döşemesi batı köşesinde (dış cidar yönünde) bir küçük parça sıvanın dökülmesi ve taş kopmasıyla ortaya çıkan ahşap hatıl hemen hemen döşeme kaplamasıyla hemyüzdür (yaklaşık 3.5cm. kalınlığındaki taş levha yüzeyinden 2.3cm. yukarıda)(Şekil E.43). Dış duvar yüzeyine paralel ve yaklaşık 20cm. içeride kareye yakın kesitli hatıl, iç duvar yüzeyinden 4.5cm. (1.5cm. sıva ve 3cm. tuğla kalınlığı) içeride enine bir başka

hatılla birbirlerine yatayda bağlanmışlardır (Şekil E.19). İki ahşabın bağlantı noktasında fazla korozyona uğramamış bir çivinin (7.5-8cm.) bulunması, bağlantının köşelerde çivi ile çakıldığını göstermektedir. Ahşaplardan; duvara enine yerleştirilenin nispeten bütünlüğünü koruduğu gözlenirken boyuna yerleştirilen hatıl (P13 penceresine doğru) çürümüş ve dağılmıştır. Bu detay P13 pencere içinde, dış cidar yönündeki doğu köşede de izlenebilmektedir. Öte yandan P10 penceresinde dış cidarın doğu köşesinde yine bir parça kopmasının ardında dış duvar yüzeyine paralel bir boşluk ve duvara enine yerleştirilen bir ahşaba rastlanmıştır. P9 penceresinin iç cidarının doğu köşesinde ise dökülen sıvanın arkasında ortaya çıkan delikte çürümüş ahşap parçaları bulunmuştur. Bunun yanında hemen hemen her pencere iç köşelerinde yani sıva ile döşeme kaplaması birleşim noktalarında sıva dökülmelerinin ve parça kopmalarının olduğu ve birçoğunun doldurulduğu saptanmıştır (Şekil D.182,185). Tüm bunlar gözönüne alındığında yapının ilk olarak bu kotta ahşap hatıllarla berkitildiğini söylemek yanlış olmaz (Şekil E.19).

Ahşap hatılın açıkça izlendiği bir diğer yer minare kapısının karşı duvardaki (kuzeydoğu) simetriği olarak yapılan niş içindedir. Pencere içlerinden farklı olarak duvar yüzeyleri sıvanmamış niş içinde, yapım tekniği ve malzeme açıkça izlenebilmektedir. Karşılıklı iki duvarda, dış cidardaki almaşık örgü gibi düzenli olmasa da, aralarda tuğlaların olduğu gözlenmekte iken dik yöndeki diğer duvar tamamen taştan oluşturulmuştur. Nişin, dolap yönündeki duvarında görülen ancak içeriye girilemediği için boyutlarının ve yerden yüksekliğinin ölçülemediği ahşap hatıl, yapının ahşap hatılla berkitildiği ilk kottan yaklaşık 100cm. yukarıdadır (Şekil E.43).

Mahfil katında pencere içlerinde (P'1, P'2, P'3, P'4, P'5 ve P'14) açıkça gözlemlenemeyen ancak, döşeme kaplamasından yaklaşık 10-50cm. yukarıda duvara vurulduğu sırada sesin boşlukta ya da yumuşak dokulu birşeyde yayılırken çıkardığı sesi vermesi bu kotta da ahşap hatıl olabileceğini düşündürmektedir (Şekil D.163 E.43).

Dördüncü ve son olarak P'8 penceresi (revzen) içinde, dökülen sıvanın arkasında duvara enine yerleştirilmiş ve hemen hemen iki tuğla kalınlığında bir ahşap hatıl boşluğu görülmektedir (Şekil D.165-166). Tuğla sırası ile hemyüz olan boşluk, ahşap hatılın olabileceği düşünülen pencere içi döşeme kaplaması kotundan yaklaşık 100-

110cm. yukarıdadır (Şekil E.43). Ancak, diğer iki örnekte de olduğu gibi sürekliliğini gösterir herhangi bir detaya ulaşamamıştır.

Takkeci İbrahim Ağa Camii'nde, kârgir strüktürün berkitilmesi amacıyla ahşap hatılların yanısıra demir donatılar ve gergi de kullanılmıştır. Kenet, zıvana ve yardımcı kiriş camide gözlenen demir donatı öğeleridir. Kenet; son cemaat yerinde, P6 penceresinin (dış mekânda) alt başlığında (onarım amaçlı) (Şekil D.83), minber korkuluklarında (onarım amaçlı olabilir) (Şekil D.137) ve minare basamaklarında açıkça kullanılırken, duvar örgüsü içinde kullanımına yalnızca minare gövdesinde rastlanmıştır (Şekil D.170-172).

Son cemaat yerinde, platformu sınırlandıran bordürde yatay taşları birbirlerine bağlamak için kullanılan kenetlerde genişlik 2.5cm. iken boy 18.5-23cm. arasında değişmektedir (Şekil E.3). Minarede ise yalnızca iki basamakta, basamağı oluşturan iki taşı birbirine bağlamak için biri 2.5x23.5cm. ve diğeri ortaya doğru hafifçe şişkinleşen 1.8-2.8x19cm. boyutlarında kenetler kullanılmıştır (Şekil E.9).

Minareyi oluşturan duvarın iç cidarında kopan taş parçalarının arkasında gözlenen ilk kenet 1. pencere açıklığının hemen yanında olup kalınlığı 2cm. ve ucu 4.5-5cm. kıvrılmıştır (Şekil D.172). Diğeri ise ilki kadar görülememekte ancak, duvar örgüsünde taşları yatayda birbirlerine bağlamak için kenet kullanıldığını en azından bu minare için doğrulamaktadır (Şekil D.171). Ayrıca minare gövdesinde ikisi dışarıya, biri çatı arasına açılan 3 adet pencere açıklığında 1cm. kalınlıkta kenetlerin kullanıldığı gözlenmiştir (Şekil D.170).

Düşeyde taş sıralarını birbirlerine bağlamada kullanılan zıvana, minare basamaklarının üstüste konularak oluşturduğu ortadaki çekirdekte gözlenmiştir (Şekil D.167-169 E.9). Kare kesitli ve uçlara doğru genişleyen biçimiyle zıvanalar 2x2x6.5cm. ve 2.5x2.5x6cm. boyutlarındadır (Şekil E.9).

Camide kenet ve zıvana dışında görülen bir diğer demir donatı öge, yardımcı kirişlerdir. Yalnızca zemin katta gözlenen ve düz taş atkılarının berkitilmesi amacıyla kullanılan yardımcı demir kirişler, pencere açıklıklarında (Şekil D.175) ve minareye çıkan kapıda 1 adet (Şekil D.173), minare kapısının karşı duvardaki (kuzeydoğu) simetriği olan niş içinde 2 adet kullanılmıştır (Şekil E.9). Minare kapısında 4cm. ve P8 pencere açıklığında 4.5cm. genişliğindeki yardımcı demir kirişler ölçülebilirken,

diğerlerinin üzeri alçı sıva ile kapatıldığından ve kuzeydoğu duvarında niş içine girilemediğinden ötürü ölçülememiştir (Şekil D.173,175).

Kenet, zıvana ve yardımcı demir kirişler taşlara ergitilmiş kurşun ile tespit edilmiştir.

Kârgir strüktürlerde görülebilen yukarıdaki detayların yanısıra görülemeyen ancak, bazı kanıtlar ve bilinen diğer örnekler yardımıyla tanımlanan duvar içi gergilerine Takkeci İbrahim Ağa Camii'nde rastlanmaktadır.

Yapıda duvar içi gergilerinin net olarak izlenebildiği yerler; P'14-P14 (Şekil D.178) ve P'3-P3 pencereleri arasında kalan boşluklardadır (Şekil E.19,43). İç mekânda, özellikle ikinci sıra pencere alt başlıkları ile mahfil döşemesi arasında kalan kısımlarda sıva dökülmesinin gözlemlenmesi (Şekil D.176), bu bölümlerde iç cidarın farklılaşan örgü tekniğinden ileri geldiği söylenebilir. P'3, P'5 ve P'14 pencerelerinde kısmen sıvanın dökülmesiyle ortaya çıkan tuğla kemerler içeriye devam etmekte, tonoz halini almakta ve döşeme kotundan yaklaşık 65cm. aşağıya doğru bir boşluk oluşturmaktadır (Şekil E.19,43). P'5-P5 pencereleri arasındaki boşluk hem mahfil kotundan hem de alttaki kitabe üzerindeki küçük bir delikten görülebilmektedir (Şekil D.176-177). Ancak, P'4 penceresinin alt başlığına teğet, uzunluğu 28.5cm. olan bir kilit taşı kullanılmıştır ve boşluk gözlemlenememiştir (Şekil D.187). Birinci ve ikinci sıra pencereleri arasında yer alan boşluklar, 135-150cm. uzunluğunda (yaklaşık olarak söve dışından dışına) ve derinliği; iç cidarda mahfil döşeme kirişlerinin ve dış cidarda da benzer şekilde kemer aynalarının oturabileceği kadar gerekli kalınlık dışındaki alandan oluşmaktadır (Şekil E.19,43). P'14-P14 pencereleri arasındaki gergi dikdörtgen kesitli olup yaklaşık 10x12cm. boyutlarındadır. Gergi, döşemeden yaklaşık 10cm. yukarıda ve boşlukta devam etmektedir (Şekil E.19).

Mahfilin çevrelediği alan içinde kalan pencereler arasında rastlanan boşluklar ve gergi, yapının en azından üç yönde gergi ile berkitildiğini göstermektedir.

4.2. Yapıdaki Değişiklikler ve Bozulmalar⁶³

4.2.1. Yok Olan Mimari Öğeler

Takkeci İbrahim Ağa Camii'inde yapısal öğelerden daha çok, görsel zenginliği sağlayan çini kaplama, kalemişi bezeme ve dolap kapakları gibi mimari öğelerin kaybolması/çalınması sözkonusudur.

Zemin katta P1, P2, P5, P6, P7 pencere kapaklarının her iki kanadı, P3, P12 pencerelerinde ise kanatların birer tanesi yok olmuştur. Mahfil katında P3'ün bir P'1, P'2, P'4'ün ise her iki kanadı kaybolmuştur (Şekil E.3-4). Ayrıca, pencere kapaklarının ve binilerinin üzerinde bulunan metal ve ahşap süsleme öğelerinden bazıları düşmüştür. Mahfile açılan her iki kapının (güneybatı ve kuzeydoğu duvarlarında) ve şerefe kapısının kanat/kanatları yok olmuştur.

Kuzeybatı duvarında, giriş kapısı tavanında bulunan kalemişi pano İstanbul Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından 1985 yılında onarılmak üzere götürülmüş ancak, tekrar yerine konmamıştır (Şekil D.94).

Yok olan bir diğer mimari bezeme öğesi iç mekânda görülen çini kaplamalardır. Kuzeydoğu duvarı üzümlü panoda⁶⁴ (pano:P12) 4, güneybatı duvarı vazolu panoda (pano:P7-P6) 32, dikme-P6 penceresi arasında yer alan panodan ise 18 çini levha yok olmuştur. Mihrap nişini çevreleyen düzenlemenin her iki yanındaki başlangıç çinilerinin yerinde olmaması nedeniyle eksik çinilerin sayısı tam olarak bilinmemektedir. Ancak, genel yerleşme düzenine göre bu sayı 23 (toplam) olarak hesaplanabilir. Öte yandan minber arkasında (üst) kuzeybatı, kuzeydoğu ve güneybatı duvarlarında, başka panolara ait parçalar bulunmaktadır (Şekil E.22).

4.2.2. Strüktürel Sorunlar ve Çatlaklar

Nivo ile belirlenen yatay düzlem yardımıyla alınan kesit ve cephe ölçülerinde, yapının stabilitesinin iyi durumda olduğu tespit edilmiştir. Düşeyden ayrılımlar ve farklı oturmalarla bağlı deformasyonlar gözlenmemektedir. Ancak, P10 penceresinin bulunduğu güneydoğu duvarında, hem dışarıda hem de içerde çatlak görülmektedir

⁶³ Bkz. Hasar Tespit Paftaları, Şekil E.23-28.

⁶⁴ Kuzeydoğu ve güneydoğu duvarının kesiştiği doğu köşesinde bir vaaz kürsüsü bulunmaktadır. Bundan ötürü kürsü arkasında kalan her iki panodan (üzümlü pano ve bitkisel üsluplu pano) eksik olup olmadığı ya da ne kadar parçanın eksik olduğu görülememektedir.

(Şekil D.91,181-182 E.23,26). Dış cidarda görülebildiği kadarıyla toprak altından başlayan açılma, profilin (hemen hemen döşeme kotu hizası, $\pm 0.00m$.) bulunduğu noktaya kadar devam etmiş, pencere alt başlığında ise daha kılcal olarak son bulmuştur (Şekil D.91 E.26). Alt başlıktaki kırılma, şebekenin o noktaya denk düşen çubuğundan da kaynaklanmış olabilir. Ancak, çatlağın/açılmanın duvar kalınlığı boyunca devam etmesi ve iç cidara yansması bu ihtimali zayıflatmaktadır (Şekil E.23). Bu çatlak iç cidarda döşeme kotundan başlayıp, P'10'un doğu (mihrap tarafı) kenarından devam edip ahşap tavanda sonlanmaktadır (Şekil D.180,182 E.24). P10 üzerindeki alınlığın doğu köşesindeki bahar dalı motifine ait bir levha ve hemen yanındaki bordürlü diğer bir levha üzerinde, cidardaki çatlağa bağlı olarak kırılmalar gözlenmektedir (Şekil D.181 E.24). Bu noktada gözlenen çatlak/açılma (ŞekilD.181,123) 1941 yılına ait fotoğrafta da görülmektedir (Şekil D.125). Bir diğer çatlak kuzeybatı duvarı P1 penceresinin bulunduğu dış cidarda görülmektedir (Şekil E.25). Benzer şekilde döşemeden başlayıp P'1'in doğu köşesinden (P2 tarafı), diagonal biçimde ahşap tavanda son bulmaktadır. Ayrıca, P1'in batısında bulunan ahşap dikmeden ~1m. mesafede son cemaat yeri döşemesinde bir çatlak görülmektedir (Şekil D.57 E.23). Mahfile çıkan merdiveni barındıran kütlelerin hemen hemen orta noktasından başlamakta ve ona dik biçimde son cemaat yeri bitim noktasında son bulmaktadır.

4.2.3. Yapı Malzemelerinde Görülen Sorunlar

Taş Bozulmaları:

Minare çekirdeğinde gözlenen taş kayıpları/parça kopmaları önemlidir. Korozyona uğramış zıvanaların taşları çatlatması sonucu 5 noktada ciddi taş kayıpları ortaya çıkmıştır (Şekil D.167-169 E.9). Minare şerefesi altındaki püsküllerden bazıları düşmüş bazıları da düşmek üzeredir. Ayrıca dış cidarda gövdede taş kayıpları, düşmek üzere olan taş parçaları ve çatlaklar izlenmektedir.

Tuğla Bozulmaları:

Cephelerde ve iç cidarda dökülen sıvaların arkasında ortaya çıkan tuğlalarda yüzey kayıpları/aşınma ve kırılmalar gözlenmektedir (Şekil D.77).

Sıva Bozulmaları ve Kabarmalar:

Tüm duvar yüzeylerinde sıva bozulmaları ve kabarmalar gözlenmektedir. 17 Ağustos 1999 yılında meydana gelen depremde, iç mekânda sıva dökülmeleri ve çatlakların

arttığı saptanmıştır. Güneybatı duvarı iç cidarda, mahfil kapısının üzerinde deprem sonrası dökülen sıvanın arkasından kemer ortaya çıkmıştır (Şekil E.24). Deprem öncesinde ise sıvada kemer izi boyunca çok belirgin olmayan çatlaklar görülmekteydi (Şekil D.186). Kapının yanındaki dolabın batı kenarında da sıva dökülmesi görülmektedir. Deprem sonrası dökülen sıvanın sınırlarında bir genişleme saptanmamış, yalnızca dökülen bölgenin yüzeyinden düşmelerin olduğu gözlenmiştir.

Ayrıca iç cidarda P'3, P'4, P'5, P'14 pencere alt başlıkları altında dökülen sıvanın arkasında tuğla kemerler ortaya çıkmıştır⁶⁵ (Şekil E.24). P'1 penceresinin alt başlığının altında da dökülen sıva tabakasının yeri sıvanmıştır. İç cidarda P'5 penceresinin güney sövesi yanında sıva dökülmüş ve arkasında taş ve tuğla duvar örgüsü görülmektedir (Şekil D.189 E.24). Genellikle dökülen sıvanın ardından açığa çıkan duvar örgüsü tuğla ile yapılmıştır.

Ahşapta görülen bozulmalar:

Son cemaat yerinde, dış hava koşullarına açık olan ahşap dikmelerde, özellikle taş kaidelere oturdukları noktalarda çürüme tespit edilmiştir (Şekil D.78). İç mekânda mahfili çevreleyen korniş altında ve konsollarda görülen ahşap üzerine kalemişi bezemelerde bozulmalar gözlenmektedir. Bazı konsol ve konsollar arasında bulunan eğimli parçalar ve/veya üzerindeki bezemeler tamamen yok olmuş, bazıları başka ahşap parçalarla değiştirilmiştir (Şekil D.145,148). Pencere kapaklarının çoğunda, alt başlıklarda çürüme görülmektedir. Bundan ötürü kanadı sonlandıran demir kuşaklar net olarak görülebilmektedir (Şekil D.101). Ayrıca bazılarının ökçeleri de düşmüş ve kaybolmuştur. Dolap kapaklarında ve raflarda haşere delikleri ve dağılmalar mevcuttur (Şekil D.98).

Kurşun bozulması:

Kenet, zıvana ve yardımcı kiriş gibi yapısal elemanları taşla tespit etmede kullanılan ergitilmiş kurşun dışında, minare külahında kullanılan kurşun örtüde bozulmalar gözlenmektedir.

⁶⁵ P'4 alt başlığı altındaki sıva tabakasının tamamının dökülmesi ile ortaya çıkan kemerde ise kilit taşı kullanılmıştır (Şekil D.187).

Çini Bozulmaları:

Cami iç mekânında, duvar yüzeylerinde (pencerelerin üzeri ve mihrap nişi dahil) ağırlıklı olarak 16.yüzyıl İznik çinileri görülmekle birlikte Kütahya çinileri ve taklit çinilere de rastlanmaktadır (bkz. Bölüm 4.1.3.1).

Panolarda yer yer farklı motifler görülmektedir (Şekil D.110,118,128 E.22). Yerlerinden sökülen ve tekrar yerleştirilirken motiflerinin sürekliliğine dikkat edilmeksizin duvara yapıştırılan çiniler, tamirler sırasında karıştırılmış olabilir. II.Mahmud zamanında, 1820(H.1236) yılında caminin onarılmış olması bu düşüncüyü kuvvetlendirmektedir. Panoların bazılarında ise motif benzerliği olmasına rağmen üretim farklılıkları göze çarpan levhalar bulunmaktadır (Şekil D.110,141-143 E.20). 16.yüzyıl İznik çini levhalarının yarıya yakın kısmında bisküvi/levhada çatlak/kırılma gözlenmektedir (Şekil D.109 E.24). Bazı çini levhaların köşeleri kırılmış ve düşmüştür. Derz dolgularında boşalmanın yanısıra iç cidardaki çatlakların derzlerle çakıştığı noktalarda, derzlerin boşalmasına ek olarak açılma da görülmektedir (Şekil D.123 E.24). Bazı çini levhalarda ise, çatlağın doğrultusuna göre parçalanmalar görülmektedir. Bazı çinilerin arkasının da boşaldığı ve düşmek üzere oldukları tespit edilmiştir. Zaman zaman İznik çinilerinde de sır çatlaklarıyla karşılaşmaktadır. Ayrıca mahfil dışında kalan çini bezemenin bitim noktası (~+3.50m. kotu) çinilerinin sıva ile birleştiği kenarlarının üzerine 1-3cm. taşacak biçimde sıva bulaşmıştır. Pencere alt başlıkları altında (P6-P7-P9-P10-P11-P12-P13) ve minber arkasında (altta) görülen 17. yüzyıl Kütahya çinilerinin üretim kalitesinin düşük olmasından dolayı çini levhalarda sır çatlakları görülmektedir (bkz. Bölüm 4.1.3.1). P9-P10-P12 altında bulunan bazı çini levhalarda (bisküvi) çatlaklar görülmektedir. Ayrıca bazı çinilerin yüzeylerinde kirlilik/kararma vardır.

Korozyon Oluşumu:

Yapıda kullanılan metal elemanların üzerinde koruyucu bir tabakanın olmaması ve hava ile sürekli temas hali korozyona (pas) neden olmuştur. Gözlemlendiği kadarıyla korozyon, ciddi bir yapısal sorun oluşturduğu minare çekirdeği dışında daha çok yüzeylerde etkili olmuştur. Özellikle minare basamaklarının üstüste oturtulması ile oluşan ortadaki çekirdekte, 5 noktada görülen zıvanaların hemen hepsi korozyona uğramış ve parçalanmıştır (Şekil D.167-169 E.9). Bundan ötürü bu noktalarda ciddi taş kayıpları ortaya çıkmıştır (Şekil D.167-169 E.9). Minare çekirdeğinde 34. rıhttan

başlayan ve 29. rıhta kadar devam eden 6 basamakta, çatlaklar ve düşmek üzere olan taş parçaları mevcuttur (Şekil E.9). Çatlakların, çapı 20cm. olan çekirdeğin merkezine doğru olması, taşların bağlantı noktalarındaki zıvanaların paslanmış olabileceğini düşündürmektedir. Bünyesine su alan ve hacmi genişleyen zıvanaların çatlattığı taşların düşmesi sonucunda minarede ciddi taşıma sorunları ortaya çıkabilir. Ayrıca, minare gövdesinde iki noktada kopan taş parçalarının ortaya çıkardığı kenetlerde ufalanma tespit edilmiştir (Şekil D.171-172). Dış cidarda, P14 pencere demirinin alt başlığın içinde kalan kısmının paslanmasından ya da yuvanın kurşunla doldurulmamasından dolayı taş kaybı görülmektedir (Şekil D.75 E.27).

Son cemaat yerinde (Şekil E.3) ve güneybatı cephesi P6 penceresi alt başlıkta (Şekil D.83) ve minber korkuluklarında (Şekil D.137) görülen kenetlerde, P8 pencere açıklığında üzeri alçı ile kapatılan düz taş atkılarının berkitilmesi amacıyla kullanılan yardımcı kirişin üzerinde de korozyon tabasına rastlanmıştır (Şekil D.175).

Pas Lekeleri:

Yapı üzerinde bulunan demir kanca, çengeller ve aydınlatma elemanlarını duvara tespit eden demir öğelerde oluşan pasların yağmurla akması sonucu cephelerde, kenet ve zıvana gibi yapısal elemanların taşın bünyesindeki suyu alması sonucu ise taş üzerinde pas lekeleri oluşmuştur.

4.2.4. Kötü Onarım ve Kullanımdan Kaynaklanan Bozulmalar, Müdahaleler

Camide zamanla meydana gelen çeşitli değişiklikler mevcuttur (Şekil E.3,31). Ancak, bu değişiklikleri tarihlendirmek oldukça güçtür. Yapının II.Mahmud zamanında, 1820(H.1236) onarıldığı kuzey kapısı üzerindeki kitabeden öğrenilmektedir (bkz.Bölüm 3.3). Onarımla ilgili daha fazla bilgiye ulaşamadığı için neleri kapsadığı tespit edilememiştir.

Dış cidarda, P6 penceresi alt başlıkta görülen kırılmadaki açılmayı önlemek için kenet takılmıştır (Şekil D.83). İç cidarda P'1 penceresinin üst başlığı hem sövenin 3.5cm. dışına taşmakta hem de üzerinde 4 adet parmaklık yuvası (fazla derin olmayan) bulunmaktadır⁶⁶ (Şekil D.188). Bunun dışında iç mekânda birinci sıra pencerelerinden P1, P2 ve P4 dışındaki tüm pencerelerin alt başlıklarında orta noktanın iki yanında, birbirine yakın iki doldurulmuş oyuk/yuva görülmektedir.

⁶⁶ Üst başlığın geniş ve üzerinde deliklerin bulunması ya dış cephede kullanılmak üzere hazırlanmış ya da onarım sırasında değiştirilmiş olabileceğini düşündürmektedir.

P1 pencere açıklığının taş döşemesi yerine beton dökülmüştür. Ayrıca pencere açıklıklarında düz taş atıkları berkitmek amacıyla kullanılan yardımcı kirişlerin üzeri alçı ile kaplanmıştır.

Kuzeybatı duvarı iç cidarda P1-P2, P3-P4, P'1-P'2 ve P'3-P'4 pencereleri arasına birer niş açılmıştır. P1-P2 arasındaki elektrik tesisatı, diğerleri ise dolap olarak kullanılmaktadır (Şekil E.9). Zemin kat-iç cidardaki nişler, dış cidarda bulunan mihrap nişlerinin tam arkasına yapılmıştır (Şekil E.18). Bu noktada duvar kalınlığı incelenmiştir. Kuzeydoğu duvarı kuzey yönünde bulunan niş yeni bir ahşap kapı ile kapatılmıştır. Bu nişin karşı duvardaki simetriğinde minare/mahfil giriş kapısı bulunmaktadır. Güneybatı duvarı üzerindeki ikincil giriş kapısı kapatılarak dolap haline getirilmiştir (Şekil E.3). Kuzeydoğu duvarındaki mahfile ulaşmayı sağlayan kapı da günümüzde kilitli tutulmaktadır.

Arka ve yan sofaların taş döşemeleri üzeri ahşap, cami zemini ise kontrplak döşenmiştir. Giriş kapısı önündeki geniş taş basamak üzerine de ahşap döşenmiştir .

İç mekânda ahşap dikme, kemer ve kavsaralar üzerindeki kalemişleri, bordo ve yeşil yağlı boya ile boyanarak kapatılmıştır (bkz. Bölüm 4.1.3.2). Giriş kapısı kitabesi, son cemaat yeri ve iç mekânda güneydoğu duvarı alt sıradaki pencereler üzerindeki celi sülüs yazı ile yazılmış alınlıkların zemini koyu yeşil, kabarık yazılar ise sarı yaldızlı boya ile boyanmıştır (Şekil D.64-67,153-156). 1941 yılına ait fotoğrafta (Şekil D.125) P10 ve P9 pencerelerinin üst başlıklarına akmış boya görüntüsü, alınlıkların bu tarihte ya da daha önce boyanmış olabileceğini düşündürmektedir. 1985 yılına ait fotoğraflarda ise son cemaat yeri alınlıklarının ve giriş kitabesinin tamamen yeşil boyalı olduğu görülmektedir (Şekil D.62) (Yüksel, 1985:4). Hatta, bu fotoğraflarda giriş kapısı üzerinde, mukarnaslı duvar yüzeyindeki 3 adet gülbezeğin daire motifinin de yeşil boyalı olduğu ve etrafında yıldız biçiminde 16 yaprağının bulunduğu görülmektedir (Şekil D.62). Ancak, gülbezeği çevreleyen bu yaprakların/detayın günümüzde ya üzeri sıvanmış ya da tamamen ortadan yokolmuştur (Şekil D.69). Ayrıca, yine kuzeybatı duvarı dış cidarda P1-P2 ve P3-P4 arasındaki mihraplar üzerindeki kabarık rumi motifli bezeme de kırmızı zemin üzerine sarı yaldızla boyanmıştır (Şekil D.68). 1985 yılındaki fotoğrafta bezemenin kötü durumda olduğu, motiflerin güçlkle seçilebildiği ve bazı parçalarının dökülmüş oldukları görülmektedir (Yüksel, 1985:4).

İç mekândaki ahşap tavan ve kubbe, dikmeler, dolap kapakları, minber külahı ve giriş kapısı yeşil, dış mekândaki dikmeler, pencere doğramaları ve kapakları kahverengi yağlı boya ile boyanmıştır.

Minber kapısı üzerindeki yazı, kapıyı taçlandıran bezeme ve korkuluk ve kapı sövesi arasındaki bezemenin üzeri de yeşil ve sarı yaldızlı boya ile boyanmıştır (Şekil D.134,139). Minber külahının üzerine oturduğu taş levhayı taşıyan kare kesitli dikmelerden onikigen kesitli dikmelere geçişteki motifin üzeri de kırmızı bir boya ile boyanmıştır (Şekil D.137). Ayrıca minber korkuluğunun altındaki üçgen alanda bulunan daire şeklindeki göbek⁶⁷, 1985 yılındaki onarımlarda alçı ile doldurulmuş ve boşlukları daraltılmıştır (Şekil D.133-134). Minberin güney tarafındaki korkuluk ile kapı arasına yapılmış bezemenin üzerindeki boya tabakası ise 1985 yılında yapılan onarımlarda kaldırılmış olabilir⁶⁸.

⁶⁷ Güneydoğu duvarına dayanan minberin, yalnızca doğu (P9) tarafındaki göbeğin boşlukları alçı ile doldurularak daraltılmıştır. Güney (P8) tarafında olana müdahale edilmemiştir.

⁶⁸ İstanbul Vakıflar Bölge Müdürlüğü yetkilileri ile yapılan görüşmelerde, 1985 yılında camide gerçekleştirilen çalışmalar hakkında sözlü bilgiler dışında yazılı bir belgeye ulaşılamamıştır. Sözlü bilgiler ise sadece kalemişleri üzerindeki boya tabakalarının kaldırılmasına yönelik bir çalışma yapıldığını içermektedir.

5. TAKKECİ İBRAHİM AĞA CAMİİ İLE BENZER ÖRNEKLERİN KARŞILAŞTIRILMASI

Takkeci İbrahim Ağa Camii'nin 16.yüzyılın ikinci yarısına ait, çağdaşı benzer yapı örneklerinin genel özellikleri irdelenerek, restitüsyon sorunlarının çözümüne yönelik önerilerin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Ancak, belirlenen yapıların mimari özelliklerinin büyük ölçüde değişmesi, karşılaştırmayı yapmayı zorlaştırmıştır. Tümü Mimar Sinan tarafından inşa edilmiş ya da tasarlanmış olan yapılar;

- Şah Sultan Camii 1555-56(H.963)
- İskender Paşa Camii 1559-60(H.967)
- Hurrem Çavuş Camii 1560(H.968)
- Ferruh Kethüda Camii 1562(H.970)
- Hacı Evhad Camii 1585(H.993)
- Ramazan Efendi Camii 1586(H.994)'dir.

Benzer sakıflı ve ahşap dikmeli son cemaat yerine sahip⁶⁹ ve Mimar Sinan'a yaptırılan Muhsine Hatun Mescidi (Tanman, 1994e:495), Çavuşbaşı Camii (Dişören, 1994:480) ve Tercüman Yunus Bey Camii (Tanman, 1994ğ:49) 16.yy'ın ilk yarısına ait olduğu için seçilen örneklerin dışında tutulmuştur. Belirlenen örneklerin dışında tutulan 16.yy'ın ilk dönemine tarihlenen ve mimarı bilinmeyen bir başka cami de Karabaş Camii-Tekkesi'dir (Tanman, 1994d:440).

Mimar Sinan'ın 1553-54(H.961) yılında Tophane'de inşa ettiği Ebu'l-Fâzl Efendi Camii ve inşa tarihi bilinmeyen Yenibahçe'deki Mimar Sinan Mescidi, 20.yy'ın ilk yarısında geçirdikleri yangınlardan ötürü günümüze ulaşamamış iki camidir (Kuran, 1986:276,316). Ancak, Ebu'l-Fâzl Efendi Camii, 1970'li yıllarda kurulan bir

⁶⁹ Muhsine Hatun Mescidi 1532(H.939), Tercüman Yunus Bey Camii-Draman 1541-42(H.948), Ebu'l-Fâzl Efendi Camii 1553-54(H.961) ve Sinan Paşa Camii'leri, A.S.Ülgen'in restitüsyon çizimlerinde kubbeli ve çatılı olarak görülmektedir (Yenişehirlioğlu ve Madran, 1989. Levha 12: Tercüman Yunus Bey Camii, Levha 156: Muhsine Hatun Camii, Levha 159: Ebu'l-Fâzl Efendi Camii Levha 203: Sinan Paşa Camii).

derneğin Vakıflar Genel Müdürlüğü ile yürüttükleri ortak çalışma sonucu yeniden yapılarak 1993 yılında ibadete açılmıştır (Tanman, 1994h:121).

5.1. Şah Sultan Camii

Eyüp'te bulunan cami, I.Selim'in kızı Şah Sultan tarafından 1555-56(H.963) yılında inşa ettirilmiştir.

Külliye: Halvetiliğin Sünbülü koluna bağlı olan tekke, vaktiyle derviş hücreleri, harem dairesi, ahşap mektep, türbe, hazire ve tevhidhane olarak kullanılmak üzere yapı topluluğuna⁷⁰ en son eklenen bir camiden oluşmaktaydı (Tanman, 1994g:125). Ancak, günümüzde sadece cami ve 1812'de yaptırılan bir başka türbe varlığını korumaktadır.

Camiye çok fazla müdahale edildiği için özgün detaylarının çoğu kaybolmuştur. İlk olarak III.Mustafa döneminde, İstanbul'u etkileyen 1766 depreminin⁷¹ ardından tamir ettirilen camiye hünkâr mahfili ve camiden bağımsız bir tevhidhane eklenmiştir. 1812 yılında ise Merkezzade Şeyh Ahmet Efendi tarafından caminin güneydoğu duvarına bir türbe yerleştirilmiştir. II.Mahmud zamanında (1835) cami tamir ettirilmiş ve son cemaat yeri kapatılmıştır. 1953 yılında onarılan cami yeniden açılan son cemaat yeri ile son biçimine kavuşmuştur⁷² (Tanman, 1994g:126).

Plan özellikleri: İç mekân boyutları yaklaşık olarak 1165x1010cm. ve yüksekliği 620cm. olan camide, Takkeci İbrahim Ağa Camii'nden (5x5) farklı olarak 5x3'lik birimlerle (kuzeybatı:5; 3 pencere, 1 kapı, 1 niş, güneydoğu:5; 4 pencere, 1 mihrap nişi, kuzeydoğu ve güneybatı:3; 3 pencere) tanımlanan bir plan şeması söz konusudur (Şekil F.1). Birinci sıra pencere açıklıkları Takkeci İbrahim Ağa Camii'nde olduğu gibi 95-97x168-169.5cm. civarındadır. Minber, mihrap ve mahfil yenilenmiştir (Şekil F.4).

Günümüzde son cemaat yeri, 30x30x13.5cm. boyutlarında taş kaidelere oturan 19.5x19.5cm. kesitli 7 ahşap dikme ile oluşturulmuştur (Şekil F.1-2). 1953 yılında yapılan restorasyon çalışmalarında son cemaat yerindeki ek kaldırılmış (Tanman,

⁷⁰ Y.Y.Demircanlı, külliye yapılarına bir çeşme de eklemektedir. (Demircanlı, 1989:175).

⁷¹ Şah Sultan Camii, 1766 depreminde ağır hasarlı olarak tespit edilmiştir (Mazlum, 2001:34).

⁷² A. Kuran son cemaat yerinin 1971 yılında Vakıflar İdaresin'nce yapılan restorasyon çalışmalarında açıldığını belirtmektedir (Kuran, 1986:302).

1994g:126) ve 6 dikmeli/5 açıklıklı olarak yeniden yapılmıştır. A.S.Ülgen'in rölevelerinde de son cemaat yerinin kapalı ve iki katlı olduğu görülmektedir (Yenişehirlioğlu ve Madran, 1989. Levha 160).

Cephe özellikleri ve duvar örgüsü: Takkeci İbrahim Ağa Camii'nden farklı olarak son cemaat yeri cephesi de dahil tüm cepheler düzenli yatay derzli 1 sıra taş ve 2 sıra tuğla (T/2t) duvar örgüsüne sahiptir (Şekil F.2-3). Yalnızca alt bölümde Takkeci İbrahim Ağa Camii'nde olduğu gibi 3 sıra tuğla kullanılmıştır. 18. 19. ve 20. yüzyıllarda yapının onarılması ve birtakım ek binalarla müdahale edilmesinden dolayı cepheler özgün örgüsünü kaybetmiştir. Özgün almasıklık düzeninin izlenebildiği tek yer ise minare kürsüsüdür (Şekil F.3). Kürsü kısmında ölçülebilen tuğla boyutları 29x21.5-22.5x4.3-4.5 ve 21.5x3.8'dir. Ancak, bu boyutların yanısıra minare kürsüsünün kuzeybatı, güneybatı ve güneydoğu duvarlarında enleri diğerlerinin iki katı olan 42.5/51.8/56.5x4.2/4.5cm. boyutlarında az sayıda tuğlaya rastlanmıştır.

Minare: Hemen hemen kare planlı olan minare kürsüsü, yapının batı köşesine yerleştirilmiştir (Şekil F.1-3). Minareye son cemaat yerine açılan bir kapıdan girilmektedir.

Minare kürsüsü almasıklık örgüye sahip iken pabuç kısmından itibaren gövdesi sıvalıdır. Kürsü dışında kalan bölümün III.Mustafa zamanında yenilendiği bilinmektedir (Tanman, 1994g:125). Takkeci İbrahim Ağa Camii'nde ise minare tümüyle yanaşık derzli kesme taştan inşa edilmiştir.

Örtü: Son cemaat yeri ve cami harimi, alaturka kiremit kaplı iki ayrı çatı ile örtülmüştür (Şekil F.2).

5.2. İskender Paşa Camii

Kanlıca'da iskele ile Kanlıca-Anadolu Hisarı Caddesi arasında yer alan cami, Gazi İskender Paşa tarafından 1559-60(H.967) tarihinde inşa ettirilmiştir. Vaktiyle küçük bir külliye olan yapı topluluğundan caminin ve medresenin adı Tezkitetü'l-Bünyan ve Tezkiretü'l-Ebniye'de, hamamın ise yalnızca Tezkiretü'l-Ebniye'de adı geçmektedir (Kuran, 1986:254).

Külliye: Cami, türbe, medrese ve hamamdan oluşan külliye 19.yüzyılda türbeye bitişik bir muvakkithane ve mektep binası eklenmiştir (Tanman, 1994c:207). Ancak, 1925'te caminin mihrap duvarı önünden geçen yolun genişletilmesi sırasında hamam

(Öz, 1965:35), hazire, avlu duvarları ve üzerinde yer alan üç giriş, mektep, ahşap imam meşrutası⁷³ ve imaret (aşhane) ve etrafındaki ağaçlar ortadan kaldırılmıştır (Tanman, 1994c:207). Cami, türbe ve mukakkithane, külliye'den geriye kalan yapılardır.

Plan özellikleri: Günümüzde ~1330x985cm. boyutlarında olan iç mekânın kuzeybatı duvarı kaldırılıp yerine ~20cm. kalınlığında bir başka duvar yapıldığından ötürü bu yöndeki özgün boyut değişmiştir. Enine gelişmiş plan şemasına sahip İskender Paşa Camii, 5x5'lik birimlerle simetrik bir düzen oluşturan Takkeci İbrahim Ağa Camii'ne oranla asimetriktir (Şekil F.5,32). Kuzeydoğu ve güneybatı duvarlarındaki 3 birimlik (2 pencere, 1 niş) boşluk düzeni mihrap duvarında 3, kuzeybatı duvarında⁷⁴ (son cemaat yeri) ise 5'dir (Şekil F.5). Son cemaat yeri kapatılarak tamamen yeniden inşa edilmiştir (Şekil F.6). Üzerinde kuzeydoğu, kuzeybatı ve güneybatıya açılan üç giriş bulunmaktadır. Giriş ekseninin ikiye bölüğü son cemaat yerinin batı bölümüne bir abdest alma yeri eklenmiştir. Mahfile ise son cemaat yerinin kuzeydoğu duvarında, kuzey köşesine yapılan bir merdivenden çıkılmaktadır. Mihrap, minber, vaaz kürsüsü ve mahfil yenilenmiştir (Şekil F.7-8). Ayrıca, dışarıdan bir girişi bulunan minareye iç mekânda, güneybatı duvarından da bir giriş açılmıştır.

İç mekânda pencere ve dolap nişlerinin üzerinde, revzenlerin kenarlarında ve duvar-tavan birleşim noktalarında kalemişleri görülmektedir⁷⁵ (Şekil F.7-8).

Cephe özellikleri ve duvar örgüsü: 3 sıra moloz taş ve 2 sıra düzenli yatay derzli tuğla almalı örgü cephenin genel karakterini yansıtmakla birlikte moloz taşlar arasında yer yer yatay derzli 1 sıra kullanılan tuğlalara da rastlanmaktadır (Şekil F.6). Caminin güney ve doğu köşelerinde ise daha düzgün dikdörtgen taşlar kullanılmıştır.

⁷³ Meşruta arapça olup, ilk sahibi tarafından satılmamak şartıyla mirasçılara bırakılmış ev, tarla gibi gayri menkul anlamına gelmektedir (Devellioğlu, 1990:755).

⁷⁴ A.S.Ülgen'in rölöve çizimlerinde kuzeybatı duvarının 5 açıklıklı ve girişin her iki yanındaki pencerelerin aralarında da 5 kenarlı birer mihrap nişinin olduğu görülmektedir. Ancak, günümüzde özgün kuzeybatı duvarı kaldırılarak yerine inşa edilen ~20cm. kalınlığındaki yeni duvardan dolayı mihrap nişleri kaldırılmıştır (Yenişehirlioğlu ve Madran, 1989. Levha 62).

⁷⁵ Kalemişinin yanı sıra G.Öney "Türk Çini Sanatı" adlı kitabında 16.-18.yy. İznik ve Kütahya sıraltı çinilerinin kullanıldığı yapıları sıralarken İskender Paşa Camii'ni de saymıştır. Mihrap alınlığında lacivert üzerine beyaz sülüsle "Bismillahirrahmanirrahim" yazılı, sıraltı tekniğinde işlenmiş dikdörtgen panonun olduğunu yazmaktadır (Öney, 1976:82).

Minare: Caminin batı köşesinde güneybatı duvarına yaslanan minare, kürsü kısmı hariç kesme küfeki taşından yapılmıştır. Minare kürsüsü ise düzgün yatay derzli tuğla sıraları (2 sıra) ile kesme taşın almasıyla oluşturulmuştur. Gövdesi, Takkeci İbrahim Ağa Camii'nde olduğu gibi çokgen kesitli ve külâhı kurşun kaplıdır.

Örtü: Dışta son cemaat yerini de içine alarak devam eden Marsilya kiremiti kaplı kırma çatı ile örtüsü içte, ahşap düz tavanla tamamlanmaktadır. Evliya Çelebi "*çâr-kuşe divâr üzre yine çâr-kuşe tavan ve kubbe kurşunlı ve bir minareli cami'dir*" ifadesini kullanarak tanımladığı İskender Paşa Camii'nin ilk yapıldığında ahşap kubbeli ve kurşunla örtülü olduğunu belirtmektedir (Gökyay, 1996:199).

5.3. Hurrem Çavuş Camii

Fatih-Karagümrük'te bulunan cami Hurrem Çavuş tarafından 1560(H.968) yılında inşa ettirilmiştir.

Küllîye: Cami, mektep, tekke, çeşme ve hazireden oluşan külliye günümüze yalnızca cami ve Hurrem Çavuş'un mezarının bulunduğu hazire ulaşabilmiştir (Naza,1994:103-104). 1980-82 yılları arasında yapılan onarımlarda kaldırılan bir hadis üzerindeki 968, 1260(M.1844) ve 1319(M.1901-2) tarihleri, caminin inşa tarihini ve onarımları göstermekteydi. Ancak, yapılan onarımlarda yazı ve tarihler temizlenmiş ve yok edilmiştir (Kuran, 1986:280).

Plan özellikleri: Takkeci İbrahim Ağa Camii'nden farklı olarak enine gelişmiş dikdörtgen plan şemasına sahiptir (Şekil F.9,32). Boyutları ~1370x895cm. ve yüksekliği 6m. olan iç mekânda, pencere açıklıkları 100x160cm. civarındadır. 3x2 birim sistemi (kuzeybatı:3; 2 pencere, 1kapı, güneydoğu:3; 2 pencere, 1 mihrap nişi, kuzeydoğu ve güneybatı:2; 2 pencere) görülen yapıda, minare dışında kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda simetrik bir uygulama sözkonusudur. Alt kattaki 8 adet pencereye karşın, üst katta giriş kapısı ve mihrap nişi üzerine eklenen iki daire biçimindeki pencere ile toplam 10 pencere bulunmaktadır (Şekil F.12). Alttaki pencereler içte ahşap, dışta profilsiz taş söveli ve toplu demir parmaklıklı iken üst pencerelere sadece dışlıklar takılmıştır. Takkeci İbrahim Ağa Camii'nden farklı olarak son cemaat yeri duvarında, üst katta bulunan pencereler sivri kemerlidir (Şekil F.12) Mahfil döşeme kotundan da ulaşılabilen pencerelerin önüne dışlık takılmıştır (Şekil F.12).

15x15cm. kesitli 4 ahşap dikmenin taşıdığı mahfile, minare merdiveninden ulaşmak mümkün iken günümüzde bu geçiş tuğla örülerek kapatılmış ve P1 penceresinin batısına bir merdiven yapılmıştır. Mahfil, mihrap, minber ve vaaz kürsüsü yenilenmiştir.

Kapatılmış ve ara kat ilave edilmiş son cemaat yerinde, ahşap dikmelerle oluşturulan 5x2 açıklıklı (kuzeybatı:5, kuzeydoğu ve güneybatı:2) bir düzen gözlemlenmektedir (Şekil F.9-10). A.Kuran kitabında, *“1974’te yıktırılmadan önce incelediğimiz Hürrem Çavuş camii’nin ön bölümünün yer yer açılmış kaplama tahtaları arkasında saptadığımız meşe direkler revakın önde yedi, yanlarda iki açıklıklı olduğunu gösteriyordu”* ifadesi, son cemaat yerinin 7x2 açıklık düzenine sahip olduğunu göstermektedir (Kuran, 1986:65).

Cephe özellikleri ve duvar örgüsü: Takkeci İbrahim Ağa Camii’nde olduğu gibi kesme taş örgülü giriş kapısının bulunduğu son cemaat yeri sıvalı, diğer cepheler 2 sıra tuğla 1 sıra taş (T/2t) almaşık örgülüdür (Şekil F.11). Minare ise tamamıyla taştan inşa edilmiştir (Şekil F.10-11).

Minare: Yapının batı köşesine yerleştirilmiştir (Şekil F.9,11). Yalnızca iç mekândan girişi bulunan minare, geniş/kalın dairesel kesitli ve taştan inşa edilmiştir. Külâhı kurşun kaplıdır.

Örtü: Son cemaat yeri ve cami harimi dört yöne eğimli alaturka kiremit döşeli topuz çatı ile örtülmüştür (Şekil F.10).

5.4. Ferruh Kethüda Camii

Balat’ta bulunan caminin, giriş kapısı üzerindeki kitabeden Sadrazam Semiz Ali Paşa’nın kethüdası Ferruh Ağa tarafından, 1562(H.970) yılında yaptırıldığı anlaşılmaktadır.

Külliyeye: İnşa edildiği tarihten tekkelerin kapatılmasına (1925) kadar Halvetiliğin Sünbülü koluna bağlı olan Ferruh Kethüda Camii ve Tekkesi, aynı zamanda tevhidhane olarak da kullanılan cami, tekke, derviş hücreleri, mahkeme binası, çeşme ve hazirenin oluşturduğu bir külliye oluşturmaktaydı (Tanman, 1994a:294). Günümüze yalnızca cami, çeşme ve hazire ulaşabilmiştir.

18. yüzyılın ilk yarısında mihrap nişi Tekfur Sarayı üretimi çiniler ile kaplanmıştır (Tanman, 1994a:294). Minare 1766 depreminden sonra, ahşap son cemaat yeri ise 1877 Balat yangınında zarar görmüş ve yenilenmiştir (Tanman, 1994a:294). 1938’de ise ahşap çatısı çöken (Kuran, 1986:276) cami, ancak, 1960 yılında onarılmıştır

(Öney, 1976:96). İnşa edildiği dönemde taş kaidelere oturan ahşap dikmeli son cemaat yeri 19.yy.'da ahşap duvarlarla kapatılmıştır (Tanman, 1994a:295). 1955 yılında yapılan onarımlarda ise tüm ahşap bölümler betonarme olarak yeniden yapılmıştır (Kuran, 1986:276). Günümüzde son cemaat yeri 8 betonarme kolonla oluşturulmuş ve kolonların arası metal doğramalarla kapatılmıştır.

Plan özellikleri: Plan özellikleri açısından belirlenen örneklerden farklı görünse de enine gelişmiş plan şeması esas alınmıştır. Ferruh Kethüda Camii; 2270x1250x700cm. boyutlarındaki iç mekâna, güneydoğu duvarının orta ekseninden eklenen ~850x500cm.'lik mekân ile elde edilen ters 'T' plan şemasına sahiptir (Şekil F.13). Ayrıca kuzeydoğu ve güneybatı duvarları son cemaat yerine doğru ~350cm. devam ettirilerek birer pencere (P20 ve P21) açılmıştır (Şekil F.13). Kuzeybatı duvarında ikinci sırada pencere bulunmamaktadır. Takkeci İbrahim Ağa Camii'nde olduğu gibi son cemaat yerinde iki pencere arasında birer mihrap bulunmaktadır. Mihrap nişleri ve çevresi 20.yy.(?) onarımları sırasında üretilen çinilerle kaplanmıştır⁷⁶. İç mekândaki 7 kenarlı mihrap nişi ise Tekfur Sarayı çinileri ile kaplanmıştır (Şekil F.19). Ayrıca iç mekânda giriş kapısı ve revzen kenarlarında, alttaki pencerelerin üst başlıkları üzerinde ve madalyonların çevresinde yeni kalemişleri görülmektedir (Şekil F.17).

Mihrap nişini çevreleyen mermer kaplamalar, mermer minber yenilenmiştir. 8 ahşap dikmenin taşıdığı mahfile, giriş kapısının her iki yanındaki merdivenlerden ulaşılır.

Cephe özellikleri ve duvar örgüsü: Sıvalı son cemaat yeri dışında diğer cephelerde 1sıra kesme taş ve 3 sıra tuğla (T/3t) almaşık örgü tekniği görülmektedir. Birinci sıradaki pencereler dikdörtgen, ikinci sıradakiler sivri kemerlidir. Sivri kemerli pencerelere renkli içlikler ve dışlıklar takılmıştır (Şekil F.16,18).

Minare: Minareye Şah Sultan Camii, İskender Paşa Camii ve Hacı Evhad Camii'nde⁷⁷ olduğu gibi dışarıdan girilmektedir. Tümüyle kesme küfeki taşından inşa edilmesi Takkeci İbrahim Ağa Camii'nin minaresine benzer bir özelliktir (Şekil

⁷⁶ Evliya Çelebi Seyahatnâme'sinde "*Balat Camii*" olarak tanımladığı Ferruh Kethüda Camii'nde "*taşra şuffasının kible divârında serâpâ Kuds-i Şerif'den Mısır'a ve Mısır'dan tâ Medine'ye ve Mekke-i Mükerrreme'ye varınca cemi-i menazillerde olan dere ve depeleri ve mahuf ve muhâtara ukbe menazilleri eşkâl-i hey'etleri ile bir üstâd-ı kâmil nakkâş-ı amil tasvir itmıştır*" ifadesini kullanarak son cemaat yeri duvarının dış cidarında, Kuds'ten Mısır, Mısır'dan Medine ve Mekke arasındaki yolların çeşitli menzillerinin tasvir edildiği, manzara resimlerinin olduğunu yazmaktadır (Gökyay, 1996:127).

⁷⁷ Ancak, Hacı Evhad Camii'nin özgün minare girişi kapatılmıştır.

F.15). Ancak, Takkeci İbrahim Ağa Camii'nde minare kaidesi dikdörtgen iken Ferruh Kethüda Camii'nde bir sekizgenin yarısı biçimindedir (Şekil F.13,32). Kurşun kaplı külaha kadar kesiti daralarak/incelecek yükselen gövde ve pabuç kısmı muhtemelen 1766 depreminden sonra yenilenmiştir (Tanman, 1994a:294). Şerefe altındaki Barok tarz bunu düşündürmektedir (Ülgen, 1996).

Örtü: Günümüzde iç mekânda, ince çıtalarla karelere ayrılmış düz ahşap tavan ortasında, inşa edildiği dönemde ahşap bir kubbe olduğu varsayılmaktadır (Şekil F.14) (Yenişehirlioğlu ve Madran, 1989, Levha 165; Öz, 1962:31). Saçağı olmayan, ancak, duvarları/cepheleri sonlandıran silmeyle sınırlandırılan çatı (Şekil F.16), son cemaat yerini de örtmektedir. Minare ise çatı örtüsü dışında tutulmuştur.

5.5. Hacı Evhad Camii

Yedikule'de 1585(H.993) yılında inşa ettirilen camiyi, kasap esnafına bağlı Hacı Evhad yaptırmıştır (Tanman, 1994b:473).

Külliyeye: Cami, tekke (derviş hücreleri vb. tekke bölümleri), hamam, iki çeşme ve hazireden oluşmaktadır. Halvetiliğin Sümbüli koluna bağlı olan tekkede, cami tevhidhane olarak da kullanılmakta idi. Sultan Abdülmecit döneminde, 1850(H.1267) yılında cami ve tekke onarılmış, avluya bir şadırvan eklenmiştir. 1920 yılında yanan cami (Öz, 1962:64) yirmibeş yıl sonra, 1945 yılında onarılmıştır (Tanman, 1994b:473). Günümüze cami, hamam, şadırvan, çeşmenin biri ve hazire ulaşmıştır.

Plan özellikleri: Enine gelişmiş dikdörtgen plan şeması görülen iç mekânın boyutları ~1270x910cm. ve yüksekliği 6.20cm.'dir (Şekil F.20). Takkeci İbrahim Ağa Camii'nde görülen 5x5 birimlik düzen, Hacı Evhad Camii'nde yerini 5x3'lük düzene (kuzeybatı:5; 4 pencere, 1 kapı, güneydoğu:5; 4 pencere, 1 mihrap nişi, kuzeydoğu ve güneybatı:3; 2 pencere, 1 niş) bırakmaktadır. Zemin kat giriş⁷⁸ ve mihrap duvarlarında, dörder pencere bulunmaktadır. Kuzeydoğu ve güneybatı duvarlarında ise iki pencere ve bir niş/dolap bulunmaktadır. Üst kat giriş ve mihrap duvarlarında, mihrap nişi üzerinde küçük ve renkli dikdörtgen bir revzen dışında yine dörder revzen mevcuttur. Ancak, dik yöndeki diğer duvarlarda ise alttaki dolap nişleri de dahil edilerek üçer pencere yapılmıştır. Dış cıvardaki birinci sıradaki pencere

⁷⁸ B.Tanman makalesinde son cemaat yeri pencere alınlıklarında ve mihrapta 16.yy. İznik çinilerinin bulunduğunu ancak, yapının boş kaldığı dönemde çinilerin çalındığı yazmaktadır (Tanman, 1994b:474). G.Öney ise pencere üstlerindeki sıraltı tekniği ile üretilmiş 16.yy. çinilerinin 1920 yılında çıkan yangında zarar gördüğünü belirtmektedir (Öney, 1976:87).

açıklıklarının ~87.5x167.5cm. ve ikinci sıradaki revzenlerin ~95x207.5cm'lik ölçüleriyle Takkeci İbrahim Ağa Camii'ne benzemektedir.

Açıklığı 137x235cm. olan giriş kapısının üzerinde bir kitabe bulunmaktadır (Şekil F.24). Son cemaat yeri dış cidarında giriş kapısının her iki yanında bulunan pencereler arasında birer mihrap mevcuttur. İç mekânda 4 ahşap dikmeye oturan mahfilin yanısıra, son cemaat yeri de kapatılarak bir asma kat ilave edilmiştir (Şekil F.25-26). Mihrap, ahşap minber ve mahfil yenilenmiştir.

Cephe özellikleri ve duvar örgüsü: Kârgir duvarlarda, 1 sıra taş 2 sıra tuğla (T/2t) almaşık örgü düzeni gözlenmektedir.

Minare: Tümüyle kesme küfeki taşından inşa edilen minare, onaltıgen planlı bir gövdeye sahiptir (Şekil F.23). Gövde altta (bilezik/silme üzerinden) palmet, üstte (şerefe altı) kemer biçiminde kabartmalarla bezenmiştir. Sivri külah kurşun kaplıdır.

Örtü: Cami harimi Marsilya kiremit döşeli kırma çatı ile örtülmüştür. İçte, ince çitalarla karelere bölünmüş düz ahşap tavan ortasında ~75x75cm. boyutlarında bir göbek vardır. A.S.Ülgen tarafından hazırlanan Hacı Evhad Camii restitüsyonunda ahşap tavan ortasında, sekizgen kasnağa oturan bir kubbe bulunmaktadır (Şekil F.21-22) (Yenişehirlioğlu ve Madran, 1989. Levha 181). Hacı Evhad Camii, cepheleri sonlandıran taş saçak silmesinin dışında geniş bir ahşap saçığa sahiptir (Şekil F.25).

5.6. Ramazan Efendi Camii

Kocamustafapaşa'da bulunan Ramazan Efendi Camii, Bezirgân Hüsrev Çelebi tarafından 1586(H.994) yılında inşa ettirilmiştir (Demircanlı, 1989:117). Halvetiliğin Ramazani kolunu kuran Şeyh Ramazan Efendi için yaptırılan cami, 1674'te Celvetiliğe ve bu yüzyılın sonlarından itibaren Sünbüli koluna geçmiştir (Tanman, 1994f:301).

Külliyeye: Tevhidhane olarak da kullanılan cami, tekke, halvethane, türbe, şadırvan, 13 derviş hücresi ve diğer tekke müstemilatının oluşturduğu küçük külliye'den günümüze cami, türbe, halvethane, şadırvan gelebilmiştir. Onarımlar hakkında ayrıntılı bilgi olmamakla beraber 1782 yangınından etkilenen külliye'nin 1818-19(H.1234) yıllarında onarıldığı bilinmektedir. Mahfil çıkmaları, son cemaat yerindeki ve ahşap tavandaki değişiklik ve türbe bu onarımlarda son biçimlerini almıştır (Tanman, 1994f:301). Ancak, güney avlu duvarı üzerinde bulunan 17.yüzyıl

sonlarına ait Çavuşzade Ahmed Efendi Çeşmesi, bu dönemde de bir onarım olabileceğini düşündürmektedir.

Plan özellikleri: Boyutları 1186x838cm. olan iç mekânın yüksekliği 5.30m.'dir. 5x3 birim sisteminin (kuzeybatı:5; 4 pencere, 1 kapı, güneydoğu:5; 4 pencere, 1 mihrap nişi, kuzeydoğu ve güneybatı:3; 3 pencere) gözlendiği enine dikdörtgen yapının, duvarlarının yarıya yakın kısmı 16.yüzyıl İznik çinileriyle kaplanmıştır (Şekil F.27-28,31). Giriş kapısının her iki yanındaki pencereler arasında 5 kenarlı birer mihrap bulunmaktadır. Zemin katta giriş ve mihrap duvarlarında 4, dik yöndeki diğer duvarlarda 3 pencere bulunmaktadır. Üst katta mihrapta 4, yanlarda 3 adet revzen görülmektedir. Ahşap tavanı taşıyan ve destekleyen 4 ahşap dikme, giriş duvarının üzerinde yer almaktadır. İç mekânda alt katta pencere açıklıkları 100x177.5-180cm. civarındadır.

İç mekânda, mihrap duvarındaki pencerelerin söveleri mermer, diğerleri ahşaptır. Ancak, ahşap sövelerin üzeri boyanarak mermere benzetilmeye çalışılmıştır.

Mermer minber Takkeci İbrahim Ağa Camii minberine benzemektedir (Şekil F.28). Korkuluğu düz/masif mermer ve kapısının iç tarafında kum saatli sütunçeler bulunmaktadır. Minber arkası, altta ve üstte (sahanlıkta) çini kaplanmıştır. Çini kaplamanın yanısıra giriş kapısı üzerinde ve minber silmesinde kalemişleri görülmektedir.

Son cemaat yeri kapatılmış ve batıya eklenen bir merdivenden kadınlar mahfiline çıkış sağlanmıştır. Oldukça basık (1.95-2m.) kadınlar mahfilinin dairesel çıkmaları 1818-19 yılındaki onarımlara aittir (Tanman, 1994f:302; Şekil F.29-30).

Cephe özellikleri ve duvar örgüsü: Kârgir duvarlarda almaşık örgü tekniği görülmektedir. Yalnız kapatılmış son cemaat yeri içinde kalan kuzeybatı duvarı sıvalıdır.

Minare: Güneybatı duvarına bitişik minareye içerden çıkılmaktadır. Minarede, kare planlı kürsüde almaşık ve külaha kadar olan pabuç, gövde, şerefe ve petek kısmında kesme küfeki taş örgü tekniği kullanılmıştır. Ayrıca külahın petek kısmı ile birleştiği noktada açık mavi/firuze renkte çini levhalar görülmektedir.

Örtü: Son cemaat yeri de dahil cami, kurşun kaplı kırma çatı ile örtülmüştür. Hürrem Çavuş Camii'de olduğu gibi çatı, bir profille sonlandırılan kârgir duvarlarda saçak yapmazken son cemaat yerinin üzerine gelen bölümde geniş tutulmuştur (Şekil F.27).

İç mekân ahşap düz bir tavanla örtülmüştür. İnşa edildiği yıllarda bu tavanın ortasında ahşap bir kubbe olduğu varsayılmaktadır (Tanman, 1998:197).

Değerlendirme (bkz. Tablo 5.1):

- Takkeci İbrahim Ağa Camii, diğerlerinden farklı olarak avlu/bahçe kotundan yükseltilmiş bir platform üzerine oturtulmuştur.
- Takkeci İbrahim Ağa Camii'nin kareye yakın plan şemasına karşılık, kârgir duvarların sınırlandığı iç mekân ve son cemaat yeri belirlenen tüm örneklerde enine geliştirilmiş bir dikdörtgen olarak tasarlanmıştır. Ancak, ters 'T' plan şeması görülen Ferruh Kethüda Camii'nde de mihrap çıkıntısı hariç harim dikdörtgen plana sahiptir.
- Takkeci İbrahim Ağa Camii'nde minare kaidesinin kuzeybatı-güneybatı doğrultusuna göre simetriğine mahfile çıkış merdivenini içeren kütle yapılarak denge sağlanırken, belirlenen örneklerde caminin batı köşesine yerleştirilmiş minare kaidesi asimetrik plan ve cephe görüntüsü oluşturmaktadır.
- Hacı Evhad Camii hariç belirlenen camilerin kârgir kuzeydoğu ve güneybatı duvarları ile aynı doğrultuda olan ahşap dikmeli tek revaklı son cemaat yeri (Şekil F.1,5,9,13,27), Takkeci İbrahim Ağa Camii'nde çift revaklı olarak planlanmıştır (Şekil F.32).
- Şah Sultan Camii son cemaat yeri 1971 yılında yapılan restorasyon çalışmalarında açılmış, cami ve son cemaat yeri birbirinden bağımsız farklı iki çatı ile örtülmüştür. Ancak, Takkeci İbrahim Ağa Camii de dahil diğer örneklerin rölöve ve A.S.Ülgen'in restitüsyon önerilerinde, son cemaat yerini de içine alan dört yöne eğimli çatı sistemi görülmektedir. Evliya Çelebi'nin Seyahatnâmesi'nde İskender Paşa Camii'nden bahsederken "*çâr-kuşe*⁷⁹ divâr üzre yine çâr-kuşe tavan ve kubbe kurşumlu" ifadesini kullanması (Gökyay, 1996:199) ve son cemaat yeri için ayrı bir tanımlamada bulunmaması, çatının dört yöne eğimli tek bir çatı ile örtülmesi açısından önem taşımaktadır.
- Takkeci İbrahim Ağa Camii'nde iç mekânın tam merkezinde yer alan ~5.50m çapındaki ahşap kubbe, kârgir duvarlardan ~3m. uzaklıktadır (Şekil F.32-33). Ancak, A.S.Ülgen'in Hacı Evhad Camii için yaptığı restitüsyon çizimlerinde (Şekil F.21-22)

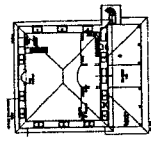
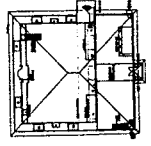
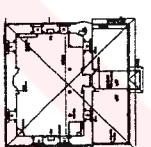
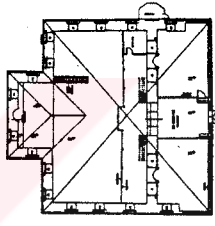
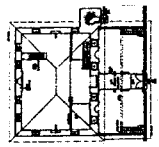
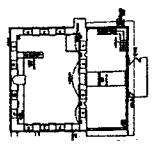
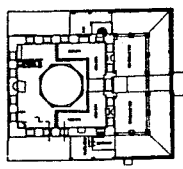
⁷⁹ Farsça'da çâr dört, kuşe/guşe köşe anlamına gelmektedir (Devellioğlu, 1990:352).

ve Seyahatnâme'deki tanımlamadan İskender Paşa Camii için geliştirilen restitüsyon çalışmalarında kubbe, son cemaat yeri ve mihrap duvarlarından ~1-1.5m., dik yöndeki diğer duvarlardan ise daha uzakta bulunmaktadır. Bunun nedeni enine kurgulanmış plan şemasıdır. Çatının yüksekliğine bağlı olarak iç mekâna yerleştirilecek kubbe çapı İskender Paşa Camii ve Hacı Evhad Camii'nde hemen hemen aynı ve ~5.50-6m. civarındadır (Şekil F.21-22). Ferruh Kethüda Camii'nde ise iç mekânın büyüklüğüne karşın kubbe çok küçük ve simgesel kalmaktadır (Şekil F.14).

Takkeci İbrahim Ağa Camii, incelenen 6 örneğe oranla daha iyi korunmuş bir yapı olarak diğerlerine referans olabilecek pek çok niteliğe sahiptir.

Tablo 5.1. Takkeci İbrahim Ağa Camii ile benzer örneklerin karşılaştırılması.

CAMİNİN ADI	Şah Sultan Camii-Eyüp	İskender Paşa Camii-Kanlica	Hürrem Çavuş Camii-Fatih	Ferruh Kethüda Camii-Balat	Hacı Evhad Camii-Yedikule	Ramazan Efendi Camii-Kocamustafapaşa	Takkeci İbrahim Ağa Camii-Topkapı
İNŞA TARİHİ	1555-56(H.963)	1559-60(H.967)	1560(H.968)	1562(H.970)	1585(H.993)	1586(H.994)	1591-92(H.1000)
MİMAR	M. Sinan	M. Sinan	M. Sinan	M. Sinan	M. Sinan	M. Sinan	bilinmiyor
CAMI/TEKKE	Halveti (Sünbülü)	bilinmiyor	? tekkesi	Halveti (Sünbülü)	Halveti (Sünbülü)	Halveti (Ramazani)	Halveti
KÜLLİYE YAPILARI*	camii, tekke, derviş hücreleri, harem daireesi, ahşap mektep, türbe , hazine	camii, türbe , medrese, hamam, muvakkithane , mektep	camii, mektep, tekke, çeşme, hazine	camii, tekke, derviş hücreleri, mahkeme binası, çeşme, hazine	camii, tekke ve diğer bölümleri, hamam , iki çeşme, hazine , şadırvan	camii, tekke, halvetthane, türbe , şadırvan , 13 derviş hücreesi, diğer tekke bölümleri, çeşme	camii, derviş hücreleri, iki sehil, çeşme, mektep , hazine , kuyu
ONARIMLAR/MUDAHALELER	III. Mustafa dönemi (1766-1774), 1812, II. Mahmut dönemi (1835), 1953, 1971	19. yy., 1925	1844, 1901-2, 1980-82	1766, 1877, 1953-60	Abdülmecit dönemi (1850), 1945	1818-19, 1973 sonrası	1920, 1985
PLAN ÖZELLİKLERİ	camii harimini enine dikdörtgen plan şeması	1165x985**x'cm enine dikdörtgen plan şeması	~1370x895x600cm enine dikdörtgen plan şeması	2270x1250x700***cm ters 't' plan şeması (harim enine dikdörtgen) dikdörtgen, kapalı	~1270x910x620cm enine dikdörtgen plan şeması	~1186x838x530cm enine dikdörtgen plan şeması	~1120x1170x620cm kareye yakın plan şeması
İÇ MEKÂN ÖZELLİKLERİ	çini kalemşi minber mihrap mahfil	— yeni ahşap-yeni yeni yeni yeni	— yeni ahşap-yeni yeni yeni yeni	18. yy. Tekfur Sarayı çinileri yeni yeni mermir- yeni m. nişi çev. yeni yeni yeni	— ahşap-yeni yeni yeni yeni	16. yy. İznik çinileri Kütahya ç., taclit ç. 16. yy. ? mermir 16. yy. ? 16. yy. oranları 16. yy. ?	16. yy. İznik ç., 17. yy. Kütahya ç., taclit ç. 16. yy. ? mermir 16. yy. ? 16. yy. oranları 16. yy. ?
CEPHELER-DUVAR ÖRGÜSÜ	T/2t (altıta 3t) almasıık örgü	3T/2t almasıık örgü	T/2t almasıık örgü	T/3t almasıık örgü	T/2t almasıık örgü	T/3t almasıık örgü	T/2t (altıta 3t) almasıık örgü
MINARE	kare planlı kürsü almasıık örgülü, pabuçtan külaha kadar sıvalı	çokgen planlı almasıık örgülü kürsü dışında kesme küfeki taş örgülü	geniş/kalın ve taş örgülü	tümüyle kesme küfeki taş örgülü	tümüyle kesme küfeki taş örgülü	kare planlı kürsü almasıık, külaha kadar kesme küfeki taş örgülü	kürsü kare planlı, tümüyle kesme taş örgülü
diş örtü	son cemaat yeri ve harim, alaturka kiremit kaplı iki ayrı çatı	marilya kiremit kaplı kırma çatı	alaturka kiremit kaplı topuz çatı	kiremit kaplı örtü	harim; marilya kiremit kaplı kırma çatı, son cemaat yeri, oluklu levha	kursun kaplı kırma çatı	marilya kiremit kaplı kırma çatı (soy'nde üşgen üç alınlık var)
İç örtü	düz ahşap tavan	düz ahşap tavan	düz ahşap tavan	düz ahşap tavan	düz ahşap tavan	düz ahşap tavan	düz ahşap tavan
inşa edildiği dönemde	bilinmiyor	kurşun kaplı diş örtü, ahşap kubbeli iç örtü	bilinmiyor	ahşap kubbeli iç örtü	ahşap kubbeli iç örtü	ahşap kubbeli iç örtü	alaturka kiremit kaplı diş örtü, ahşap kubbeli iç örtü
PLAN ŞEMASI							
RÖLÖVE Ö: 1/1000							

* Külliye yapıları bölümünde koyu yazı karakteri ile yazılan yapılar günümüze ulaşmış olanları, italik yazılanlar ise daha sonraki dönemlerde külliye eklenen yapıları göstermektedir.

** Ölçüler yeniden inşa edilen ~20cm kalınlığındaki kuzeybatı duvarına göre alınmıştır.

*** 2270x1250x700cm. boyutlarındaki dikdörtgen iç mekâna, güneydoğu duvarının orta ekseninden eklenen ~850x500cm. 'lik dikdörtgen ek ile ters "T" plan şeması elde edilmiştir.

6. RESTİTÜSYON ÖNERİLERİ

Cami, sebil, mektep, çeşme ve hazireyi çevreleyen avlu duvarlarından kuzey ve güney yönündeki bozulmuştur. Avluyu batıda sınırlandıran yapıların ise hiçbir estetik ve tarihi değeri yoktur. Avlunun Takkeci Camii Sokağı yönündeki doğu duvarı, bütünlüğünü korumaktadır (Şekil E.1-2). Avlunun kuzey ve güney duvarlarının üzerinde yer yer görülen pencere düzeni, bu duvarların da doğu duvarı gibi olduğunu göstermektedir. Bu nedenle, kuzey ve güney avlu duvarları, doğu duvarının boşluk oran ve yapım sistemi dikkate alınarak yeniden yapılmıştır (Şekil E.29-30). Günümüzde avluyu batı yönünde sınırlandıran yapıların yerine ise 15 derviş hücresi ve dersane yerleştirilerek bir restitüsyon önerisi geliştirilmiştir (Şekil E.1-2,29-30). Ancak, vakfiyesinde “*zikrolunan hücarat kurbünde hem dersane ve hem merkadi vâkıf olmak için bina olunan hücrei kebirede*” tanımının işaret ettiği yerde sıbyan mektebi olarak adlandırılan bina olmakla birlikte, tanımlanan 15 derviş hücresinin de bu alanda yer almaları olasılığı gözönünde bulundurulmalıdır (Şekil A:4). Bu nedenle, yapılacak kazı çalışmaları restitüsyona yönelik öneriler için bir veri oluşturabilir.

Takkeci İbrahim Ağa Külliyesi’nin genel yerleşme düzenine ilişkin restitüsyon önerileri yukarıda, külliye elemanlarına yönelik öneriler ise aşağıda aktarılmıştır. Külliye elemanlarının herbiri için restitüsyon sorunları tanımlanmış ve önerileri geliştirilmiştir.

6.1. Takkeci İbrahim Ağa Sebili

Sebilin inşa edildiği dönemde, üst katı ve örtüsüne dair yeterli verilerinin olmaması nedeniyle 19.yüzyıldaki durumu dikkate alınmıştır (Şekil E.29-30). 1941 yılına ait fotoğraflarda sebil üzerinde ahşap karkas bir yapı görülürken günümüzde mevcut yapı sıvalıdır (Şekil D.14,17). Sebilin üzerine oturan yapının sınırları 1941’de ve günümüzde aynıdır. Ancak, Davutpaşa Caddesi yönündeki pencerelerinin boyutlarının değiştiği görülmektedir (Şekil D.14,17). Restitüsyon önerisinde sıvalar kaldırılmış ve ahşaplar ortaya çıkarılmış, pencereler özgün boyutlarına getirilmiştir.

6.2. Takkeci İbrahim Ağa Camii

Yapılan analogi çalışmaları, Takkeci İbrahim Ağa Camii'nin belirlenen örneklerden farklı bir plan şeması ve cephe biçimlenişine sahip olduğunu göstermiştir (bkz. Bölüm 5, Tablo 5.1). İncelenen örneklerde plan ve cephe gibi mimari farklılıkların yanısıra onarım ve restorasyonlar sonucu bozulan/değişen özgün doku, Takkeci İbrahim Ağa Camii'nin restitüsyonu için yeterli verileri oluşturmamıştır.

Camiye yönelik ulaşılabilen görsel verilerin en erkenleri İstanbul Arkeoloji Müdürlüğü Fotoğraf Arşivi'nden bulunan 1941 tarihli birkaç fotoğraftır (Şekil D.55-56,125,132). Binanın mevcut durumunu gösteren belgeler (vaziyet planı, zemin kat planı ve bir kesit) ise 1985 yılında A.Yüksel'in hazırladığı bir makalede yer almaktadır (Yüksel, 1985:2-11). Sınırlı sayıda belgeden dolayı, yapıdan elde edilen veriler ve gözlemler doğrultusunda Takkeci İbrahim Ağa Camii'nin restitüsyonu için bir öneri yapılmıştır. Dış mekânda; camiyi örtmekte olan çatının biçimi, çift revaklı son cemaat yeri, iç mekânda; kuzeybatı duvarındaki nişler, güneydoğu duvarındaki ahşap payanda, minber kapısının doğusundaki ahşap dikme ve çini kaplamaların restitüsyonu için öneriler hazırlanmıştır. Ancak, ahşap kubbe ve son cemaat yerini örtmekte olan çatı konstrüksiyonu, kuzeydoğu duvarındaki kapalı mahfil girişi ve minarenin pabuç kısmını gizleyen ahşap kaplamalar kaldırılıp çatı arasına girilemedikçe bazı sorular yanıtsız kalacaktır.

Plan ve cephe özellikleri açısından restitüsyon önerileri:

Kuzeybatı duvarı iç cidarında hem zemin hem de mahfil katlarında görülen ve diğer dolap nişleri (Şekil D.98-99) ile hiçbir yapım ve dekorasyon benzerliği göstermeyen (sonradan açıldıkları kuvvetle muhtemel) dolap nişlerinin (Şekil D.100) kaldırılması önerilmiştir (Şekil E.31-32,36). Zaten zemin kattaki dolaplar dış cidardaki mihrap nişleri ile aynı doğrultuda bulunmakta ve duvarın bu noktalarda kesitini de zayıflatmaktadırlar (Şekil E.18). Yaklaşık 115cm. olan duvar kalınlığı içinde P1-P2 arasındaki dolap ile mihrap nişi arasında 26cm., P3-P4 arasındaki dolap ve niş arasında ise 40cm. mesafe kalmaktadır.

İç mekânda, mihrap duvarındaki ahşap payanda (Şekil D.179) ve minber kapısının yanındaki dikme (Şekil D.134), kübik iç hacmin bütünlüğünü bozmaktadır. Onarıma ait olduğu düşünülen bu elemanların kesitleri, iç mekânda kullanılan diğer ahşap elemanların kesitleri kadar düzgün değildir. Örneğin minber yanındaki dikme,

döşeme kotundan dikdörtgen kesitli olarak başlamakta, ortada daire kesitli ve ahşap yastığa oturduğu noktaya kadar ise kare kesitli olarak devam etmektedir (Şekil E.7). Oysa, mahfili taşıyan dikmeler çok daha düzgün kare kesitlere sahiptir. Bundan ötürü ahşap dikme ve payanda restitüsyon önerisinde kaldırılmıştır (Şekil E.31-32,35).

Günümüzde son cemaat yeri ve kârgir altyapılı camiye sonlandıran kırma çatı örtüsü, ön cephede üç üçgen alınlıkla bitirilmiştir. B.Tanman'la yapılan görüşmelerde 16.yüzyıla ait olmadıkları saptanan üçgen alınlıklı bu kısımlar kaldırılarak, çatı eğimi devam ettirilmiştir (Şekil E.33,38) (Tanman, 2000). 1941 yılına ait fotoğraflarda öndeki üç üçgen alınlığa ek olarak yanlarda da (kuzeydoğuda üç, güneybatıda iki) üçgen alınlıklar görülmektedir (Şekil D.27,55). 1986 yılındaki fotoğraflarda yine önde üç adet yanlarda ise kuzeydoğuda üç, güneybatıda bir adet üçgen alınlık görülmektedir (Ünsal, 1986:19-22).

Caminin yalnızca güneydoğu duvarına ahşap saçak yapılmamıştır. Bundan ötürü cepheyi sonlandıran taş saçak silmesi de güneydoğu cephesinde izlenebilmektedir (Şekil E.15). Yan cephelerde (kuzeydoğu ve güneybatı) ise sivri kemerli pencerelerin üst noktasından taş saçak altına kadar kaplanan ahşap kaplamalardan dolayı bu detay görülememektedir. Ancak, güneybatı duvarının güney köşesinde, arka cephedeki taş saçığın bir kısmının devam ettiği görülmektedir. Arka cephedeki taş saçak muhtemelen her iki yan cephede de devam etmekte idi. Bu nedenle çatı restitüe edilirken, ahşap çatının dikmelerle çakıştığı noktaya kadar taş silme devam ettirilmiş ve saçak yapılmamıştır (Şekil E.38-41). Ahşap dikmelerle sınırlandırılan noktalarda ise ahşap saçakların kalması uygun bulunmuştur. A.Kuran kitabında *“Ramazan Efendi Camii'nde olduğu gibi ahşap çatının kârgir duvarlara taşma yapmadan oturduğunu, son cemaat yerinin ahşap yapısını korumak içinse üç yönde geniş saçaklar yapıldığını”* yazmaktadır (Kuran, 1986:34). Ancak, çift revaklı son cemaat yerinde dış revakın daha sonra geliştiği de dikkate alınabilir. Bu durumda çatı örtüsü, kuzeydoğu ve güneybatı duvarları ile aynı hizada bulunan iç revak dikmelerini de içine alan kırma çatıdır. Kuzeydoğu ve güneybatı duvarlarında ~3.50m. kotunda görülen demir elemanlar (kanca/çengel) tek eğimli ahşap saçak olabileceğine işaret edebilir.

İç mekân özellikleri/bezeme programı açısından restitüsyon önerileri:

Arakiye yaparak geçimini sağlayan İbrahim Ağa'nın yaptırdığı cami, mütevazı dış görünüşüne karşın oldukça zengin bezeme öğelerine sahiptir. İç mekân çini programı

ile tam olarak örtüşmeyen mahfil katı ve minber bazı soruları akla getirmekte, ancak, özellikle eldeki yazılı kaynakların yetersiz oluşu bu soruları yine çözümsüz bırakmaktadır. Ayrıca caminin plan özellikleri açısından tekkeye benzemesi, kubbenin varlığının bezeme düzeni ile birlikte sorgulanması, restitüsyonda çözüm aranmaya çalışılan konulardır.

- İç mekânda duvar yüzeylerinde görülen çiniler, üretim kalitesi açısından son derece özenli ve mükemmel hazırlanmıştır. Üretim fazlası/stok çini olma olasılığı muhtemel çiniler, bu cami ve dolayısıyla İbrahim Ağa için üretilmemiş olabilir. Bundan ötürü yapıya uyabildiği ölçüde kullanılmış olmalıdırlar (Demiriz, 2000).

- Mihrap duvarındaki çini kompozisyonlar incelendiğinde minber sahanlığında bir bölümü görülen panonun, esasında minberin yaslandığı P8 ve P9 pencere arasındaki boşluğa oturduğu saptanmıştır. Yapının tekke mimarisine yakın özellikler göstermesi ve giriş kapısı üzerindeki kitabenin inşa edildiği dönemden sonra yerine yerleştirilmiş olma olasılığı gözönüne alınırsa, bu durumda sözkonusu çiniler yapı için tasarlanmış ve minberden önce kaplanmış olabilir. Ancak, kitabede, yapının “camii” olarak geçmesi minberle birlikte tasarlandığını göstermektedir. Bu nedenle restitüsyon önerisinde minber korunmuş ve çiniler (sahanlık) yerinde bırakılmıştır (Şekil E.35,44).

- Mahfil döşeme kornişinin kuzeydoğu ve güneybatı duvarlarında çini bezemenin üzerine yaslanması, P5-P6 pencereleri arasındaki bezemenin bir bölümünün (köşelik çinilerinin) P5 penceresi üzerindeki kitabe çevresinde devam etmesi mahfilin, çinilerin kaplanmasından bir süre sonra inşa edildiğini akla getirmektedir. Ancak, üst kata hem minareye girilen merdivenden hem de kuzeydoğu duvarından ulaşılması, mahfilin çevrelediği alan içinde kalan pencerelerin üst katta açılabilir ve diğerlerinin revzen olması ve alt kattaki pencerelerin ise yan ve arka sofa içinde küfeki taşı söveli diğerlerinin ise mermer söveli olması mahfil katının çinilerden önce inşa edildiğini düşündürmektedir.

- Mihrap nişinin üzeri sıvalı mukarnaslı kavsarası ilk yapıldığında çini ile kaplanmış olmalıdır (bkz. Bölüm 4.1.3.1).

- Günümüzde ~+3.50m. kotunda son bulan çini kaplama hizası esasında biraz daha yukarıda sonlanmalıyken, muhtemelen onarım sırasında yerinden sökülen ve tekrar yerleştirilme esnasında +3.50m. kotuna düşürülen kaplama hizası altta, pencere alt

başlıklarında da (alt başlıklardaki devşirme çiniler hariç) devam eden bir bordürle çevrenmekte idi. Özellikle kuzeydoğu ve kuzeybatı duvarlarında görülen bordür çinileri bunu düşündürmektedir (Demiriz, 2000).

- P6- P7- P9- P10- P11- P12- P13 pencerelerin altlarında görülen devşirme çiniler onarıma (II. Mahmud zamanı) ait olabilir (Demiriz, 2000) (Şekil E.20).

6.3. Takkeci İbrahim Ağa Sebili

Cami ile hemen hemen eşzamanlı inşa edilen ve plan şeması yamuğa benzeyen sebilin merkezinde bir kuyu bulunmaktadır (Şekil E.3). Kuyunun, kaybolan kapağının ve çıkığının yerine yenileri yapılarak üst yapısı tamamlanmıştır.

Sıbyan mektebi ile ortak olan kuzeybatı duvarı, mektebin diğer duvarlarına benzemektedir. Sıbyan mektebine ilişkin hiçbir veriye ulaşılamaması, sebil ile mektep arasındaki bağlantının inşa edildikleri dönemde nasıl olduğu sorusunu yanıtsız bırakmaktadır.

Sebilin, olası üst katı ve örtüsü için öneri getirmeye yönelik yapısal verilerin yetersiz olması nedeniyle üst örtü ile ilgili bir öneri geliştirilmemiş ve günümüzde olduğu gibi üzeri açık bırakılmıştır (Şekil E.29-30). Plan şemasının klasik dönem sonrası yerleşmiş olan plan şemasından henüz uzak ve avluya açılan penceresinin sürekli hizmet verecek şekilde biçimlendirilmemiş oluşu bunu düşündürmektedir. Geç dönemde, sebil üzerinde inşa edilmiş ahşap karkas II.kat olasılık dahilindedir. Ancak, yukarıda ileri sürülen nedenlerden ötürü öneri geliştirilmemiştir.

6.4. Derviş Paşa Çeşmesi

Yol seviyesinden ~1.50m. aşağıda olan çeşmenin 1941 yılındaki fotoğraflarında 7 basamaklı olduğu görülmektedir (Şekil D.26). Ayrıca yol ile çeşmeyi sınırlandıran taşları sonlandıran bir taş baba da görülmektedir. Günümüzde yol seviyesinin biraz düşürülerek özgün seviyesine getirilmesi ve basamaklarının doğal taş ile yeniden oluşturulması önerilmiştir.

6.5. Takkeci İbrahim Ağa Sıbyan Mektebi

Vakfiyesinde sıbyan mektebine ilişkin herhangi bir bilginin bulunmaması ve mimari özelliklerinin 16.yüzyıl anlayışını yansıtmaması, mektebin II. Mahmud döneminde elden geçmiş ya da yeniden yapılmış olabileceğini düşündürmektedir. Basık kemerli giriş kapısı ve üzerinde duvar yüzeyinden dışa doğru çıkıntı yapmış alınlık 16.yüzyılda görülen bir uygulama olsa da, mektebin geneline hakim olan üslup daha sonra yapılmış olabileceğini göstermektedir (Şekil D.31-33). 1941 yılına ait bir fotoğrafta (Şekil D.56) pencerelerin sıbyan mektebinin üzerine oturduğu platform seviyesine kadar düşürüldüğü görülmektedir. Bundan ötürü toplu demir parmaklık takılmış pencere düzeni önerilmiştir. Kare mekânın abdesthâne, dikdörtgen mekânın ise helâ olarak düzenlenmesi önerilmiştir (Şekil E.29-30).

6.6. Hazire

Caminin de içinde bulunduğu avlu içinde bir, doğu avlu duvarı karşısında (Takkeci Cami Sokağı) iki, toplam üç mezarlık bulunmaktadır (bkz. Bölüm 3.3.6).

1587(H.995) yılında ölen Halil Çavuş'un mezarının vaktiyle Eski Edirne yolu üzerinde ve sebilin karşısında olduğu belirtilmektedir (Şekil E.29-30). Babası İbrahim Ağa'nın 1595-96(H.1004) yılında öldüğü bilindiğine göre Halil Çavuş'un gömülü olduğu yerdeki hazire ilk gelişen hazire olmalıdır. Babasının bulunduğu sebil arkasındaki hazire ise ondan sonra gelişmiştir. Daha sonra avlu içindeki hazire ve en son olarak sebilin arkasındaki hazire karşısındaki hazire oluşmuş olmalıdır.

İbrahim Ağa ve oğlu Halil Çavuş'un mezarlarının bulunduğu 36 numaralı parselin (Şekil C.1-2), S.Ünver'in 1961 yılında yaptığı bir suluboya resminde, 35 numaralı parselin genişliği (Şekil C.2) kadar olduğu görülmektedir (Şekil D.192). Bu nedenle hazire sınırı, 35 parsel numarasına sahip sebilin devamı gibi kabul edilmiş ve restitüsyon önerisi yapılmıştır (Şekil E.29-30).

7. RESTORASYON ÖNERİLERİ

Avluyu batı yönünde sınırlandıran yapılar (Şekil E.1-2) kaldırılmıştır (Şekil E.45-46). Avlunun doğu duvarında gözlemlenen yapım tekniği ve cephe düzeni dikkate alınarak batı, kuzey ve güney duvarları yeniden yapılmıştır (Şekil E.45-46). Helâ ve abdest alma yerleri avlunun güneybatısında ve zemin kotundan bir kat aşağıda düzenlenmiştir (Şekil E.46). Avlunun beton döşenmiş zemininin, geniş/kalın doğal taş levhalarla yeniden düzenlenmesi önerilmiştir.

Restorasyon teknik ve yöntemleri, her yapı için ayrı ayrı ele alınmıştır.

7.1. Takkeci İbrahim Ağa Sebili

Sebinin üzerindeki kat ve ona ait öğeler (merdiven ve sehim yapmış döşemeyi taşıyan ahşap dikme vb.) 1941 yılındaki fotoğraf dikkate alınarak düzeltilmelidir (Şekil D.14,17). Pencerelerdeki metal doğramalar kaldırılmalı, toplu demir parmaklıklardaki pas giderilerek koruyucu sürülmelidir. Parça kopması görülen taşlara bütünleme yapılmalıdır. Kuzey ve batı cephelerinin kesiştiği köşedeki dikmede görülen çatlağa paslanmaz çelik donatı ile dikiş yapılmalıdır. Kabuklanma görülen taş yüzeyler temizlenmelidir. Cami içinde saklanan cadde yönündeki kitabe yerine yerleştirilmelidir. Sebinin cadde ve sokak ile kesiştiği noktada bulunan sokak lambası ve direği kaldırılarak daha uygun bir noktadan uygun elemanlarla aydınlatma yapılmalıdır.

7.2. Takkeci İbrahim Ağa Camii

Bu bölüme kadar yapılan tarihi (tarihçesi, tipolojik karşılaştırmalar) ve teknik (yapım tekniği, malzeme ve taşıyıcı sistem) araştırmalarla eşzamanlı yürütülen rölöve, fotoğrafla belgeleme, analiz çalışmaları (hasar ve bozulmaların tespiti) ve restitüsyon önerisi, restorasyon projesinin hazırlanmasına ve gerekli restorasyon tekniklerinin belirlenmesine altyapı oluşturmuştur. Belirlenen teknik ve yöntemler ışığında, yapıya

en az müdahale ile tarihi belge ve estetik değerin korunması ve sürdürülmesi amaçlanmıştır.

Caminin restorasyonunun gerçekleştirilmesi için uygulanacak teknikler; sağlamlaştırma, temizleme, bütünleme ve yeniden yapmanın yanısıra koruyucu önlemler olarak belirlenmiştir⁸⁰.

Sağlamlaştırma

- Taşıyıcı sistem: P1 (dış mekân) ve P11 (iç ve dış mekân) pencerelerinin bulunduğu cidarlarda görülen çatlakların, iç mekân döşeme kaplamasında da devam edip etmediğine bakılmalıdır. Bunun için harim döşeme kaplaması olan kontrplak kaldırılmalıdır. Düşey çatlakların görüldüğü yerlerde sıvalar raspa edilmeli ve duvarlardaki etkilerine bakılmalıdır. Ayrıca P10 pencere alınlığı ve mihrap nişi mukarnasları arasında, düşeyde görülen açılma 1941 yılındaki fotoğraflarda da belirgin olarak izlenmektedir (Şekil D.123,125). Çatlağın hareketli olup olmadığı tespit edilmeli ve inşaat mühendisleri ile ortak yürütülen çalışmalar sonucunda müdahale yöntemleri saptanmalıdır.

- Taş: Özellikle minare gövdesi ve çekirdeğini oluşturan taşlardaki strüktürel bozulmaları ortadan kaldırmak için plastik onarım, bütünleme, taş yenileme gibi teknikleri kullanmak gerekmektedir.

Minare çekirdeğinde korozyona uğramış dövme demir zıvanalardan ötürü ciddi taş kayıpları görülmektedir (Şekil D.167-169). Bu kısımlarda orijinal taşın malzemesi olan taş tozu ve irmiği (4mm. elek çapı altı-5 kısım), bağlayıcı olarak beyaz çimento (1 kısım) ve suda %5 seyreltilmiş akrilik reçine emülsiyonu ile suni taş yapılarak kopan kısımlarda bütünleme yoluna gidilmelidir. Ayrıca iskele kurularak minaredeki taşlarda varsa strüktürel çatlakların varlığı tespit edilmeli ve çatlaklara epoksibond reçinesi ve paslanmaz çelik donatı ile dikiş yapılmalıdır. Dolgu olarak kullanılacak enjeksiyon şerbeti için, 0.5mm. elek çapı altı ince toz agrega, beyaz çimento ve %3 akrilik reçine emülsiyonu enjekte edilmelidir. Şerefe altı skalaktitli kısımda püsküllerden bazıları düşmüş ve yokolmuş, bazıları ise düşmek üzeredir. Hava şartlarına açık ve yüzey kayıplarının daha fazla olduğu gözlenen bu elemanların biçimlerinin kaybolmaması için sağlamlaştırıcı maddeler ve su itici sürülmelidir.

⁸⁰ Malzeme ile ilgili müdahale yöntemleri, İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü Restorasyon Anabilim Dalı öğretim üyesi Prof. Dr. Ahmet Ersen ile yapılan görüşmelerde belirlenmiştir (Ersen, 2000).

- Ahşap: İklim şartlarına açık son cemaat yeri dikmelerinde, özellikle taş kaidelere oturdıkları noktalarda yoğun olarak gözlenen çürümenin, dikme kesitini ne oranda etkilediğine bakılmalıdır. Bütünleme gerektiren kısımlarda yeni kullanılacak ahşap ile mevcudun nem dengelerinin birbirine yakın olması gerekmektedir. Ahşap elemanlar uygun tekniklerle temizlendikten sonra, böcek ve mantarlaşmaya karşı uygun bir insektisid (solvent veya su bazlı) enjektörle en az 3 kere emdirilir. Koruyucu olarak ise ilkbahar mevsimi geldiğinde mantar ve böceklenmeye karşı insektisid ve fungusid çözeltileri ile periyodik ilaçlama yapılmalıdır.

- Sıva: İç mekânda hemen bütün duvar yüzeylerinde sıva kabarmaları gözlenmektedir. Özellikle 17 Ağustos 1999 depreminden sonra kabarmış ve üzerinde çatlaklar görülen yüzeylerden dökülmeler olmuştur. Dökülen yerlere geleneksel horasan harcı ile oluşturulacak sıva, kaba ve ince sıva halinde uygulanmalı ve üzeri kireç bağlayıcı badanalarla boyanmalıdır.

- Çini: Düşme tehlikesi olan çinilerde harç analizi yapılmalı ve uygun harç geliştirilmelidir. Çinilerin arkasındaki boşluklara harç şerbeti enjekte edilmelidir. Eksik ve çatlamış çini parçaları yapııştırılmalı ve sır ayrılması (daha çok kırılma ve çatlak sonucu oluşmuştur) sonucu ortaya çıkan sıraltı boşlukları paraloid enjekte edilerek sağlamlaştırılmalıdır. Çini motiflerindeki küçük kayıplar, boya ve paraloid karışımı ile tamamlanmalıdır.

Temizleme

Yüzey temizliği

- Cephe temizliği: Caminin üzerinde yer aldığı platformun güneybatı döşemesinin bir kısmında çiçek yetiştirilmesi, platformun bu yöndeki taşlarında (cephelerden daha fazla) yüzey aşınmalarına ve yosunlanmaya neden olmuştur (Şekil E.28). Bundan ötürü, döşeme çiçeklerden temizlenmeli ve yüzey şeshane tuğlası ile kaplanmalıdır.

Cephelerde çimento harcı ile yapılan onarım ve dolgular, taş ve tuğla malzemedeki yüzey aşınmasını hızlandırdığı için kaldırılmalıdır.

- Malzeme temizliği:

Boyalı ahşap yüzeylerin temizliği-I: Son cemaat yeri dikmeleri, tavan kaplamaları, minber külahı, dolap kapakları, pencere ve kapı kapakları önce mekanik yöntemlerle (fırça veya spatula ile boya tabakası kaldırılmalı) kabuk kaldırılarak, altta bezeme

olup olmadığı saptanmalıdır. Uygun boya sökücüler kullanıldıktan sonra yüzey su ile yıkanmalıdır.

Üzeri boyalı, kalemişi bezemeli ahşap yüzeylerin temizliği-II: İç mekânda, yeşil ve bordo yağlı boya ile boyanmış dikme, kemer köşeliği ve kavsaraların üzeri kalemişi bezenmiştir. 1985 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü kalemişi üzerindeki boyaların kaldırılmasına yönelik bir çalışma yapmış ancak, uygulanan yöntem bezemeye de zarar vermiştir. Öncelikle, kullanılan boya katmanlarının bağlayıcılarının ve pigmentlerin tespit edilmesi gerekmektedir. Sonra uygun açma teknikleri ile boya tabakası/kabuk kaldırılmalı ve koruyucu sürülmelidir.

Kalemişi bezemeli ahşap yüzeylerin temizliği-III: İç mekânda mahfil döşemesini çevreleyen korniş altında ve korniş taşıyan konsolların yan yüzlerinde ahşap üzerine bezenmiş kalemişleri görülmektedir (Şekil D.161). Dekorasyonda kullanılan boyaların özelliğine göre, bezemenin renklerinde değişiklik yapmayan uygun bir temizleme yöntemi seçilerek yüzeysel kirler kaldırılmalıdır.

Çini: Çini levhaların yüzeylerindeki kir tabakaları, üzerindeki kuru toz alındıktan sonra iyonlaşmayan deterjanlı su (1lt. suya 25gr. deterjan) ile yıkanıp, çok az miktarda yüzeye püskürtülen saf su (ph'ı 7 olan) ile akıtılarak yumuşak kağıtla alınmalıdır.

Metal yüzeyler: Kuru tozu alınan metal yüzeyler alkolle silinerek mekanik temizleme yapılır. Mekanik temizlik dişçi aletleri ile mikro ölçekte yapılmalı yüzeydeki korozyon tabakaları kaldırılmalıdır. Mekanik temizleme yapılırken pas sökücü kullanılmalıdır. Temizleme işleminden sonra koruyucu olarak metal verniği ya da metil silikon reçinesi sürülmesi gerekmektedir.

Mermer: Boyalı mermer yüzeyler hariç diğer mermer yüzeylere temizleme önerilmemektedir. Temizleme AB 57 jeli ile yapılmalıdır.

Niteliksiz ek ve müdahalelerin temizliği:

Dış mekân;

- Harim ve son cemaat yerini örtmekte olan kırma çatı, onarımlarda ön cepheye eklenen üç üçgen alınlıkla değiştirilmiştir. Üçgen alınlıklar kaldırılmalı ve o yönde çatı eğimi aynen devam ettirilmelidir (Şekil E.49,54).

- Kuzeydoğu ve güneybatı döşeme kaplaması olarak kullanılan beton yüzeyler kaldırılmalı ve son cemaat yeri döşemesinde görülen şeshane tuğlası ile kaplanmalıdır.

- Giriş kapısının önüne yapılan demir kapı kaldırılmalı ve güvenlik, daha çağdaş yöntemlerle sağlanmalıdır. Yapılması planlanan ve külliyeinin de içinde bulunduğu çevre düzenlemesi projesi kapsamında kaldırılan yapılardan ötürü, çevrede özellikle gece güvenlik sorunları ortaya çıkmaktadır. En azından projenin uygulamasının tamamlanmasına kadar böyle bir önlem alınmalıdır.

- Son cemaat yeri pencere alınlıkları (P1-P2-P3-P4) yeşil zemin üzerine altın yaldızla boyanmıştır. Boyaların (özellikle altın yaldız olanların) analizleri yapıldıktan sonra, (sonuca bağlı olarak) ya boyalar sökülmesi ve özgün malzeme açığa çıkarılmalı ya da aynen korunmalıdır.

- Yer yer pas lekeleri yapan cephelerdeki aydınlatma elemanları kaldırılmalı ve uygun bir aydınlatma yöntemi ile cami aydınlatılmalıdır.

- Üst sıra pencere dışlıklarının önlerine takılan tüm demir korkuluklar kaldırılmalıdır.

İç mekân;

- Kuzeybatı duvarında altta ve üstte iki pencere arasında bulunan dolap nişleri kaldırılmalı ve yerleri uygun malzeme ile bütünlenmelidir.

- Güneybatı duvarında kapatılarak dolap haline getirilmiş ikincil giriş kapısı açılarak özgün işlevine kavuşturulmalıdır.

- Üzeri ahşap döşenmiş arka ve yan sofa ile kontrplak kaplanmış iç mekân döşeme kaplaması kaldırılmalıdır.

- İç mekânda minber yanında bulunan ve muhtemelen onarım amaçlı olan ahşap dikme ile güneydoğu duvarında P'11 revzenli pencerenin doğu tarafında bulunan ahşap payandanın, ahşap kubbe ve tavan konstrüksiyonuna zarar vermeyecek biçimde kaldırılmaları mekânın sürekliliği açısından daha doğru bir yaklaşım olacaktır.

- Kuzeydoğu duvarının kuzey köşesindeki niş, iki kanatlı ahşap-cam bölmeli bir kapı ile kapatılarak günümüzde kilitli tutulmaktadır. Kapı kaldırılmalı ve diğer kapı ve pencere kapakları ile uyum sağlayan ahşap ve desenlerle yeniden yapılmalıdır.

- Birinci sıra pencere açıklıklarında taş atkılarının berkitilmesi amacıyla kullanılan yardımcı kirişlerin üzeri alçı ile sıvanarak kapatılmıştır (Şekil D.175). Alçı sıvalar kaldırılarak yardımcı kirişlerin yüzeyleri temizlenmeli, varsa korozyon tabakası kaldırılmalı ve koruyucu sürülmelidir.
- Dış cephede yer alan pencere alınlıklarında olduğu gibi P8-P9-P10-P11 pencere alınlıkları, minber kapısı giriş kitabesi ve minber giriş kapısını taçlandıran motif yeşil zemin üzerine altın yaldızla boyanmıştır (Şekil D.64-67,139). Ayrıca P5 ve P14 pencereleri üzerindeki kitabeler de yine yazıları daha okunaklı kılmak için zemini siyah bir boya ile boyanmıştır. Boyalar kitabe yüzeylerinden temizlenmelidir.
- Minber sahanlığındaki dört dikmenin kare kesitten onikigen kesite geçtiği alt ve üst başlıklardaki pahlı yüzeylerinin üzeri turuncuya yakın kırmızı ile boyanmıştır (Şekil D.137). Mermer yüzeylerdeki bu boyalar uygun tekniklerle çıkarılmalıdır.
- Duvarlarda asılı olan saat, hoparlör ve floresan gibi aydınlatma elemanları, vaaz kürsüsü vb. öğeler kaldırılmalıdır.

Bütünleme

- Özellikle korozyondan kaynaklanan derin taş kopmaları, orijinal taşın tozu, beyaz çimento ve akrilik reçine emülsiyonu ve gerekli pigmentler kullanılarak suni taş yapılmalı ve parça kopması olan kısımlar tamamlanmalıdır. Yüzeyin mevcut görüntüsünün değişmemesi içinse sentetik reçineyle plastik yüzey onarımı gerçekleştirilmelidir.
- Çini levhalar arasında görülen derz boşalmaları bütünlenmelidir (Şekil E.24) Yüzeydeki derz dolgusu düzenini bozmadan yeni harç tabakası, eski harç ile arasında hiç boşluk kalmayacak biçimde tamamlanmalıdır.
- İç mekânda P'12 ve P'13 revzenlerinin değişmiş kısımları, P'6 ve P'7'de olduğu gibi yapılmalıdır. Camlar da mihrap cephesindeki renkler dikkate alınarak bütünlenmelidir.

Rekonstrüksiyon/Yeniden Yapma

Daha çok mimari öğelerin yeniden yapılması sözkonusudur.

- Kaybolan pencere ve kapı kanatları I. sınıf ahşap ile yeniden yapılmalıdır. P1, P2, P5, P6, P7, P'1, P'2 ve P'4 pencerelerinin her iki kapağı, P3, P12, P'3 ve P'14

pencerelerinin ise sadece birer kanatları yeniden yapılmalıdır. Ayrıca minareden mahfile geçişteki ve şerefeye açılan açıklıkların kapıları da yeniden yapılmalıdır.

- Günümüzde yerinde olmayan giriş kapısı açıklığı üzerindeki kalemişi dikdörtgen pano (Şekil D.94) yeniden yapılmalıdır.
- Estetik bütünlüğü sağlamak için bile olsa çiniler yeniden üretilmemelidir. Ancak, Gülbenkyan Müzesi'nde olduğu tespit edilen bazı parçaların geri alınarak yerine konması sağlanmalıdır. Bu gerçekleştirilemiyorsa, eksik çinilerin olduğu panolarda, panonun hakim rengi esas alınarak bir tamamlama yapılmalı ve çinilerin günümüzde sergilendiği müze vb. yer adları belirtilmelidir.

Ayrıca, muhtemelen onarım sırasında yerlerinden sökülen ve tekrar yerleştirme esnasında karışıklıklar olduğu gözlemlenen panoların yeniden düzenlenmesi gerekmektedir.

- Mahfil döşemesini sonlandıran kornişte, bazı kalemişi bezenmiş parçalar yokolmuştur. Estetik bütünlüğün sağlanması için boşlukların, üzeri bezenen ahşaplarla aynı cins, nem dengeleri birbirine yakın ve ilaçlanmış ahşaplarla doldurulmalı ve bezemede yaygın olarak kullanılan bir renkle boyanmalıdır.
- İç mekânda görülen yeni alçı sıva uygulamaları kaldırılmalı ve horasan sıvası kullanılmalıdır.
- Korozyona uğramış ve bağlayıcılığını kaybetmiş minare çekirdeğindeki zıvanalar değiştirilmelidir.

7.3. Takkeci İbrahim Ağa Sebili

Avlu içindeki sebilde, öncelikle girinti ve çıkıntının çok fazla olduğu noktalarda birikmiş toprak ve yaprak tabakası kaldırılmalıdır. Zaten kullanılmakta olan kuyu, sulu bir ortam hazırlamış, karayosunlarının oluşmasına ve bitkilenmeye yolaçmıştır. Ayrıca ot ve küçük bitkilerin yanısıra ağaçların varlığı (Şekil D.18-19) taşlardaki bozulmaları artırmıştır. Bozulmaları artıran bu etkenler yapıdan uzaklaştırılmalıdır. Kitabenin bulunduğu yöndeki pencerenin toplu demir parmaklıkları, alt başlığa oturduğu tüm noktalarda mermeri parçalamıştır (Şekil D.18). Aynı zamanda profilli taş blokları sonlandıran bu kısımda bütünleme yapılmalıdır.

7.4. Derviş Paşa Çeşmesi

Öncelikle tüm cepheler ve su haznesi küçük ot ve bitkilerden temizlenmelidir. Özellikle girinti ve çıkıntının fazla olduğu ön cephede ve su haznesi üzerinde birikmiş toprak tabakası malzemelerdeki bozulmaları hızlandırmıştır. Hava kirliliği, trafik gibi nedenlerden ötürü cephelerde görülen siyah kabuklar uygun kimyasal maddelerle yüzeyden temizlenmelidir. Yol seviyesinden ~1.50m. aşağıda bulunan çeşme yakın zamana kadar çöp, toprak ve hafriyatla dolu idi. Bundan ötürü mermer yüzeylerde daha çok kabuklanma ve parça eksilmeleri sözkonusudur. Eksik kısımlar bütünlenmeli tamamen yok olmuş taş vb. malzemelerin yeri yenileri ile tamamlanmalıdır. Çeşmenin mimari özelliklerinin koruma ve sürdürülebilmesi için periyodik olarak bakımının yapılması ve yeniden işlevsel hâle getirilmesi şarttır.

7.5. Takkeci İbrahim Ağa Sıbyan Mektebi

İnşa tarihi ya da döneme ilişkin herhangi bir bilgiye ulaşılamayan sıbyan mektebi içine girilip ölçü alınamamıştır. Büyükçe bir mekân, helâ ve banyo olarak kullanılmakta olan dikdörtgen bir kısım ve bir girişten oluşan yapının döşeme, tavan ve çatı konstrüksiyonu yenilenerek güvenlik olarak kullanılmalıdır (Şekil E.45-46).

7.6. Hazire

Üç hazire de ot ve bitkilerden temizlenerek baş ve ayak taşları açığa çıkarılmalıdır. Takkeci Cami Sokağı ve sebil arkasındaki hazirenin karşısında bulunan hazire, etrafındaki nitelsiz dükkanların kaldırılmasıyla ortada kalmıştır. İçinde iki mezarın bulunduğu hazirenin çevresi sınırlandırılmalıdır.

8. SONUÇ

Yaklaşık 400 yıllık bir geçmişe sahip olan Takkeci İbrahim Ağa Camii, ahşap çatılı ve içte ahşap kubbeli örtü sistemi, çift revaklı son cemaat yeri ile döneminin ahşap camilerindeki mimari ve strüktür özelliklerini yansıtmaları açısından oldukça önemlidir.

Takkeci İbrahim Ağa Camii'nin çağdaşı olduğu sakıflı yapılar araştırılırken cephe biçimlenişinin, planimetrik özelliklerinin, örtü sisteminin ve mimari bezeme öğelerinin bozulmamış (veya en az bozulmuş) olmasına dikkat edilmiştir. Ancak çağdaşı olan yapıların, çoğunun özgün niteliklerini yitirdikleri ortaya çıkmıştır. Bunun nedeni restorasyon ve/veya onarım adı altında yapılan çalışmalardır. Bundan ötürü yapıların bozulma süreci hızlanmakta ve belge olma nitelikleri yavaş yavaş ortadan kalkmaktadır. Takkeci İbrahim Ağa Camii ise Osmanlı mimarlığı ve sanat tarihi araştırmacıları için hâlâ referans olabilecek niteliklere sahiptir.

Fiziksel verileri tespit edilen, görsel ve kuramsal malzemeleri biraraya getirilen caminin restitüsyon önerileri yapılmıştır. Mimari özelliklerini koruması ve sürdürebilmesi için müdahale ilkeleri belirlenmiş, restorasyon projesi hazırlanmıştır. Ancak bölgede yapılması planlanan ve Takkeci İbrahim Ağa Külliyesi'nin de içinde olduğu "*Topkapı, Şehir Parkı Projesi*" kapsamında değerlendirilmesi, yalnızca kendi içinde değil, çevresiyle de bütünleşmiş bir proje olarak hayata geçirilmesi şarttır.

KAYNAKLAR

- Anonim**, 1989. Calouste Gulbenkian Museum Catalogue, II. Baskı, Calouste Gulbenkian Faundation, Lizbon, 37 (Inv. No. 111)-38 (Inv. No. 1711), 190 (111)-191 (121).
- Anonim**, 1990. İstanbul Haritaları, Türkiye Sınai Kalkınma Bankası Yayını, 65,67,105,116-117.
- Anonim**, 1998. Jules Laurens'in Türkiye Yolculuğu, YKY, 109.
- Arınç, Ü.**, 1958. Takkeci İbrahim Ağa Camii, *Lisans tezi*, İ.Ü. Sanat Tarihi Bölümü, İstanbul.
- Aslanapa, O.**, 1949. Osmanlılar Devrinde Kütahya Çinileri, İ.Ü. Ed. Fak. Yay. Sanat Tarihi Ens. 5, İstanbul, 79-114.
- Ayvansarayı, H.**, 1281. Hadikatü'l-Cevâmi, c.1, 232-233.
- Çeçen, K.**, 1991. İstanbul'un Vakıf Sularından Halkalı Suları, İstanbul, 60-61, 72-73, ek: plan 6 Halkalı Sularının isale hatları).
- Danişmend, İ. H.**, 1972. İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, İstanbul, c. 4, 102-103.
- Dayıgil, F.**, 1942. İstanbul Çinilerinde Lale II, *Vakıflar Dergisi*, II, Ankara, 1942, 223-232.
- Demircanlı, Y.Y.**, 1989. İstanbul Mimarisi İçin Kaynak Olarak Evliya Çelebi Seyahatnamesi, İstanbul, 117.
- Demiriz, Y.**, 1988. 16. yy. Türk Süsleme Sanatında Naturalist Akımın Gelişmesi, *Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı*, İş Bankası Kültür Yayınları, 103-112.
- Demiriz, Y.**, 1992. Takyeci İbrahim Çavuş Camii ve Çinileri, Kalebodur Takvimi.
- Demiriz, Y.**, 2000. Kişisel görüşme.
- Devellioğlu, F.**, 1990. Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lugat, Ankara, 185, 352, 382, 755.
- Dişören, N. E.**, 1994. Çavuşbaşı Camii, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, c. 2, 480-481.
- Eldem, S. H.**, 1968. Köşkler ve Kasırlar, c. 1, 3-19.

- Ersen, A.**, 2000. Kişisel görüşme.
- Ethem, H.**, 1933. Camilerimiz, İstanbul Kanaat Kütüphanesi, 18-21, 65-66, 79-80.
- Eyice, S.**, 1980. Tarih İçinde İstanbul ve Şehrin Gelişmesi, *Atatürk Konferansları 1975*, Ankara, 89-182.
- Gençata, Y.**, 1965. Ramazan Efendi Camii, *Lisans Tezi*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, İstanbul.
- Gökyay, O.Ş.**, 1996. Evliya Çelebi Seyahatnâmesi, c.1, 127, 199.
- İhsanoğlu, E.**, 1988. Mimar Sinan ve Yapılarıyla İlgili Eserler Bibliyografyası, İstanbul, XI.
- İRTEŞ, S.**, 1999. Kişisel görüşme.
- Konyalı, İ. H.**, 1950. Takkeci İbrahim Ağanın Rüyası, *Tarih Hazinesi*, Kasım, yıl.1, 1, 15-16.
- Konyalı, İ. H.**, 1955. Takkeci İbrahim Ağanın Rüyası, *Evim Mecmuası*, 8, 7.
- Kumbaracılar, İ.**, 1938. İstanbul Sebilleri, İstanbul Devlet Basımevi, 8-9,12-13.
- Kunter, H. B.**, 1970. Takkeci Camii, *Vakıflar Bülteni*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayını, İstanbul, 115-116.
- Kuran, A.**, 1986. Mimar Sinan, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 34-35, 65, 274-281, 316.
- Kuran, A.**, 1992. Mimar Sinan'ın Mescidleri, *Semavi Eyice Armağanı-İstanbul Yazıları*, İstanbul, 139-146.
- Mazlum, D.**, 2001. Osmanlı Arşiv Belgeleri Işığında 22 Mayıs 1766 İstanbul Depremi ve Ardından Gerçekleştirilen Yapı Onarımları, *Şubat 2001'de tamamlanmış Doktora Tezi*, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Naza, E.**, 1994. Hürrem Çavuş Camii, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, c. 4, 103-104.
- Önder, M.**, 1986. Piyale Paşa Camii'nin Avrupa'nın Dört Büyük Müzesinde Bulunan Çini Panosu, *Antika*, Ocak, 10, 4-6.
- Öney, G.**, 1976. Türk Çini Sanatı - Turkish Tile Art, İstanbul, 82,87,96.
- Önge, Y.**, 1972-1973. İstanbul'un Eski Kuyu Bilezikleri Hakkında, *Sanat Tarihi Yıllığı V*, Sanat Tarihi Enstitüsü, 263-264.

- Öz, T.**, 1962. İstanbul Camileri, Ankara, c. 1, 31.
- Öz, T.**, 1965. İstanbul Camileri, Ankara, c. 2, 35.
- Recep, F.**, 2000. Kişisel görüşme.
- Samancıgil, V.**, 1982. Takkeci İbrahim Ağa'nın Rüyası, *Hayat Tarih Mecmuası*, Ocak, yıl. 18, 1, 24-26.
- Silivri, K.**, 1958. Takkeci ve Kara Ahmet Paşa Camileri, *Sanat Dünyası*, yıl. 3, 68, 1,7.
- Silivri, K.**, 1979. Takkeci İbrahim Ağa Camii, *VI. Internationaler Kongress Für Türkische Kunst*, München, 3-7 September 1979, 91-92.
- Şehsuvaroğlu, H.**, Tarihsiz. Takkeci Camii, *Asırlar Boyunca İstanbul*, Cumhuriyet, 81.
- Şenyapılı, T.**, 1998. Cumhuriyet'in 75. Yılı Gecekondu'nun 50. Yılı, *75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 301-316.
- Tanışık, İ.H.**, 1943. İstanbul Çeşmeleri, İstanbul Ciheti, Maarif Matbaası, İstanbul, 30-32, 244-246.
- Tanman, B.**, 1994a. Ferruh Kethüda Camii ve Tekkesi, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, c. 3, 294-295.
- Tanman, B.**, 1994b. Hacı Evhad Külliyesi, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, c. 3, 473-475.
- Tanman, B.**, 1994c. İskender Paşa Külliyesi, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, c. 4, 207-208.
- Tanman, B.**, 1978. İstanbul Süleymaniye'de Helvai Tekkesi, *STY, VIII*, İstanbul, 173-201.
- Tanman, B.**, 1994d. Karabaş Tekkesi, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, c. 4, 440-441.
- Tanman, B.**, 1994e. Muhsine Hatun Mescidi ve Tekkesi, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, c. 5, 495.
- Tanman, B.**, 1994f. Ramazan Efendi Camii ve Tekkesi, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, c. 6, 301-303.

- Tanman, B.**, 1994g. Şah Sultan Camii ve Tekkesi, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, c. 7, 125-127.
- Tanman, B.**, 1994ğ. Dırağman Külliyesi, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, c. 3, 49-51.
- Tanman, B.**, 1994h. Ebu'l-Fazl Efendi Camii, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, c. 3, 120-121.
- Tanman, B.**, 1998. Beşiktaş Mevlevihanesi'ne İlişkin Bir Minyatürün Mimarlık ve Kültür Tarihi Açısından Değerlendirilmesi, *17. Yüzyıl Osmanlı Kültür ve Sanatı*, Sempozyum Bildirileri, 19-20 Mart 1998, İstanbul, 181-216
- Tanman, B.**, 2000. Kişisel görüşme.
- Tapan, M.**, 1998. İstanbul'un Kentsel Planlamasının Tarihsel Gelişimi ve Planlama Eylemleri, *75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 75-88.
- Ülgen, A.**, 1996. Klasik devir Minareleri-Osmanlı Cami Planında Minarenin Konumu, İstanbul, 229 v.d.
- Ünsal, B.**, 1986. Surdışı Takkeci İbrahim Ağa Camii'nin Mimarisi Sinan'ın Mı?, *Taç*, c. 1, 2, 19-26.
- Ünver, S.**, 1996. Süheyl Ünver'in İstanbul'u, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, No: 31, İstanbul, 73.
- Vardar, Z.**, 1989. Ramazan Efendi ve Takkeci Camilerinin Mimari Süslemelerinde Üslup Birliği, *Yüksek Lisans tezi*, İ.Ü. Sanat Tarihi Bölümü, İstanbul.
- Yenişehirlioğlu, F. ve Madran, E.**, 1989. Mimar Sinan Yapıları (Katalog), TTK Yay., Ankara, L.62, 160, 165, 181, 203.
- Yetkin, Ş.**, 1988. Mimar Sinan'ın Eserlerinde Çini Süsleme Düzeni, *Mimarbaşı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri*, İstanbul, 479-498.
- Yücel, E.**, 1976. Altın Yol ve Takkeci Çinileri, *Türkiyemiz*, İstanbul, 18, 2-6.
- Yüksel, İ. A.**, 1985. Takyeci İbrahim Çavuş Camii, *Lale Mecmuası*, TPV., Kasım, 3, 2-11.
- Yüksel, İ.A.**, 1994. Takkeci İbrahim Ağa Camii, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, c. 7, 194-195.
- Ziya, M.**, 1922. İstanbul ve Boğaziçi I, İstanbul, 128-129, 137.

İstanbul-F21-c-24-d-2-b, yıl. *Topkapı-Surduşı*, Ölçek 1:2000, 1 pafta, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, İstanbul.

İstanbul-Pafta:496 Ada:2912, 1968. *Takkeci İbrahim Ağa Külliyesi*, Ölçek 1:1000, 1 pafta, İstanbul Vakıflar Bölge Müdürlüğü, İstanbul.

————— Alman Arkeoloji Enstitüsü Fotoğraf Arşivi.

————— İstanbul Arkeoloji Müzeleri Fotoğraf Arşivi.

----- Mesken ve Gecekondu Müdürlüğü Fotoğraf Arşivi.

T.C.

BAŞKANLIĞI
KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
VALİLER GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

1966 mülk defterin 68 sayılı 34 mülkünde
kayıtlı Takkeci İbrahim Çavuş vakfına ait 101
tarikhli vakfiyesinden çıkarılan tasdikli
surettir.

Hamd fık ve senai lâik ol malikil mülki velmelekât rabbil izze
velceberut vâkıfı Âlî insâcan râzıkı mehlûkâ herdu cihan cellet hikmetühü
hazretinin dergâhı azametpeshanına ref' olunurki nushai insani ketmi adenderu
idnai uslub üzere ibda' ve inla ve ahsebi takvim üzere ihtira ve inşa edüp
mesaliki masrî talim ve menâhici maadi tefhim eyledi ve sadhezârî düleri
salavât ve selâm hüceste nizam ol Medine-i ilâhîlâhî tekim cencîre-i vakıfı
rabbil'alemin bâtime-i silsiletil mürselin hazretlerinin ravze-i medîyye ve
hazire-i hatirelerine misur olunurki saliki râhı hıdayet olan sahîbi himmeti
Âlî nühmeti makasid ve anâline iysâl ile hoşfâl ve kütrefetühü bâl eder ve
düleri rahmeti ilâhî ve şüvri magfirati namütenahi zühre-i âl ve ashab ve
fırkai asdika ve akbebi üzerine olsunki her tiri turuku hakka kâdi ve sübûlî
tevfika münâzî olu, hâmiyi humâyı din ve vâli'i livai fazlû yakîn olmuştur
rıdvânullahi taâlâ aleyhim cemmân.
Ka nazarehu beranül beyan fi şimâi hâtikessur ve rakamethü yeraatıl berâhu
fi tayyi bazez rakul meşur min te'sisi asil vakfi ve terhidîş şurut ve
tebyini vücûlîl masarifi alen namatıl mufasssalil mebsut vazaha kullühü âlâ
ma nûsice fihî ledeyye ve sahha cemiuhu hasbema nûsiha fima yahrûkî be'ne
yeddeyye ve inni hâkentü bisâhhatî vellüzum alennehcil ne'şur vennesakıl
malum âlîmen bilhilafil cari beyne elâfil eşraf fi enril evkaf ve mürâşyen
lima yecibu mürâatühü fi hazel bâb bilâ hilâf harrerehu akallî ekseri ibadîl'an
lâhî şüphanehu erraci minhü menühü ve İhsanühü Âdûlhalim ibni Muhammed
elkâdi bil'asakîlîl muzafferetil mansure bivilyeti Rumeli el'mahriyyetil
ma'mure üfiye anhuma.

Ve bâdî erbeli elbabe ruşen ve zahir ve asabi adabe ayan ve bâhirirki
bu cihannı gaddar essası cismi nezar übi nâ üstavar ve bu dünyayı mekâr
medarı bevar ve bünvâdî gayet nâhayıdardır mahallil ikamet ve sürur ve cayı
ruhat ve hutur üşgildir ve bu dâhî mahfî ve mektum ve puvide ve nâ kalûm
değil'irki ilâhî hâvâti insan birpöleşâr ve cemei vücudu âlemşen tîr
kâıyâ mütearîr lîcerem insan kâmil oluonki ikrâyeti hakdân bir an şafıl
olıayup hâli âfiyetinde meali akâıetini fâzîl rüşd ile tedebbür ve fikri

Şekil A. Takkeci İbrahim Ağa'nın Vakfiyesi
(İstanbul Vakıflar Bölge Müdürlüğü)

[Handwritten signature]

akabinde üç sure-i ihlasi şerif ve bir fatihatül kitab okuyup sevabın meşkur. Mustafa çelebi ruhuna ihlas ede badeha vakıf için zabt olma ve meblağ mez- burun ribih ve menasından bakılmalana hayatta oldukça vakıfı meşkur mutasarrıf olup bade vefatını martızzikir onbeş kirene her gün camii meşkurda cen- olup her biri bir cüzü şerif tilavet edüp sevabın ruhu vakıfa ihlas edüp her birine yevni bir akçe verile ve her kim sarayı atiki meşkurda ağa olursa vakfa mezbure nazır olup her sene vakfa mezburun muhasebesi husuru şerifinde, şeriflül her sene hizmetti nezaret için yediyüz akçe sükkar alınıp teslim olu- rıyü'u evkafı mezbureden bakı kalan hıfz olu- rıyü'u evkafı mezburede kethidat- nın imaret ve meremmetine sarf oluna ve ehali hıraften takyeciler kethidat ve hırafti mezbure ehalişi hasbı nazır olup muhasebe görüldükte nazır olalar müruru dıhur ve küruru eyyam ve şukur ile rıyü'u evkafı mezbureyi m- rıfı mezküre sarf mümkün ve müyesser olmasa Medine-i münevvere ve tiyete- taşlıbe-i mukterene tükaraına isal oluna ve vakıfı mezbur zikrolunan akar ve nuku- ve arazi mezkufe-i mezbure üzere olan ebniye-i mütevellii mezbur Eubekir beye teslim edüp oldani zikrolunan esyayı binasebi tevliyetiki kelz ve tesellüm edüp tarihi kitabe gelince iki ayı vakfiyet üzere tasarruf etki- dedükde vakıf mezburun kelimatı mezburesin mütevellii mezbur Eubekir bey vıcaken tasdik ve şifahan tahkik edüp enri ıkrar bul' vakfi vetteslim bu nıval üzere ikmal ve tetmim olunduktan sonra vakıfı mezbureyleh Efzallahlı taala sicala keremihı aleyh inamı kelamını sentı rücu'a atf ve zımanı mera- tını savbi istirdada sarf edüp bu veç üzere taktiri kelam ettiki umuru mezkufe-i mezkureden akarı vakfiyetinin sıhhatinde hilaf yoktur lakin inamı azam ve hümanı akdem ve aham Tacül'ümme Siracül eimme hazreti İmamı İbu Hanifetül küfi cuziye hayrıl cezaı ve küfi mezhabi şeriflerinde lüzum sıhhatı lazım olmayup kabılı rücu' oluğu cihetten rücu' edüp ve zikrolunanı akarı ve arazi mezkufe-i mezbure üzere olan ebniye cihati mezbureden zikrolunanı arazi vakıf oluğu cihetten fayrı cihet için vakıf olunmuş olup asıl bu'ka bir ciheti kurbete vakıf olunmuş olsa bir sarıbul hayır ol bu'ka üzere laza ebniye ihdas edüp ciheti kurbeti uhraya vakıf etse zikrolunan vak- fın sıhhat ve lüzumunda mezbureyi kırm ihtilaf edüp bazı mezbureyi tevziz etmişlerdir ol ecilden ebniye-i mezbureyi ve nuku- adedi sıhhatı üzere eimmei nehariri meşahir ittifaq ve ittifaq etmişlerdir ol ecilden meblağ mezbure istirdad edüp ve mütevellii mezbur zamanı tasarrufunda rıyü'u vakıf- tan iki ayda yevni beşer akçe hesabı üzere katı-ettiki üçyüz akçenin yüzsek- sen akçesi ecir misil olup yüz yirmi akçesi ecir misilden zait olma- cı misilden zait olan meblağ mezbur yüz yirmi akçeyi mütevellii mezburdan

taleb ederim deşup mütevellii mezbur cevabı ba sevaba müteaddi olup zikro- lunan akar hususunda eğerci sıhhat inamı azam nazretleri mezhabi şerifleri üzere lüzum müstetbi' degildir lakin inamı rabtanı İbu İsmetü'sşehir bil inamıssani mezhabi şerifleri üzere mücerred va kaftı demekle ve inamı fukur- mad bini Hasanıyevlani re'yi latifleri üzere mütevelliiye teslim olunmağa lüzum arız olup mübazi' fık olın maddede ol iki inamı celiğışan re'yi fık araları üzere akarı mezkur vakfiyetine lüzum tari olunmayır ve cihati mezbure- der bir diet için vakıf olunmuş arz üzere olan inamın ciheti uhraya vakfiyye- tinin sıhhat ve lüzumunda mezbureyi kıramın ihtilafı olup bazı tevziz etmen- lerdir lakin bazı aher sıhhat ve lüzuma zabı olunmuş ve vakıf nuku- ede eimmei nehariri meşahir mezhabi şeriflerinde batıldır lakin inamı muteter ve hümanı Cennet makar hazreti inamı Züferden darici edarici rahmet bari inamı ensari aleyhi rahmetil gafur fi yevminüştur rivayeti sıhhatı üzere olup fi zamanına vülleti enam ol rivayet ile hükme müvella oldukları menaqiri sulata- yede musarrıhlar deşup vakıf akarı mezburun inameyn nazretleri re'yi şerifile üzere lüzumuna ve ebniye mezbure vakfiyetinin dahi tevziz eden mezbureyi kıram re'yi latifleri üzere sıhhat ve lüzumuna ve meblağ mezbur vakfiyetinin rivayeti mezbure üzere sıhhatine hükmü talep edicek işbu kitabı tevki'i şeri- saadet karnileri ile tahlid ve tezyin eden Fadılı rabtanı ve kamili saadatanı elmi vellet ecilül eham vennahırıl eazzül ekrem errikkürasih ve lealenüş- şemih ferdü asrın layücedü lehu misal ve vakıfı debrin yüdrebi binasiretil ensal lazalet ukadül mesali kullüeten biesnani aklamı ve muhaderatül kazaya mütekkalideten bıkalladını ahkamihı nazretleri bade nazarıddakık vette'emülül enik canibi vakfa nazarı aıra şerüp alimen bil'hilaf vakfi akarı mezburun lüzumuna ve ebniye mezbure vakfiyetinin dahi sıhhat ve lüz- una ve meblağ mezbur vakfiyetinin sıhhatine hükmü kuşurduktan sonra vakıf mezbur sentı ahere süluk ve ubur edüp eğerci hükmü hakını muşarünileh ile vakfi akar ve ebniye mezbure hilyei lüzum ile mütehall oldu lakin zikrolu meblağ vakfiyetinde hasıl olan ancak sıhhatir anifen beyan olunduğu üzere sıhhat inamı azam nazretleri zabı oldukları gibi inamı Züfer mezhabi şerif lerinde dahi lüzum müstetbi' olmadı cihetten meblağ mezkur vakfiyetinde rücu' edüp istirdad ederim deşup mütevellii mezbur tekrar cevap verüp çünkü zikrolunan meblağ vakfiyetinde hükmü mezbur ile sıhhat mevcut oldu akarda beyan ettiğüm veç üzere indel inameynil hümaneyn lüzum dahi lazım olmuştur muşarünilehına mezhabişerifleri üzere zikrolunan meblağ vakfiyetinin dahi lüzumuna ve beyan olunan şurut ve kuşudun sıhhatine ve zamanı tasarrufunda vazifei tevliyet deşup aluz etti i meblağ mezbur üçyüz akçe bittamam hakı

vakıfı mualleyleh Esvağallahü taala niamehu aleyh bina ettiği camii şerifin vakfı ve bir tarafı tarıkâm ile mahdud dahiliyesi iki bab evler ve üç sofa ve bir mathab ve bir kilerve bir fırın ve iki bi'rime ve haşu üzerinde bir küçük fevkeni oda ve beş dönüm bağı havi ve hariciyesi bir selâmlıha ve iki ahur ve üç sofa ve iki oab oda ve bir bi'rime ve keneli ve eşcarı müşirre ve gayrı müşirreli iki kiti'a balçeyi mütemil olan milk mensilini zikrolunan bağ ve bahçelerde gars ettiği eşcarı malûmeyi tevabi' ve levahil ve merafik ve tarahla ile âme-i tasarrufatı şer'iyesi rafize ve kâfi-i teheruatı mer'iyesi caize olduğu halde hasbeten lillahi taale ve hasnetü liruhi resulihil muallâ vakf ve hats edüp şâyle şart eylediki vakıfı mezbur zikrolunan Topkapıu haricinde bina ettiği camii şerif evkatına mütevellî nâsb ettiği fahrül akran'ı hocâ Ebubekir bey ibni Abdülmenhan buna dahî mütevellî ola ve hasbenaceret tihil'ade isticar olunup hasıl olan ücretinde her sene yüz yirmi akşak erzen alınup zikrolunan camii şerif haremünde zaman kuşlara üleşdirile ve üleşdirene her sene altmış akçe vazife verile ve bakı kelanı zikrolunan camii şerifin masarifine sarf oluna ve eser mürü dühr ve küruru eyyam ve şudur ile rühyü' evkafı mezbureyi masarifi mezkûre-ye sarf mümkün olmazsa Medine-i Münevvere fukarasına irsâl oluna ve vakıfı mezbur zikrolunan menzili ve gars ettiği eşcarı malûmeyi mütevellî tasur Ebubekir beye teslim ettim oldanı tevli'eti hasebile kabz ve tesellim edüp tarihikitebe gelince iki ay vakfiyyet üzere tasarruf etti dedikte mezbur Ebubekir bey dahî vakıfı mezkûrın kelimatı meşrûasını vicahen tasdik ve şirâhen tahkik edüp emri ikrar bil vakfı vettelim ikmâl ve tetrim olunduk-
tan sonra vakıfı müşirüleyh inanı kelâmını senti rücu'a atf edüp arzı mevkufe üzerinde olan eşya cihatı mebareden zikrolunan arz vakfı olduğu

cihetten gayrı cihet için vakfı olunmuş olup asıl arz bir ciheti kurbete va olunmuş olsa birahitül hayr ol arz üzere bazı eşya ihdas edüp ciheti kurbe ahraya vakfı etse zikrolunan vakfın sıhhat ve lüzumunda meşayih kiram ihtilâf edüp bazı meşayih teviz etmenislerdir alâel husus hazreti imâmı azam hükmü e'ham hazreti imâmı ebi Hanifetel küfi mezhebi şerifinde lüzum sıhhat te lâzım olayup kabili rücu'olduğu cinnetten rücu' ettikte mütevellî mezbur cevabı ba sevaba mütesaddi olup arzı mevkufe üzerinde ihdas olunan eşyânın ciheti uhraya vakfiyyetinin sıhhat ve lüzumunda meşayih kiramın ihtilâfı olup bazı teviz etmenislerdir lâkin bazı âker sıhhat ve lüzuma zâhit olmu tur ve imâmı rubânî Ebu Yusufşekir bil'imamissani mezhebi şerifi üzere mezkûr mezkûr de'ekle ve imâmı Muhammed binil Hasanîşşeybani re'yi lat üzere teslimi mütevellî olunmağa lüzum arz olur deyüp vakıfı mezburun sıhhat ve lüzumuna hüküm talep edecek sadır kitiabı muvakkı hakimî hacim biden-

olup esri idilöden ziyadesin vakıfı mezbure red lâzım olmadıgına hüküm talen edecek hakimî müşirüleyh/camii vakfa hazar ve mernaün lillayr oluktan hazer uşurup zikrolunan meblağ vakfının dahî lüzumuna ve sebt ve tahzir ve ketb ve tasfir olunan şurut ve kuyucun sıhhatine ve zararı tasarruflarda vazirai tevliyyet öçü ahz ettiği meblağı mezbur bittanam mütevellî mezburun hakın olup eri misilden ziyadesin vakıfı mezbure red lâzım olmağına hüküm buyurup zikrolunan akar ve emiye ve meblağ vakfı lazımlı olup kit baad naklız ve nakızına recal muhal olmaştur her kim tebdiline sai ve tağyirine mütesahh olursa envai azab ve esnaf ilah ile muazzeb ve mukab ola cıra zalike ve hurrire Filyevmissabi' aşere min şerri hedeül ferdu'l esan lisezereti aşere ve elf. minel hicretin neleviyye aleyhitteslimi vettahkiye.

Aynı defterin 74 saife 59 sırasında kayıtlı Fakıyeci İbrahim Çavuşa ait 1011 tarihli vakfiyesinin çıkarılan örneğidir.

Ka tezamezhül kitabı ve mavahü vejtalele aleyhi nantukunu ve feh-vahı nın asıl vakfı ve şeraitihi sahna küllişü ledeyye vettezaka pemişu beyne fedeyye ve ibni hakemü bisahhati ve'lüzumi fil hususi vel umumi aliker bil'halatil cari beynel eslafil e'raf nerekatül fakir ilayhi şühhe-nehu Mekmet binî Eruallah el'kassamil askeri bikostantaniyyetil mahriyye sfa anhduma rabbül berıyye bımennihı ve keremihı.

Elhamdülilahi rabbil'alemin vesselatü ala seyyidina Muhammedin ve alihı ve sahbihı ecrain. Ve badü işbu şahidül hayrat ve talibül meborrat fahrül akran İbrahim Çavuş ibni Abdurrahman Zâdallahü taala izzetuhu ve tev-fikahu ve cöalettakva zadehu ve refikahu hazreti rabbi izzetten cellet kelimetühu ve azet kendüye vasıl olan atıyayı celiyye ve mevahitü alıyyeyi (Ve in teuddü ni'metallahi lâ tuşuha) verkance haddü ade imkân olmadıdır malûmu olup (Ma indeküm yenfedü vema indellahi bakın) meşhuru kalb.ne müstah olucak imanı azimetini teksiri hayrata matuf ve tevdiri tasvurrata masruf olmaın malûmiye-i Kostantaniyye hususa lişşairiddiniyye hisnı etvabından Topkapı usı haricinde vakı meşhuru ve mağfurlanah Sultan İlyezit han kaleserak vakfına her sene elli akçe mukataalı olan arz üzerinde olup bir tarafı kerrme Siyavuş paşa tarlaları ve bir tarafı mekûr müslimin ve bir tarafı

tezahürüdeki vettekümüllül enik canlı vakfa nazarı ahran yürüy alimen ol'hi-
lâf vâkıf meclurun alâ kavli men jerahü sikkat ve lüzumuna ve şurubun
çıkartına hükm edüp zikrolunan vakıf lâzım olup min basad nakız ve nakızına
mucal mühteni' ve muhâl olmuştur her kim teudiline esai ve takviline müte-
sadı olursa envai azab ve ikab ile muazzeb ve mukab ola Cera zalake ve
hurrire Fi evahiri Zilkadeşiğerife liseneye ihda ayıretti ve elif.

Aynı defterin 75 saife 56 sırasında kayıtlı
lı Takıyeci İbrahim Çavuş'a ait 1015 tarihli
li vakfiyesinden çıkarılan surettir.

Vakıfı esvarı serair ve kâsifi estarı zemair olan hıdayı müteal el-
rührezebi an vâsetil endadı Velensâl derğâhına unvan nâze-i sakayifi a'mâmî
kındü sipas ve şükri bi kıyas takdim olunurki kamet balayı hev'i beni insamı
valâyı hilkatı kudreti kahire ve tırâzı müknet ve kerameti bahire birle
mügerref ve müzeyye: kılup eyadlı kerimelârin muzahiri hayratı cemilettül
asar ve muzhiri meberratı celilettül esrar kılmağla âmmei mahfûzattan müntaz
ve kâfi-i mevcudattan ser' efraz kıldı ve cevabıri selaveti zakiyat ve
zevahir-i teslimatı vâriyat ol meharimevculat ve serveri kâinatın ravze-i
kutakarre ve türbe-i münevveresi Üzre mateakabel leyli vahnahar iys:ir ve
niser kâlnunurki ittibai taraâkı dâkı mübini tebaiyyeti fulli kâfis ve beva
birle serabı sahrayı şekavette bi serü sanân olan mürim ve acileri şübülâ
hidâyet ve sedade dâi ve iltimâi şevarikı şer'i metini âyeciri beydai idla-
larda gün kefte ve sergerdan kalan halbi kasileri vâdii hayratın şahırbı
sâdet ve reşade hâdî olmuştur Sallallahü taala aleyhi ve aiel aştub vel'âli
za talaatışensü vestehelel hilâl Bu kitabı sikkat nısatın tahrir ve imlâ-
sına dâi ve bu hurufu müşkin nikabın tastir ve inşasına lais ve badi öldürük
Darüssaltanisseniyye kostantaniyyetül mahmiye mahallâtından yiricird ağa
çavuş mahallesi sükkânından derğahı âli dame mahfufen bi'envaın maali çavuş
larından şhibüllhayrat ve talibül meberrat fahri erbabıl birri vel'ışvan
zürül müveffikâne ilâ turukıl hayratil hisan Takıyeci İbrahim çavuş ibni
Abdurrahman zaallallahü taala izzetuhu ve tevfikahu ve cealletakva zadehu ve
refikahu vaktaki aynı ibret ve basarı basiret ile nazır edüp görüki bu
dunyayı deniyye filhakıka mezrea-i ukbayı seniyye olup lezzati ikhali ayın
ile zillet vela baka ve kubayı kavıyyül eştâsırrıl fenadır her fahıyâ
şarayı (Yena halâktül inşâ velcimine ilâ li'vâ'ibün) âlemi lakiden bu
denri faniyye gelmeen murad ancak mende' ve mende' iad kılup derğahı halik

ihade sunufu ibadettan birile kesbi kurb ve tuhesili nânci sadud etmektir
lâcurem bu erri mühtime niyyeti halisin birle 'uru' edüp mahmiye-i mezburede
bereziyatını atik mukabelesinde Takı ciler çarğısında vakı hıdduun tir taraft-
ten Ayasoiyye-i kebir evkafına ve bir taraftan Mehmet ve İbrahim ibni Mehmet
dükhanı ve bir taraftan Faıma binti Mehmet dükhanı ve tarıkam ile mühtehi
tuler ve arzan besabı yatrancı Üzre ondört zira' arsa üzerinde ma'rifeti
şer' ve izni mütevellil ile beher sene ikiyüz kırk akçe mukataa ile nefsi
için kendi malından bina eylediği bir kargır arakıyyeci dükhanının ve iki
bab kargır kemer mahzenin binasını mülkünden ifraz ve sair emlakinden müntaz
kılup ammei tasarrufatı şer'iyyesi caize ve kâffei telerruatı mer'iyyesi
nafize olduğuy halde hasketen lillahi taala ve haseten liruhi resulihil
mualla vakf ve habs edüp şöyle şart eylediği vakıfı mezburun mahmiye-i mer-
sune hisnı evvabından topkapusu haricinde bina eylediği camii şerifi ve
kabe'di lâtif evkafına mütevellil nâsb eylediği fakrül akren Ebubekir bey ibri
Abdülmenan buna dahi mütevellil ola ve dahi şöyle şart eylediği mütevellil
mezbur yedile hasbema cerit bihıl'ade icar olunup hasıl olan gallat ve
tahsil kâlnınan mahsulattan camii mersumda her kim imam olursa kurbünde bina
eylediği mektepte muallim dıv etrafında olan hücratta sakin ola fukara ve
dervişana kur'annazim ve kütübü usul ve furu'dan kurad ettiklerin talim
edüp beher yevm iki akçe vazifeye mutasarrıf ola ve dahi şöyle şart eylediği
camii mersumda her kim müezzin olursa mektebi mezburda halife olup talbine
talim ve dersleri tefhinde idkâm azım eyleyüp beher yevm bir akçe vazifeye
mutasarrıf ola ve hücratı mezburede sakin olan dervişan beher yevm mutasan-
rıf oldukları beher akçe vazifeye gallatı mezburece birer akçe dahi zam
olunup beher yevm ikişer akçe vazifeye mutasarrıf olalar ve masarifi mezbur-
reden fazla olan zevaid fızze manisabık camii mezbur masarifi için vakf
eylediği mükud mürzüm ve lakik kılma tâki yine aslı vakfa eğer mükud ve
eğer akardır bir usadı ruşigâr ile âfet yetişüp noksan ve inkisar gele ol
zaman kel'üelbül evvel teddiâ bel'alel vechil etemmi vel'ekmel tesdid
kılma ve eğer mururi dükur ve şukur ile ru'yü vakfı mezburu masarifi mer-
kuseye sarf mükün olmasa Medine-i münevvere fukarasına irsâl oluna ve
sultani ulemâi âli mikkdar ve bürhanı fuzelâi hurıydı iltibardanıya muşkil
kürşü âlittar bınayı ferhunder'e'yi bedi'ulasarki cilanı fasilette bahri
bi kenar ve âsımanı isette güy gili ser'âmidi ruş-gârcı erdâli müdakkı-
kın ve ekmei mahkûmıkn 'elbül fuzil veljâkan hâcî sultani ru'yü 'emin
kevlâna ve şer'âhına kustara arendi lâzale tabhül âli matla'ak lienvarid
devletil kahire ve menbean lüzumunâi şagallihil şurretil bulire hareketler
vakfı mezbure husul nazır olup kâfili lütullarından ber vechi dikkat lillâh

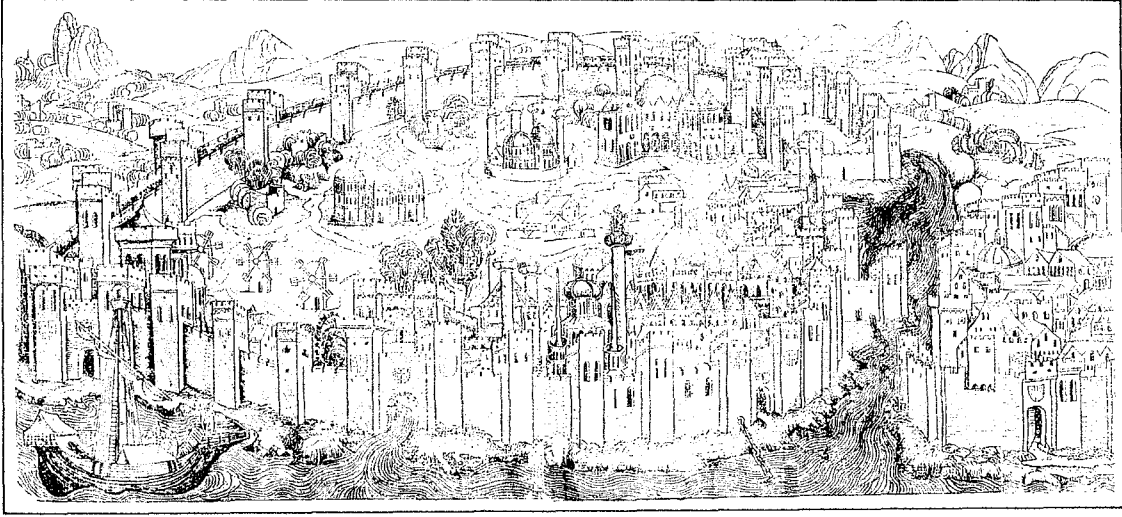
taahhüd v. resulid nezaret tuhurular ve her kim saraya atıkda olursa ve
enallı hırsızlar fakıccılar kethüdası ve kinfeti mezbure emelisi husbi malla
olup muhasebe görüldükte huzurlarında kütüle ve vakıfı mezur zikrolunan.
binayı mütevellili mezbur Ebubekir beye teslim ettim ol dahi tevliyeti me
kiyesi hasetile kabz ve tesellüm edüp terfih kitabe celince iki ay vakıfı
üzre tasarruf etti dedikde mezbur Ebubekir bey dahi vakıfı mezburun kelime
mevzuhasını vıcakın tasdik ve şifaken takkak edüp emri ikrar bil'vakıf v.e
teslim ikmâl ve tetmim kıldırıktan sonra vakıfı müşarüfideyle inenı kelâmın
semti rücu'a atf edüp arzı mevkuze üzerinde olan e'ya cihati mebareden
zikrolunan arz vakf olduğu cihetten Gayrı cinet için vakf olunmuş olup arz
arz bir ciheti kurtete vakf olunmuş olsa tır sahıbul hayır ol arz üzerinde
bazı eşya indas edüp ciheti kurbeti uhraya vakf etse zikrolunan vakfın sâh
hat ve lüzumunda meşayih kiram ihtilâf edüp bazı meşayih tevviz etmeniy-
lerdir. alalhüsus nazreti inenı azam hümmâ e'ham inen etî Hamifetil küfâ
mezhebi şeriflerinde lüzum sâhata lâzım olamayup rücu' caiz ve racii tarık
şer'i mübinler Gayrı mücavizdir ol ecildes etniye-i mezbureyi istirdad ve
mütevelli mezbur zamanı tasarrufunda rücu'u vakıftan kalz ettiğî vazife
tevliletin ecir mas'ından ziyadesin taleb ederim dedikde mütevellili mezbur
cevabı ba sevaba mütesaddi olup arzı mevkuze üzre indas olıkan eşyanın
cihetti uhraya vakfiyetinin sâhhat ve lüzumunda meşayih kiramın ihtilâfı
olup bazı tevviz etmenisler lâkin bazı âkier sâhhat ve lüzumuna zahib olırtıp
lardır. ve inenı rabbani Bbu Yusuf inenı sani ve bahri meani inenı Muhammed
bini Hasanışşeybanî mezhebi şeriflerinde mücerred vekâfı demekle re'yi lba
tifi üzre teslimi mütevellili olmağla lüzum arzı olur kabz ettiğim vazife
tevliyet bilâ kayıd kal şiri mader gibi belâdır deyu vakıfın rücu'una
manî olup vakfı mezburun sâhhat ve lüzumuna hüküm taleb edicek sadrı kitâ
muvakkı' hakimi hasim canibeyin kelâmın isga ve tarafeyin meramını istia
sa ettikten sonra vakıfta olan muhalefatı mütevelliline vakıf ve bürhanlarım
ârif âken sâhhat ve lüzumu vakfı evlâ ve kava görüp vakfı mezburun alâ
kavli men fesh sâhhat ve lüzumuna ve şurutunun sâhhatına ve mütevellinin
ecrî mas'ilden ziyade aldığı vazifenin zamanından beraseti zimmetine hüküm
edüp zikrolunan vakfı lüzüm olup min bead takkız ve pakızına rasal muhal olu
Her kim teddiliñi sâi ve tağyirini mütesaddi olursa envai azab ve ikab ile
muazeret ve mazaab olâ. Cera zulike ve muvriye fi evahiri cemaziyel ahire
lisere hamse aşeretin ve elif.

KARİLA TITANLAR

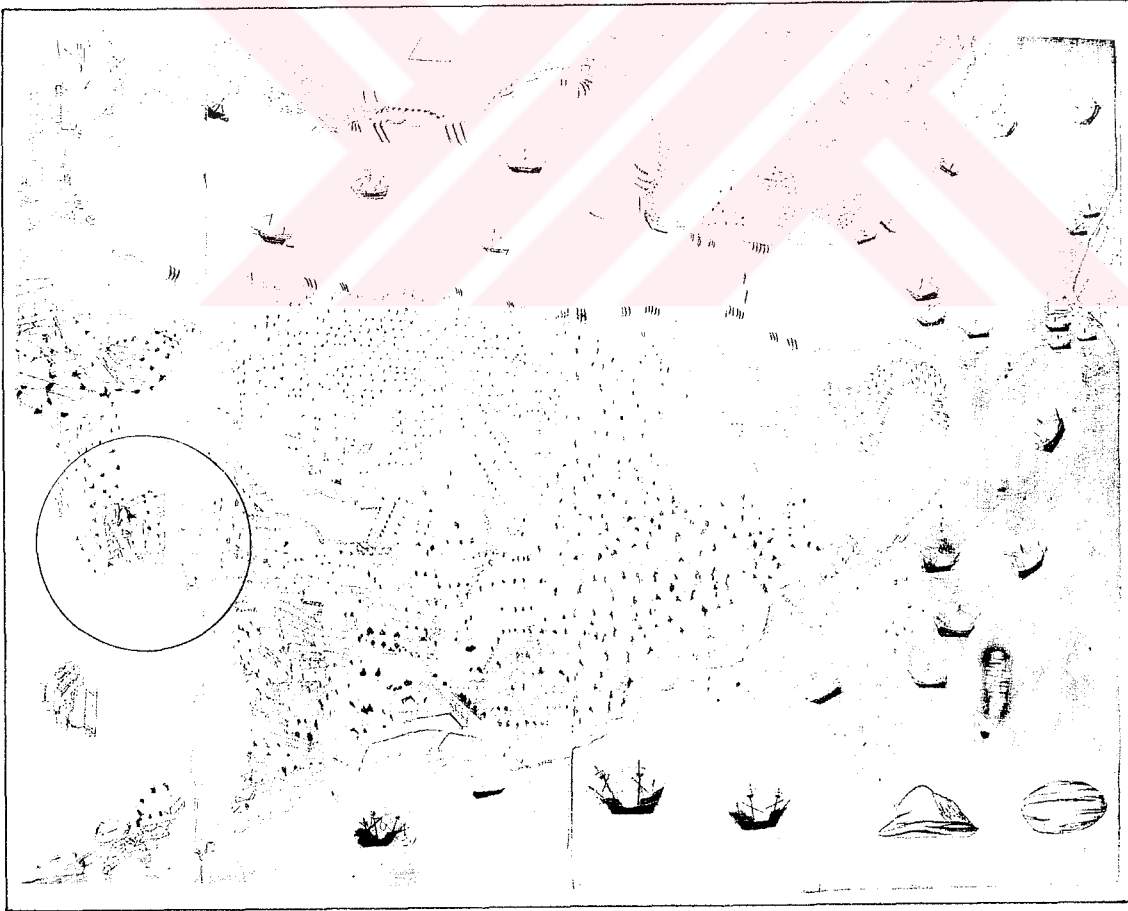
Yan Alkan

Tebşir KURBAN

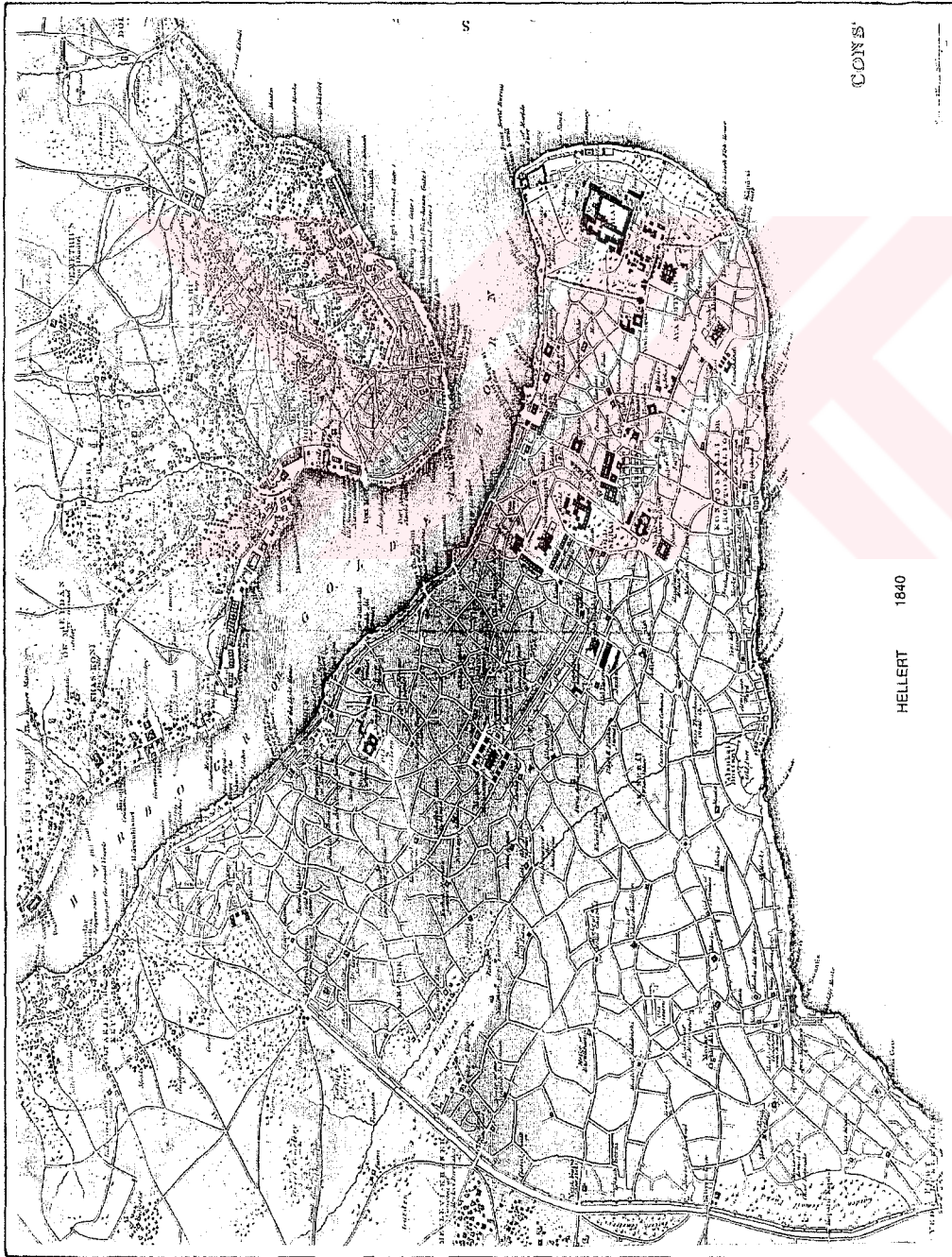
Yeni ve İsmail Dairesi Başantılı

Şekil B. 1. İstanbul'un eski planı, gravür-Hartman Schedel. 1493
(İstanbul Haritaları, Türkiye Sınai Kalkınma Bankası, 1990, s. 65)

Şekil B. 2. İstanbul kenti planı, minyatür
(İstanbul Haritaları, Türkiye Sınai Kalkınma Bankası, 1990, s. 67)

Şekil B. 3. İstanbul kenti planı-Hellert. 1840

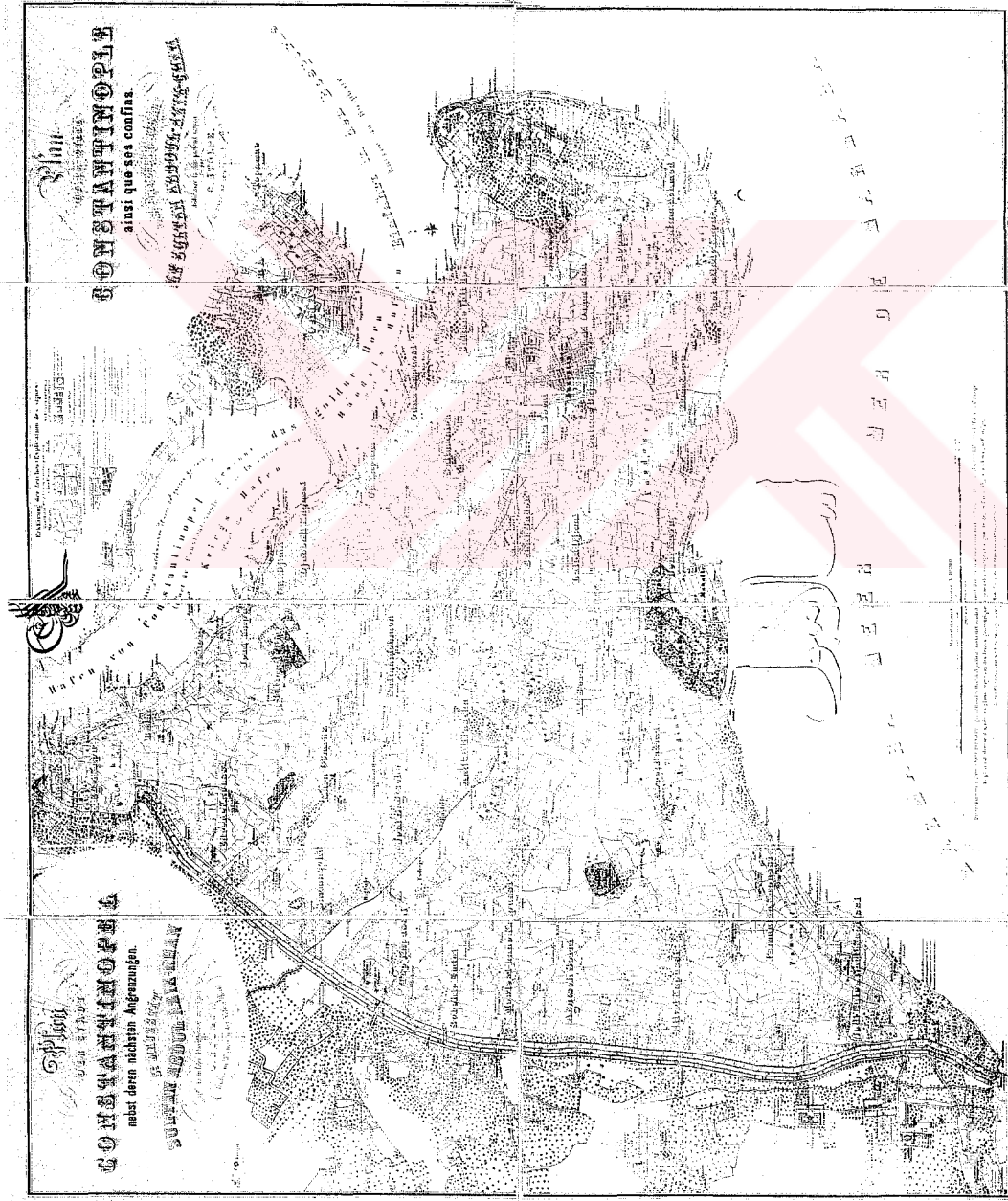
(İstanbul Haritaları, Türkiye Sınai Kalkınma Bankası, 1990, s. 105)

Şekil B. 4. Topkapı yönünden Edirnekapı'ya doğru karakalem resim-Jules Laurens. 1849
(Jules Laurens'ın Türkiye Yolculuğu, YKY, 1998, s. 109)

Şekil B. 5. Topkapı yönünden Edirnekapı'ya doğru foto. 1970 sonrası
(Alman Arkeoloji Enstitüsü Fotoğraf Arşivi)

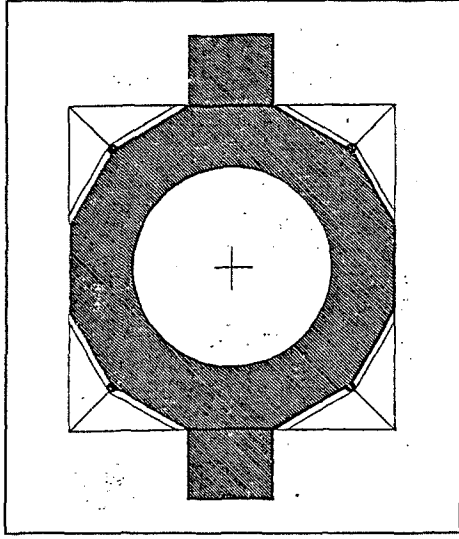

Şekil B. 6. İstanbul kenti planı-C. Stolpe. 1863
(İstanbul Haritaları, Türkiye Sinai
Kalkınma Bankası, 1990, s. 116-117)

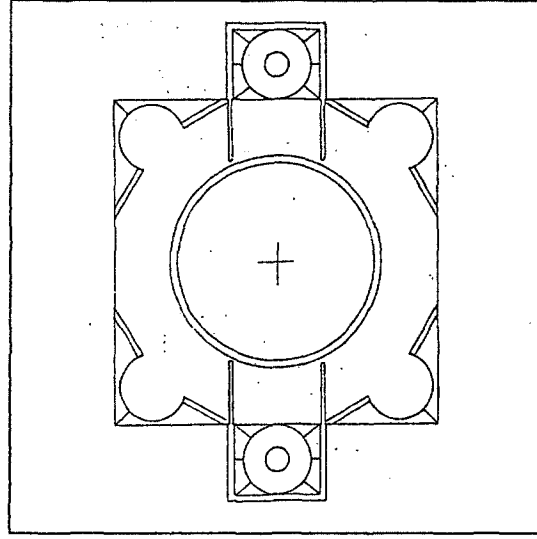
K

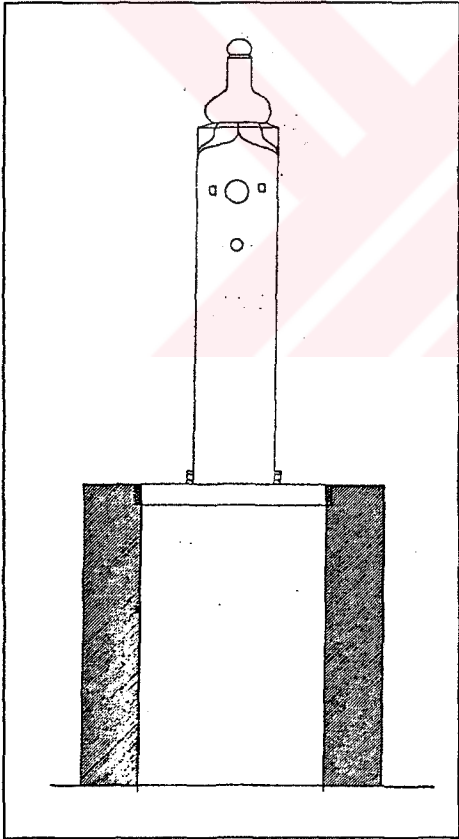
Şekil B.7. Topkapı-Surdişi. 1966
(Mesken ve Gecekondu Müdürlüğü Fotoğraf Arşivi)

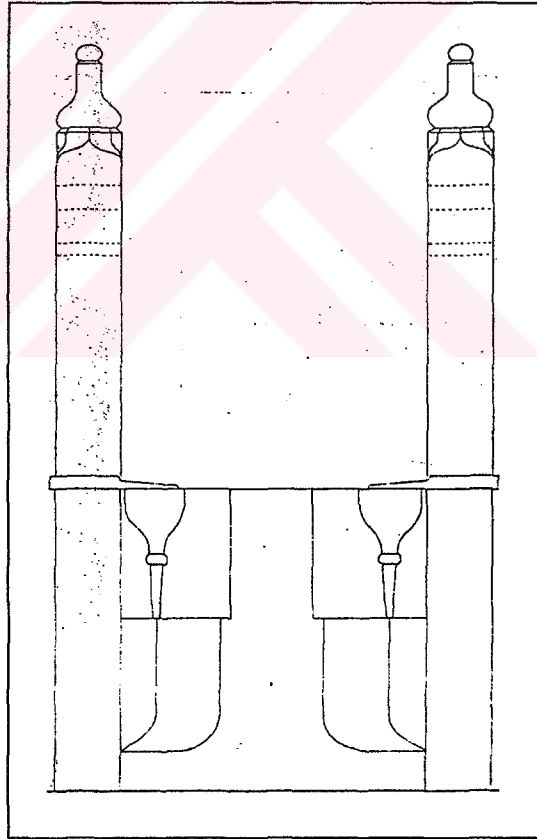
A. Plan

B. Plan

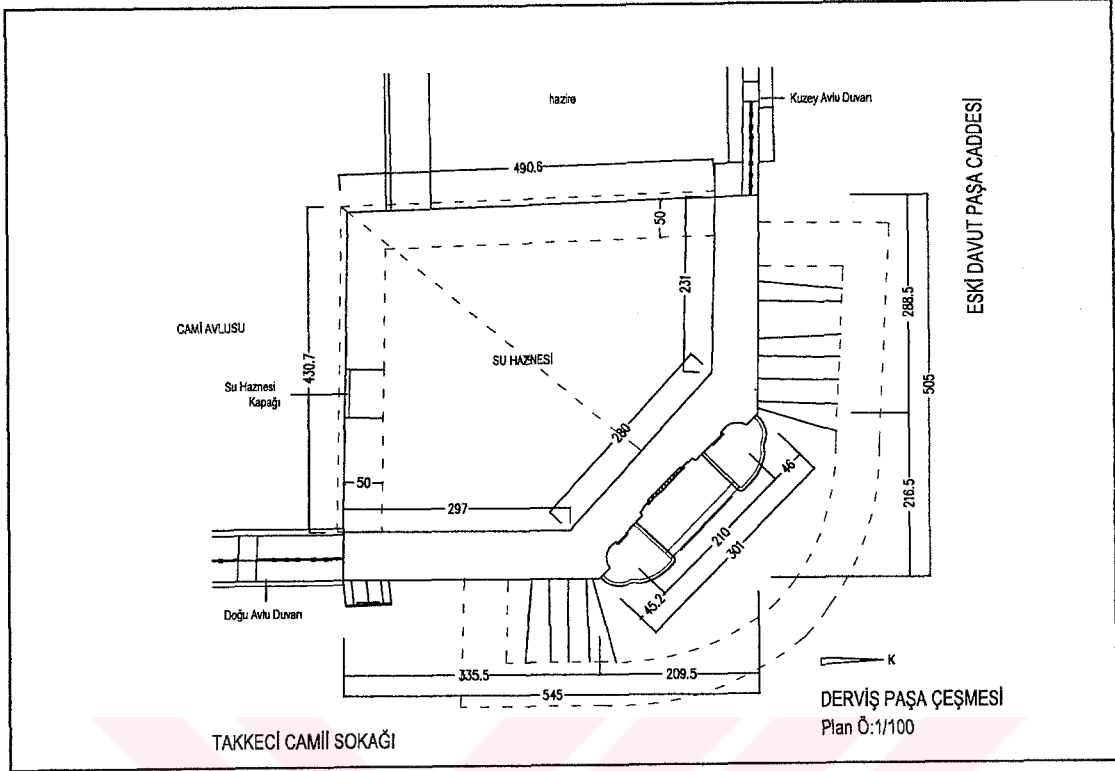

C. Kesit

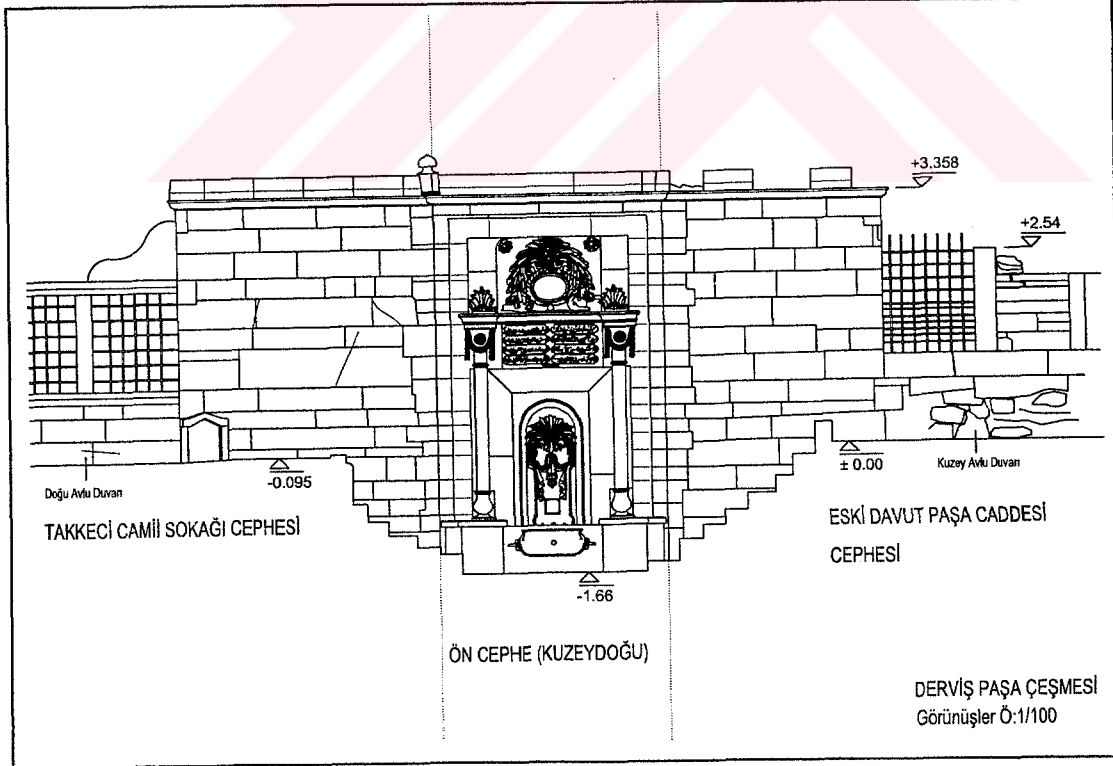

D. Görünüş

Şekil C. 3. Takkeci İbrahim Ağa Sebili Kuyusu-1593-94(H.1002), Ö:1/20
(Önge, 1972-73)

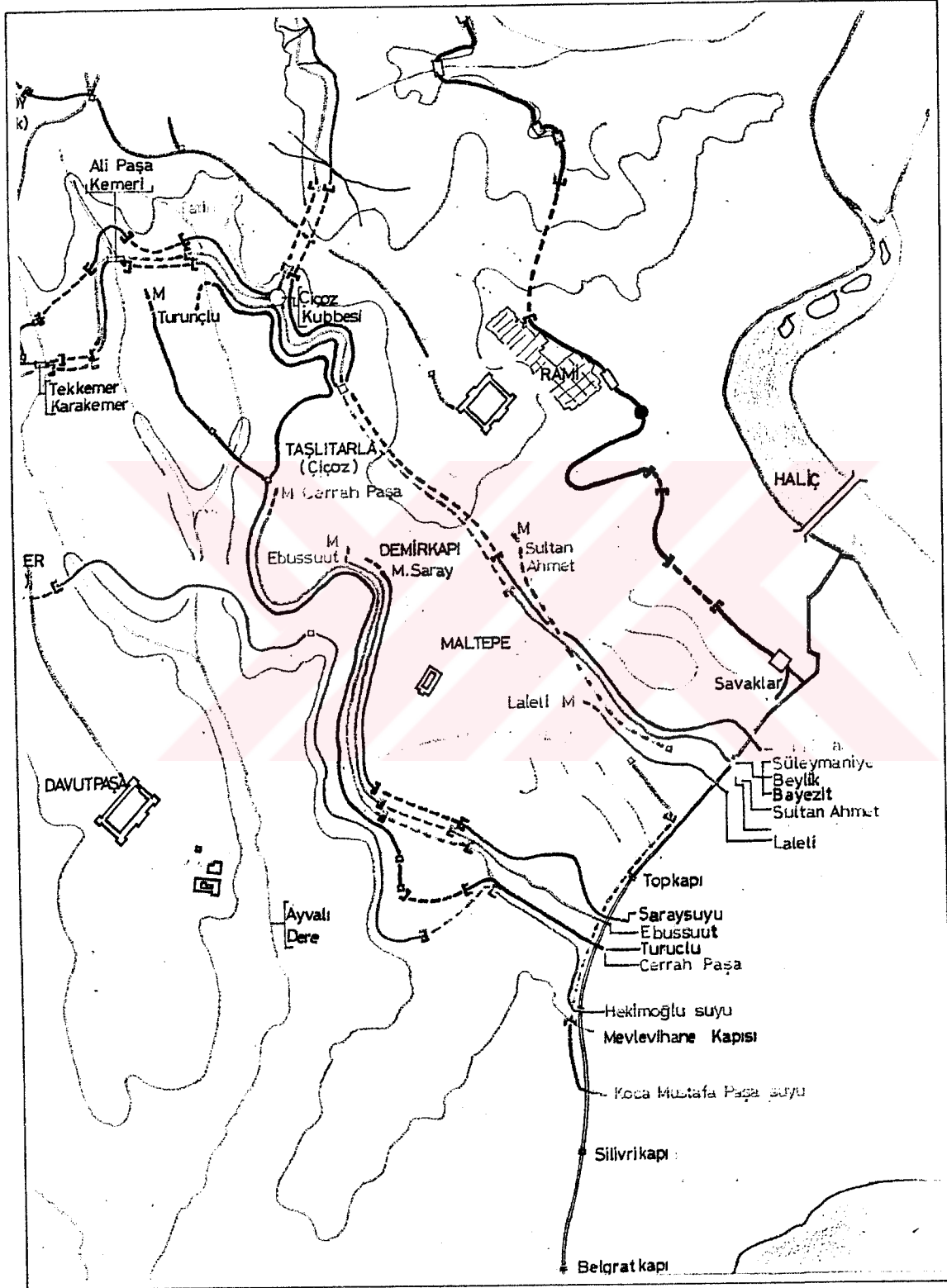
A. Plan

B. Görünüşler

Şekil C.4. Derviş Mehmet Paşa Çeşmesi 1819-20(H.1235), Ö:1/100

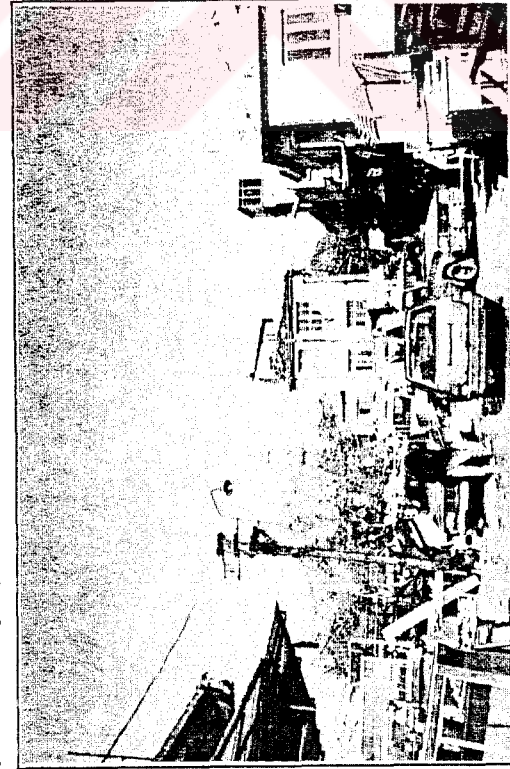
(İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Restorasyon Anabilim Dalı Arşivi,
ArşivNo:00 LR 045)

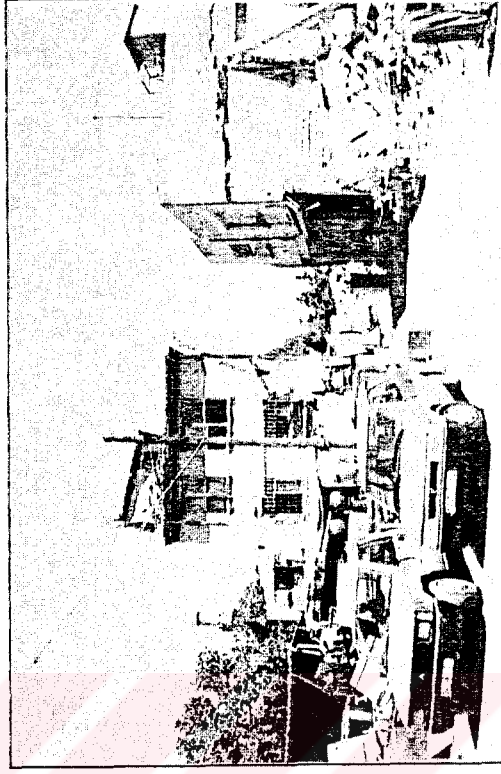
Şekil C.5. Halkalı Suları
(Çeçen, 1991:ek plan 6)

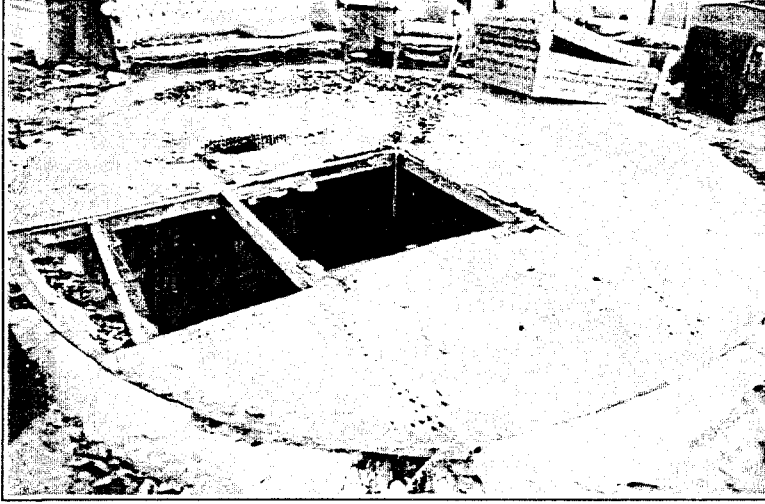
Şekil D.1. Topkapı surları üzerinden surdışına bakış, 1999

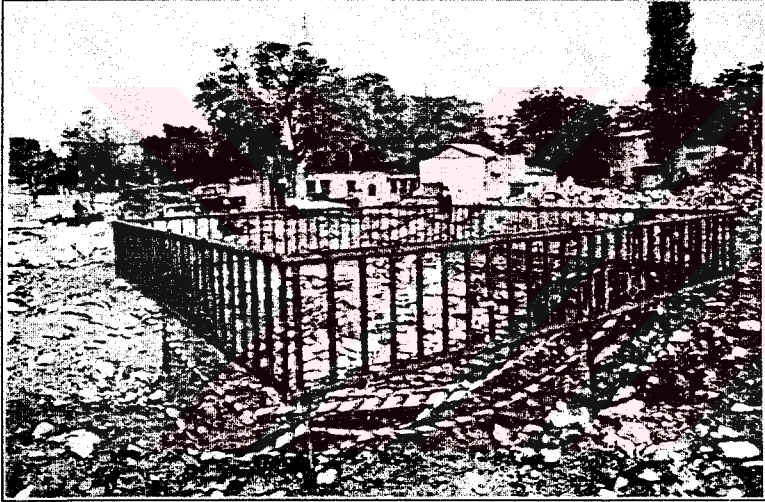
Şekil D.2. Takkeci Camii Sokağından camiye doğru bakış, 1998

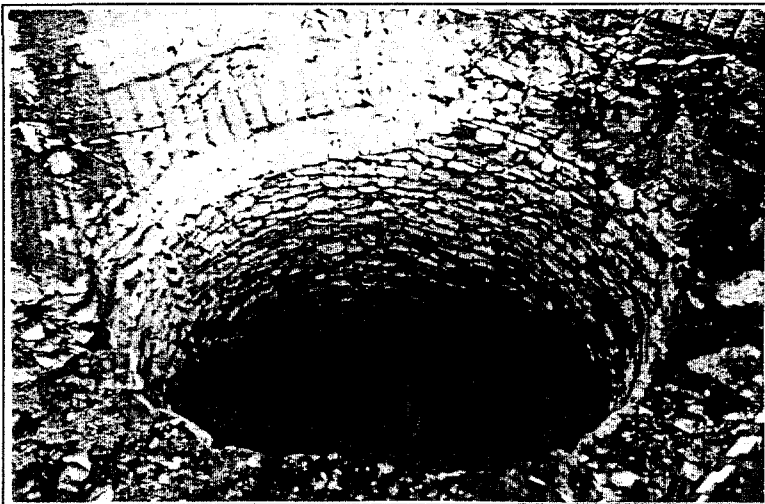
Şekil D.2. Takkeci Camii Sokağından camiye doğru bakış, 1999

Şekil D.4. 1 no'lu kuyu. 1999

Şekil D.5. 3 no'lu kuyu. 1999

Şekil D.6. 3 no'lu kuyu, detay. 1999

Şekil D.7. 2 no'lu kuyu. 1999
(kapatıldı)

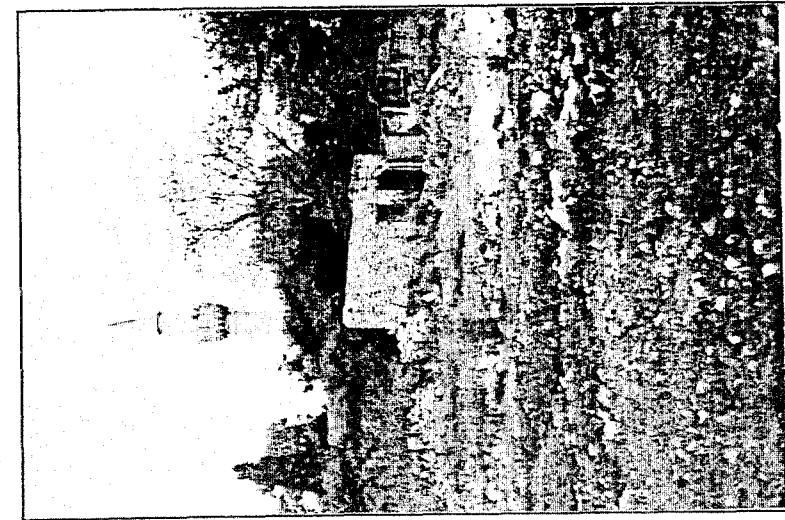
Şekil D.8. 2 no'lu kuyu, detay. 1999

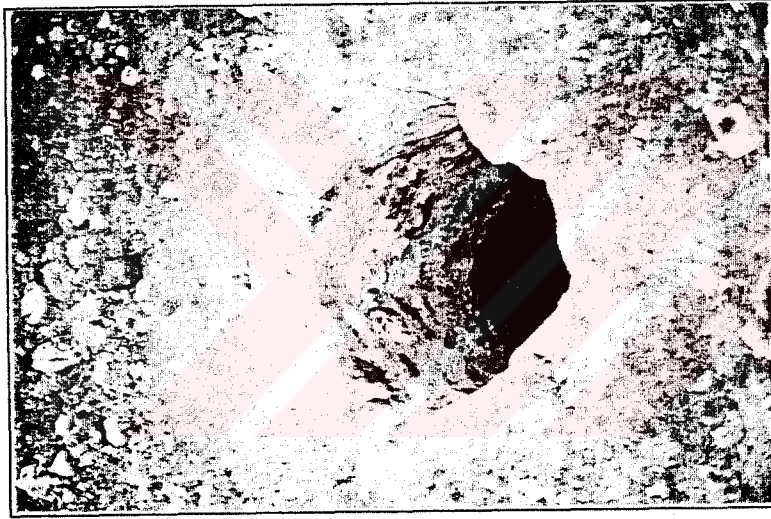
Şekil D.9. 4 no'lu kuyu. 1999
(kapatıldı)

Şekil D.10. 4 no'lu kuyu, detay. 1999

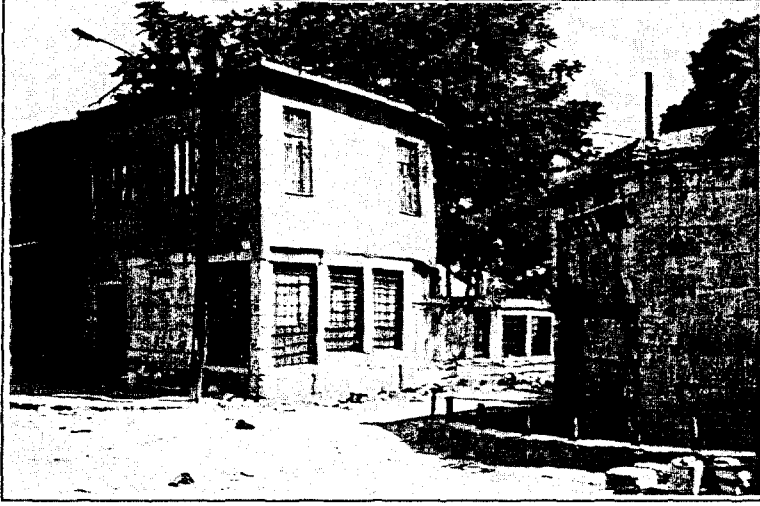
Şekil D.11. 5 no'lu kuyu. 2000

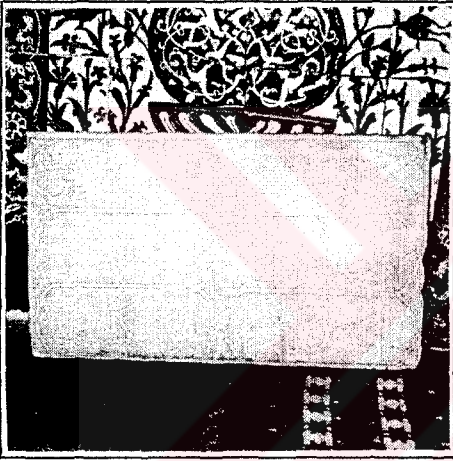
Şekil D.12. 5 no'lu kuyu, detay. 2000

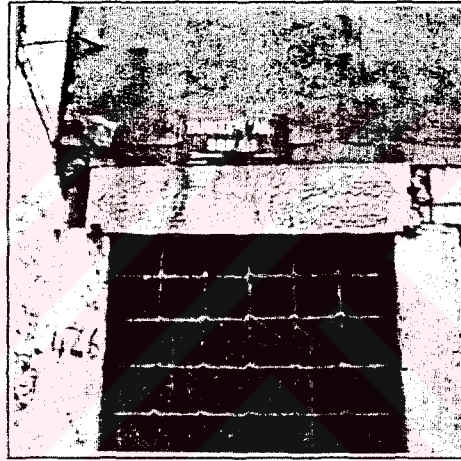
Şekil D.13. 6 no'lu kuyu. 2000

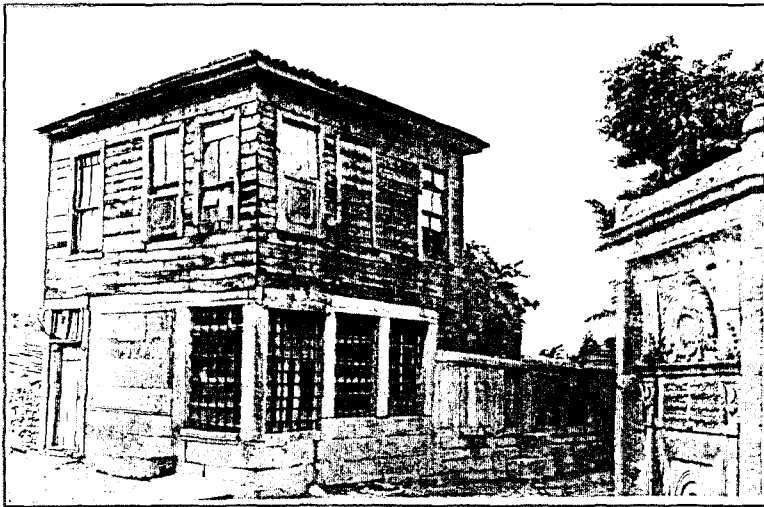
Şekil D.14. Eski Davutpaşa Caddesi yönünden 1578 tarihli sebile bakış. 2000

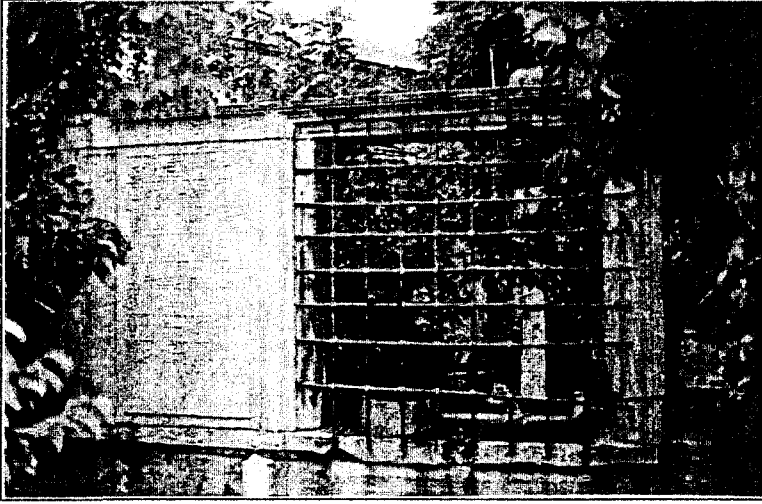
Şekil D.15. Cadde yönündeki kitabe. 1998

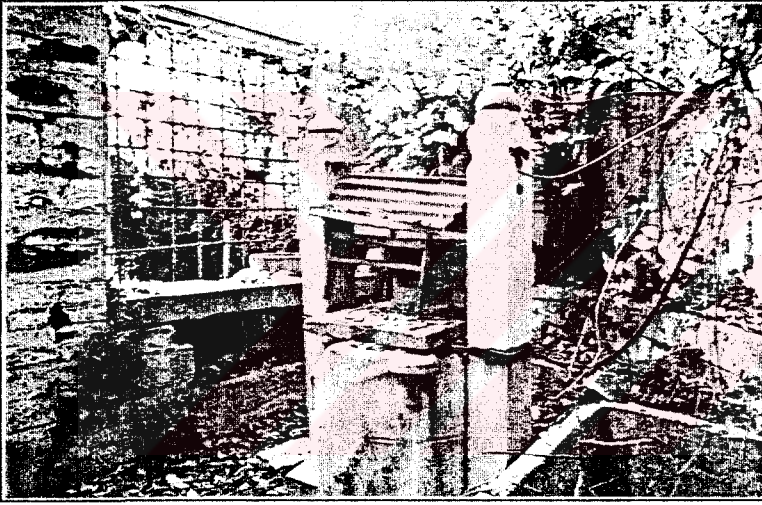
Şekil D.16. Sokak yönündeki kitabe
(Yüksel, 1985:10)

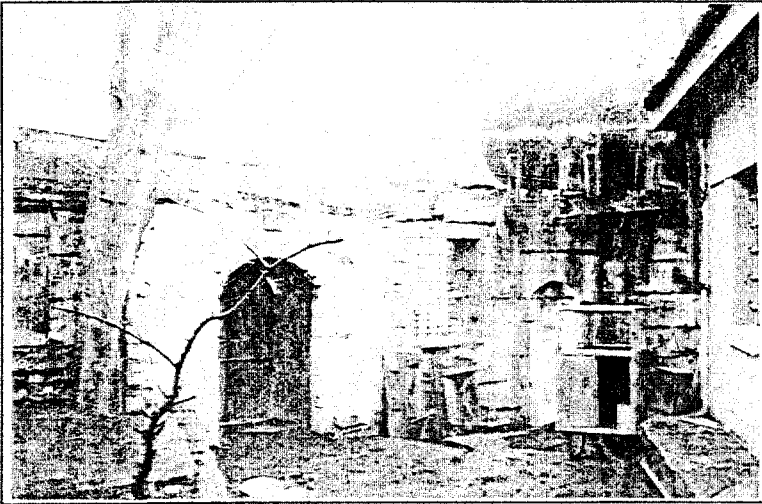
Şekil D.17. Eski Davutpaşa Caddesi yönünden 1578 tarihli sebile bakış. 1941
(İstanbul Arkeoloji Müzeleri Fotoğraf Arşivi)

Şekil D.18. Takkeci İbrahim Ağa'nın 1593-94 tarihli sebili ve kitabesi. 2000

Şekil D.19. Takkeci İbrahim Ağa'nın 1593-94 tarihli sebili ve kuyusu. 1999

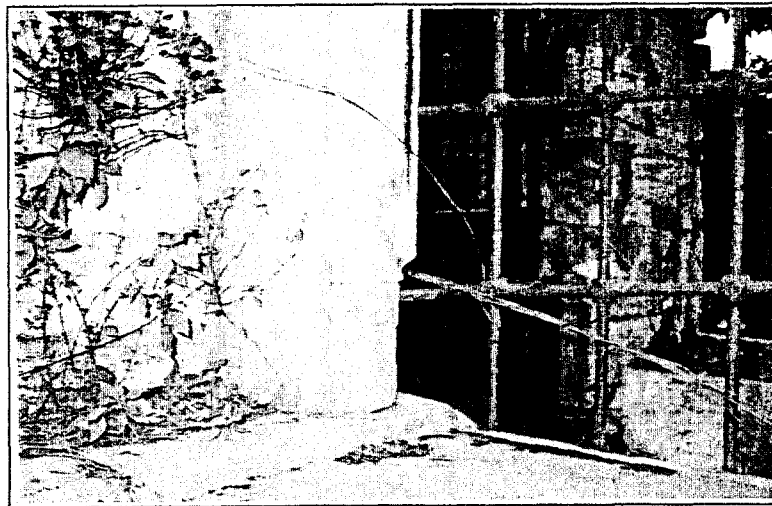
Şekil D.20. Doğu avlu duvarı ve sebil girişi. 1998

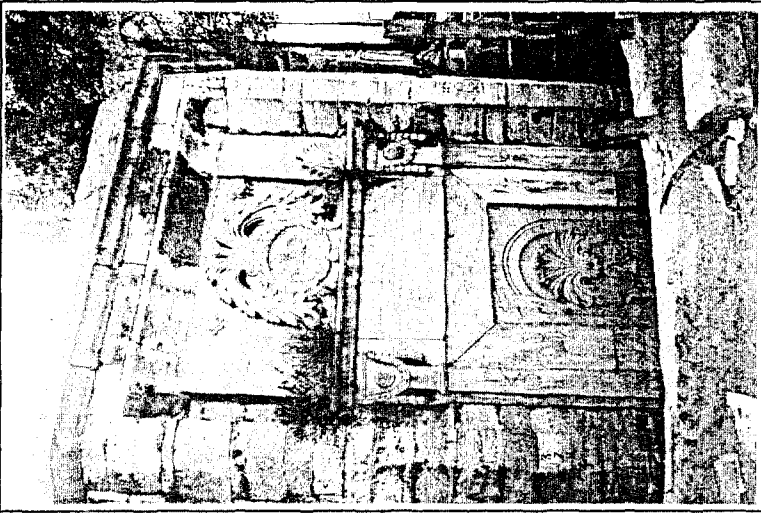
Şekil D.21. 1593-94 tarihli sebil penceresi üst başlık detayı. 2000

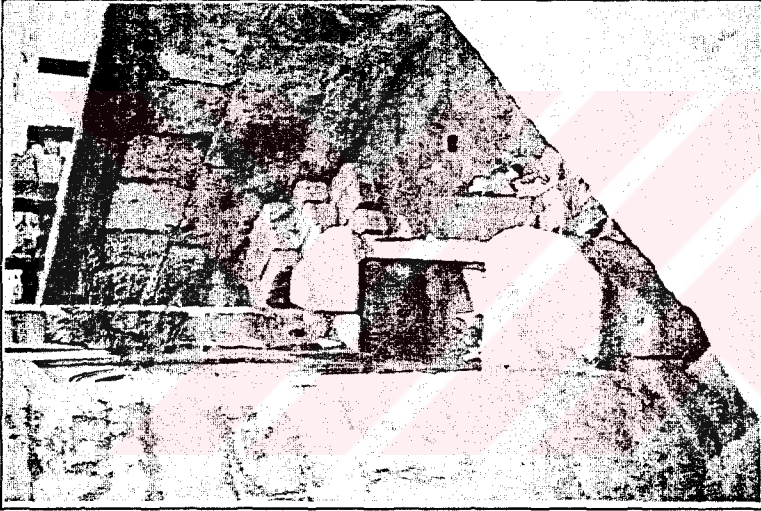
Şekil D.22. 1593-94 tarihli sebil penceresi önünde su haznesi. 2000

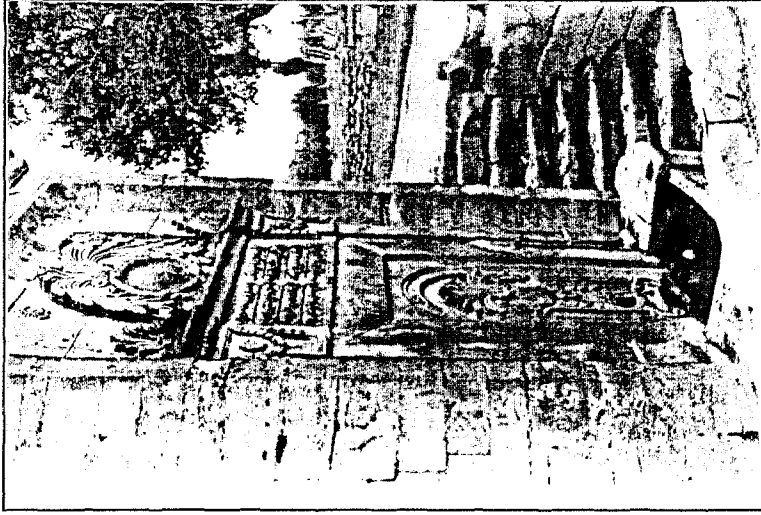
Şekil D.23. 1593-94 tarihli sebil penceresi söve detayı. 2000

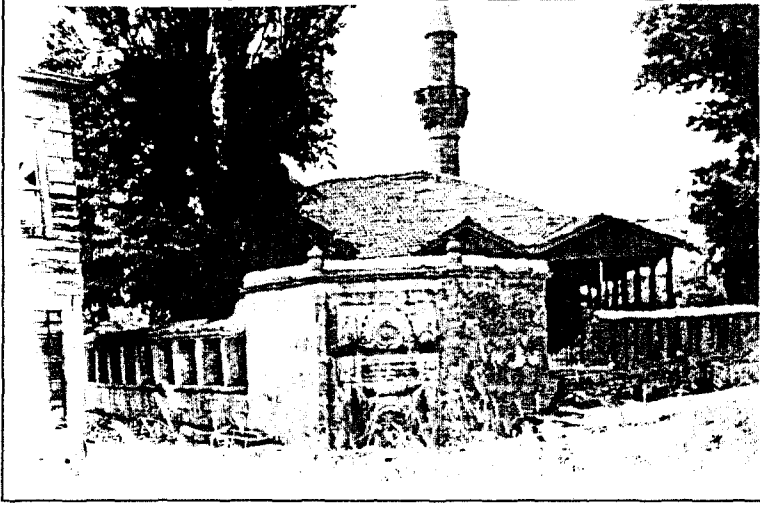
Şekil D. 24. Derviş Mehmet Paşa Çeşmesi,
1819-20(H. 1235). 1999

Şekil D. 25. Derviş Mehmet Paşa Çeşmesi yalağı,
1819-20(H. 1235). 2000

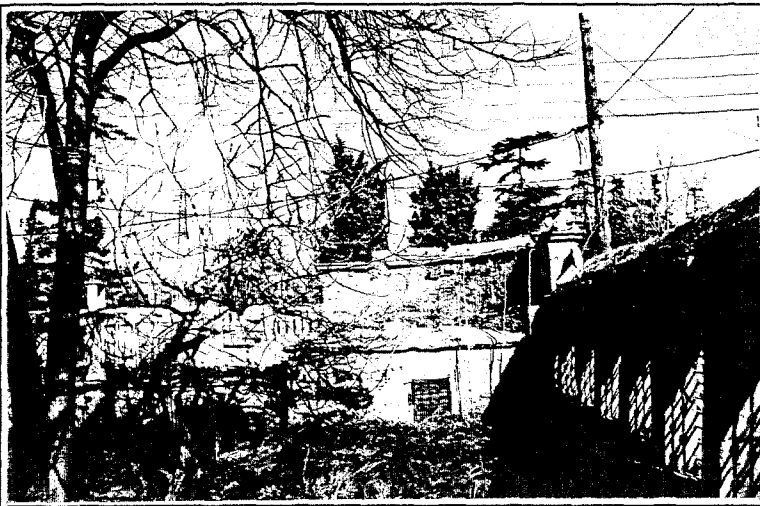
Şekil D. 26. Derviş Mehmet Paşa Çeşmesi. 1941
(İstanbul Arkeoloji Müzeleri
Fotoğraf Arşivi)

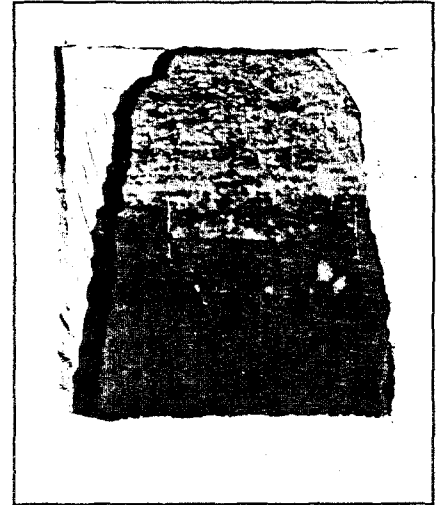
Şekil D.27. Derviş Mehmet Paşa Çeşmesi. 1941
(İstanbul Arkeoloji Müzeleri Fotoğraf Arşivi)

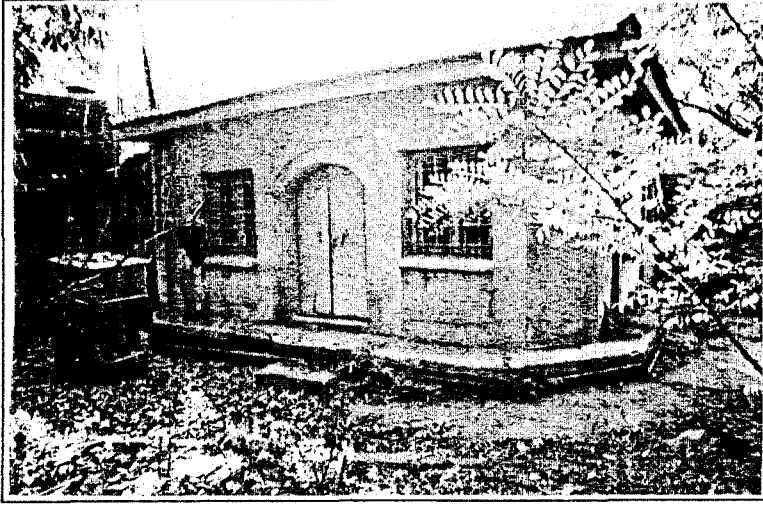
Şekil D.28. Eski Davutpaşa Caddesi yönünden Derviş Mehmet Paşa Çeşmesi'ne bakış. 2000

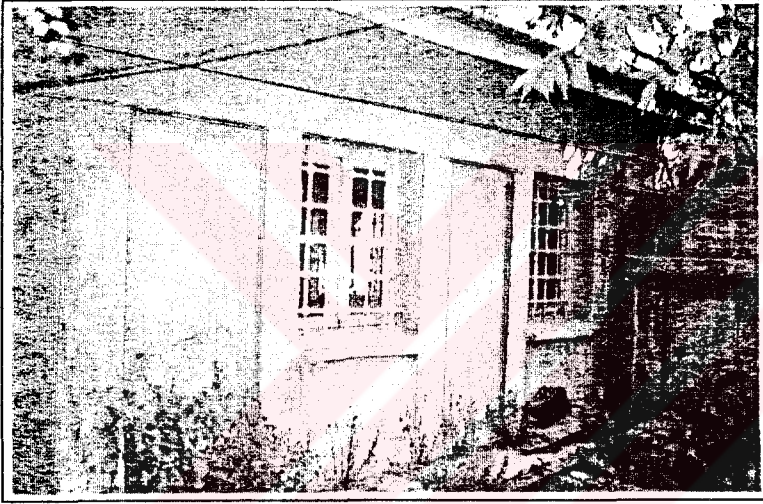
Şekil D.29. Derviş Mehmet Paşa Çeşmesi su haznesi. 2000

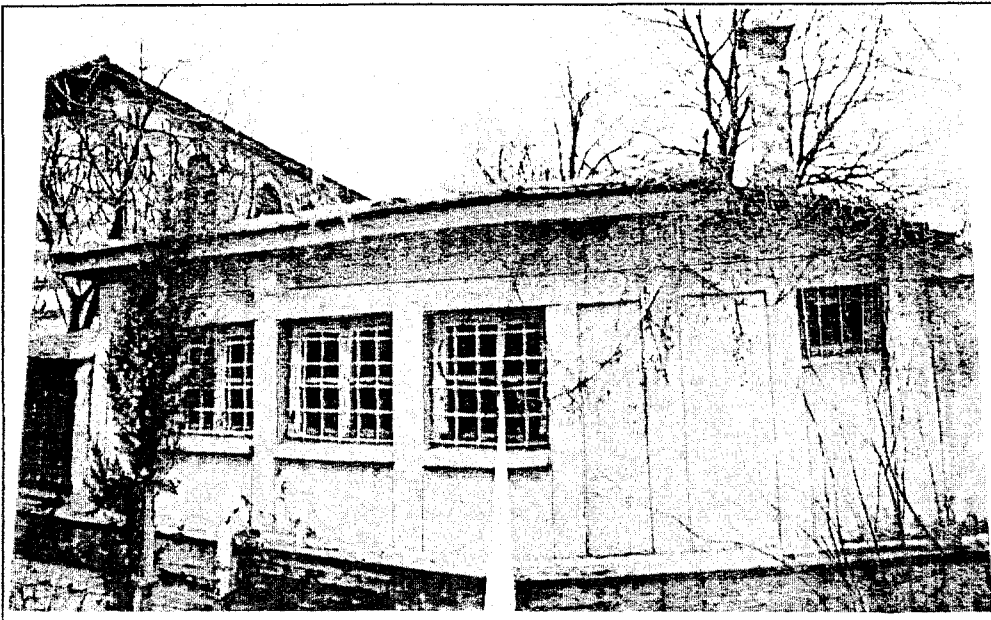
Şekil D.30. Su haznesi kapağı. 1999

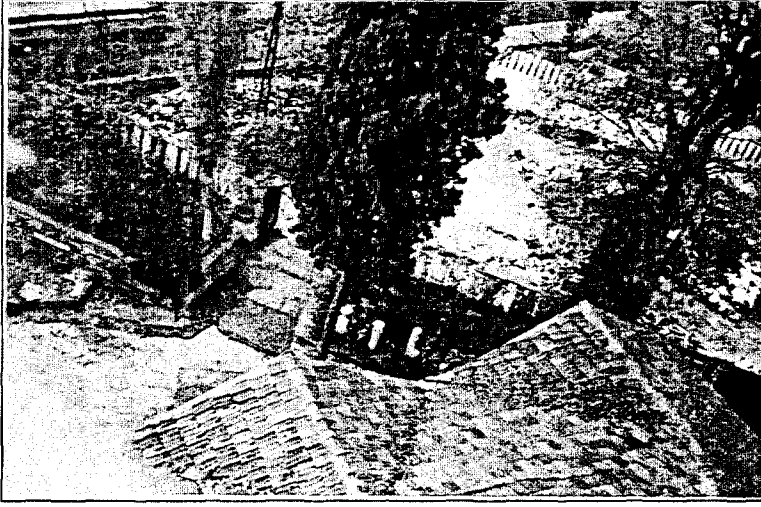
Şekil D.31. Sıbyan mektebi kuzeydoğu (giriş) cephesi. 1999

Şekil D.32. Sıbyan mektebi kuzeybatı cephesi. 2000

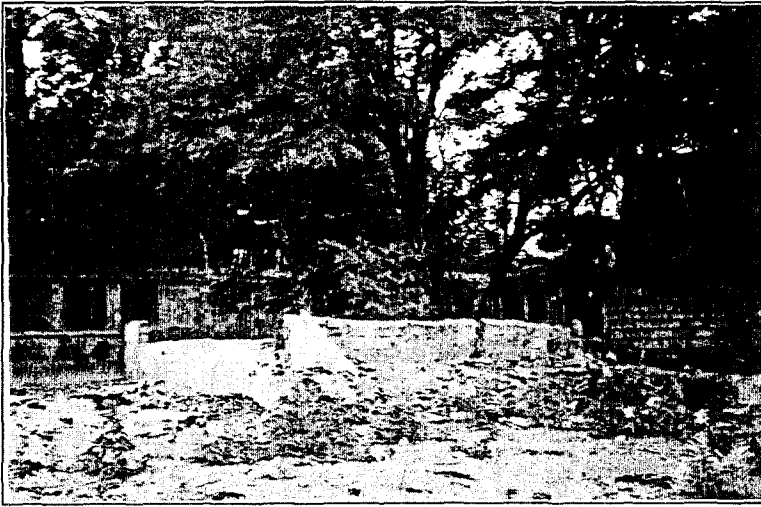
Şekil D.33. Sıbyan mektebi güneybatı cephesi. 1999

Şekil D.34. Minareden kuzey avlu duvarı ve hazire. 1999

Şekil D.35. Takkeci Camii Sokağı'ndan 1578 tarihli sebil arkasındaki hazire. 2000

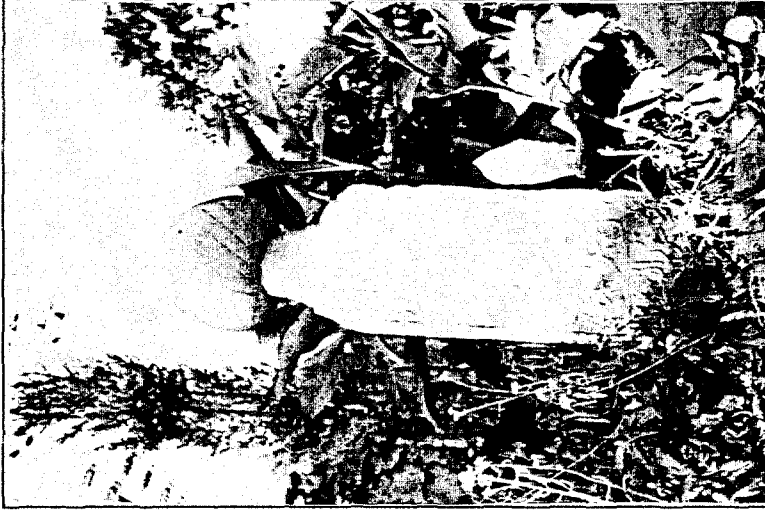
Şekil D.36. Takkeci Camii Sokağı ve Çıkma Sokak köşesindeki mezarlık. 2000

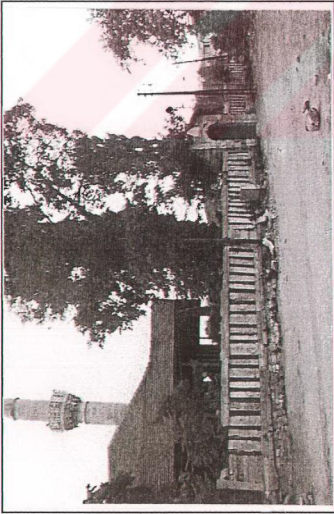
Şekil D.37. Takkeci İbrahim Ağa'nın mezarı. 2000

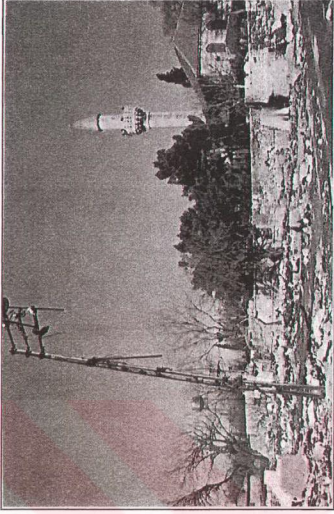
Şekil D.38. Halil Çavuş'un mezarı. 2000

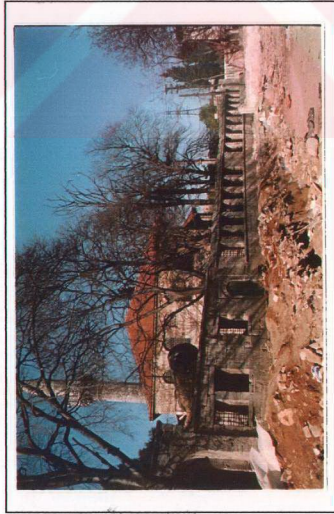
Şekil D.39. Takkeci İbrahim Ağa Camii şeyhi mezar taşı. 1999

Şekil D.40. Takkeci Ibrahim Ağa Külliyesi kuzey avlu duvarı. 2000

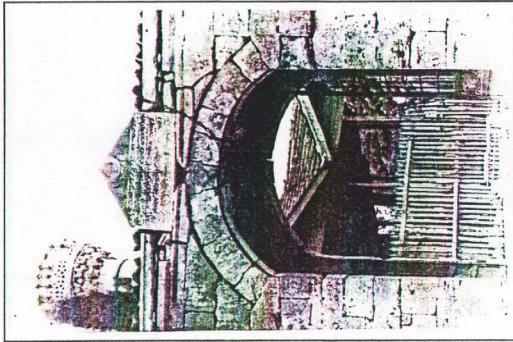
Şekil D.42. Takkeci Ibrahim Ağa Külliyesi güney avlu duvarı. 2000

Şekil D.41. Takkeci Ibrahim Ağa Külliyesi doğu avlu duvarı. 2000

Şekil D.43. Takkeci Ibrahim Ağa Külliyesi batı yönündeki ek yapılar. 1999

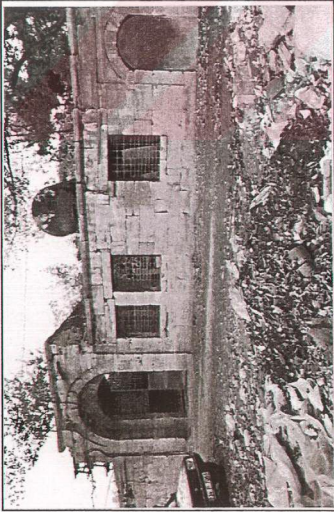
Şekil D.44. Eski Davutpaşa Caddesi yönünden
kuzey avlu kapısı. 1941 (İstanbul
Arkeoloji Müzeleri Fotoğraf Arşivi)

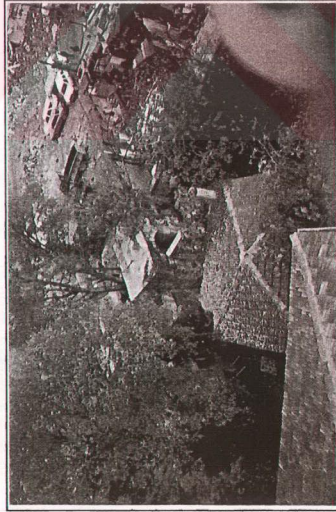
Şekil D.45. Eski Davutpaşa Caddesi yönünden
kuzey avlu kapısı. 1999

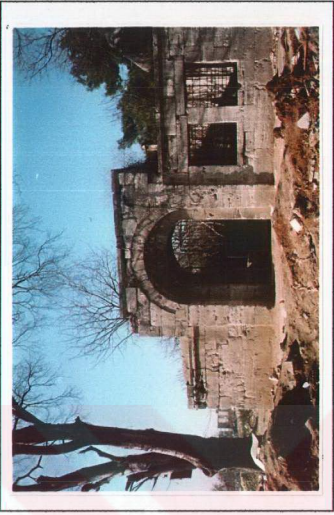
Şekil D.46. Avludan kuzey avlu kapısı. 1999

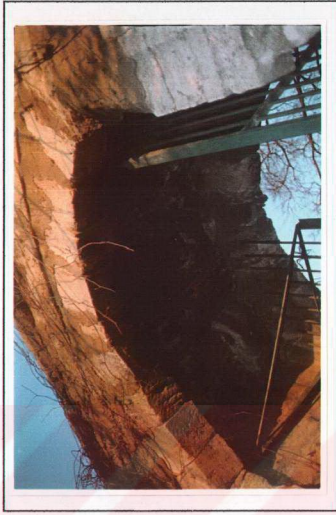
Şekil D.47. Doğu avlu kapısı, sağda sıbyan mektebi ve sebil giriş kapısı. 1999

Şekil D.48. Minarenden doğu avlu kapısı ve sıbyan mektebi çatısı. 1999

Şekil D.49. Takkeci Camii Sokakı'ndan doğu avlu kapısı . 2000

Şekil D.50. Doğu avlu kapısı boşluk örtüsü. 2000

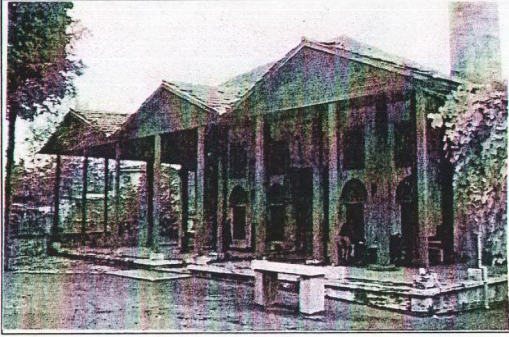
Şekil D.51. Güney avlu kapısı. 1999

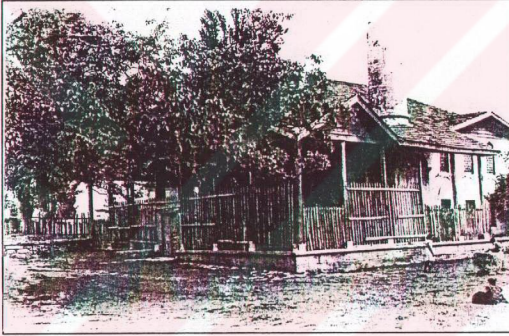
Şekil D.52. Avludan güney avlu kapısı. 1999

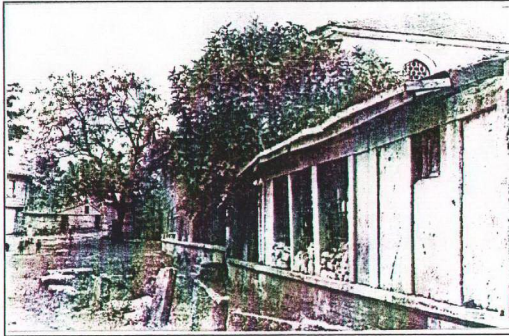
Şekil D.53. Güney avlu kapısı, kenet detayı. 2000

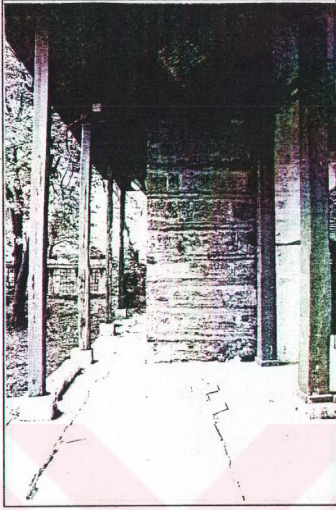
Şekil D.54. Takkeci İbrahim Ağa Camii kuzeybatı (son cemaat yeri) cephesi. 1998

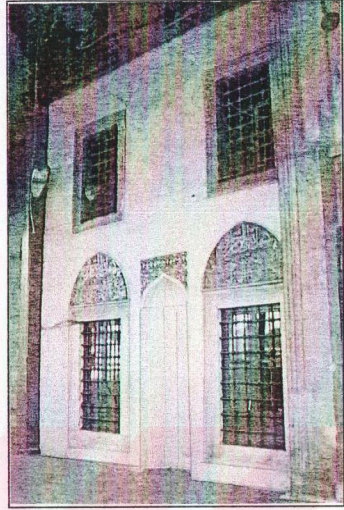
Şekil D.55. Takkeci İbrahim Ağa Camii kuzeybatı (son cemaat yeri) cephesi. 1941
(İstanbul Arkeoloji Müzeleri Fotoğraf Arşivi)

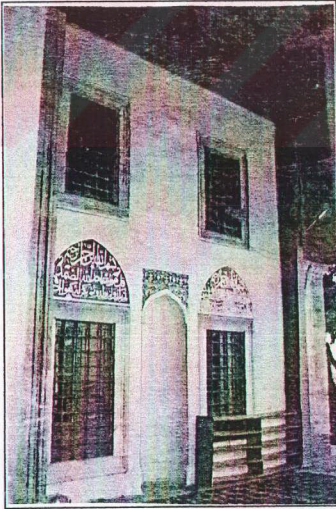
Şekil D.56. Sıbyan mektebi güneybatı cephesi. 1941
(İstanbul Arkeoloji Müzeleri Fotoğraf Arşivi)

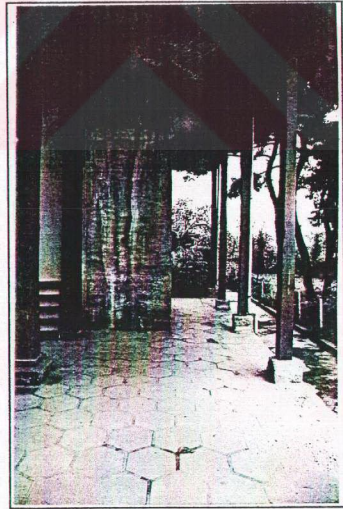
Şekil D.57. Takkeci İbrahim Ağa Camii kuzeybatı cephesi, mahfile çıkış merdiveninin olduğu kütle. 1999

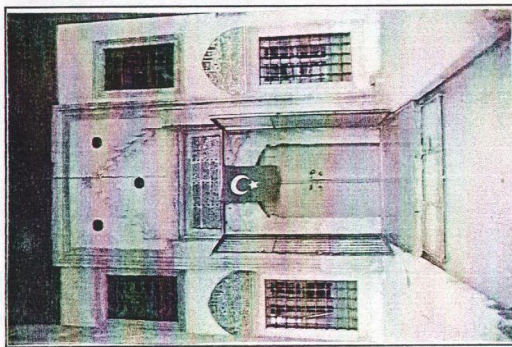
Şekil D.58. Takkeci İbrahim Ağa Camii kuzeybatı cephesi, P1-P2. 1998

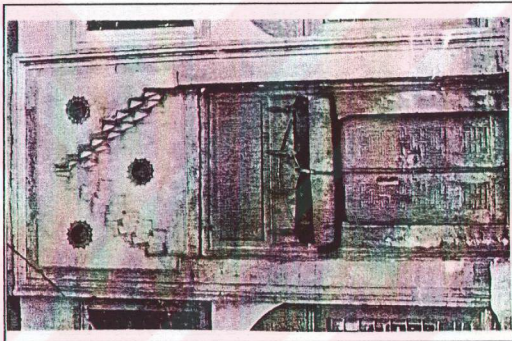
Şekil D.59. Takkeci İbrahim Ağa Camii kuzeybatı cephesi, P3-P4. 1998

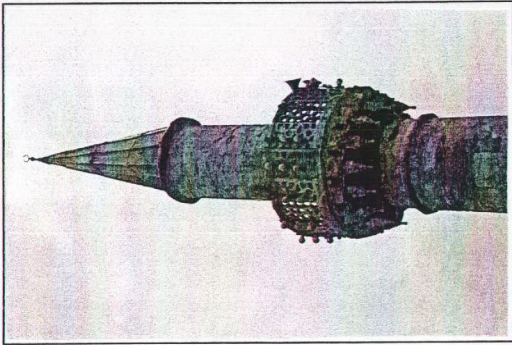
Şekil D.60. Takkeci İbrahim Ağa Camii kuzeybatı cephesi, minare kürsüsü. 1999

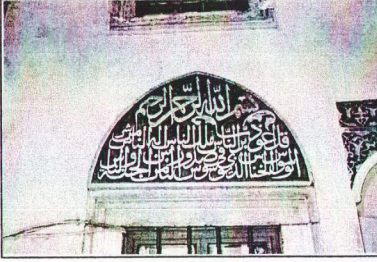
Şekil D.61. Takkeci Ibrahim Ağa Camii kuzeybatı cephesi, giriş kapısı. 1999

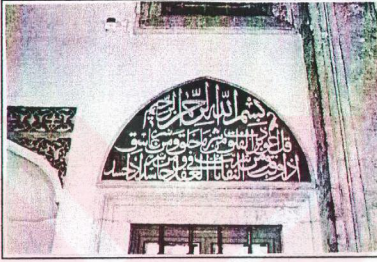
Şekil D.62. Takkeci Ibrahim Ağa Camii kuzeybatı cephesi, giriş kapısı. 1985 (Yüksel, 1985:4)

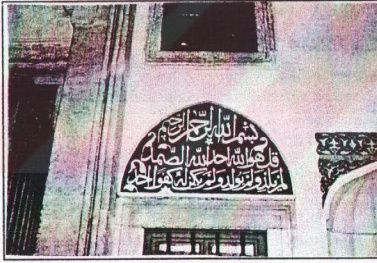
Şekil D.63. Minare, şerefeden detay. 1999

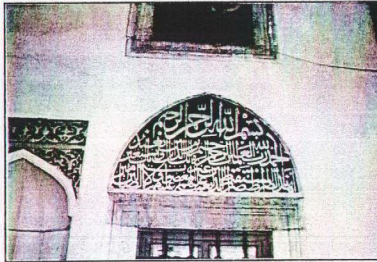
Şekil D.64. Takkeci İbrahim Ağa Camii kuzeybatı cephesi, P1 alınlık. 1998

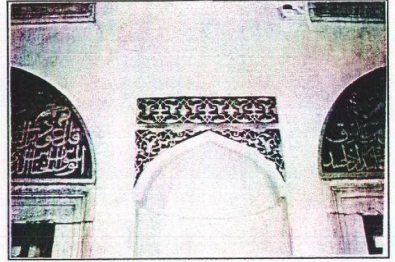
Şekil D.65. Takkeci İbrahim Ağa Camii kuzeybatı cephesi, P2 alınlık. 1998

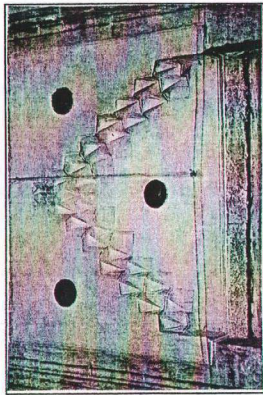
Şekil D.66. Takkeci İbrahim Ağa Camii kuzeybatı cephesi, P3 alınlık. 1998

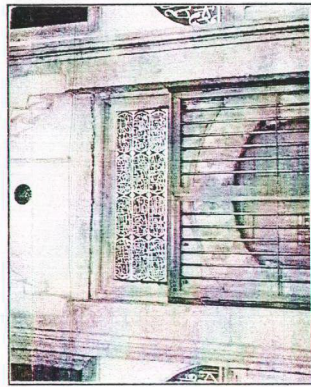
Şekil D.67. Takkeci İbrahim Ağa Camii kuzeybatı cephesi, P4 alınlık. 1998

Şekil D.68. Takkeci İbrahim Ağa Camii kuzeybatı cephesi mihrap üzeri bezeme (P1-P2). 1998

Şekil D.69. Takkeci İbrahim Ağa Camii kuzeybatı cephesi, giriş kapısı üzerindeki mukarnas ve gülbezekler. 1999

Şekil D.70. Takkeci İbrahim Ağa Camii kuzeybatı cephesi, giriş kapısı kitabesi. 1998

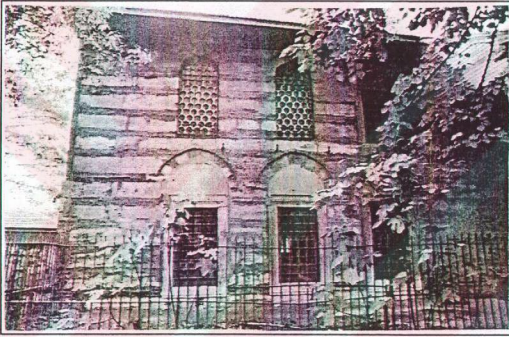
Şekil D.71. Takkeci İbrahim Ağa Camii kuzeybatı cephesi, giriş kapısı süve detayı. 1999

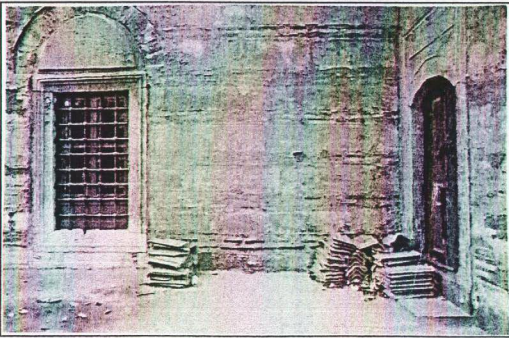
Şekil D.72. Takkeci İbrahim Ağa Camii kuzeybatı cephesi, giriş kapısı kemer detayı. 2000

Şekil D. 73. Takkeci İbrahim Ağa Camii kuzeydoğu cephesi. 1999

Şekil D. 74. Takkeci İbrahim Ağa Camii kuzeydoğu cephesi. 1999

Şekil D. 75. Takkeci İbrahim Ağa Camii kuzeydoğu cephesi, P14 ve mahfile çıkışı. 1999

Şekil D.76. Takkeci İbrahim Ağa Camii kuzeydoğu cephesi, P12-P12, P13-P13, P14- P14 pencereleri. 1999

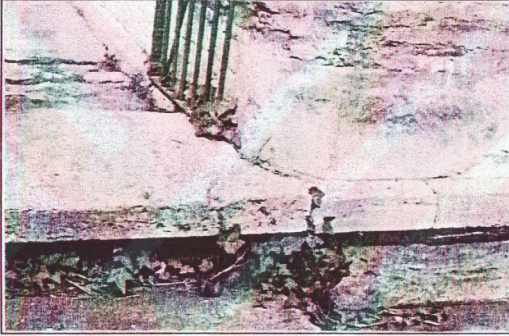
Şekil D.77. Takkeci İbrahim Ağa Camii kuzeydoğu cephesi, P12-P13. 1999

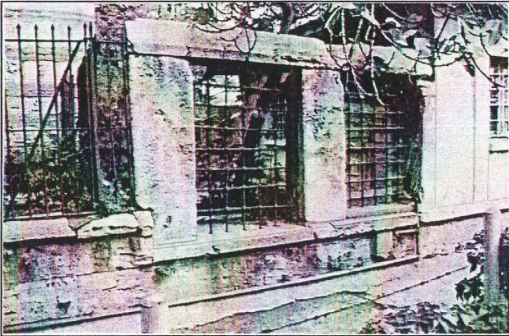
Şekil D.78. Takkeci İbrahim Ağa Camii kuzeydoğu cephesi, mahfile çıkış merdiveninin olduğu kitle ve üzerindeki pencere açıklığı. 1999

Şekil D.79. Takkeci İbrahim Ağa Camii güneybatı cephesi. 1999

Şekil D.80. Takkeci İbrahim Ağa Camii güneybatı ve güneydoğu cephelerinin birleştiği güney köşe . 2000

Şekil D.81. Cami ile sıbyan mektebi arasında kalan kısım. 1999

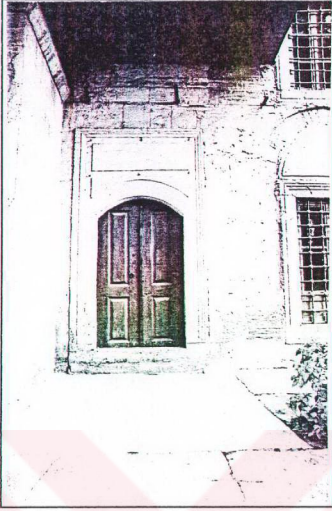
Şekil D.82. Takkeci İbrahim Ağa Camii güneybatı
cephesi, P5, 1999

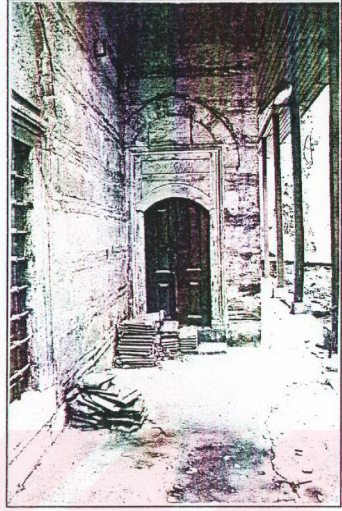
Şekil D.83. Takkeci İbrahim Ağa Camii güneybatı
cephesi, P6, 1999

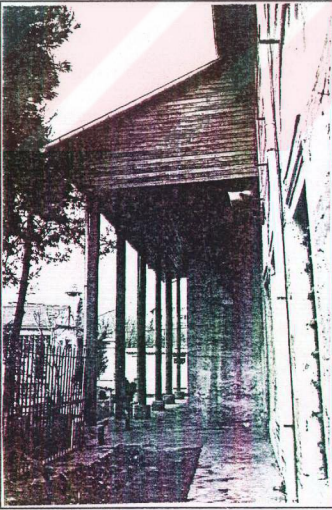
Şekil D.84. Takkeci İbrahim Ağa Camii güneybatı
cephesi, P7, 1999

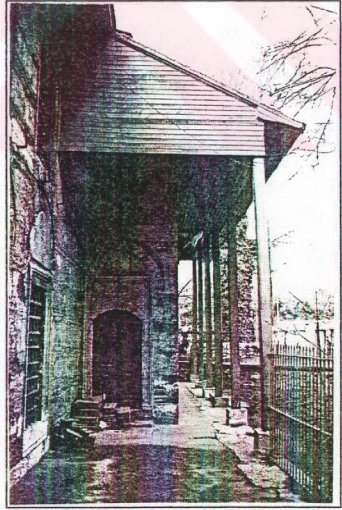
Şekil D.85. Takkeci İbrahim Ağa Camii güneybatı cephesi, ikincil giriş kapısı. 1999

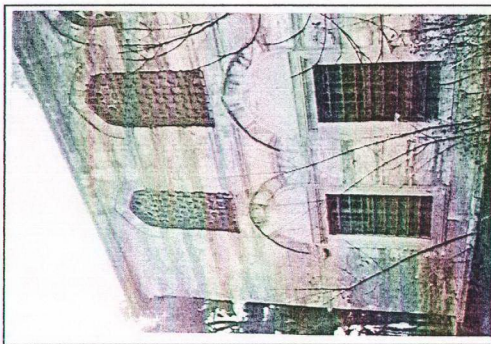
Şekil D.86. Takkeci İbrahim Ağa Camii kuzeydoğu cephesi, mahfile çıkış kapısı. 1999

Şekil D.87. Takkeci İbrahim Ağa Camii güneybatı cephesi, minare kürsüsü. 2000

Şekil D.88. Takkeci İbrahim Ağa Camii kuzeydoğu cephesi. 2000

Şekil D 89. Takkeci Ibrahim Ağa Camii güneydoğu cephesi, P8- P'8, P9- P'9, 1998

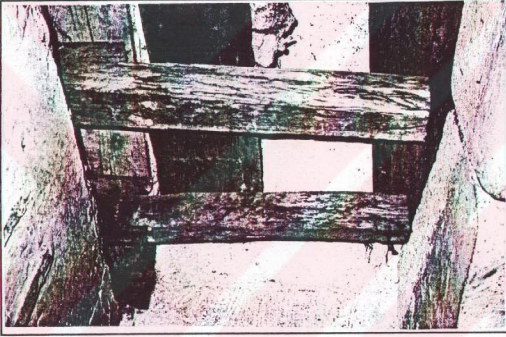
Şekil D 90. Takkeci Ibrahim Ağa Camii güneydoğu cephesi, P10- P'10, P11- P'11, 1998

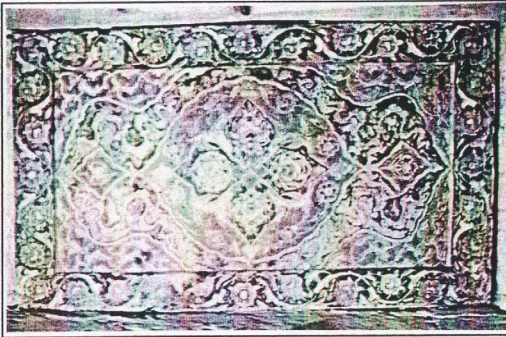
Şekil D 91. Takkeci Ibrahim Ağa Camii güneydoğu cephesi, P10 penceresinden detay, 1999

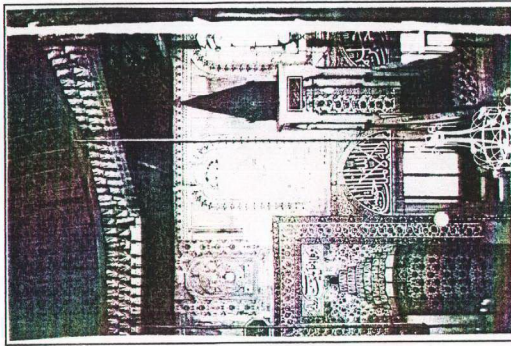
Şekil D.92. İç mekân, giriş kapısı boşluğu. 2000

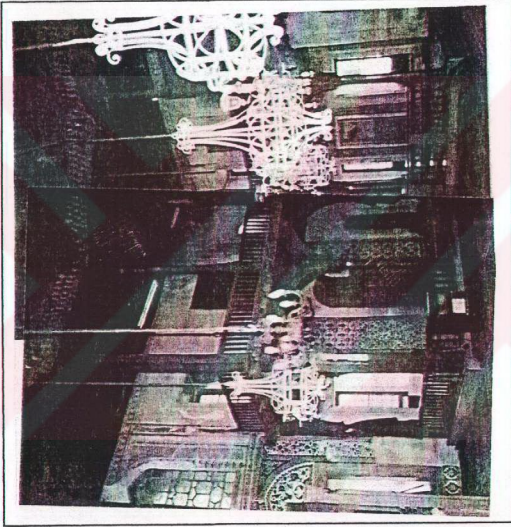
Şekil D.93. İç mekân, giriş kapısı boşluğu. 1999

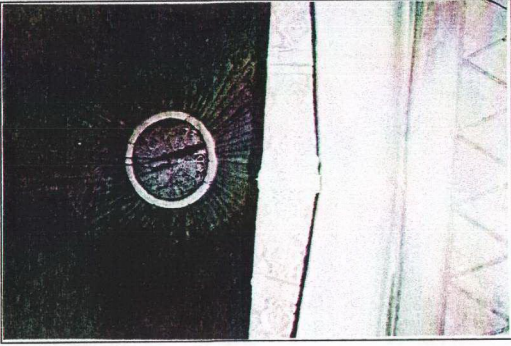
Şekil D.94. İç mekân, giriş kapısı boşluğu üzerinde bulunan kalemişi bezeme. 1985 (Yüksel, 1985:5)

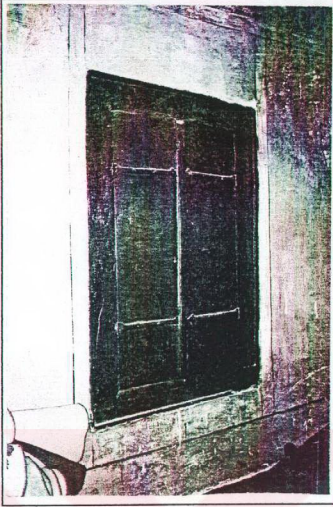
Şekil D.95. İç mekân, mihrap duvarı ve ahşap kubbe. 1998

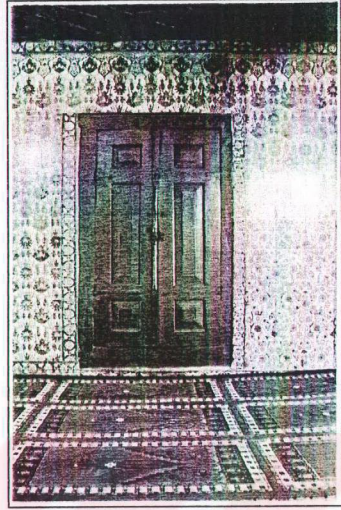
Şekil D.96. İç mekân, güneybatı duvarına bakış. 1998

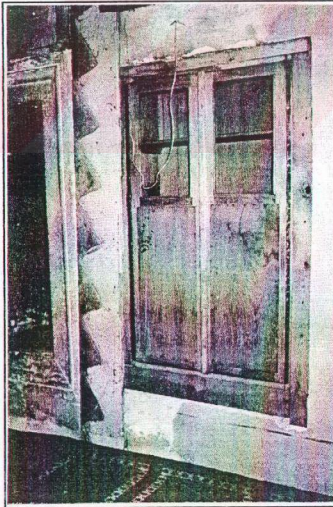
Şekil D.97. İç mekân, konsol üzerindeki kalemişi bezeme ve ahşap kubbe. 1999

Şekil D.98. İç mekân, kuzeydoğu duvarı,
kapı ile P'14 arasındaki dolap. 1999

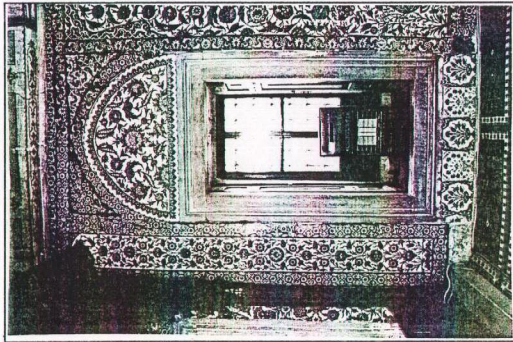
Şekil D.99. İç mekân, kuzeydoğu duvarı,
niş ile P'14 arasındaki dolap. 1999

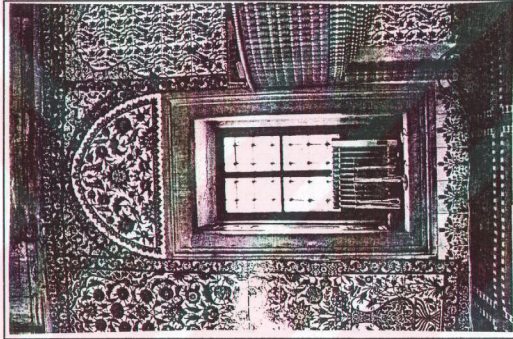
Şekil D.100. İç mekân, kuzeybatı duvarı,
P'1- P'2 arasındaki dolap. 1998

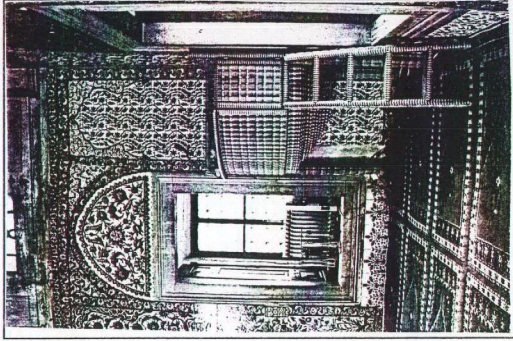
Şekil D.101. İç mekân, güneybatı duvarı,
P'5 pencere kanadı. 1999

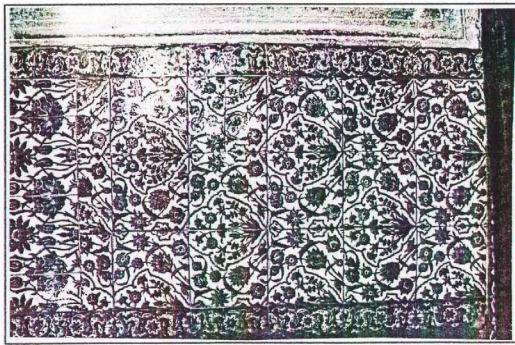
Şekil D.102. İç mekân, kuzeydoğu duvarı, P13. 1999

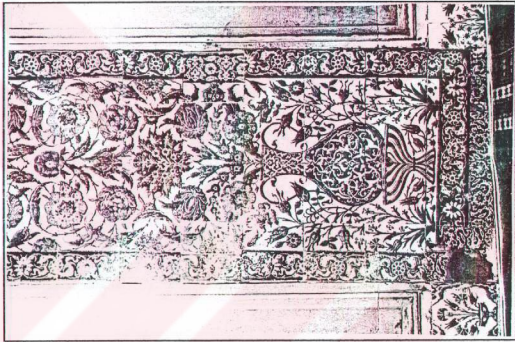
Şekil D.103. İç mekân, kuzeydoğu duvarı, P12. 1999

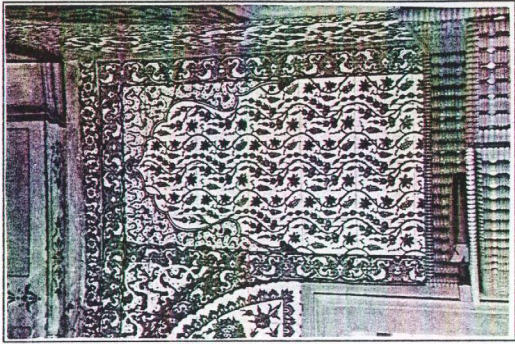
Şekil D.104. İç mekân, kuzeydoğu duvarı, P12 ve P12 ve vaaz kürsüsü. 1999

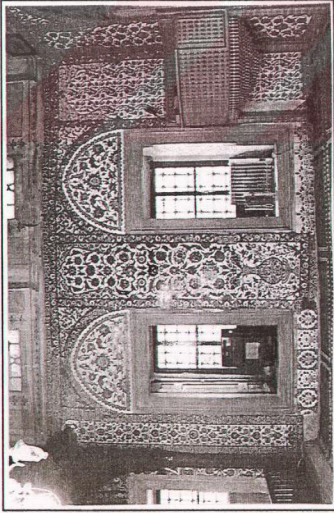
Şekil D.105. İç mekân, kuzeydoğu duvarı, dolap ile P14 arasındaki iki simetrik çimden oluşan düzenleme. 1999

Şekil D.106. İç mekân, kuzeydoğu duvarı, P13-P12 arasındaki vazolu pano. 1999

Şekil D.107. İç mekân, kuzeydoğu duvarı, P12 üzümü pano. 1999

Şekil D.108. İç mekân, kuzeydoğu duvarı, çini bezeme düzeni. 1999

Şekil D.110. İç mekân, kuzeydoğu duvarı, P13-P12 arasındaki vazolu panodan detay. 1999

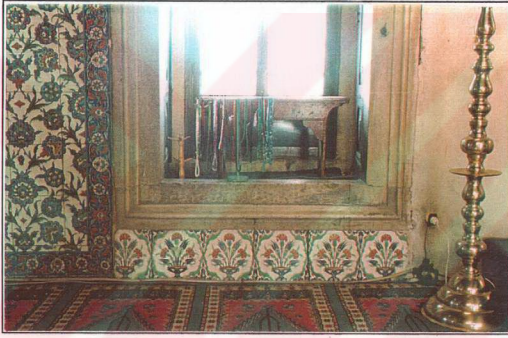
Şekil D.109. İç mekân, kuzeydoğu duvarı, dolap ile P14 arasındaki düzenlemiden detay. 1999

Şekil D.111. İç mekân, kuzeydoğu duvarı, P12 üzerindeki pano başlangıç çinilerinden detay. 1999

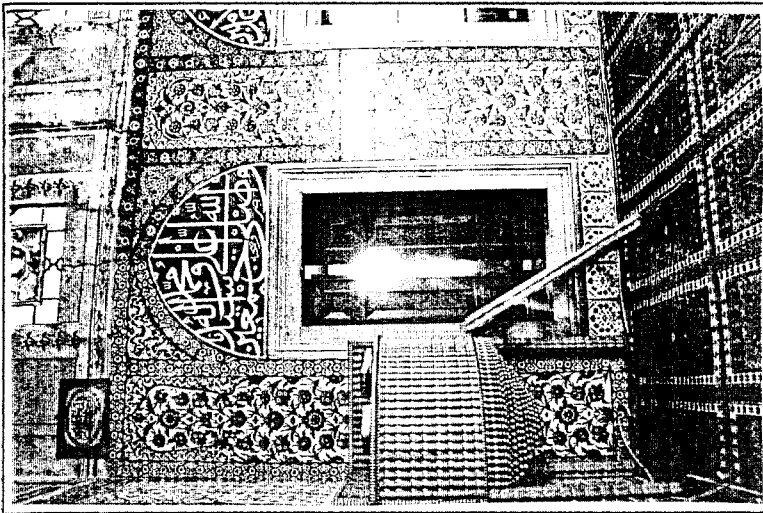
Şekil D. 112. İç mekân, kuzeydoğu duvarı, P13 alt başlık altındaki çini levhalar. 1999

Şekil D. 113. İç mekân, güneydoğu duvarı, P10 alt başlık altındaki çini levhalar. 1999

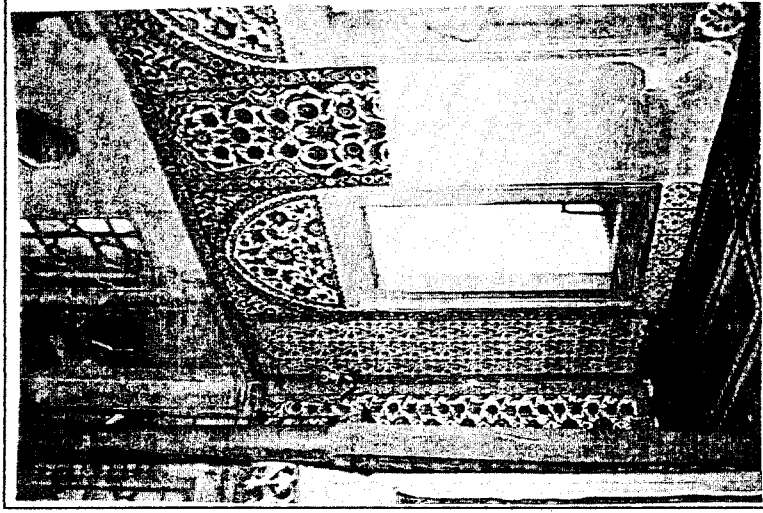
Şekil D. 114. İç mekân, güneydoğu duvarı, P9 alt başlık altındaki çini levhalardan detay. 1999

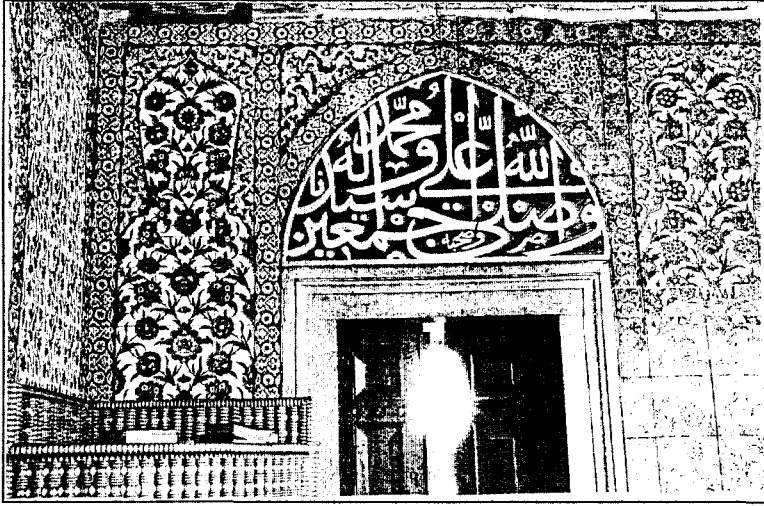
Şekil D.115. İç mekân, güneydoğu duvarı, P11. 1999

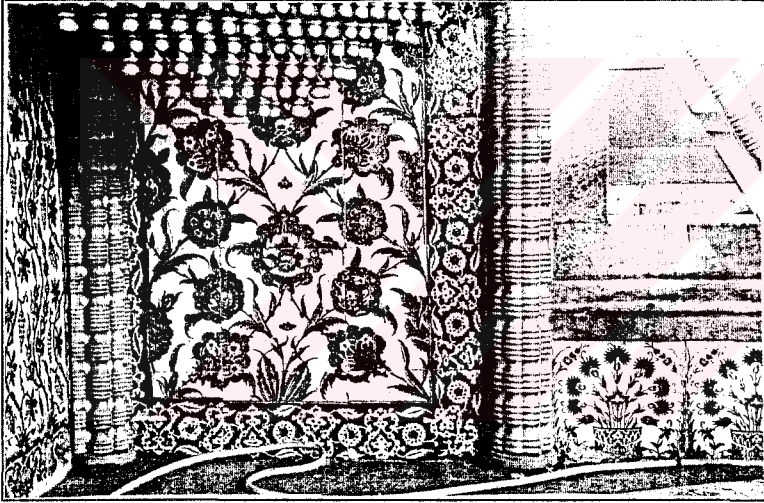
Şekil D.116. İç mekân, güneydoğu duvarı, P11-P10 arasındaki pano. 1999

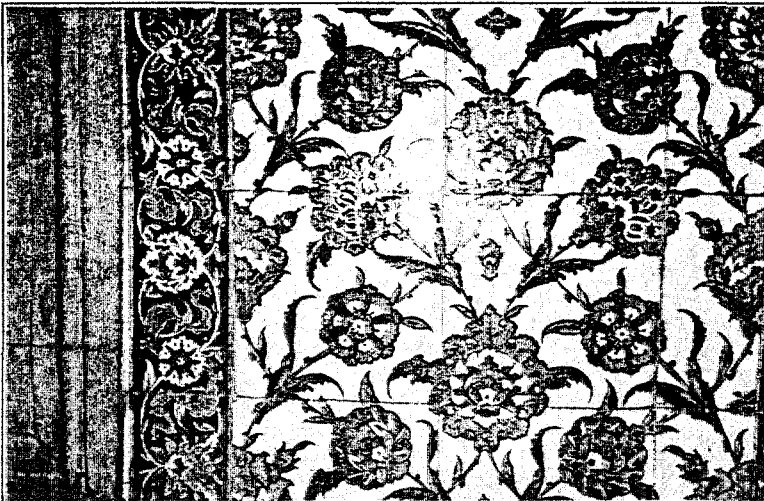
Şekil D.117. İç mekân, minber yanındaki ahşap dikme ve güneydoğu duvarı çini bezeme düzeni. 1998

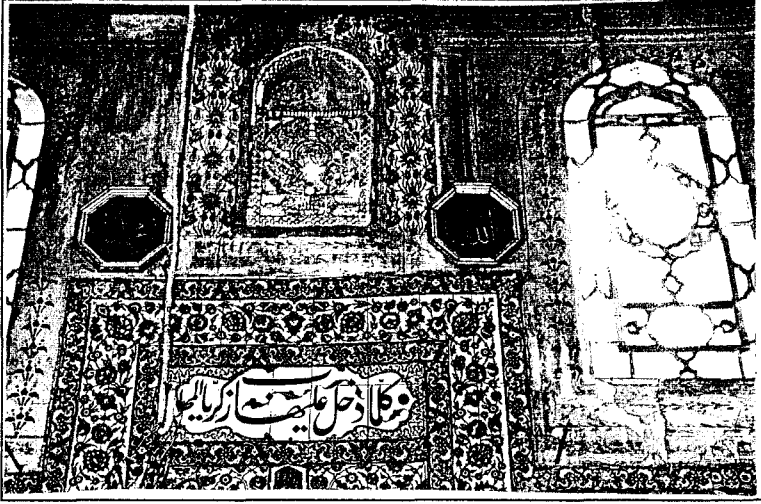
Şekil D. 118. İç mekân, güneydoğu duvarı, pano: P11 ve alınlık detayı. 1999

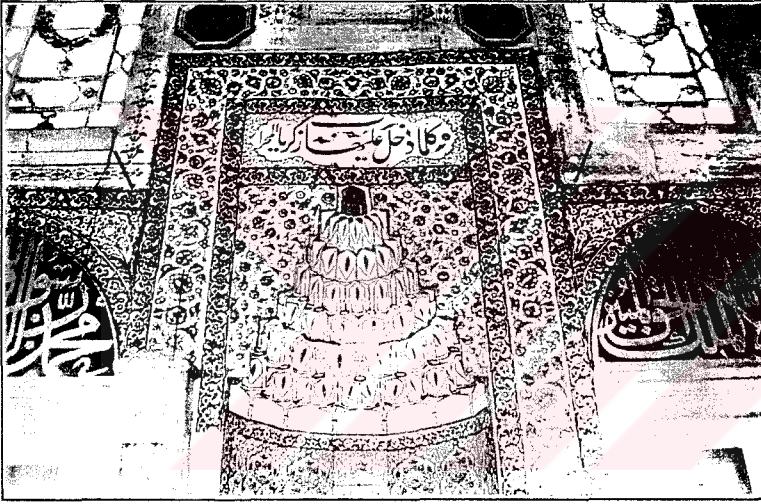
Şekil D. 119. İç mekân, güneydoğu duvarı, pano: P11 başlangıç çinilerinden detay. 1999

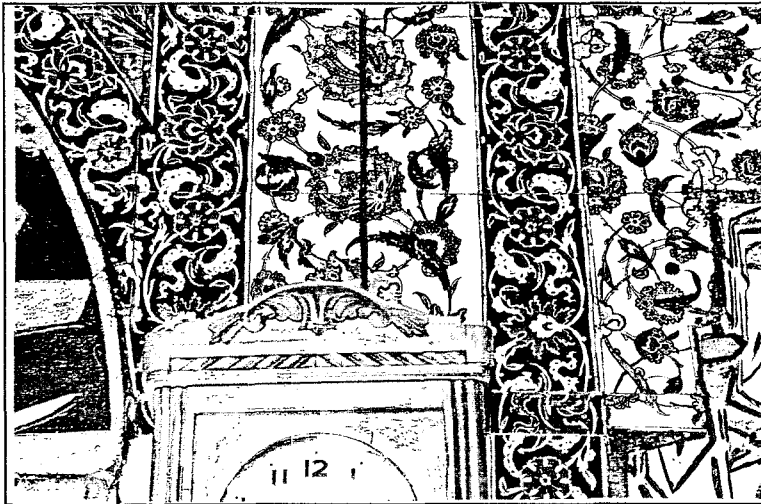
Şekil D. 120. İç mekân, güneydoğu duvarı, pano: P11-10'den detay. 1998

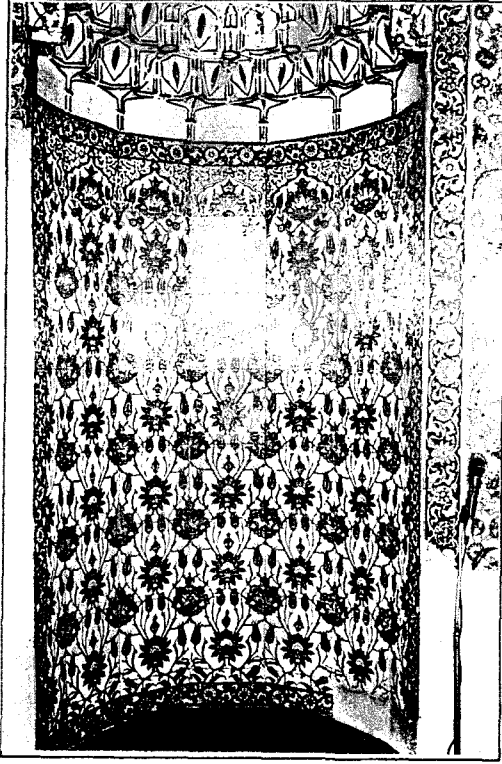
Şekil D. 121. İç mekân, güneydoğu (mihrap) duvarı, mihrap üzerindeki küçük pencere. 1999

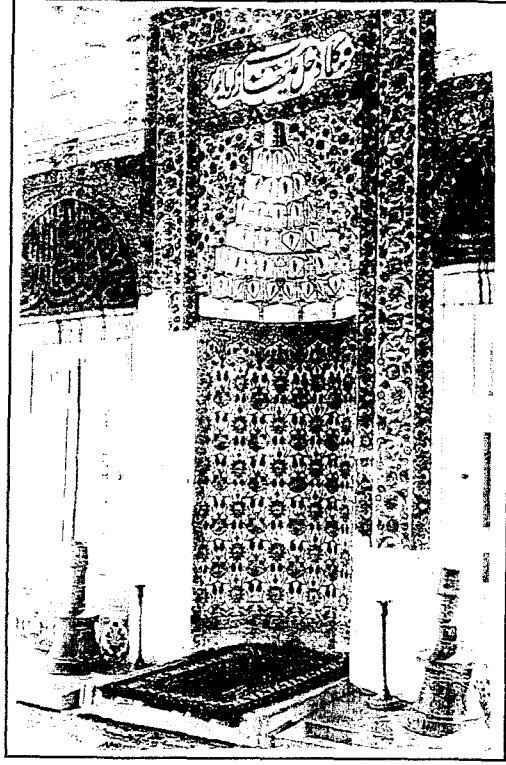
Şekil D. 122. İç mekân, güneydoğu (mihrap) duvarı, mihrap nişini çevreleyen düzenleme. 1999

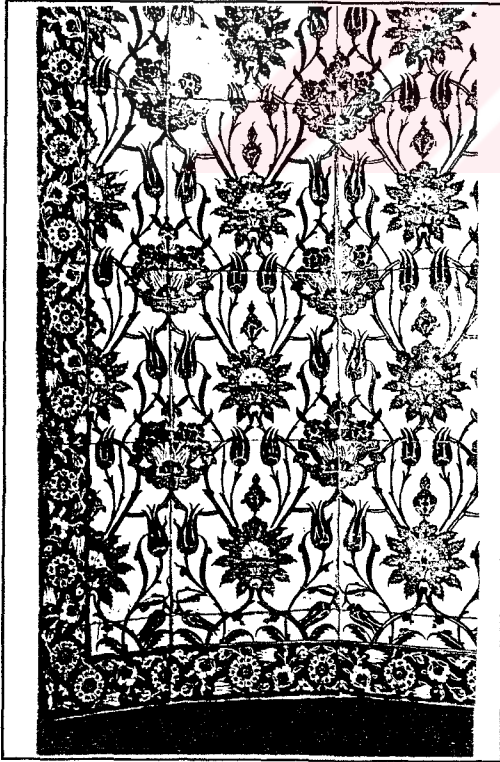
Şekil D. 123. İç mekân, güneydoğu (mihrap) duvarı, P10 ve mihrap mukarnasları arasında kalan çini levha derzlerindeki açılma (çatlak). 1999

Şekil D.124. İç mekân, güneydoğu duvarı, mihrap nişi çini bezeme düzeni. 1999

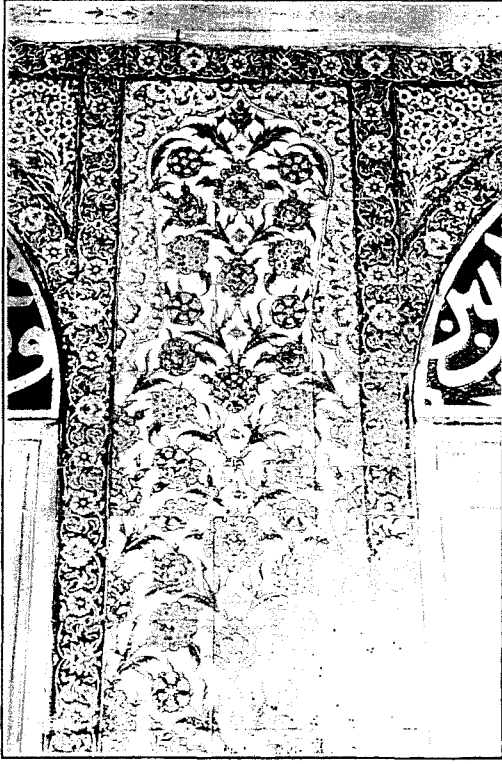
Şekil D.125. İç mekân, güneydoğu duvarı, mihrap çini bezeme düzeni. 1941 (İstanbul Arkeoloji Müzeleri Fotoğraf Arşivi)

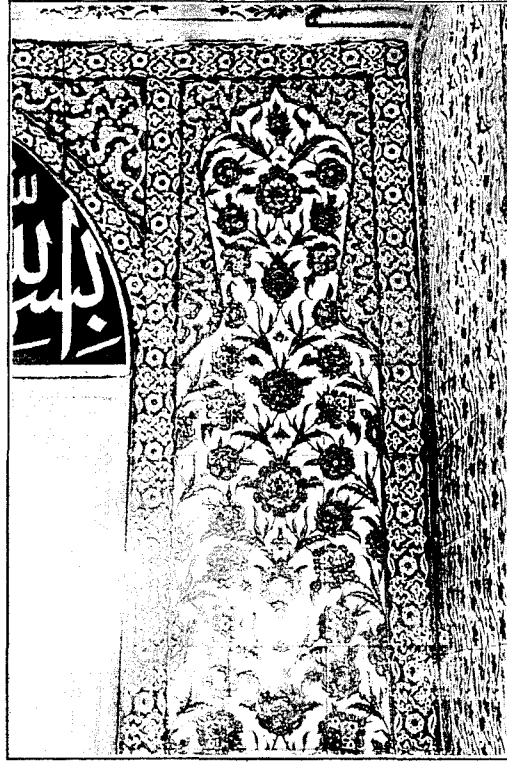
Şekil D.126. İç mekân, güneydoğu duvarı, mihrap nişi başlangıç çinilerinden detay. 1999

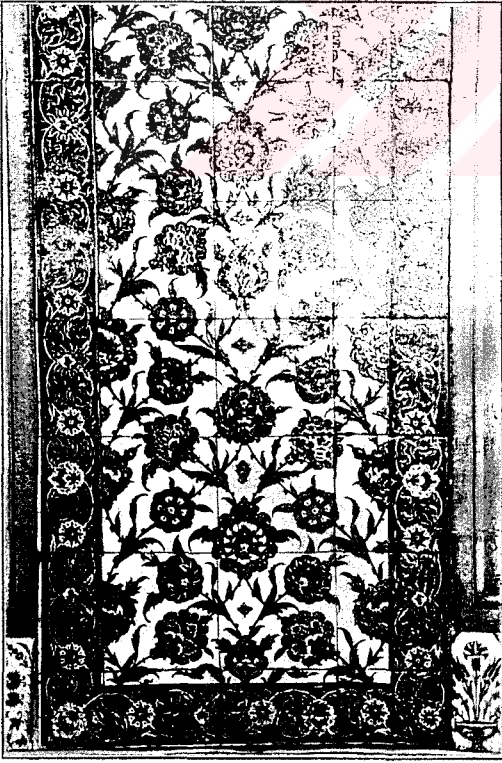
Şekil D.127. İç mekân, güneydoğu duvarı, mihrap nişi bitiş çinileri ve mihrap nişini çevreleyen düzenlemeden detay. 1999

Şekil D.128. İç mekân, güneydoğu duvarı,
pano: P11-P10'un üst bölümü. 1999

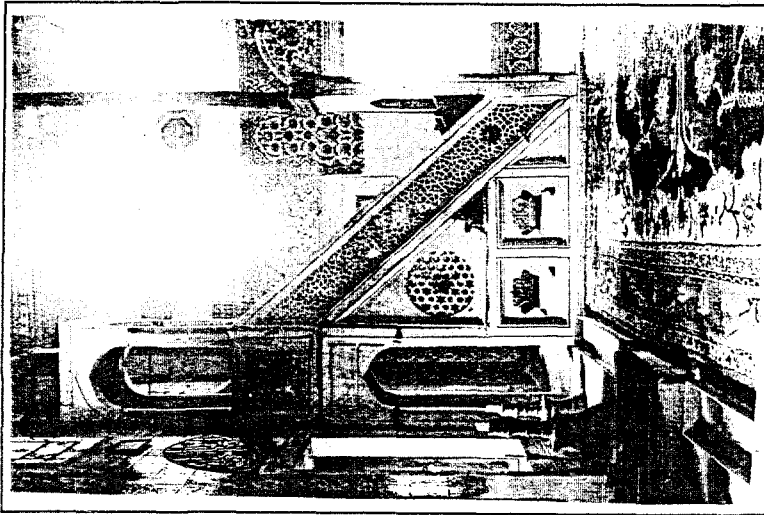
Şekil D.130. İç mekân, güneydoğu duvarı,
pano: P8'in üst bölümü. 1999

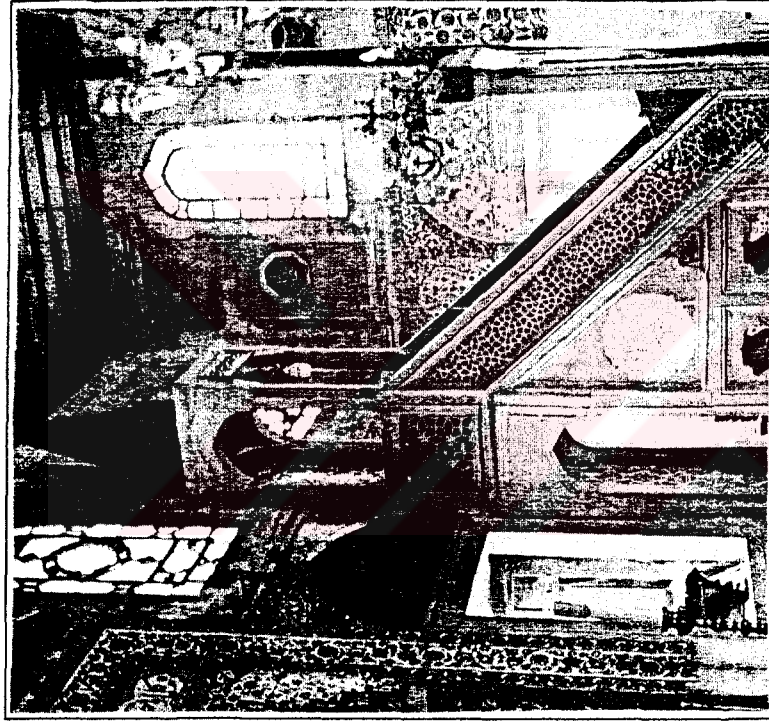
Şekil D. 129. İç mekân, güneydoğu duvarı,
pano: P11-P10'un alt bölümü. 1999

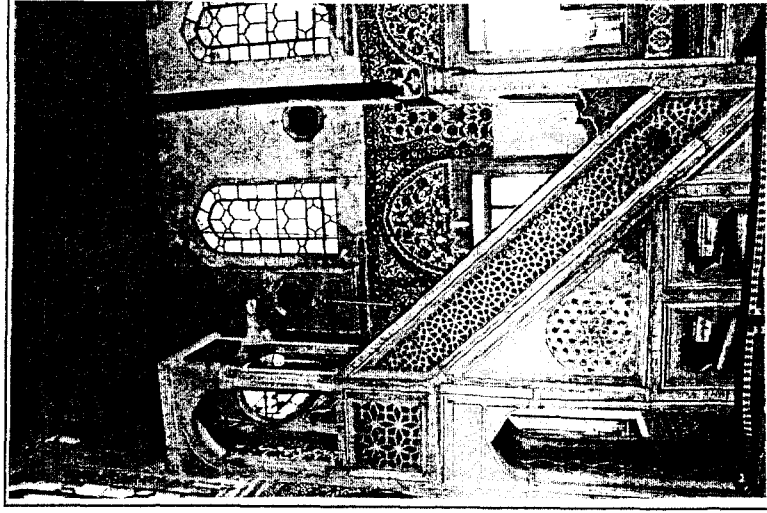
Şekil D. 131. İç mekân, güneydoğu duvarı,
pano: P8'in alt bölümü. 1999

Şekil D.132. İç mekân, minber. 1941
(İstanbul Arkeoloji Müzeleri Fotoğraf Arşivi)

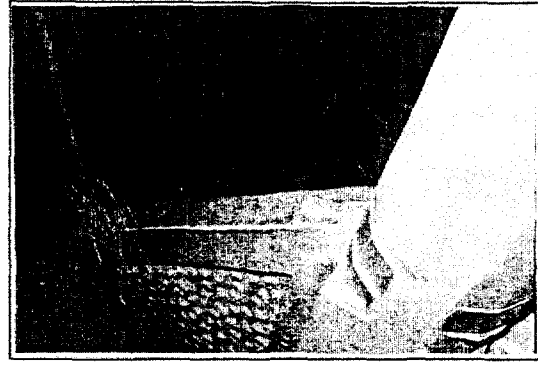
Şekil D.133. İç mekân, minber. 1985 (Yüksel, 1985:8)

Şekil D.134. İç mekân, minber. 1999

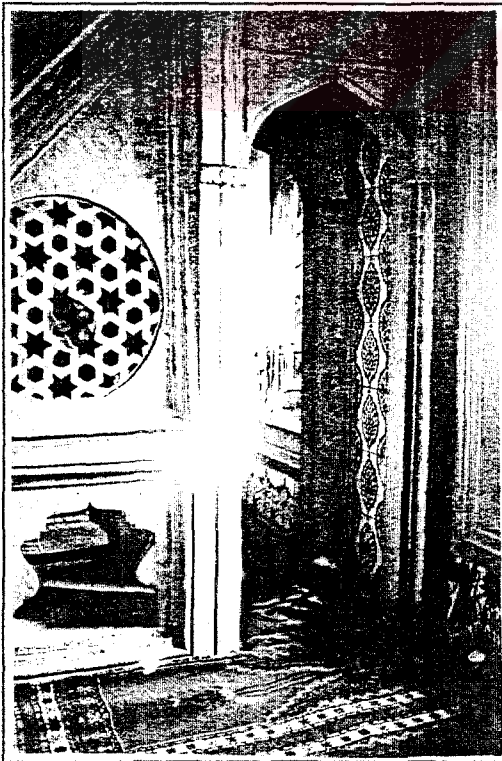
Şekil D.135. İç mekân, minber (üst) sahanlık çinileri. 1999

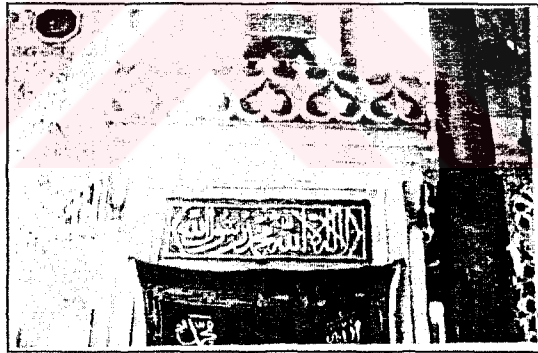
Şekil D.137. İç mekân, minber korkuluğu ve kenet detayı. 1999

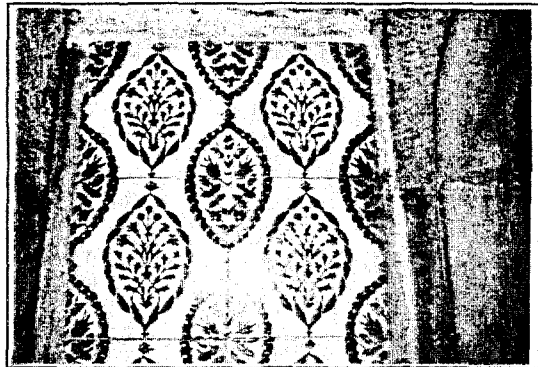
Şekil D.138. İç mekân, minber sahanlığı başlangıç çinilerinden detay. 1999

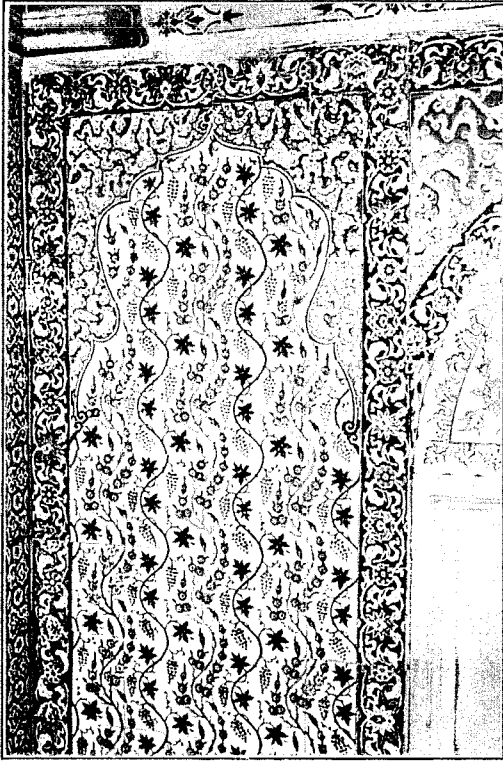
Şekil D.136. İç mekân, minber (alt) arkasındaki tek motiften oluşturulan düzenleme. 1999

Şekil D.139. İç mekân, minber kapısı üzerindeki kabartma yazı. 1999

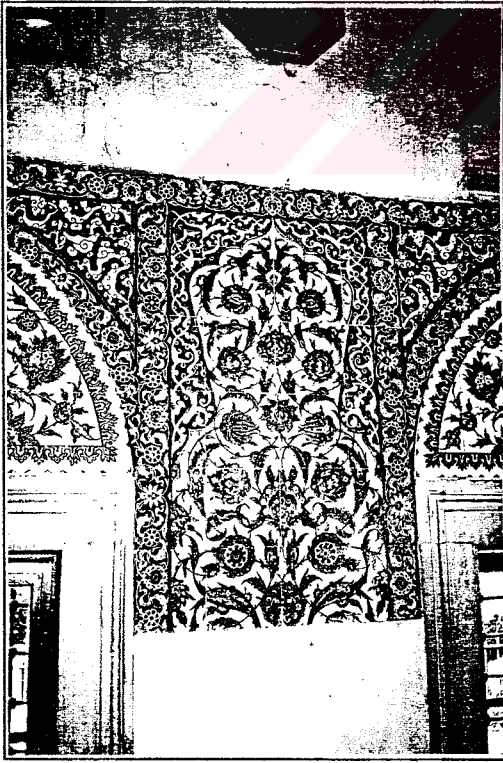
Şekil D.140. İç mekân, minber (alt) arkasındaki tek motiften oluşturulan panodan detay. 1999

Şekil D.141. İç mekân, güneybatı duvarı,
pano: P7 (üzümlü pano). 1999

Şekil D.142. İç mekân, güneybatı duvarı,
pano: P7'den detay. 1999

Şekil D.143. İç mekân, güneybatı duvarı,
pano: P7-P6 (vazolu pano). 1999

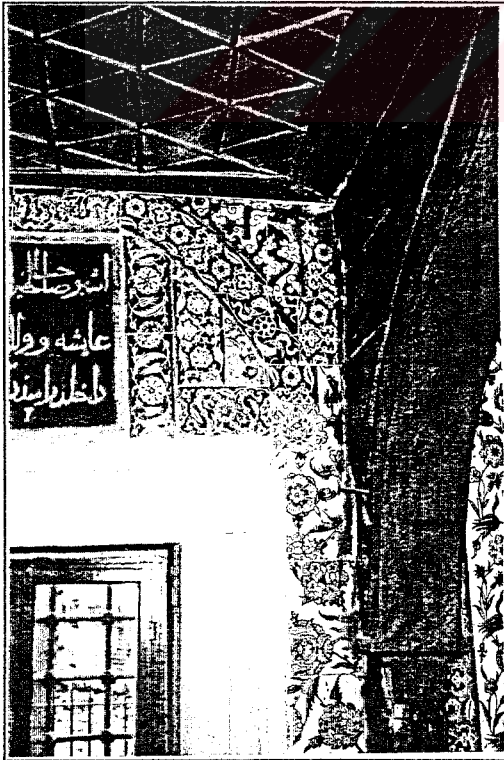
Şekil D.144. İç mekân, güneybatı duvarı, ikincil
giriş ve minare girişi arasındaki pano.
1999

Şekil D.145. İç mekân, güneybatı duvarı,
P6-dikme arasındaki panonun üst
bölümü. 2000

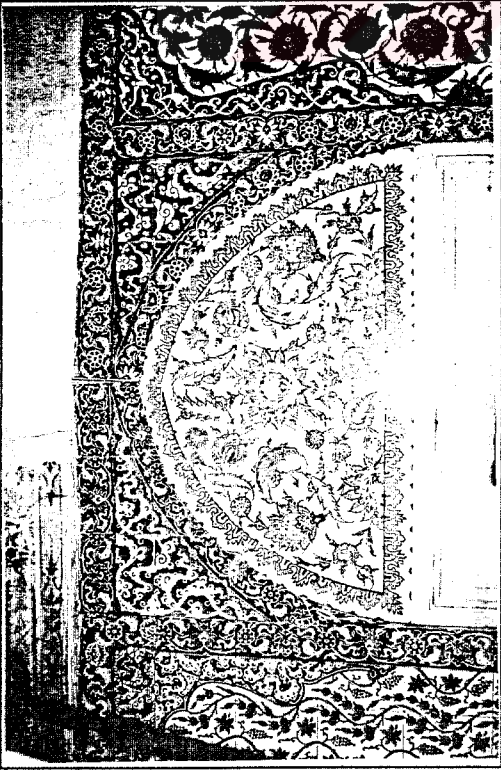
Şekil D.146. İç mekân, güneybatı duvarı, P5. 2000

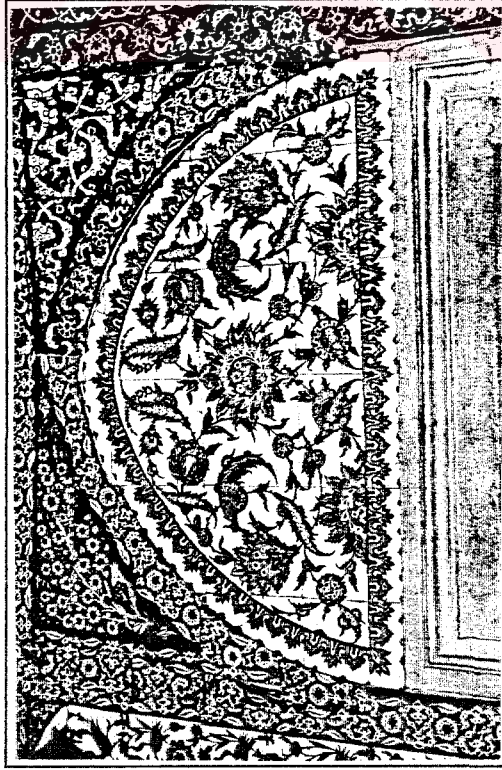
Şekil D.147. İç mekân, kuzeydoğu duvarı,
P14. 1999

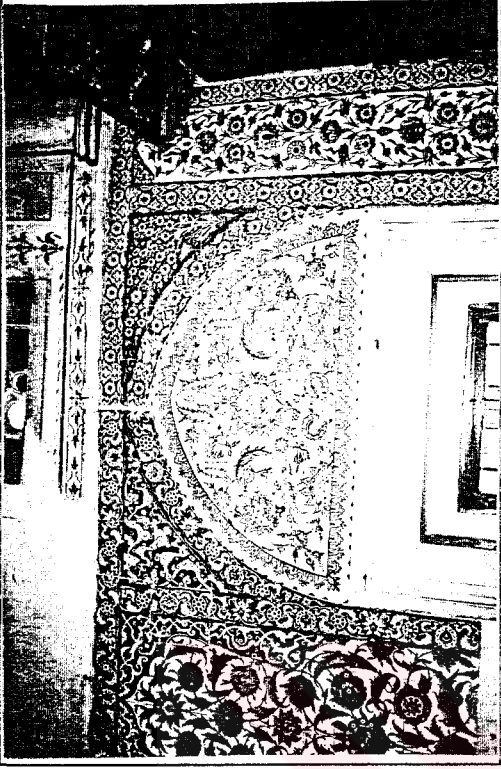
Şekil D.148. İç mekân, kuzeydoğu duvarı, dikme-P13
arasındaki panonun üst bölümü. 2000

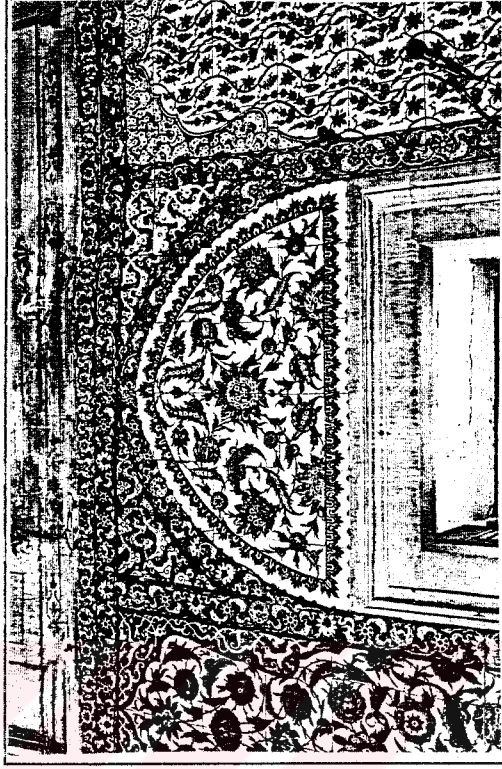
Şekil D.149. İç mekân, güneybatı duvarı, P7 çini pencere alınlığı ve çin bulutu motifli köşelikler. 1999

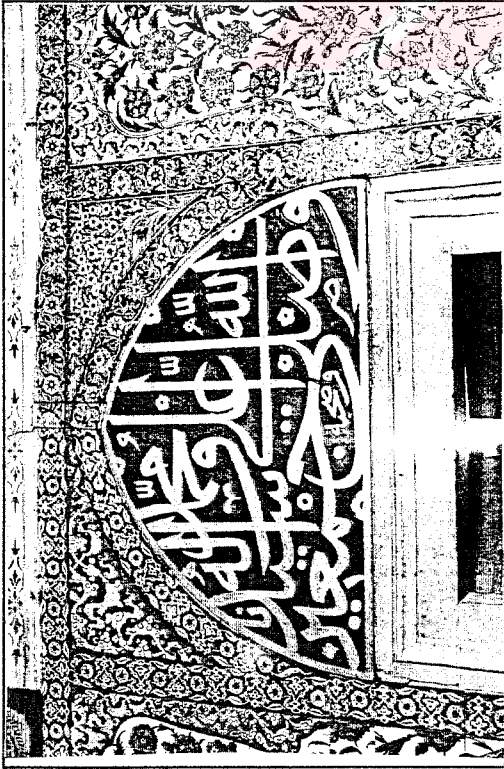
Şekil D.151. İç mekân, kuzeydoğu duvarı, P13 çini pencere alınlığı, çin bulutu ve bahar açmış meyve ağacı ve dalı motifli köşelikler. 1999

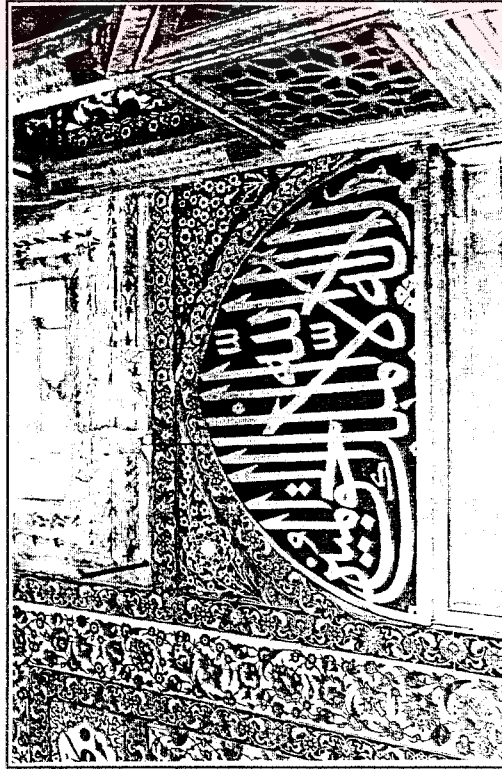
Şekil D.150. İç mekân, güneybatı duvarı, P6 çini pencere alınlığı, çin bulutu ve bahar açmış meyve ağacı ve dalı motifli köşelikler. 1999

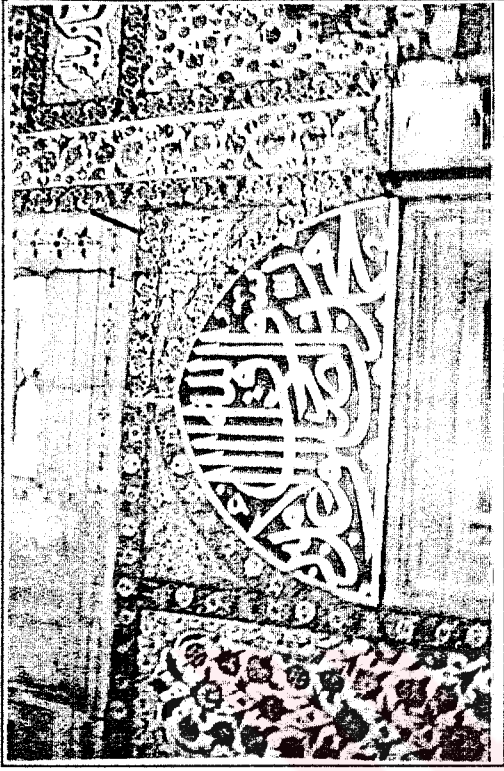
Şekil D.152. İç mekân, kuzeydoğu duvarı, P12 çini pencere alınlığı ve çin bulutu motifli köşelikler. 1999

Şekil D. 153. İç mekân, güneydoğu duvarı, P11 pencere alınlığı, çin bulutu ve bahar açmış meyve ağacı ve dalı motifli köşelikler. 1999

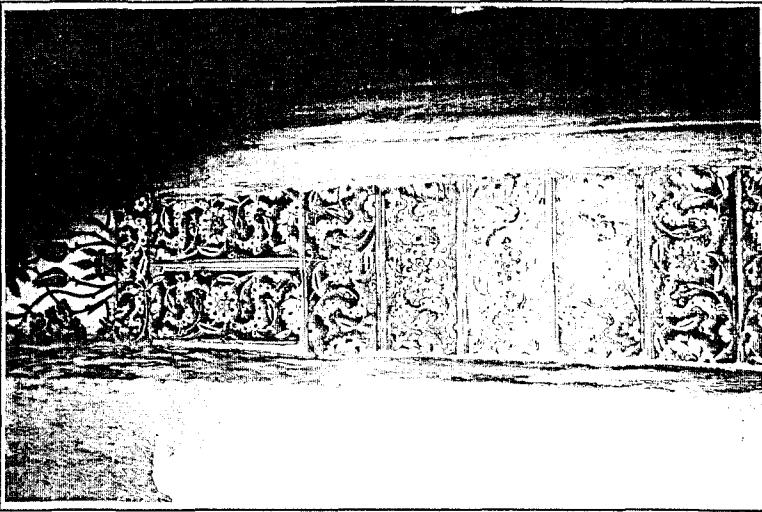
Şekil D. 155. İç mekân, güneydoğu duvarı, P9 pencere alınlığı ve bahar açmış meyve ağacı ve dalı motifli köşelikler. 1999

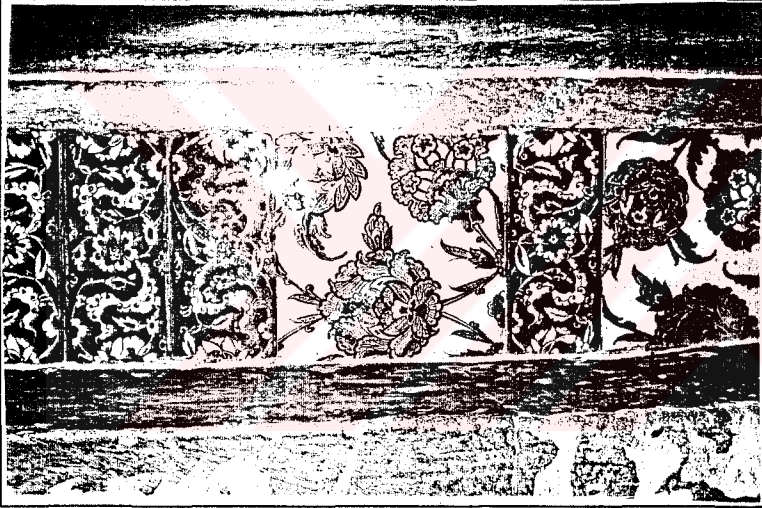
Şekil D. 154. İç mekân, güneydoğu duvarı, P10 pencere alınlığı, çin bulutu ve bahar açmış meyve ağacı ve dalı motifli köşelikler. 1999

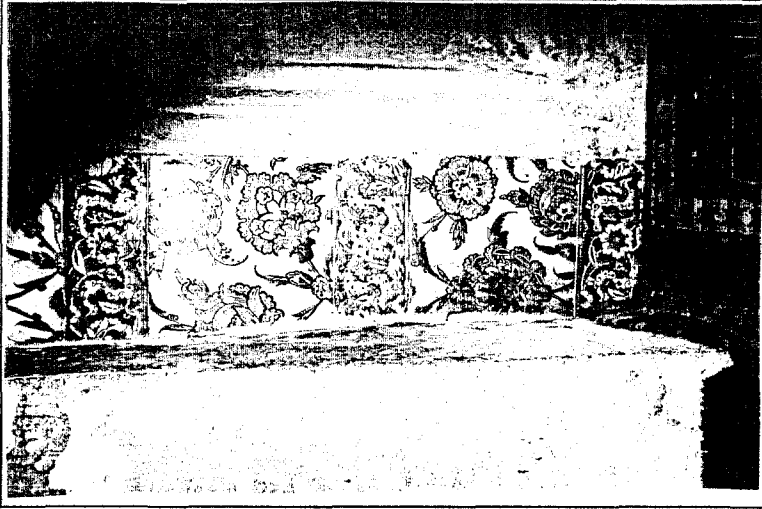
Şekil D. 156. İç mekân, güneydoğu duvarı, P8 pencere alınlığı, çin bulutu ve bahar açmış meyve ağacı ve dalı motifli köşelikler. 1999

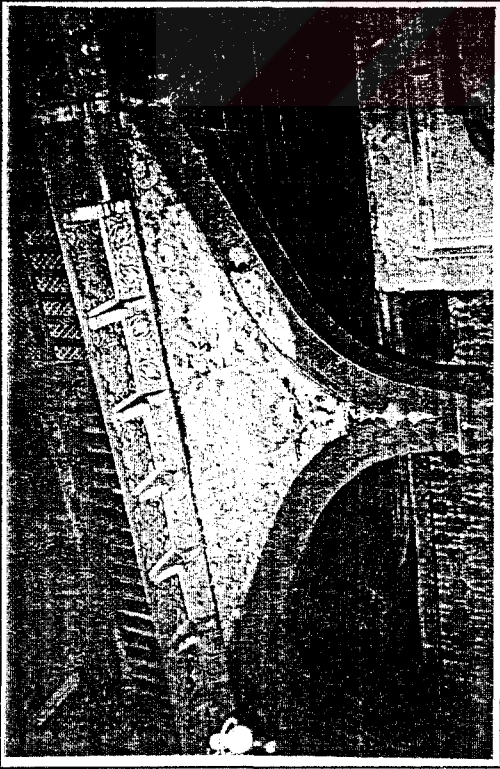
Şekil D.157. İç mekân, kuzeybatı duvarı, giriş kapısı ile P2 arasındaki parça çimlerden detay (üst). 1999

Şekil D.158. İç mekân, kuzeybatı duvarı, giriş kapısı ile P2 arasındaki parça çimlerden detay (orta). 1999

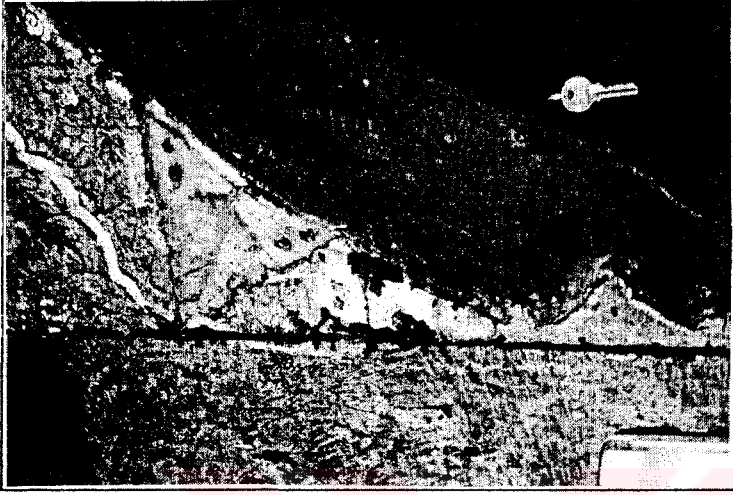
Şekil D.159. İç mekân, kuzeybatı duvarı, giriş kapısı ile P2 arasındaki parça çimlerden detay (alt). 1999

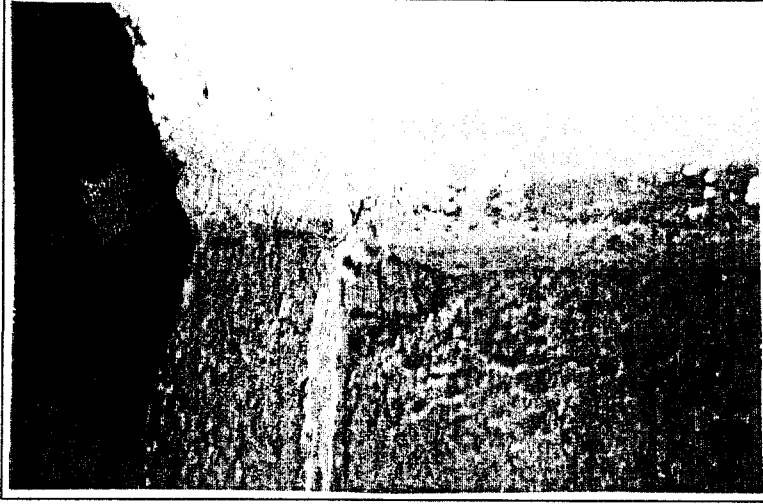
Şekil D. 160. İç mekân, kemer kavsalarındaki kalemişi bezeme. 1999

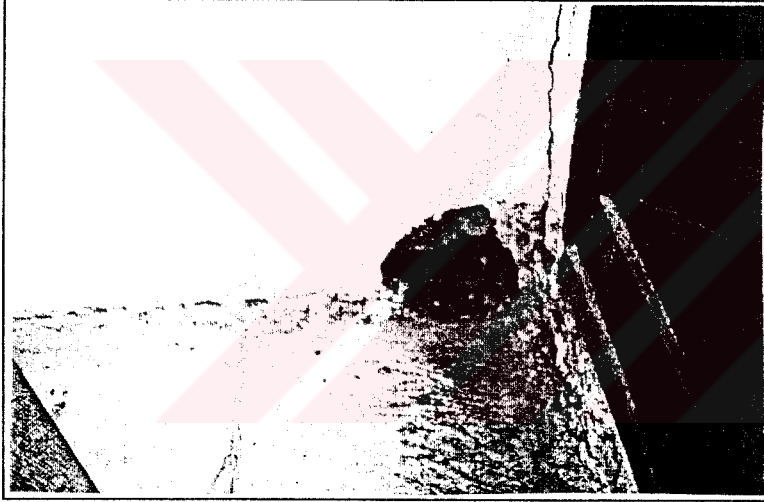
Şekil D. 161. İç mekân, mahfili çevreleyen korniş altındaki kalemişi bezeme. 1998

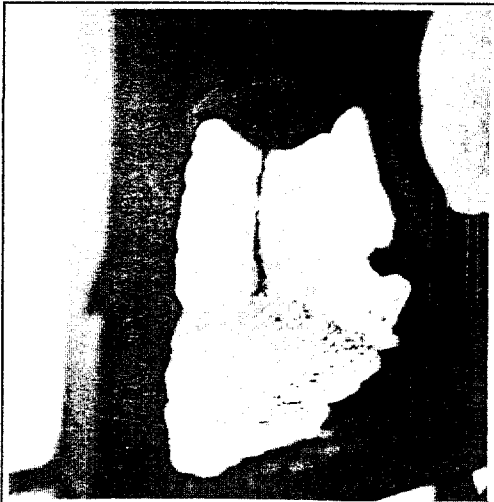
Şekil D. 162. İç mekân, bez üzerine yapılan kalemişi bezeme. 2001

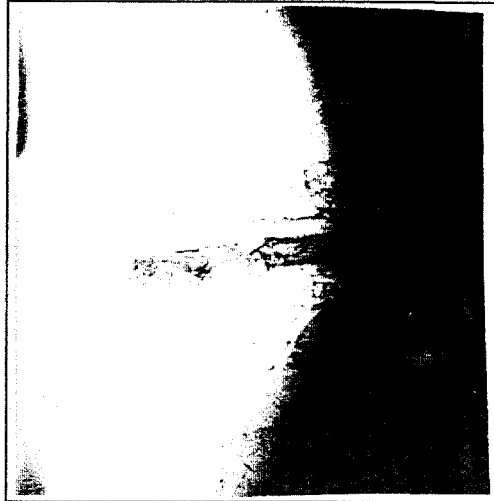
Şekil D. 163. İç mekân, P'2 olası ahşap hatıl yeri. 2000

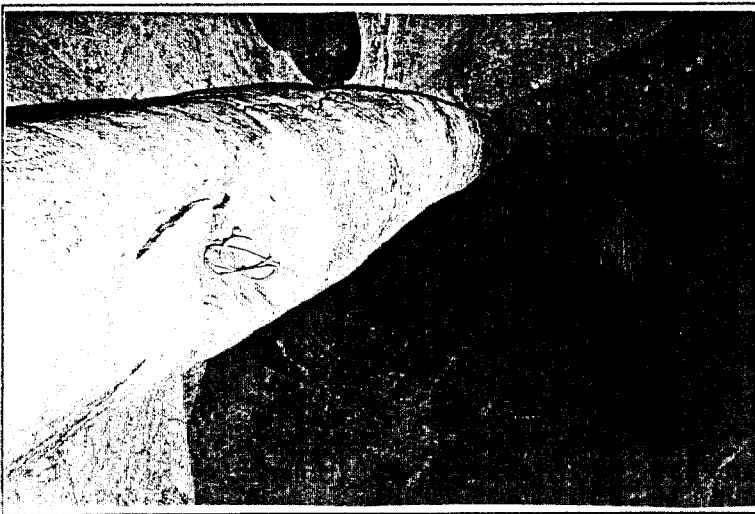
Şekil D. 164. İç mekân, P12 ahşap hatıl boşluğu. 2000

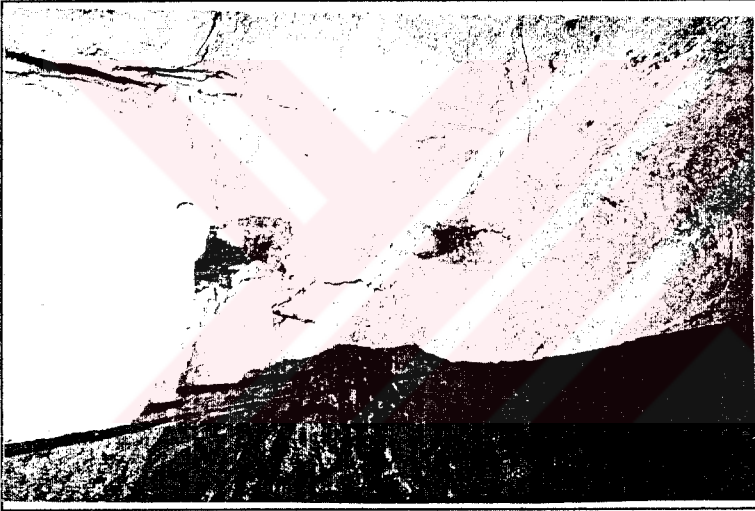
Şekil D. 165. İç mekân, P'8 revzen içi. 1999

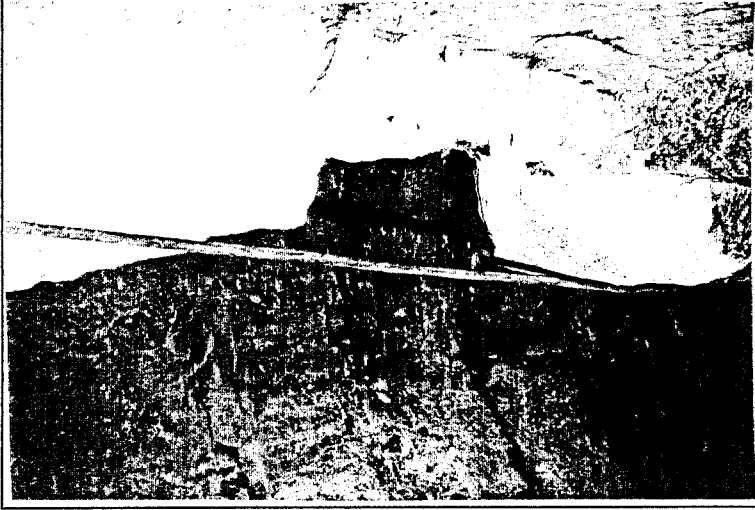
Şekil D.166. İç mekân, P'8 revzen içinde olası ahşap hatıl boşluğu. 1999

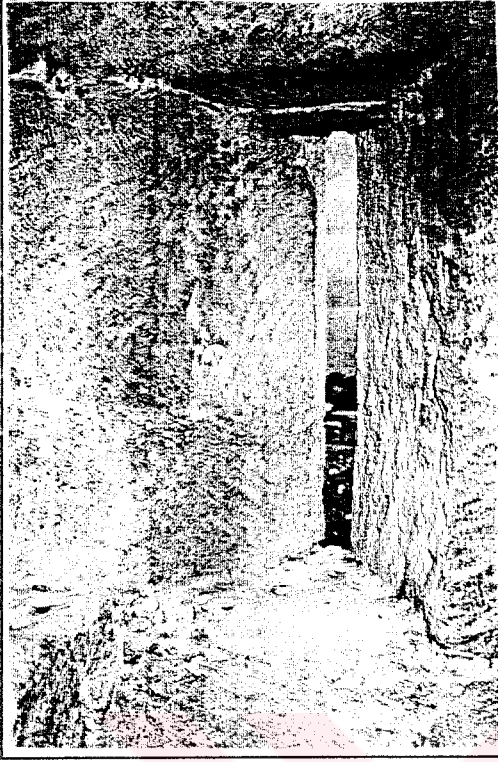
Şekil D.167. İç mekân, minare çekirdeği ve parça kopması. 1999

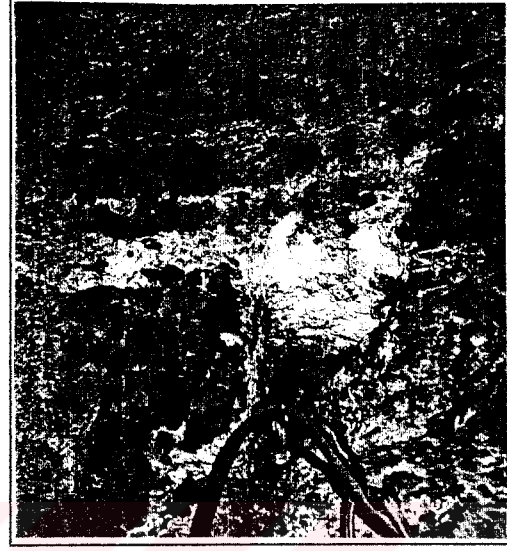
Şekil D.168. İç mekân, minare çekirdeğinde parça kopması ve zıvanalar. 1999

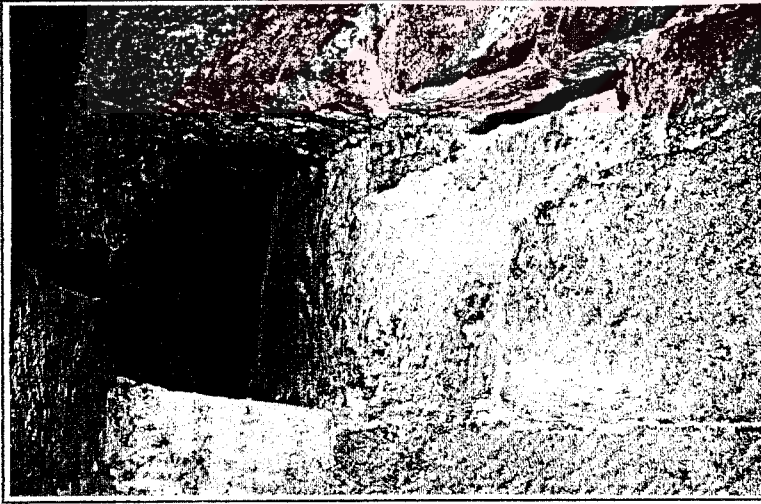
Şekil D.169. İç mekân, minare çekirdeği ve parça kopması. 1999

Şekil D.170. İç mekân, minare gövdesinde 2. pencere açıklığı üzerinde bulunan kenet. 1999

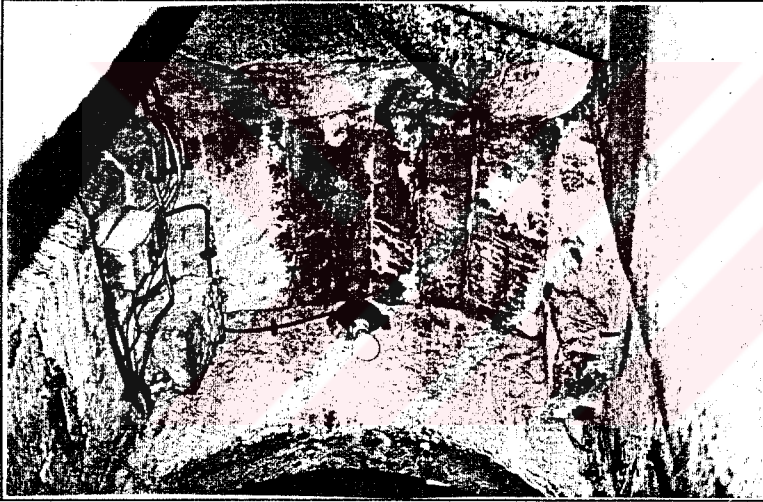
Şekil D.171. İç mekân, minare gövdesinde parça kopması ve kenet. 1999

Şekil D.172. İç mekân, minare gövdesinde 1. Pencere açıklığı yanında bulunan kenet. 1999

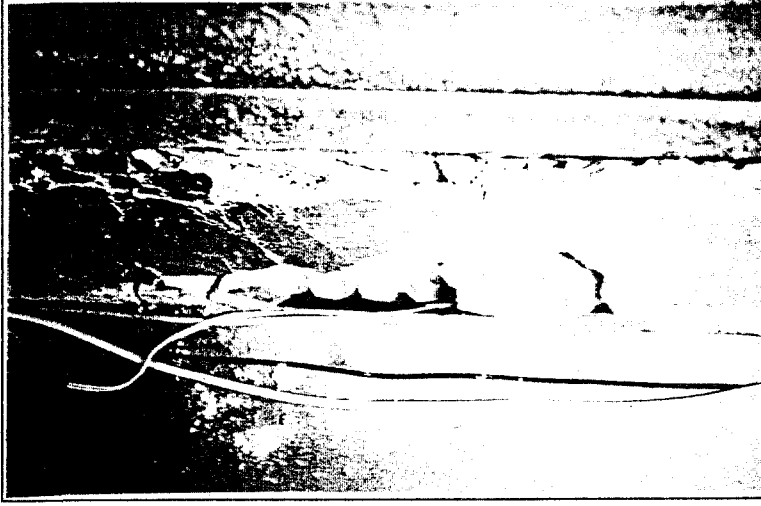
Şekil D. 173. İç mekân, minare giriş kapısı boşluğundaki yardımcı kiriş. 1999

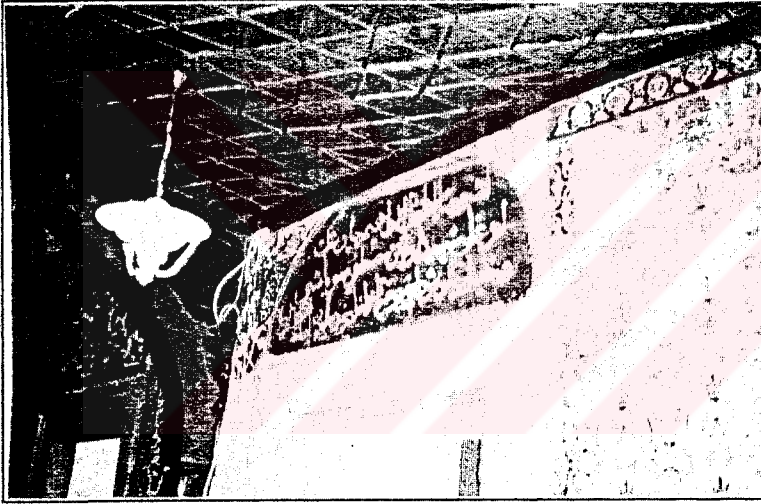
Şekil D. 174. İç mekân, minareden mahfile geçiş kısmında örtü. 1999

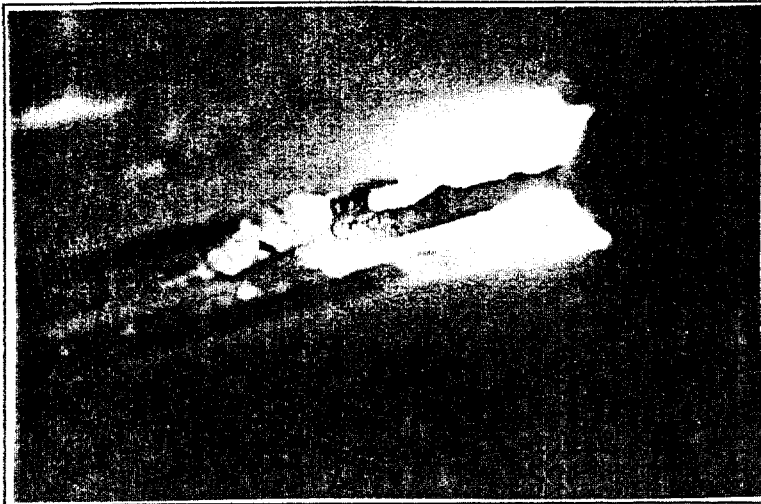
Şekil D. 175. İç mekân, P8 pencere boşluğu örtüsü ve yardımcı kiriş. 1999

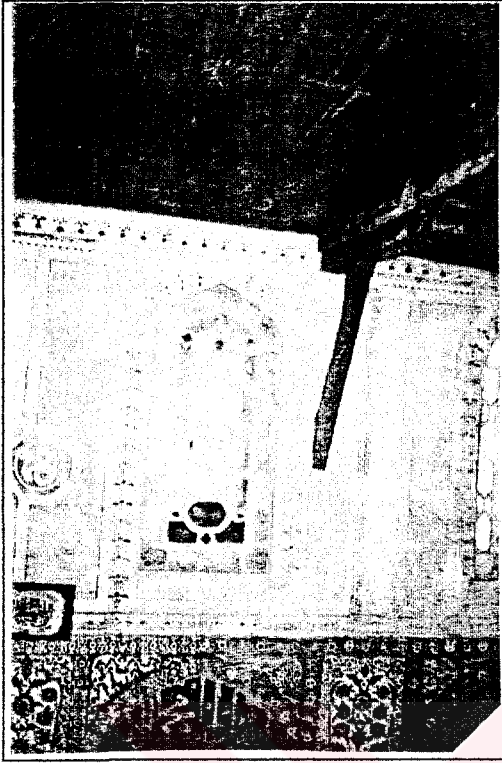
Şekil D. 176. İç mekân, güneybatı duvarı P'5 penceresi alt başlığa teğet tuğla kemer ve boşluk. 1999

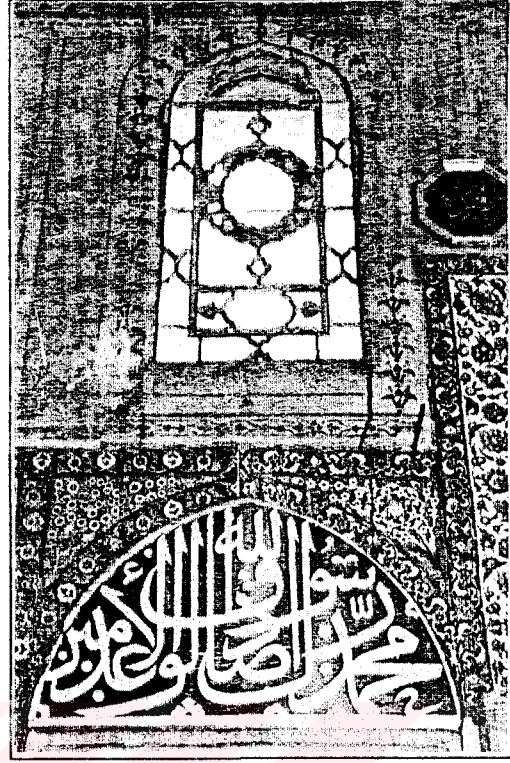
Şekil D. 177. İç mekân, güneybatı duvarı P5 üzeri kitabe ve parça kopması (delik). 1998

Şekil D. 178. İç mekân, kuzeydoğu duvarı, P'14 boşluk ve v duvariçi gergisi. 1999

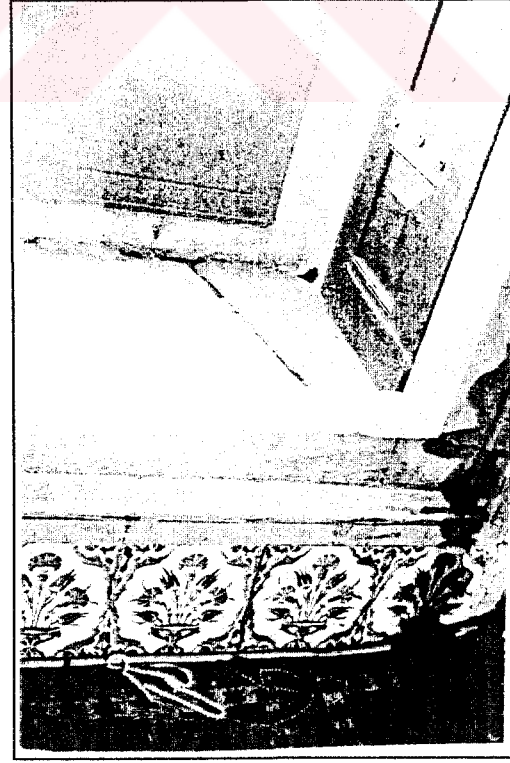
Şekil D.179. İç mekân, güneydoğu duvarı, P'11 ve ahşap payanda. 1999

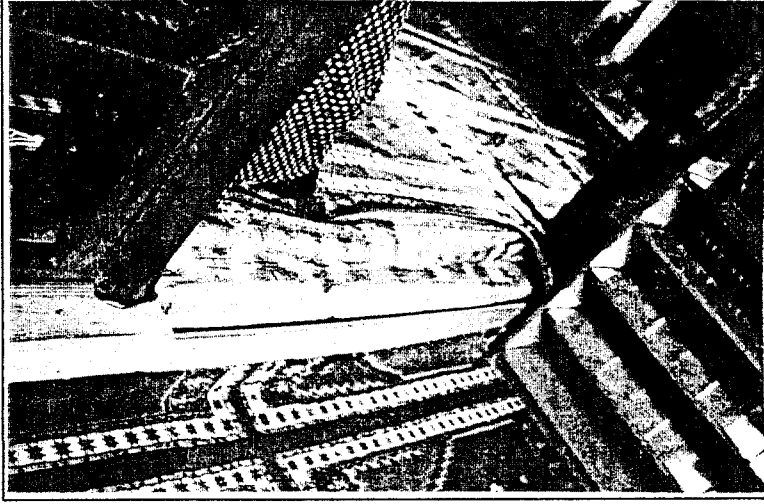
Şekil D.180. İç mekân, güneydoğu duvarı, P'10 ve çatlıklar. 1999

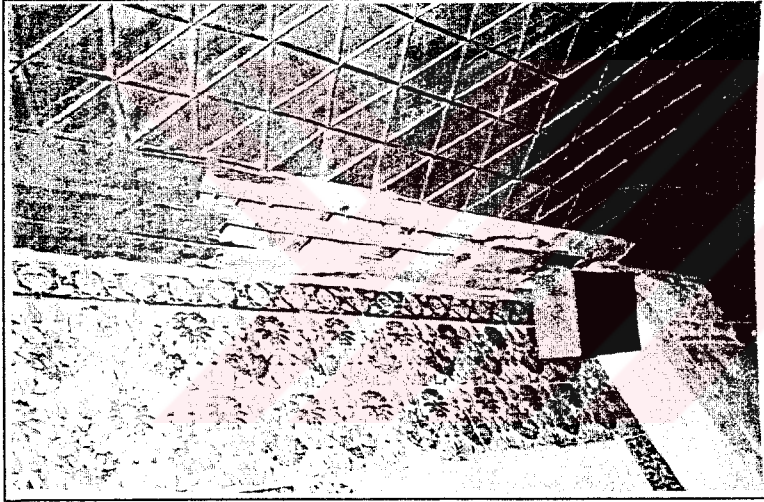
Şekil D.181. İç mekân, güneydoğu duvarı, P10 ve mihrap arasındaki çini derzlerinde açılma (çatlak). 1999

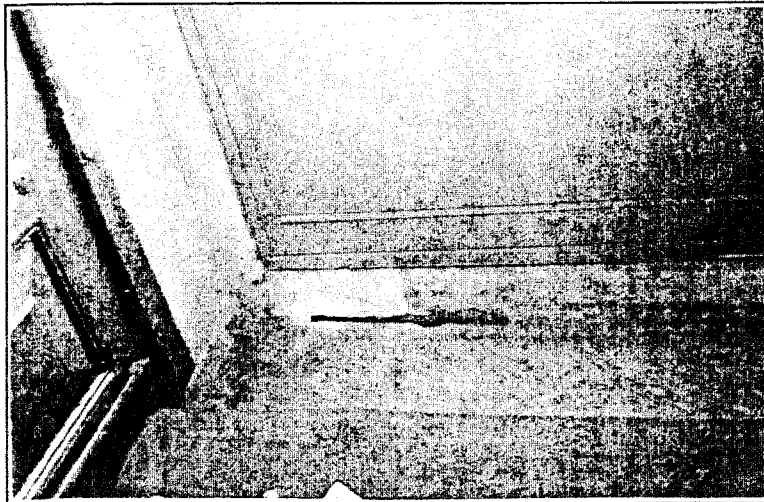
Şekil D.182. İç mekân, güneydoğu duvarı, P10 pencere döşemesindeki açılma (çatlak). 1999

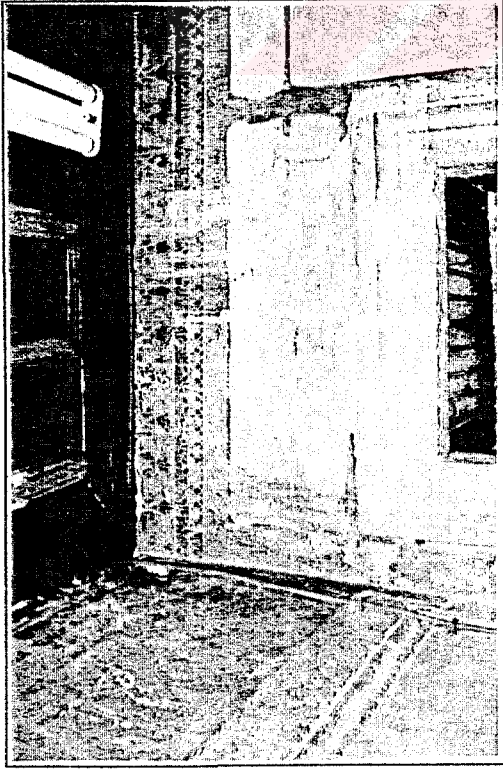
Şekil D. 183. İç mekân, güneybatı yan sofa, taş döşeme üzeri ahşap kaplama. 1999

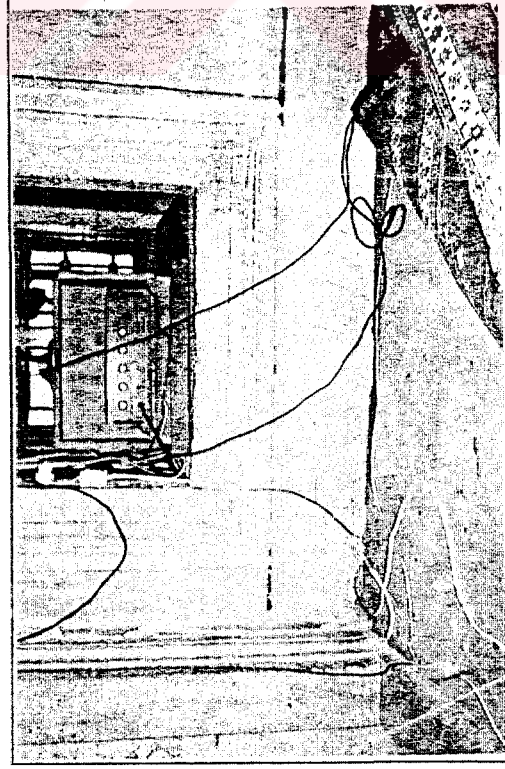
Şekil D. 184. İç mekân, kuzeybatı duvarı ve mahfil döşemesi (P3 üzeri). 1998

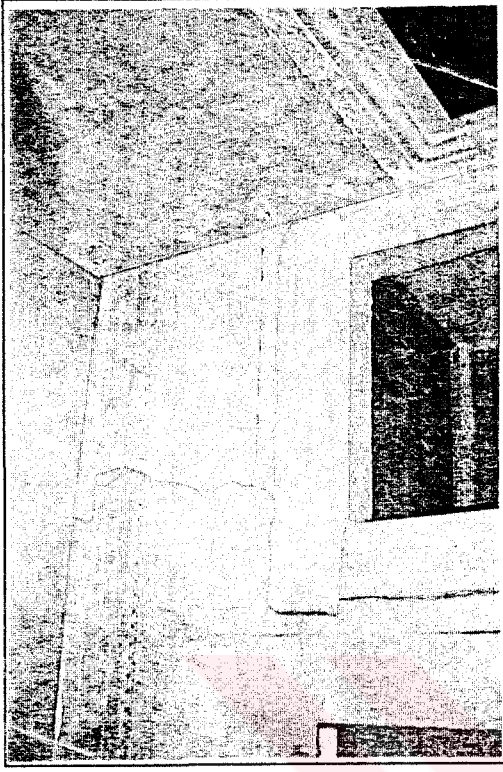
Şekil D. 185. İç mekân, güneydoğu duvarı P11 pencere içi. 1999

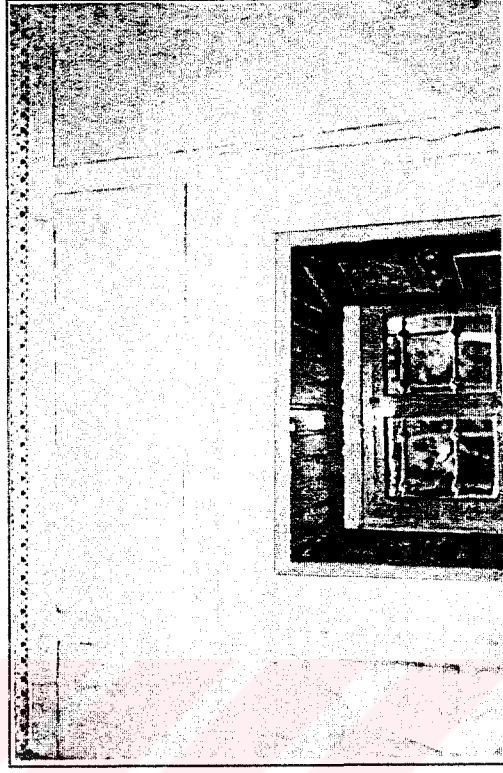
Şekil D. 186. İç mekân, kuzeybatı duvarı, P'4 pencere üzeri sıva dökülmesi. 1998

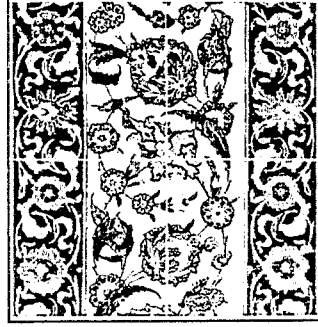
Şekil D. 187. İç mekân, kuzeybatı duvarı, P'4 pencere alt başlığına teğet kemer. 1998

Şekil D. 188. İç mekân, kuzeybatı duvarı, P'1 pencere üzeri sıva dökülmesi. 1999

Şekil D. 189. İç mekân, güneybatı duvarı, P'5 yanı sıva dökülmesi. 1999

Şekil D.191. İç mekân, güneydoğu duvarı, mihrap nişini çevreleyen düzenlemeden detay. 1989 (Calouste Gükbenkian Müze Kataloğu, 4 çini levha, envanter no: 1711)

Şekil D.190. İç mekân, güneybatı duvarı, vazolu (P7-P6) panodan detay. 1989 (Calouste Gükbenkian Müze Kataloğu, 32 çini levha, envanter no: 111)

Şekil D.192. Sebül arkasındaki hazirenin Takkeci Odalar Çıkması yönünden görünüşü. 1961 (Ünver, 1996:73)